

การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรม
เพื่อการพัฒนาชุมชน:
กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน

นายนิตินันท์ พันทวี

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุน
จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ปีการศึกษา 2544

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน:
กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน

โดย

นายณิธินันท์ พันทวี

สาขาวิชา

พัฒนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา สุวรรณเขตนิคม

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

.....
คณบดีคณะครุศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ สินลารัตน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฬพล พูลภัทรชีวิน)

.....
อาจารย์ที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล)

.....
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง)

.....
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา สุวรรณเขตนิคม)

.....
กรรมการ

(อาจารย์ ดร.อมรวิทย์ นาครทรรพ)

.....
กรรมการ

(ดร.กาสัก เต๊ะชันหมาก)

นิตินันท์ พันทวี: การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน (A STUDY OF LOCAL RITUALS AS CULTURAL CAPITAL FOR COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF I-SAN BAI-SRI-SU-KWAN CEREMONY) อาจารย์ที่ปรึกษา: ผศ.ดร.กรรณิการ์ สัจกุล, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม: รศ.ดร.ศิริพร ณ ถลาง ผศ.ดร.สุวัฒนา สุวรรณเขตนิคม; 340 หน้า. ISBN 974-17-0427-5

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาเชิงวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน 2) ศึกษาเชิงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนของชาวบ้าน 3) สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก การประชุมและสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในชุมชนบ้านหมู้น ตำบลหมู้น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด นำเสนอเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า

1. คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน ประกอบด้วย 1) คุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หมายถึง คุณค่าในองค์ประกอบของพิธีกรรม อันได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม บทสู่ขวัญ วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวย เวลาและสถานที่ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายแห่งความดีงาม 2) คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมบัติ ความสบายใจ ความกตัญญูต่อบุคคล ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ และความมีน้ำใจงาม 3) คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ประกอบด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระบอกเสียงสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษาและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน พบว่าเมื่อชุมชนเรียนรู้คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ โดยการเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดความเข้าใจ ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และเมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคมของชุมชน ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับ การปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ เกิดความรู้สึกพึงพอใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมาก

3. รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน พบว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชน ใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ถูกต้องสร้างสรรค์ และสอดคล้องกัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเอง พร้อมกันกับความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชน ในการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพโดยใช้ปัญญาเป็นตัวเชื่อม

ภาควิชา สารัตถศึกษา
สาขาวิชา วัฒนธรรมศึกษา
ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4084908927: MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORD: LOCAL RITUALS / CULTURAL CAPITAL / COMMUNITY DEVELOPMENT

NITINUN PHANTAWEE: A STUDY OF LOCAL RITUALS AS CULTURAL CAPITAL FOR COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF I-SAN BAI-SRI-SU-KWAN CEREMONY. THESIS ADVISOR: ASST.PROF.KANNIGA SACHAKUL,Ph.D., THESIS CO-ADVISORS: ASSO.PROF.SIRAPORN NATHALANG, Ph.D., ASST.PROF. SUWATANA SUWANKETNIKOM,Ph.D., 340 pp. ISBN 974-17-0427-5

This research has the following objectives : 1) To analyze values of Bai-Sri-Su-Kwan ceremony in community. 2) To analyze relationships between rituals and self-concept building and the links between community and its people. 3) To construct a model of relationships between local rituals as cultural capital and community development. This is the Qualitative Research using document study, field study, In Depth Interview, meeting and Group Interview, Participatory Observation and Non-Participatory Observation Techniques. This research was conducted at Moo-Mon Community, Moo-Mon Village, Chiang Kwan Sub District in Roi-Ed Province. The researcher had presented a model showing relationships between local rituals as cultural capital and community development.

Research findings were as follows:

1. Bai-Sri-Su-Kwan Ceremony had following values for the community. 1) Values in ritual itself which meant values in ritual elements comprising ritual leader, ritual poems or sermons, objects or material for paying homage, times and places that symbolized merit making. 2) The ritual's values for individual person were concentration, peace of mind, gratefulness, humbleness, good manners, and good will for others. 3) As the values for the community, rituals were mirrors that reflected cultural language and entertainment for the community. Local rituals also had values as the controller of community's social pattern, and as socialization. In addition, local rituals had values on promoting unity among community people.

2. With regards to the relationships between values of local rituals and the formation of self attitude and community attachment, the research found that when a community learned about values of Bai-Sri-Su-Kwan ceremony by linking the ceremony with social background and culture, the community started to have understanding, self confidence, pride and self-esteem which resulted in positive self attitude. When the community was familiar with social pattern, people will have trust, acceptance and adaptation to behavior in the community which would lead to satisfaction and a sense of belonging, thus creating closer relationships within the community.

3. When examining the relationship of local rituals as cultural capital for community development, it was found that Bai-Sri-Su-Kwan ceremony was the tool for one community of use as the cultural capital to build relationships in a rightful and creative way. It also created harmony between people and super-natural belief, between people and environment, and between people and people. Bai-Sri-Su-Kwan ceremony also helped people to have their own attitudes or self-concept along with having a close tie and unity with the community which would lead to empowering the community to have balanced development bound by local wisdom.

Department of FOUNDATIONS OF EDUCATION

Field of study DEVELOPMENT EDUCATION

Academic Year 2001

Student's Signature.....

Advisor's Signature.....

Co-advisor's Signature.....

Co-advisor's Signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา สุวรรณเขตินคม อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำและ ข้อคิดเห็นต่างๆ ในการวิจัยมาด้วยดีโดยตลอด และเนื่องจากทุนการวิจัยในครั้งนี้นางสาวได้รับมาจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน อาจารย์ ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ อาจารย์ ดร.กาสัก เต๊ะชันหมาก คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้ชี้แนะแนวทางและให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัย

ท้ายนี้ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ พรทิพย์ อันทิวโรทัย ที่ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือดูแลอย่างดียิ่ง

เหนือสิ่งอื่นใด ใคร่ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ครอบครัว "พันธ์วิ" ครอบครัว "ทวี รัชชากุล" บุรพจารย์ ผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญทุกคน ครูบาอาจารย์ พี่ๆ น้องๆ พัฒนศึกษาและผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีไฉ่เอ่ยนาม ที่กรุณามอบความรักความห่วงใย กำลังใจ และให้การสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

นิตินันท์ พันทวี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฐ

บทที่

1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามที่ใช้ในการวิจัย.....	18
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	18
ขอบเขตของการวิจัย.....	18
ข้อจำกัดของการวิจัย.....	19
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	19
แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	20
คำจำกัดความในการวิจัย.....	20
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	21

2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่ 1 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน.....	22
ความหมายของวัฒนธรรม.....	22
ประเภทของวัฒนธรรม.....	27
องค์ประกอบของวัฒนธรรม.....	28
การศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม.....	30
การถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรม.....	32
ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการศึกษา.....	38

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
แนวคิดการพัฒนาด้วยวัฒนธรรมไทย.....	42
ทุนวัฒนธรรม.....	44
การส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม.....	49
แนวคิดที่ 2 แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม.....	54
แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง.....	54
แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน.....	55
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	60
 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร.....	66
ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม.....	68
ระเบียบวิธีการวิจัย.....	68
วิธีดำเนินการวิจัย.....	70
วิธีการเก็บข้อมูล.....	70
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	71
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	73
การตรวจสอบข้อมูล.....	74
ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	76
การวิเคราะห์เนื้อหา.....	76
การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม.....	77
ขั้นตอนที่ 4 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	80
 4 ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	82
ที่ตั้ง อาณาเขต และเส้นทางคมนาคม.....	82
ภูมิหลังและความเป็นมาของหมู่บ้าน.....	87

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ลักษณะภูมิประเทศและการใช้ที่ดินของชาวบ้านหม่ม.....	93
สภาพเศรษฐกิจ.....	96
การศึกษา.....	102
พฤติกรรมของชาวบ้าน ในการถือปฏิบัติตามความเชื่อ ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี.....	105
ศิลปกรรมของชาวบ้านหม่ม.....	133
สรุป.....	135
5 พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม	
ตำบลหม่ม กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	139
มูลเหตุของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ.....	151
ประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ.....	154
การประกอบของพิธี.....	157
องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ.....	162
ผู้ประกอบพิธีกรรม.....	162
ผู้ร่วมพิธีกรรม.....	168
วัสดุสิ่งของ.....	170
เวลาและสถานที่.....	176
บทสู่ขวัญ.....	177

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
6	พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่มในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน...226
ตอนที่ 1	วิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม
ในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน.....	227
ตอนที่ 2	ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติ
ต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน.....	243
ตอนที่ 3	สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่น
กับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น.....	267
7	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....287
สรุปผลการวิจัย.....	288
อภิปรายผล.....	294
ข้อเสนอแนะ.....	300
รายการอ้างอิง.....	303
ภาคผนวก.....	317
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	318
กรอบในการสังเกต.....	319
แบบสังเกตภาคสนาม.....	320
แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม.....	322
แบบสำรวจความเป็นอยู่ในครอบครัว.....	326
รายนามผู้ให้ข้อมูล.....	327
คำแปลบทสู่ขวัญ.....	333
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	340

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

1	คุณลักษณะผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้เกี่ยวข้องชุมชนบ้านหมู่มั่น.....	72
2	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	78
3	แสดงจำนวนครอบครัว และประชากรบ้านหมู่มั่นโดยแยกชาย-หญิง.....	99
4	แสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะอาชีพของชาวบ้านหมู่มั่น.....	99
5	องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ.....	142
6	แสดงการจัดพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มั่น.....	169
7	การวิเคราะห์คุณลักษณะและความหมายของ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแยกตามองค์ประกอบ.....	220
8	สรุปความหมายของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในเชิงวัฒนธรรม.....	233
9	ตารางวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน.....	235
10	กรอบการวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง.....	245
11	การวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองของ ผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ.....	246
12	การนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชนและ คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน.....	273

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

1	ความสัมพันธ์ของความรู้เดิม ปัญหาการวิจัย การวิจัย และความรู้ใหม่.....	21
2	ความหมายเชิงปฏิบัติการของวัฒนธรรม.....	36
3	แสดงขั้นตอนการวิจัย.....	81
4	ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับกลุ่มวิชาในหลักสูตรประถมศึกษา.....	270
5	ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรแกนกลางกับหลักสูตรท้องถิ่น.....	271
6	แสดงการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของชาวชุมชน.....	285
7	รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับ การพัฒนาชุมชน.....	286

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาตามแนวคิดของการพัฒนากระแสหลัก เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก โดยมุ่งเน้นที่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ปัจจัยที่ใช้ในการผลิตมีหลายประการ แต่ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ มนุษย์ การพัฒนาตามกระแสหลักได้ให้ความหมายของมนุษย์ในลักษณะที่เรียกกันว่า “ทรัพยากรมนุษย์” คือ ได้จัดให้มนุษย์เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งเหมือนกับทรัพยากรอย่างอื่น เพื่อจะนำไปใช้สร้างสรรค์ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2539 ฉ : 3) ดังนั้นหลังจากที่เราได้พัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติผ่านไป 7 ฉบับ เป็นไปในลักษณะ เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน (พระเมธีธรรมาภรณ์ [ประยูร ธมมจิตโต], 2539 ข: 2)

เนื่องจากการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเป็นฐานการพัฒนา และใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาในเชิงความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเป็นฐานในการพัฒนา และใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาในเชิงความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ความสามารถในการทักษะการทำงาน และการประกอบอาชีพเป็นหลัก ดังนั้นจิตใจมนุษย์ในกระแสการพัฒนาแนวหลักนี้จึงไม่ได้รับการพัฒนาให้ทันกับความเจริญเติบโตทางวัตถุ หรือ อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนามนุษย์ในด้านจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ถูกละเลยจากกระแสการพัฒนาในระยะที่ผ่านมา จึงทำให้มนุษย์ใช้ความสามารถในการผลิตและการบริโภคของตนในลักษณะของการทำลายสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในสังคม อันรวมถึงเรื่องของการทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นผลให้การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น คือ มีเศรษฐกิจดี แต่สังคมมีปัญหาต่างๆ มากมาย เช่น ปัญหาค่านิยมทางวัตถุที่เพิ่มสูงขึ้น มีการละทิ้งคุณค่าและค่านิยมดั้งเดิมของประเทศ ก่อให้เกิด “วิกฤติการณ์ทางคุณค่า” ได้แก่ ความสับสนในการยอมรับคุณค่าต่างๆ ในสังคม (การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2538) เช่น

1. การทำตามความพอใจดีกว่าการเคารพกฎกติกา
2. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนดีกว่าประโยชน์ส่วนรวม

3. การทำงานเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตนดีกว่าการทำงานเพื่อเสียสละแก่ส่วนรวม
4. การเอาใจเอาเปรียบเก่งแ่งดีกว่าให้ความปรองดองร่วมมือกัน
5. การทำอะไรรุนแรงดีกว่าการใช้สันติวิธี
6. การยกย่องคนมีเงินมากกว่าการยกย่องคนดี
7. การเอาเปรียบคดโกงดีกว่าความซื่อสัตย์สุจริต
8. การพึ่งพาผู้อื่นในการทำงานดีกว่าการพึ่งตนเอง

นอกจากวิกฤติการณ์ทางคุณค่าแล้วยังเกิดวิกฤติการณ์ทางวัฒนธรรมด้วย นั่นคือวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศถูกทำลาย ขาดการเห็นคุณค่าในศิลปวัฒนธรรมไทย ขาดความเชื่อทางศาสนา ขาดการยอมรับในภูมิปัญญาไทย (การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2538) เมื่อเป็นดังนี้การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาจึงเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

จากปัญหาดังกล่าว กระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศจึงมีความจำเป็นที่ปรับเปลี่ยนใหม่เป็น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable development) ซึ่งนักวิชาการแต่ละสาขาได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนในมุมมองของศาสตร์แต่ละศาสตร์ ดังนี้

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2536: 147) นักเศรษฐศาสตร์ กล่าวว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน ยาวนาน คือ การแสวงหาระบบเศรษฐกิจซึ่งมีศักยภาพสูงพอที่จะปรับปรุงและรักษารคุณภาพชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างยาวนานได้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2537) นักการศึกษา กล่าวว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน จะยั่งยืนได้จะต้องรักษาคุณภาพได้ คุณภาพของมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

สิปนนธ์ เกตุทัต (2537) นักวิทยาศาสตร์ กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเกี่ยวกับคน และการพัฒนาคน การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องได้มาจากคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่ยั่งยืน

ประเวศ วะสี (2537: 15) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างได้สมดุล หรือ การพัฒนาแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาทุกด้านอย่างเชื่อมโยง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และการเมือง

กล่าวโดยสรุป คือ การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (holistics) นั่นคือ ไม่พัฒนาเพียงไปทางด้านหนึ่งด้านเดียว แต่จะให้องค์ประกอบทั้งหลายของการพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมประสานกันได้อย่างได้ดุลยภาพ (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2539 ฉ:12) ทั้งเรื่องของระบบนิเวศ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และชีวิตมนุษย์ การพัฒนาแนวนี้จึงให้ความสำคัญในคุณค่าของมนุษย์เป็นสำคัญ (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2539 ฉ:53)

การนำมนุษย์เข้ามาเป็นศูนย์กลางของระบบการพัฒนานี้ เป็นแนวความคิดเชิง “มนุษยนิยม” (humanism) ที่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาเรื่องภายในจิตใจของมนุษย์มากกว่าวัตถุภายนอก เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป มนุษย์ที่จะมีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนนี้จะต้องมี “ความเป็นมนุษย์” (humanhood) ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ และได้รับการพัฒนาความสามารถในการทำงานจนเป็น “พลังมนุษย์” (human power) ที่มีค่าให้กับสังคม ดังนั้นมนุษย์จึงควรได้รับการพัฒนาให้ถูกต้องเพื่อความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ก่อนเป็นประการแรก อันจะทำให้สามารถนำความรู้ไปพัฒนาสิ่งอื่นต่อไป (พระเมธีธรรมาภรณ์ [ประยูร ธมมจิตโต], 2539 ข: 4) สำหรับประเทศไทยเราต้องการมนุษย์ที่มีคุณสมบัติของการเป็นพลโลกที่ดีในสังคมโลกและการเป็นพลเมืองไทยที่ดีในสังคมไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) จึงได้ระบุแนวทางการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาจะต้องให้คนทุกคน ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจปัญญาและทักษะฝีมือ เพื่อให้เป็นคนดีมีคุณธรรม มีสุขภาพพลานามัยที่ดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีสำนึกและมีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ดีงาม ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาประเทศมีความสมดุล ยั่งยืน บนพื้นฐานของความเป็นไทย การพัฒนาคนที่สมบูรณ์อย่างมีดุลยภาพทั้งความสมบูรณ์ของร่างกาย ความรู้ ความคิด และจิตใจที่สำนึกในความเป็นไทยนี้ ทำให้แนวทางการพัฒนาจะต้องหันกลับมาให้ความเอาใจใส่ และให้ความสำคัญกับการใช้มิติทางวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาให้มากขึ้นกว่าเดิม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของชุมชน หรือ คนในสังคม ที่ได้รับการเลือกสรรกลั่นกรอง และถ่ายทอดสืบต่อมาในสังคม วัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นย่อมแตกต่างกัน วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจะสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมนั้นๆ วัฒนธรรมเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้และศิลปวิทยาการด้านต่างๆ ประเวศ วะสี กล่าวว่า (2537:5) ในทางวัฒนธรรม ชุมชนคือ กลุ่มของประชาชนที่มีความ

เชื่อและพิธีกรรมเหมือนและใกล้เคียงกัน อาจะมาจากชาติพันธุ์และศาสนาเดียวกัน หรืออยู่ร่วมถิ่นฐานทางภูมิศาสตร์เดียวกัน และภูมิภาคหนึ่งๆ จะมีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกัน (Apel and Camozzi, 1996 อ้างถึงใน วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ, ม.ป.ป.) วัฒนธรรมเป็นปัญหาที่ผูกติดกับดินแดนถิ่นต่างๆ ดังนั้นอาจเรียกได้ว่า วัฒนธรรมคือ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือ สังคมนั้นๆ ในสังคมไทย ก็ย่อมมีวัฒนธรรมไทย หรือ ภูมิปัญญาไทยที่เป็นรากฐานของสังคมไทยโดยเฉพาะ และเป็นสิ่งที่แสดงพลังของความเป็นชาติไทยให้ปรากฏ เดโช สนวนานนท์ (2520:42) กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้พอสรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งบรรพบุรุษชนชาติไทยได้สร้างสมเอาไว้เป็นสมบัติ เพื่อธำรงความเป็นชาติและความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองมีอยู่มากมาย สิ่งที่เราเรียกรวมๆ ว่า มรดกทางวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการเป็นชาติ การรักชาติ และการสืบทอดความเป็นชาติเอาไว้ ชาติที่ไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตน เป็นชาติไม่ได้ อย่างแท้จริง หัวใจและวิญญาณของบ้านเมืองที่แท้คือ วัฒนธรรมของบ้านเมืองนั้น นอกจากนี้ การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรมทำให้มีการเติบโตทางวัตถุ ไม่มีการพัฒนาทางด้านจิตใจ เป็นการทำลายคุณค่าของมนุษย์ ศีลธรรมและจริยธรรมถูกละเลย (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2539)

วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น คือ การปฏิบัติ หรือ วิถีชีวิตของชุมชน ผู้คนในชุมชนเกิดมาท่ามกลางวัฒนธรรม หรือ การปฏิบัติของบุคคลรอบตัว จึงถูกหล่อหลอมและเรียนรู้โดยวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชน หรือ สังคม มีการสั่งสม เลือกสรร กลั่นกรอง ลองใช้ และถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติสืบทอดกันมา เพราะฉะนั้น วัฒนธรรม คือ พลังแห่งการพัฒนา ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรมอย่างชัดเจน วัฒนธรรมต้องมีชุมชนที่มีชีวิตเป็นผู้ปฏิบัติ และมีพัฒนาการ วัฒนธรรมจะมีพัฒนาการ และอยู่ได้ในสังคมต้องมีการส่งเสริมความเป็นชุมชน องค์การชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

วัฒนธรรมของประชาชน หรือ วัฒนธรรมชุมชน ของไทยนั้น ถึงแม้จะเป็นเพียงส่วนประกอบเล็กๆ เป็นวัฒนธรรมย่อยๆ ของสังคม หรือ ของวัฒนธรรมแห่งชาติ แต่สังคมไทยเป็นแบบชุมชน ไม่ใช่เป็นแบบปัจเจกชนแบบตะวันตก ประเทศตะวันตกนั้น ชาติไม่ได้สร้างจากปัจเจกชน หรือ องค์การทุติยภูมิ แต่สร้างจากองค์กรปฐมภูมิ คือ ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และเครือข่ายของชุมชน ในประเทศตะวันตก ชาติสร้างมาจากชุมชน ชาติ คือ เครือข่ายของชุมชน วัฒนธรรมแห่งชาติที่แท้จริงจึงจะต้องประกอบขึ้นมาจากวัฒนธรรมของชุมชน จึงจะมีรากฐาน

ที่เข้มแข็ง และมีความยั่งยืน เป็นวัฒนธรรมแห่งชาติที่เน้น จิตวิญญาณ สามารถโยงยืดสมาชิกของสังคมได้แท้จริง การลงทุนทางวัฒนธรรมนั้นได้ถูกละเลยไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่ถูกละเลยมากที่สุด คือ ส่วนที่สำคัญที่สุด คือ ส่วนวัฒนธรรมชุมชน (จิตวิทย์ นาถทูล อ่างถึงใน ชัยอนันต์ สมทวณิช, 2540 : ง)

ชัยอนันต์ สมทวณิช (2540 : 95-96) กล่าวว่า สิ่งที่ชาวไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ และที่จะเผชิญอยู่ในอนาคต คือ การเปลี่ยนแปลงอีกรูปลักษณะหนึ่ง เป็นโลกที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการลงทุนที่สำคัญมิใช่เป็นเพียงการลงทุนทางเศรษฐกิจ หากเป็น "การลงทุนทางวัฒนธรรม" ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของคน การเรียนรู้เรื่อยๆ ด้วยตนเองและการดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขภายใต้บริบททางวัฒนธรรม วัฒนธรรมย่อย ย่อมมีความสำคัญเท่ากับ วัฒนธรรมใหญ่ และวัฒนธรรมใหญ่เองก็จะต้องได้รับการท้าทายจากวัฒนธรรมย่อย เพราะส่วนสำคัญของวัฒนธรรมนานาชาตินิยม ก็คือ บริโณคนิยม ที่ก่อปัญหาให้กับสังคมในปัจจุบัน

ปัญหาของสังคมไทยอันยิ่งใหญ่ในปัจจุบันและในอนาคต คือ ทำอย่างไรเราจึงจะมีความสุขอย่างไทย มีความรู้คู่ความคิด และอยู่ร่วมกันเองและกับชาวโลกรวมทั้งกับสิ่งแวดล้อมอย่างมีสันติสุข โดยพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้โดยระลึกอยู่เสมอว่า สังคมไทยยังโชคดีถึงแม้จะมีทุนทางเศรษฐกิจน้อย กำลังในการผลิตทางเศรษฐกิจต่ำ มีเทคโนโลยีทางการผลิตที่ไม่สามารถช่วยในการเพิ่มผลผลิตได้ มีทุนสำรองน้อย มีแรงงานที่มีทักษะต่ำ แต่สังคมไทยยังมี ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่สั่งสมมานาน มีคุณค่าที่ยังคงแข็งแกร่งอยู่ ไม่ต้องสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งมีความแตกต่างจากสังคมตะวันตกหลายแห่ง ที่ต้องเร่งสร้างคุณค่าและวัฒนธรรมพื้นฐานต่างๆ ขึ้นมาใหม่ เพราะฉะนั้น เราจึงควรให้ความสำคัญ กับรากเหง้าทางวัฒนธรรม ในการถ่ายทอดพัฒนาและเชื่อมโยงจิตวิญญาณชุมชน ซึ่งนับเป็น การลงทุนทางวัฒนธรรม และเป็นยุทธศาสตร์หนึ่ง ในการพัฒนาชุมชน โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม สร้างรากฐานอันเข้มแข็ง และพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัฒนธรรมไทยอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ คำสอนในพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนในด้านของจิตใจมากกว่าความสำคัญทางด้านวัตถุ อาจกล่าวได้ว่า คำสอนของพระพุทธศาสนานี้ เป็นการพัฒนาคนในลักษณะ มนุษยนิยมสำหรับสังคมไทยนั่นเอง ดังนั้นการให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนนั้น จึงเป็นการนำเอาภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมสืบทอดกันมาในสังคมไทยออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และเมื่อนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของการ

จัดการศึกษา จะทำให้คนไทยรู้จักสังคมไทยมากขึ้น ก่อให้เกิดความรักความเป็นไทย ภูมิใจในเอกลักษณ์ และภูมิปัญญาของคนไทย รวมทั้งได้รับการถ่ายทอดค่านิยมของคนไทย อันมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา ที่จะทำให้คนไทยมีคุณลักษณะของความเป็นคนไทยที่สมบูรณ์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ต้องการ ซึ่งการนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาคนในสังคมนั้นจะต้องอาศัยการศึกษาเป็นสื่อกลางที่สำคัญ

การศึกษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม การศึกษาจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัฒนธรรม มีภาษาเป็นสื่อกลาง หล่อหลอมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ(ประกาศศรี สีนอำไพ,2540:20) การศึกษา เป็นกระบวนการปฏิบัติให้เกิดการเรียนรู้พัฒนาการทางกาย วาจา ใจ ให้เติบโตในหนทางแห่งพัฒนาการ จัดการศึกษาเพื่อให้มนุษย์เป็นผู้มีการศึกษา (educated) มีความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill) ศักยภาพ มีพฤติกรรมที่แสดงคุณลักษณะที่เป็นที่ยอมรับ พัฒนาตนเองเป็นผู้ใหญ่ที่เข้มแข็ง รับผิดชอบ มีระเบียบวินัยสร้างมโนทัศน์ (concept) ในศาสตร์แห่งวิชาชีพ การเรียนรู้ที่มีระบบ สร้างค่านิยม แก่นสารทางวัฒนธรรมเป็นหลักของพื้นฐานการศึกษา เมื่อพิจารณาความหมายและจุดมุ่งหมายในการศึกษาที่กว้างที่สุดการศึกษา คือชีวิต และการศึกษาก็คือกระบวนการทุกอย่างของมนุษย์ ยกเว้นกระบวนการทางชีวภาพ การศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมให้มนุษย์ในสังคม รู้จักวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม ได้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข นั่นคือ การให้มนุษย์ได้เข้าใจ และเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคม ให้รู้ถึงสาระแห่งวัฒนธรรมอันเป็นปัจจัยสำหรับการดำเนินชีวิต การศึกษาจึงทำหน้าที่ในการถ่ายทอดรายละเอียดของวัฒนธรรมในสังคมให้แก่สมาชิกใหม่นั้นเอง

การศึกษานั้น มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคน เมื่อเราต้องการใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อในการพัฒนาจึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือหรือหนทางในการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่คนในสังคม เพื่อให้คนที่ได้รับการพัฒนาแล้วกลับมาสร้างสังคมอีกครั้งหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าคนเป็นตัวเชื่อมระหว่างการศึกษา กับสังคม การแสดงออกของคนในสังคม ที่เห็นเป็นผลปรากฏของการศึกษา และคนที่ได้รับการศึกษาแล้วจะไปแสดงผลกับคนรอบตัว จะเห็นได้ว่าคนที่ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมให้มีลักษณะของความเป็นพลเมืองไทย ที่มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ความสามารถในการทำงาน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก และมีความภูมิใจในเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จะทำให้สังคมไทยพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไปได้ แต่เนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการจัดการศึกษาเพื่อ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ให้เข้าสู่ระบบการผลิตของกระแสทุนนิยม การศึกษาไทยที่ผ่านมาจึงพบว่ามีลักษณะ ดังต่อไปนี้ (วีระ บำรุงรักษ์,2536)

1. การศึกษามุ่งเน้นการพัฒนาสติปัญญา และความเชี่ยวชาญในอาชีพมากกว่าเรื่องจิตใจ

2. การศึกษาสอนให้เด็กจำมากกว่าคิด

3. หลักสูตรการศึกษาไม่ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควร

ฯลฯ

บทบาทของการศึกษาในปัจจุบันต้องมีบทบาทในการพัฒนาความเป็นคน (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2539 ฉ : 6) ให้มากกว่าเดิม โดยตั้งอหันทกลับมาให้ความเอาใจใส่กับการใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้น

การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาคนในสังคมนั้นเป็นความรับผิดชอบของทุกๆ ส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลการศึกษาของชาติ ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการตระหนักถึงความสำคัญของงานทางด้านวัฒนธรรมและการศึกษา จึงได้มีแนวปณิธานในการพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ของกระทรวงศึกษาธิการ ความเป็นว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2540:40)

...กระทรวงศึกษาธิการมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นกลไกในการพัฒนาคนอย่างเหมาะสม ทั้งด้านจิตใจ สังคม สติปัญญา สุขภาพ พลานามัยและการประกอบอาชีพ เพื่อให้ประชาชนในชาติมีนิสัยรักการพัฒนาตนเอง มีหลักศาสนาเป็นครรลองชีวิต มีจิตสำนึกในความเป็นไทย ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างสันติสุข มีส่วนรับผิดชอบการพัฒนาที่สมดุลอย่างยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนมนุษยชาติในประชาคมโลก...

จากแนวปณิธานในการพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่กล่าวมาจะเห็นว่ากระทรวงศึกษาธิการจะใช้การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลไกในการพัฒนาคนในด้านต่างๆ ให้เป็นคนไทยที่สมบูรณ์ ซึ่งแนวทางดังกล่าวได้ให้ความสำคัญของการใช้วัฒนธรรมในการพัฒนาคนด้วย

การดำเนินการด้านวัฒนธรรมนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้จัดงานด้านวัฒนธรรมไว้เป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แยกออกจากงานด้านการศึกษา และศาสนา โดยได้ระบุวัตถุประสงค์ของงาน

ด้านการวัฒนธรรมไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 8 ความว่า (กระทรวงศึกษาธิการ,2540:45)

...เพื่อพัฒนาการวัฒนธรรม โดยใช้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยในการพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพ มีประโยชน์ เกื้อกูลต่อการพัฒนาการศึกษา พัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม สร้างและจรรโลงจิตสำนึกทางวัฒนธรรมอย่างมีเหตุผลเป็นระบบ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และมีวิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่อย่างเชื่อมั่น บนพื้นฐานคุณค่าของวัฒนธรรมไทย รวมทั้งสามารถรักษา พัฒนา และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยให้เป็นสมบัติของมนุษยชาติอันจะนำมาซึ่งศักดิ์ศรี และเกียรติภูมิของคนไทยในบริบทของสังคมโลกอย่างสันติสุข

จากวัตถุประสงค์ด้านวัฒนธรรมดังกล่าวจึงได้มีการกำหนดนโยบายด้านวัฒนธรรมไว้ 4 ข้อ คือ นโยบาย ข้อที่ 1 การทำนุบำรุงรักษา มรดกทางศิลปวัฒนธรรม นโยบายข้อที่ 2 การสืบสานศิลปและวัฒนธรรม นโยบายข้อที่ 3 การผลิตและการพัฒนาบุคลากรทางศิลปและวัฒนธรรม นโยบายข้อที่ 4 การบริหารและการจัดการวัฒนธรรม นโยบายดังกล่าวเป็นแนวทางในการทำงานในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการตามระยะเวลาของแผน 8 นโยบายข้อที่ 2 การสืบสานศิลปและวัฒนธรรมเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการจัดการศึกษา กล่าวคือ นโยบายข้อนี้ได้ระบุให้ "เร่งรัด ส่งเสริม สนับสนุน การปลูกฝัง สืบสาน เผยแพร่ แลกเปลี่ยนศิลปและวัฒนธรรมอันดีงาม ของท้องถิ่นและของชาติอย่างต่อเนื่อง เพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจของคนในชาติ" (กระทรวงศึกษาธิการ,2540:58) การดำเนินงานในนโยบายข้อ 2 นี้ ต้องผ่านการจัดการศึกษา เพราะการจัดการศึกษาจะเป็นการส่งเสริม สนับสนุน ปลูกฝัง สืบสาน และเผยแพร่ วัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปอย่างมีคุณค่าในสังคมไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทด้านการศึกษาระดับแรกของประเทศไทย มีหลักการและความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา คือ ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การนำพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติไปสู่การปฏิบัติให้บังเกิดผลนั้น จะต้องผนึกกำลังร่วมกันมาช่วยทั้งจากประชาชน นักวิชาการ ครู และบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งกระบวนการปฏิบัติงานเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติฉบับนี้

"การศึกษา" ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4 หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความรู้และความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, 2542) และได้ให้ความสำคัญ กับ วัฒนธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ในแนวทางการจัดการศึกษาในหมวด 4 มาตรา 23 ที่กล่าวว่า การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่อง ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 23(3))

ตลอดจนแนวคิดทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่มีปรัชญาการพัฒนาประเทศ คือ การพัฒนาคน ซึ่งในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพนั้น จะต้องมองเป็นองค์รวม มองให้ครอบคลุมนับตั้งแต่การให้รากฐานชีวิตที่ดีให้แก่เด็ก ให้ได้มีสุขภาพอนามัยที่ดี มีโอกาสพัฒนาตนเอง และทำประโยชน์ให้กับบ้านเมืองเท่าเทียมกันทุกคน การยกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของคนไทยให้สูงขึ้นทัดเทียมประเทศที่เจริญแล้ว การปรับปรุงการเรียนการสอนให้คนไทยและเด็กไทยมีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ ในการแก้ปัญหา การใช้เหตุผล การใช้วิจารณญาณในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การลงทุนพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการศึกษา เพื่อการเรียนรู้สมัยใหม่ การลงทุนด้านการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเต็มกำลัง โดยเฉพาะด้านการวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี โครงสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนการพัฒนากำลังคนเพื่อให้ประเทศไทยพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีได้อย่างแท้จริง ลดการพึ่งพิงต่างชาติด้านเทคโนโลยี อันเป็นเหตุหนึ่งแห่งความวิบัติทางเศรษฐกิจ การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความภูมิใจในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนไทยเอง เพื่อเป็นหลักคิดและหลักใจในการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยไม่ทอดทิ้งความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง รวมไปถึงค่านิยมแห่งการกินพอดีอยู่พอดี การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งเสริมความเข้มแข็งทางปัญญา และการรวมพลังในชุมชน การสร้าง การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน ที่หมุนไปพร้อมกับกระแสการปฏิรูปการเมือง ที่กระจายอำนาจการตัดสินใจลงสู่ท้องถิ่น นี่คือการวางรากฐานการศึกษาที่สมบูรณ์ ที่จะช่วยรักษาความงดงามของวิถีชีวิตแบบไทย โดยไม่ทอดทิ้งความจริง ความเป็นจริงของการแข่งขันในประชาคมโลก (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2541)

การศึกษาจึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่การแข่งขันเพื่อมุ่งสู่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเท่านั้น ถ้าผู้คนในชาติไม่มี จิตวิญญาณ แห่งความเป็นมนุษย์และความอาทรต่อกัน ประเทศชาติต้องประสบความล้มเหลวในทุกด้าน จิตวิญญาณนับเป็นแก่นของชีวิตที่ผสมผสานแทรกซึมอยู่ในมิติของกาย จิต สังคม บุคคลที่มีความผาสุกทางจิตวิญญาณจะเป็นผู้ที่มีความสมดุลย์สูงสุดระหว่างสภาพร่างกายกับสภาวะอื่นๆ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข (ประเวศ วะสี, 2540 : 15) เอิบอิ่ม สมบูรณ์และพึงพอใจต่อทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบุคคลเป็นระบบเปิดและมีปฏิสัมพันธ์ของภาวะสุขภาพทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณอยู่เสมอ จึงทำให้บุคคลมีความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองทางจิตวิญญาณในระดับที่แตกต่างกัน (เยาวลักษณ์ มหาสิทธิวัฒน์ และ ลัดดา แสนสีหา, 2539 : 114 – 116) การเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณของชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในการจัดการศึกษาต้องพัฒนาทั้งทางร่างกาย มุ่งเสริมสร้างบุคลิกภาพ ความคิดสร้างสรรค์ และจิตวิญญาณของเด็กให้มีความสมบูรณ์ เพื่อเขาจะช่วยเหลือจะพัฒนา สร้างสรรค์ชุมชนและสังคมไทยเมื่อเป็นผู้ใหญ่ที่ดีต่อไปในอนาคต การเรียนรู้ของเด็กมิได้เกิดในห้องเรียนอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นด้วยกิจกรรมที่สัมผัสคน สัมผัสชีวิต สัมผัสธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้จะหลอมรวมกันเป็นภาพเดียวกัน ของความพยายาม และความคิดริเริ่มใหม่ๆ ที่จะให้คุณค่าทางการศึกษาที่แท้จริงแก่เด็ก เพื่อให้ชีวิตและจิตวิญญาณที่สมบูรณ์แก่เด็กมากยิ่งขึ้นตลอดจนการพัฒนาเด็กที่ "จิตวิญญาณ" ด้วยการเป็นแบบให้เด็กทางจริยธรรมที่อิงหลักคิด หลักปฏิบัติทางศาสนาด้วย การมีความรู้ ความเข้าใจในปัญหาด้านต่างๆ เช่นการวางรากฐานชีวิตด้านสุขภาพอนามัย พฤติกรรมสุขภาพ การกินดีอยู่ดีในชุมชน ของเด็กที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ผู้ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญให้กับท้องถิ่นชุมชนตนเอง ในการสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นไทยให้ดำรงอยู่ และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ทักษะกระบวนการคิด การแก้ปัญหา เพื่อให้อยู่ได้อย่างผาสุกในชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องช่วยกันในการเตรียมความพร้อมดังกล่าว

ที่สุดแล้วสิ่งที่จะช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ จิตวิญญาณที่หล่อหลอมรวมกันในชุมชน นั่นคือ การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั่นเอง การจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องให้ความสำคัญกับ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาตามอัธยาศัย ที่ต้องมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตเพราะ การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อมสื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

การสร้างสรรค์และสังสมภูมิปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ของชาวบ้าน หรือ คนธรรมดาสามัญ ที่ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ยังมีความสำคัญ มีความจำเป็น มีพัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนามากมาย กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่กล่าวถึง มีดังนี้ คือ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 45-49) การลองผิดลองถูก การลงมือกระทำจริง การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ศาสนา การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และครูพักลักจำ

การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วม รับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรม ที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่เน้นผลที่เกิดต่อจิตสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าว พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ จึงเกิดผลทางใจต่อผู้ร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมากรวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมวงาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่าและแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมนั้นก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 46-47)

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมเดียวเมื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมอื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ตั้งแต่เกิดจนตาย มีในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงสำคัญของชีวิต เช่น เมื่อทำขวัญเด็กเกิด เมื่อเกิดได้หนึ่งเดือน เมื่อโกนจุก เมื่อเปลี่ยนสูสสถานภาพใหม่ เมื่อบวช เมื่อแต่งงาน เมื่อเจ็บป่วย เมื่อหายจากเจ็บป่วย เมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองเดินทางมาเยี่ยมเยียนสู่ขวัญผู้สูงอายุ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีความเกี่ยวข้อง สัตว์ สิ่งของที่มีคุณค่า คุณประโยชน์ต่อคน เช่น การสู่ขวัญวัว ควาย ตัวหมอน การสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญเกวียน บ้านเรือน เป็นต้น พิธีกรรม

บายศรีสู่ขวัญยังเป็นพิธีโบราณของชนเผ่าไท ซึ่งปรากฏในคนไทยทุกกลุ่ม ความสำคัญของพิธีกรรมนี้คือ การที่สมาชิกแห่งชุมชนร่วมกันให้กำลังใจแก่กันและกันเอง เป็นพิธีที่ชุมชนร่วมให้พลังแก่สมาชิกทางจิตใจ ให้มีพลังสู่ความยากลำบากทั้งหลาย ไม่ได้ผู้คนเดียวอย่างโดดเดี่ยวและทุกคนช่วยเหลือและเอาใจช่วยอย่างเต็มที่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540:51)

นับว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีบทบาทและคุณค่ายังต่อผู้ถือปฏิบัติและต่อชุมชน ปัจจุบันนี้ทำกันโดยทั่วไปเพราะตระหนักและสำนึกมิใช่ทำตามความนิยม มิใช่ถูกชักจูง ผลจึงเกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งในความคิดและจิตใจของผู้เชื่อถือ และแสดงออกเป็นพฤติกรรมทางกายอีกส่วนหนึ่ง บทบาท และคุณค่าที่เห็นได้ชัดมี 2 ประการหลัก คือ

ประการแรกเสริมสร้างความเชื่อมั่นในชีวิต สร้างกำลังใจให้เข้มแข็ง เพื่อให้กล้าสู้ชีวิต ดำรงอยู่อย่างมีความหวัง มีความเชื่อมั่น เป็นพลังสำคัญที่ทำให้มนุษย์กล้าต่อสู้ชีวิตไม่ท้อแท้กับปัญหาจนเกินไป

และประการที่สองเป็นวิธีการที่แยบคาย ในการอบรมสั่งสอนให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องรอบคอบมีสติ ทำให้บุคคลหยุดคิด รับรู้และพิจารณาแง่มุมต่างๆ ของชีวิตให้รอบคอบยิ่งขึ้น และเสริมย้ำให้ตระหนักถึงคุณธรรม และสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระดับชาติ ระดับการศึกษา ระดับหลักสูตร ระดับกลุ่มวิชา กลุ่มประสบการณ์ ระดับรายวิชา และระดับการเรียนรู้การสอนที่จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ

ด้านความรู้สติปัญญา “พุทธิพิสัย” (Cognitive Domain) เป็นจุดประสงค์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางสมอง หรือสติปัญญา โดยเริ่มตั้งแต่การที่บุคคลสามารถในการจดจำเนื้อหา หรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ แล้วนำสิ่งที่รู้(ความรู้) ไปสร้างให้เกิดความเข้าใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินผลในที่สุด

ด้านเจตคติ/ความรู้สึกนึกคิด “จิตพิสัย” (Affective Domain) เป็นจุดประสงค์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และเจตคติ โดยเริ่มตั้งแต่บุคคลรับรู้ประสบการณ์จากสิ่งหนึ่ง และเกิดการรับรู้ในสิ่งนั้น ตอบสนองและให้คุณค่าในสิ่งที่ตนรับรู้ จากนั้นจึงนำสิ่งที่ เป็นคุณค่าเหล่านั้นมาจัดเรียบเรียงเป็นระบบ แล้วสร้างเป็นลักษณะนิสัยและบุคลิกตามคุณค่า

และด้านทักษะ "ทักษะพิสัย" (Psychomotor Domain) เป็นจุดประสงค์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยเริ่มตั้งแต่ที่บุคคลรับประสาทสัมผัสทั้งห้าแล้วเตรียมพร้อมที่จะปฏิบัติ หรือลงมือทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนเกิดเป็นทักษะนิสัยและพัฒนาให้สูงขึ้นโดยตอบสนองสิ่งที่ซับซ้อนขึ้น และสามารถแสดงออกอย่างมั่นใจ

ภูมิปัญญาของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ จึงควรค่าแก่การเลือกสรรตั้งพลังอันแท้จริงของพิธีกรรมออกมา เป็นพลังสร้างสรรค์ในการรวมกลุ่มทั้งภายในและภายนอกเกิดความสามัคคีพร้อมเพรียง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนยึดโยงขวัญของชนในชุมชน เชื่อมโยงจิตวิญญาณชุมชน สังคม เป็นไปตามกระแสการพัฒนาประเทศ และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่มุ่งให้สังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาสาระ กระบวนการเรียนรู้ ไปอย่างต่อเนื่อง โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคมสภาพแวดล้อม สื่อและแหล่งความรู้อื่นๆ ที่เรียกว่า เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 15 (3))ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นการศึกษาในระบบเสมอไป

องค์ประกอบในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ตลอดจนเนื้อหาในบทสู่ขวัญ แฝงไปด้วยคำสั่งสอนให้คนประพฤติแต่ความดี บทสู่ขวัญแต่ละบทสะท้อนให้เห็นความจริงบางประการเกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจได้แก่ วิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทย เช่น บทสู่ขวัญนาค แสดงถึงความเชื่อถึงความยึดมั่นในพระรัตนตรัย เน้นให้เห็นความสำคัญของบิดา มารดา และมุ่งสอนให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม มีความกตัญญูต่อบิดามารดา บทสู่ขวัญวัว ควาย และบทสู่ขวัญข้าว ต่างแสดงให้เห็นถึงการรู้จักยกย่อง และรู้จักบุญคุณสิ่งที่ไม่ประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือสิ่งของ ส่วนการสู่ขวัญบ่าวสาว และบทสู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ก็แสดงถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคล สอนให้อาศัยหลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการครองเรือน มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชี้ชวนให้คนในสังคมเห็นหลักศีลธรรมจรรยาอันเป็นความเชื่อถือและแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2521:6) ประเพณีการสู่ขวัญ ยังเป็นเครื่องมือ ที่ใช้สั่งสอนคนให้ประพฤติตนอยู่ในความดี มีสติในการดำเนินชีวิต จึงมีผู้กล่าวว่า "เป็นเครื่องมือสร้างคนให้เป็นคนดี มีคุณค่าแก่สังคม และเป็นเครื่องมือเตือนให้คนทำความดี ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต" (คึกฤทธิ์ พันธุวิไล, 2527)

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวบ้านนิยมกระทำสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน การสู่ขวัญของชาวอีสานได้รับอิทธิพลมาจากพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าเมื่อได้จัดพิธีนี้แล้วจะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตเป็นกำลังใจให้คน

ประกอบคุณงามความดีและก่อให้เกิดความสุข ความเจริญในชีวิต ทั้งยังแสดงถึงวัฒนธรรมของ คนในระยะเวลาหนึ่งๆ วิถีการดำเนินชีวิตทุกอย่างและทุกขั้นตอนของชาวอีสาน จะมีการสู่ขวัญ ควบคู่ไปด้วยเสมอ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวอีสาน เกิดจากความเชื่อของชาวอีสาน เรื่องจิต วิญญาณ หรือ เรื่องขวัญ ที่มีอยู่ประจำในร่างกาย คน สัตว์ และแม้กระทั่งสิ่งของ ซึ่งจะเป็นส่วน ประกอบที่สำคัญ การจัดพิธีสู่ขวัญ จัดทำขึ้นเพื่อให้ขวัญ มาอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อเป็นการเสริม สร้างพลังใจ ความเข้มแข็ง เกิดความเป็นสิริมงคลให้กับผู้ที่เหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่ดี และไม่ดีมา จึง จัดให้มีการสู่ขวัญ หรือสวด ขวัญขึ้น ชุมชนอีสานเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตอยู่มาก และพิธีกรรมเหล่านั้นมีลักษณะเป็นพิธีกรรมชุมชน หรือพิธีกรรมของหมู่คณะ เพราะพิธีกรรมเป็นตัวสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คณะ เป็นที่รวมของสมาชิกในชุม ชน เป็นสิ่งที่ใช้บอกเอกลักษณ์ของชุมชน หรือกลุ่มวัฒนธรรม ซึ่งเบื้องหลังพิธีกรรมมักมีมูลเหตุ ของพิธีกรรมอยู่ (ศิราพร จิตะฐาน ณ กลาง,2537)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญกันทุกหมู่บ้าน ซึ่งจัด ขึ้นตามโอกาสต่างๆ การทำบุญตามความเชื่อของพุทธศาสนาก็ยังมีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญควบคู่ เสมอ จากการสำรวจเบื้องต้น ในเขตพื้นที่ บ้านหม่ม บ้านหมื่น หมู่ที่ 1,2,8 และ 9 ตำบลหม่ม กิ่งอำเภอ เชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด มีหมอสวด จำนวน 11 คน หมอสวดแต่ละคนได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ โดยเฉลี่ย 144 ครั้ง ต่อ ปี ประกอบกับสังคมอีสานคงรูปแบบของสังคมประเพณีที่สืบทอดกันมา นานหลายชั่วคนได้เด่นชัดกว่าสังคมในภูมิภาคอื่นๆ เพราะคนอีสาน โดยเฉพาะกลุ่มไท ลาว ยัง ยึดมั่นอยู่กับการประกอบพิธีกรรมและการมีวัตรปฏิบัติ ตามธรรมเนียมที่กำหนดไว้เป็น “ฮีดสิบ สอง คองสิบสี่” ซึ่งบางครั้งเรียกว่า “พิธีกรรมตามปฏิทิน(Cyclic Group Rites or Ceremonial Calender)” ถือเป็นจารีตแม่บทของชุมชนอีสาน เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นประจำ กำหนดไว้แน่นอนแต่ละเดือนในรอบปี เพราะเหตุการณ์เหล่านั้นมีความสำคัญต่อหมู่คณะ ถือเป็น พิธีกรรมปฏิบัติในกลุ่มชนที่แสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่ม ซึ่งพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นปรากฏอยู่ ในแทบทุกเดือนของ “ฮีดสิบสอง” อาทิ เดือนยี่ เดือนสาม มีพิธีสู่ขวัญข้าว เดือนห้าบายศรีสู่ขวัญ ผู้ใหญ่ เป็นต้นประกอบกับภาคอีสาน หรือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไไทยนั้น เป็นภูมิภาคที่มี พื้นที่ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ประชากรของภาค ร้อยละ 95 พูดภาษาไทยอีสานหรือภาษา ลาว นอกจากนี้ยังมีประชากรส่วนหนึ่งที่พูดภาษาเขมร จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ พบว่า ประชากรที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ ส่วนใหญ่อพยพมาจากบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ประเทศสา ธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว ภูมิภาคนี้ถูกแยกออกมาจากภูมิ ภาคอื่นของประเทศไทย โดยทางธรณีวิทยา (อภิศักดิ์ โสมอินทร์,2528:27) เนื่องจากสาเหตุดัง

กล่าวมาแล้วจึงทำให้ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างจากภูมิภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด (ไพฑูรย์ มีกุล, 2538: 89)

ปัจจัยสำคัญที่กลุ่มคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเฉพาะตัวและแตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ มีหลายประการ ได้แก่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์อีสานเป็นภูมิภาคที่อิทธิพลจากภายนอกทั้งด้านวัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจเข้ามาข้าวกว่าภาคกลาง ได้ และเหนือ โดยเฉพาะหนึ่งร้อยปีเศษที่ผ่านมา และเมื่ออิทธิพลนั้นเข้ามาผ่านรัฐไทย ก็ถูกปรับเปลี่ยนให้อ่อนแรงลงแล้ว ดูเผินๆ ด้วยสายตาคนสมัยใหม่ เป็นความล้าหลัง เป็นความด้อยพัฒนา แต่พิจารณาให้ลึกจะพบว่า อีสานมีเวลา และมีโอกาสเป็นตัวของตัวเอง ในอันที่จะเลือกรับ และปรับตัว เป็นเอกเทศกว่าภูมิภาคอื่นๆ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 34)

โดยพื้นฐานที่สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน คนอีสานได้ใช้ความอดทน อดทนกับธรรมชาติที่ไม่อุดมสมบูรณ์ เหมือนภูมิภาคอื่น กันดารน้ำ และดินไม่อุ้มน้ำเป็นปัญหาหลัก ชาวอีสานมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมของตนเองโดยประสานสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนกับชุมชนทางลาว เขมร รวมไปถึงเวียดนามแบบค่อยเป็นค่อยไปตลอดมา คนอีสานโดยรวมยังยึดมั่นอยู่ในวิถีชีวิต แบบสังคมประเพณี ซึ่งมีพื้นเพ พึ่งพาตนเอง เคารพความศักดิ์สิทธิ์ ความลี้ลับแห่งธรรมชาติในคติความเชื่อเรื่อง “ผี” ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การรับเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อ ภูตผี จิตวิญญาณ และความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น ปัจจัยดังกล่าวเป็นตัวกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรมและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานตลอดมา

ในเรื่องของพุทธศาสนานี้ แสง จันทร์งาม (2512: 16) ได้ให้ความเห็นว่า พุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกระยะแห่งชีวิตของคนอีสาน ซึ่งวัดได้เป็นศูนย์กลางของสังคมเป็นสมบัติส่วนรวมของหมู่บ้านและเป็นที่ประกอบพิธีกรรมของคนทุกคนในช่วงระยะเวลาต่างๆ ของชีวิต หลักธรรมทางพุทธศาสนาและพุทธคติได้กลายเป็นแก่นแห่งขนบธรรมเนียม ประเพณีศิลปวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต ตลอดจนทัศนคติที่เห็นความรู้สึกรู้ใจของคนอีสาน การนับถือพุทธศาสนาของคนอีสานนั้นจะมีการนำเอาความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี เทวดาเข้ามาผสมกลมกลืนกัน (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534: 134-135)

การประสานประสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และปรัชญาทางพุทธศาสนาของคนในสังคมอีสานนั้นเป็นไปอย่างกลมกลืน กล่าวคือพิธีกรรม

ต่างๆ อันเนื่องมาจาก ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ ชาวอีสานได้นำมาผสมเป็นพิธีกรรมร่วมกัน พิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิท (ธวัช ปุณโณทก, 2525:175) พิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับส่วนรวมหรือพิธีกรรมส่วนบุคคลจะมีการจัดรูปแบบผสมผสานอยู่เสมอ

ปัจจุบันความเชื่อเรื่องขวัญ และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ มีสภาพเช่นเดียวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านอื่นๆ ที่ถูกกระทบจากสิ่งที่เรียกว่าการพัฒนา โดยเฉพาะการศึกษา เศรษฐกิจวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้วัฒนธรรมด้านนี้เสื่อมคลายลงไป สิ่งที่มีส่วนในการทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมสูญหายไปก็คือ ระบบการศึกษาแผนใหม่ ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน (เอกวิทย์ ณ ถलग, 2540) ระบบการศึกษาที่ผ่านมาเน้น มุ่งสู่การพัฒนาสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม อย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน ความรู้ความคิด วิธีการที่มีรากฐานมาจากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีของโลกตะวันตก ที่เข้ามาในอิทธิพลในการจัดการศึกษาและพัฒนาประเทศอย่างมาก ซึ่งได้ผลักดันให้คนไทย สังคมไทยหลุดลอยจากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมา ด้วยความรีบเร่ง สังคมโดยส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทันทำให้เกิดปัญหา ความทุกข์ยาก นานัปการตามมา ซึ่งล้วนแต่โยงใยเป็นเหตุเป็นผลต่อกันที่ซับซ้อนจากคำกล่าวที่ว่า

“ถ้าวัฒนธรรมมีความหมายรวมถึง ระบบความเชื่อระบบคุณค่า และวิถีชีวิตทั้งหมดเดิมคนไทยเชื่อว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงทำตัวให้สมดุลกับธรรมชาติ โดยเชื่อในไตรลักษณ์ธรรม คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่บัดนี้ คนไทยรับเอาความเชื่อตะวันตกที่แยก มนุษย์ออกจากและอยู่เหนือธรรมชาติ มนุษย์มีฤทธาานุภาพที่จะทำอะไรก็ได้ อันเป็นโมหะ หรือความหลง อันนำไปสู่โลกะ คือ ความโลภ และเห็นแก่ตัวกันขนานใหญ่ และนำไปสู่โทสะ หรือการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นและการทำร้ายกัน นี่คือ ปฐมเหตุของการทำลายตนเอง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อพื้นฐาน กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง ย่อมมีรากทางวัฒนธรรม ที่ยึดยาวไปไกลด้นไม้ที่จะออกดอกออกใบงามไสวมีรากที่ยื่นไปไกล การพัฒนาที่ตัดจากรากทางวัฒนธรรม ย่อมอับเฉา หรือ คลอนแคลนพังทลาย นั่นแหละคือ การพัฒนาของเรา พัฒนาชนิดตัดรากแก้วทางวัฒนธรรมของสังคมไทย จึงเกิดวิกฤตการณ์ทำลายตัวเอง การทำลายวัฒนธรรม เป็นการทำลายตัวเองที่ส่งผลกระทบกว้างขวางยาวไกล อย่างยากที่จะแก้ไข”

(ประเวศ วะสี, 2535 อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540:4)

ดังนั้นในความพยายามที่จะพัฒนาประเทศ โดยการขาดลอกจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม ย่อมเป็นไปได้ยาก สิ่งที่สำคัญในการแก้ไข คือ การกลับมาทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ ซึ่งหมายความว่า การเข้าใจและรู้คุณค่า ภูมิปัญญาที่สั่งสมอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนของไทย ประเพณี พิธีกรรม กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ฯลฯ เพื่อค้นหาคุณค่า และความหมายของวัฒนธรรมมาปรับใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตได้ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการช่วยกำหนดแนวทางและวิธีการพัฒนาสาระของการศึกษา อันหมายถึงการพัฒนาคน ให้ประสานสอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม เป็นการเลือกสรร ผสมผสานภูมิปัญญาเก่าและใหม่ เพื่อให้สามารถแก้ปัญหา และดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียง

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ได้กล่าวถึง ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ที่มีในภาคอีสาน ปัจจุบันนั้นจะเห็นปรากฏอย่างเต็มรูปแบบและมีหลากหลายประเภทในชุมชนชนบทห่างไกล แต่ก็ยังเห็นปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในทุกชุมชนนั้น เช่น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญบ่าวสาวก่อนแต่งงาน สู่ขวัญเพื่อการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง สู่ขวัญคนเจ็บป่วย สู่ขวัญนา เป็นต้น

ในฐานะนักพัฒนาศึกษา พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวอีสาน เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่สามารถใช้เป็นสื่อ หรือเครื่องมือทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทย ให้สมบูรณ์และมีจิตสำนึกในความเป็นไทย ดังนั้นแบบแผนการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อถือ ความศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญ จึงน่าที่จะมีคุณค่าในการจรรโลงสังคม ซึ่งก็คือการอาศัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่เป็นของชุมชน ถ่ายทอดไปสู่ผู้คนในชุมชน ในฐานะเครื่องมือในการพัฒนา หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ใช้การถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาบุคคล ชุมชน สังคม นั่นเอง และที่สำคัญ คือ เป็นการจัดการศึกษาตามความมุ่งหมายและหลักการ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่ ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญของงานของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การสืบสานทางวัฒนธรรม (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4) เป็นการจัดการศึกษาโดยให้สังคมมีส่วนร่วม อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 8) และเป็นการเตรียมคนให้มีความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา เรื่อง "การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน" ในครั้งนี้

คำถามที่ใช้ในการวิจัย

1. มีคุณค่าอะไรบ้างในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
2. พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนในฐานะทุนวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาเชิงวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
2. ศึกษาเชิงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนของชาวบ้าน
3. สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาคุณค่าของพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน เพื่อสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ประเด็นที่ศึกษา

- 1.1 คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
- 1.2 ทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันต่อชุมชน
- 1.3 ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. แหล่งข้อมูล ประกอบด้วย

- 2.1 เอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม พิธีกรรมท้องถิ่น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ทฤษฎีคุณค่า จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ทัศนคติ ความผูกพันกับชุมชน การพัฒนาชุมชน
- 2.2 ผู้เชี่ยวชาญ และนักการศึกษาด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม และการศึกษา

2.3 ชาวบ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมท้องถิ่น และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ของชุมชน ในชุมชนบ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัด ร้อยเอ็ด

ข้อจำกัดในการวิจัย

การศึกษา พิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน เป็นการศึกษาข้อมูลภาคสนามที่จำเป็นต้องใช้เวลาในการศึกษาต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทุกด้าน แต่การวิจัยมีข้อจำกัดเรื่องเวลา ผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน 7 คน ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) จำนวน 14 คน และผู้ให้ข้อมูลประกอบในชุมชน 40 คน และจากสังคมภายนอก 26 คน รวม 87 คน ในระยะเวลา 2 ปี ผู้วิจัยจึงตรวจสอบข้อมูลด้านปริมาณ ตรวจสอบแหล่งข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล และผู้เกี่ยวข้องอื่น ตรวจสอบด้านทฤษฎี ตรวจสอบวิธีการเก็บข้อมูล ตรวจสอบการวิเคราะห์และสังเกตข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและเป็นตัวแทนได้มากที่สุด

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ข้อมูลปฐมภูมิเกี่ยวกับคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ทศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน ที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม ถือเป็นตัวแทนความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

2. รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรม กับการสร้างทศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน หรือ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน ถือเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะในเขตพื้นที่ที่ศึกษา การนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ในชุมชนอื่น ควรประยุกต์ตามความเหมาะสมในแต่ละชุมชน

3. รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรม กับการสร้างทศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน และ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน เสนอขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนาชุมชนต่อไป

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน
2. แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม ประกอบด้วย
 - 2.1 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง
 - 2.2 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ทุนวัฒนธรรม หมายถึง รากเหง้าทางวัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญาสั่งสม ที่สามารถนำมาใช้เป็นรากฐาน ในการพัฒนาวัฒนธรรมและชุมชน

คุณค่าพิธีกรรม หมายถึง คุณงามความดีของพิธีกรรม ที่ส่งผลต่อบุคคลและชุมชนเป็นแนวทางและแบบแผนพฤติกรรมของคนในชุมชน

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสอันเป็นมงคลชีวิต หรือเมื่อรอดพ้นจากอันตรายตามความเชื่อของคนอีสาน เพื่อความเป็นสิริมงคล ระดมพลังทางใจ ส่งเสริมกำลังใจ ระลึกถึงบุญคุณของบุคคล สัตว์ หรือสิ่งของที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ หมอลูด หรือ หมอขวัญ ผู้ถูกเรียกขวัญ เครื่องสังเวย บทสู่ขวัญ เวลา และสถานที่ที่เหมาะสม

ทัศนคติต่อตนเอง หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของชาวบ้านเกี่ยวกับคุณลักษณะ สถานภาพ ความรู้ ความสามารถ เกียรติภูมิ และคุณค่าของตนเอง

ความผูกพันกับชุมชน หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของชาวบ้านที่มีต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบและเข้าใจคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน ในเชิงประวัติศาสตร์และในสภาพปัจจุบันของประเทศไทย
2. ได้รับทราบรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน ของประชาชนในชุมชนวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็งทางขนบธรรมเนียมประเพณี
3. สามารถนำรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมในฐานะทุนวัฒนธรรมเป็นแนวทางในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชน
4. สามารถนำคุณค่าพิธีกรรมเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนวัฒนธรรม
5. เพื่อเป็นแนวทางในการ ส่งเสริม และอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอันถือเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นของไทย และศึกษาคุณค่าพิธีกรรมท้องถิ่นอื่นๆ ในฐานะที่ทุนวัฒนธรรมของชุมชนนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

แผนภูมิที่ 1 ความสัมพันธ์ของความรู้เดิม ปัญหาการวิจัย การวิจัย และความรู้ใหม่

ความรู้เดิม	ปัญหา	กระบวนการวิจัย	ความรู้ใหม่
ทุนวัฒนธรรม (พิธีกรรมท้องถิ่น)	- พิธีกรรมมีคุณค่าอย่างไร - พิธีกรรมช่วยสร้างทัศนคติให้คนเกิดความรู้สึกผูกพันกับชุมชนอย่างไร	การวิจัยเชิงคุณภาพ	- ข้อค้นพบคุณค่าพิธีกรรม - รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน - รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารในบทนี้ เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ศึกษา และวิเคราะห์เอกสาร ตำรา บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยครอบคลุมเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน
2. แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม ประกอบด้วย
 - 2.1 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง
 - 2.2 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 3.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการสู่ขวัญ
 - 3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน

มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยวิถีทางที่จะทำให้มนุษย์อยู่ในโลกได้ด้วยความผาสุก มนุษย์จึงสร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์

ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

เกษม อุทยานิน อ้างถึงใน วิเชียร รักการ (2529: 25) กล่าวว่า

...วัฒนธรรมเป็นบรรดาแบบอย่างทั้งปวง ที่ควบคุมความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ ได้รับความสำเร็จในความต้องการทางสังคม...

อมรา พงศาพิชญ์ (2534 : 1-2) อาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า

...วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ ฉะนั้นวัฒนธรรมคือ ระบบในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ตามสัญชาตญาณ

...วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา แล้วจึงสอนให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติ วัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และมีการถ่ายทอด...

นายอามาตย์ มาหิตาร เอมโบว์ อดีตผู้อำนวยการใหญ่องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (อ้างถึงใน สมคิด โชติภาวนิชย์, 2531) กล่าวว่า

...วัฒนธรรมในความหมายสากล คือ ผลผลิตขั้นสุดท้ายของสรรพสิ่ง ซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งได้สร้างสรรค์สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน และในปัจจุบันก็ยังคงดำเนินการสร้างสรรค์อยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เป็นสิ่งหนึ่งที่หล่อหลอมความคิดใคร่ครวญ และการจินตนาการของชุมชนนั้น ทำให้สามารถกำหนดวิถีทางที่เขาเหล่านั้นเป็นอยู่และมองเห็นโลกดังนั้นวัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนหัวใจของมนุษย์ที่กำหนดให้มีชีวิตอยู่ในสังคม...

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2536 : 1) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้ใน การแสดงปาฐกถา 100 ปี พระยาอนุนามราชชน เมื่อ พ.ศ. 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ความว่า

...วัฒนธรรมเป็นผลรวมแห่งการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกัน มาของสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมตั้งแต่ภายในจิตใจ ของคน ค่านิยม คุณค่าทางใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ท่าที วิธีปฏิบัติ ของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจ ท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบ

การณ์ ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน...

พระยาอนุมานราชธน (2515 : 70, 110-115) ผู้ซึ่งองค์การยูเนสโกได้ประกาศให้เป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า

...วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมคือ สิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดกันมา เป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมคือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม สำหรับวัฒนธรรมไทยนั้น พื้นฐานหรือมูลฐานแห่งวัฒนธรรมไทยคือ ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งติดเป็นทายาทมาจากมรดกแห่งสังคมของชาติไทย แล้วสืบทอดเป็นประเพณีกันมา มีการแสดงออกทั้งสิ่งที่มองเห็นได้และมองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ แต่ว่ามีพลังแห่งบุคลิกลักษณะของชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นอยู่ในประวัติศาสตร์ในอดีต และวิถีแห่งชีวิตในปัจจุบันของชาตินั้น...

นอกจากนี้ท่านได้กล่าวไว้ว่า (2531 : 34)

...วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้น จึงมีลักษณะเป็นทำนองเดียวกับคนซึ่งเป็นเจ้าของผู้สร้างคือมีส่วนต่างๆ ที่คนปรุงแต่งและประกอบกันขึ้น เป็นองค์ประกอบแห่งวัฒนธรรม ซึ่งจะมีสภาพสูงหรือต่ำ เจริญหรือเสื่อมก็แล้วแต่คนสร้างขึ้น...ถ้าวัฒนธรรมของชาติตายชาติก็ตาย แต่ถ้าชาติตาย วัฒนธรรมของชาติบางอย่าง เช่น ศิลปะและวรรณคดีอาจไม่ตายตามก็ได้ เพราะมีชาติอื่นรับช่วงเอาไปสืบทอดเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติของตน...

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 ข) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ 2 ประการ คือ

วัฒนธรรมในความหมายทั่วไป

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ชาบซึ้ง ยอมรับ และใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

วัฒนธรรมในความหมายเชิงปฏิบัติการ

วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการส่งสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดผลดีกรรมและผลดีผล ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี (2531: 37) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า

"วัฒนธรรม หมายถึง ความดี ความงาม และความจริงใจในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏในรูปแบบต่างๆ และได้ตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน หรือที่ว่าเราได้ปรับปรุงและสร้างสรรค์ขึ้นในสมัยของเราเอง"

จากความหมายทั้งหมด อาจพอสรุปได้ว่า วัฒนธรรมจะประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ เพราะวัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ แต่วัฒนธรรมเป็นผลรวมทางด้านความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคม ซึ่งคนในแต่ละสังคมจะต้องเรียนรู้เพื่อกระทำได้อย่างถูกต้องตามสังคมที่ตนอาศัยอยู่
2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสมบัติของส่วนรวมและถ่ายทอดจากบุคคลรุ่นก่อน ซึ่งเป็นผู้รักษาวัฒนธรรมเอาไว้สู่คนรุ่นต่อไป มีการส่งสืบทอดต่อเนื่องไปเป็นกระแส วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงบางอย่างอาจใช้เวลา นานกว่าจะปรากฏให้เห็นได้ แต่บางอย่างอาจจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน
3. วัฒนธรรมอาจสลายตัวหรือตายไปได้ เมื่อคนในสังคมไม่มีการยอมรับ หรือไม่มีการถ่ายทอดต่อไป

อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญนั้นจะต้องมี “ความจริงและความดีงามเป็นแกน” (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต] , 2537 ข : 3) จึงจะสามารถทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงกับคนในสังคม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2537 ข) ได้กล่าวถึงความจริงในตัว วัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมนั้นมาจากความจริง 3 ระดับคือ

ระดับรากฐานที่สุด ได้แก่ **สัจธรรม** คือ ตัวความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ เป็นตัวแท้ที่สำคัญที่สุดต่อจากสัจธรรม ได้แก่ **จริยธรรม** เป็นข้อผูกพันที่ยึดสัจธรรมนั้นเข้ากับชีวิตและสังคมของมนุษย์ เป็นหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์ต้องนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติและสุดท้าย ได้แก่ **วัฒนธรรม** เป็นรูปแบบหรือวิธีปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตจริงของสังคมมนุษย์ สัจธรรมเป็นสิ่งที่คงตัว แต่ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของรูปแบบภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ถิ่นฐานบ้านเมือง และยุคสมัย เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการหรือดำรงอยู่ของมนุษย์ขั้นพื้นฐานตามธรรมชาติ

พระยาอนุมานราชธน (2498) ได้กล่าวถึง ลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมว่า มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

- มีสะสม คือ จะต้องมียุคเดิม และมีการสะสมพอกพูน
- มีปรับปรุง คือ จะต้องรู้จักดัดแปลงสิ่งที่เป็วัฒนธรรมของตนที่เห็นว่ายังบกพร่องอยู่ให้เหมาะสมแก่สมัยแห่งความเป็นอยู่ของตน
- มีถ่ายทอด คือ มีการกระทำวัฒนธรรมของตนให้แพร่หลาย มีอบรม และเผยแพร่แก่นุชนของตน ตลอดจนถึงคนอื่นให้เป็นผู้สืบต่อเอาไว้ไม่ให้ขาดตอน

ถ้าวัฒนธรรมใดบกพร่องด้วยลักษณะใดลักษณะหนึ่งใน 3 ประการนี้ วัฒนธรรมส่วนนั้นก็หมดสภาพแห่งความเจริญงอกงาม อันอาจมีผลสะท้อนไปถึงวัฒนธรรมส่วนอื่นให้บกพร่องไปด้วย

ชูดา จิตพิทักษ์ (2528) กล่าวว่า “คำที่เป็นเครื่องหมายบ่งชี้ลักษณะอาการของวัฒนธรรมได้แก่ แบบแผน การจดจำ และการถ่ายทอดกับการเรียนรู้”

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจะต้องประกอบด้วย การคิด การสร้าง การสะสม การปรับปรุงแก้ไข และการถ่ายทอด

1.2 ประเภทของวัฒนธรรม

พระยาอนุมานราชธน (2531: 34) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้อย่างกว้าง ๆ 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสภาพ เพื่อได้อยู่ดีกินดี มีความสะดวกสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ได้แก่ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่นๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัว

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา เช่น ศาสนาและจริยา ศิลปะ และวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึทางจิตใจให้งอกงาม หรือสบายใจ

วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ ย่อมพัวพันและเหลื่อมล้ำกันอยู่ ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งจะไม่สมบูรณ์ ถ้าวัฒนธรรมของชาติใดเจริญไปทางด้านใดด้านหนึ่งจนเกิดความไม่สมดุลกัน เช่น มีความเจริญทางวัตถุมากเกินไป แต่จิตใจไม่เจริญตาม ในที่สุดจะเป็น หายนธรรม ในทางกลับกัน ถ้าวัตถุไม่เจริญแต่เจริญแต่เจริญในทางจิตใจมากเกินไป จะเป็นการตัดขาดจากสังคม (พระยาอนุมานราชธน, 2531 : 34) วัฒนธรรม ทั้งสองประเภทนี้จึงต้องมีความสมดุลตามส่วน อันอยู่ในดุลยพินิจของสังคม

จากการประชุมระหว่างชาติ เรื่องนโยบายวัฒนธรรม ซึ่งจัดขึ้นโดยองค์การยูเนสโก ณ กรุงเวนิส พ.ศ. 2513 สโรช บัวศรี (2531) ได้จัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรมตามหลักสากลดังนี้

1. ศิลปกรรม ภาษาและวรรณคดี การละคร นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ การดนตรี สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรมที่เกิดใหม่ด้านวิทยุ โทรทัศน์และภาพยนตร์
2. มนุษยศาสตร์ ศาสนา จริยธรรม ปรัชญา ธรรมเนียม ประเพณี มานุษยวิทยา อุดมการณ์ ทศนคติของคนในชาติ กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย ฯลฯ
3. การช่างฝีมือ การทอ การแกะสลัก การเย็บปักถักร้อย การทำเครื่องเงิน การทำ

เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม การทำเครื่องปั้นดินเผา การจัดสวน ช่างเหล็ก ช่างไม้ ฯลฯ

4. การกีฬาและนันทนาการ การกีฬาพื้นเมือง การละเล่นต่างๆ การต๋อยมวย การฟันดาบ กระบี่กระบอง ฯลฯ

5. คหกรรมศาสตร์ อาหารการกิน เสื้อผ้า การแต่งกาย การตกแต่งบ้านเรือน การเลี้ยงดู อบรมลูก มารยาทการต้อนรับ การอยู่กันเป็นครอบครัว

สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้จำแนกหัวข้อ วัฒนธรรม เพื่อใช้เป็นหลักสำหรับดำเนินการให้การศึกษาวัฒนธรรมแก่ประชาชนออกเป็น 4 สาขา คือ (2506: 104-105)

1. วัฒนธรรมทางคตินิยม (moral culture) ได้แก่ วัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและศีลธรรม ซึ่งได้มาจากศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีเป็นประการสำคัญ

2. วัฒนธรรมในทางวัตถุธรรม (material culture) ได้แก่ วัฒนธรรมในทางวัตถุ เช่น เรื่องเกี่ยวกับการกินดีอยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม บ้านเมือง ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ ซึ่งเป็นความเจริญออกมาทางวัตถุ

3. วัฒนธรรมทางเนติธรรม (legal culture) ได้แก่ วัฒนธรรมไทยทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีค่าสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย

4. วัฒนธรรมในทางสหธรรม (social culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งนอกจากจะหมายถึง คุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกแล้ว ยังรวมทั้งระเบียบแบบแผน จรรยา มารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนิดด้วย

1.3 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีส่วนประกอบต่างๆ ดังนี้ (วิเชียร รักการ, 2527 : 31-32)

1. องค์มติ (concepts) หมายถึง แนวความคิดร่วมของสังคม อันได้แก่ ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่างๆ

2. องค์พิธีการ (usages) ได้แก่ วัฒนธรรมที่แสดงออกในรูปพิธีกรรมต่างๆ

3. องค์การ (organization) ได้แก่ สถาบันและองค์การต่างๆ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนแน่นอน

4. องค์วัตถุ (instrumental and symbolic objects) ได้แก่ วัตถุต่างๆ ที่มนุษย์ได้ สร้างสรรค์ ขึ้น เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ รวมทั้งสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์

องค์ประกอบของวัฒนธรรม จึงพอสรุปได้ว่ามี 2 แบบ คือ

ชนิดที่ไม่มีรูปแบบ และเนื้อหาที่ชัดเจน เรียกว่า "นามธรรม"

ชนิดที่มีรูปแบบ และเนื้อหาที่แน่นอนชัดเจน เรียกว่า "รูปธรรม"

วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลง เสรี พงศ์พิศ (2529:20) กล่าวว่า

"...วัฒนธรรมเป็นชีวิตไม่มีใครหยุดมันได้ ประเด็นไม่ใช่การหยุดหรือการกลับย้อนหลัง แต่คือการสืบทอดหรือผลิตใหม่อย่างมีความหมาย..." ดังนั้น การรู้จักเลือกวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อสังคมในปัจจุบัน และปรับปรุงให้เหมาะสมกับอนาคตจึงมีความสำคัญ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2536 : 5) กล่าวว่า "การพัฒนาวัฒนธรรมหมายถึง การทำให้วัฒนธรรมได้รับการปรับปรุงและปรับตัวให้มีค่าสมสมัย และยังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม อันเป็นจริงที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันและกำลังก้าวไกลไปในอนาคต"

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 10) ได้กล่าวไว้ว่า

"งานพัฒนาวัฒนธรรม หมายถึง การริเริ่มสร้างสรรค์และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยบังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย"

การพัฒนาวัฒนธรรม หรือ การปรับปรุงวัฒนธรรมจะต้องอยู่บนรากฐานของคุณค่าดั้งเดิม เพราะถ้าการพัฒนาวัฒนธรรมเป็นการนำวัฒนธรรมใหม่เข้ามา โดยถอนรากฐานวัฒนธรรมเดิม ละเลยคุณค่าความหมายที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมเดิมโดยสิ้นเชิง จะก่อให้เกิดความสูญเสียบุคลิก ลักษณะของความเป็นชาติของตนเองไป

การพัฒนาวัฒนธรรมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่อย่างมีความหมาย และมีคุณค่าแก่คนในสังคมปัจจุบันและอนาคตได้นั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.พยุตโต) (2537 ข) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. การศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา ต้นตอ ความสืบต่อเนื่องของ วัฒนธรรมนั้น ๆ

2. ศึกษาเนื้อหาสาระของวัฒนธรรมนั้น ๆ ว่ามีรายละเอียดอย่างไร มาจากสังขรณ์อะไร

3. วัฒนธรรมที่ได้จากการศึกษาอย่างดี แล้วมาปรับปรุงให้มีรูปแบบสอดคล้อง กับยุคสมัย ในภาพปัจจุบัน พร้อมทั้งจะเป็นรากฐานของความงอกงามต่อไปภายหน้า

อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาวัฒนธรรมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมให้ได้ผลจะต้องมาจากการศึกษาให้รู้จริงในวัฒนธรรมนั้น จึงจะทำให้สามารถเลือกสรรและปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป และการศึกษาจนทราบถึงแก่นสารที่แท้จริงของวัฒนธรรมจะทำให้เกิดความชื่นชม และภาคภูมิใจในวัฒนธรรมนั้น ๆ สามารถนำมาใช้ได้อย่างถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดความเสียต่อวัฒนธรรม

1.4 การศึกษาการถ่ายทอดวัฒนธรรม

คึกฤทธิ์ ปราโมช (2521) ได้ให้ความเห็นในเรื่อง การศึกษากับการสืบทอด และการเสริมสร้างวัฒนธรรมไว้ว่า ความสับสนด้านวัฒนธรรมไทยเกิดมาจากคนไทยไม่สนใจวัฒนธรรมของไทยด้วยความเห็นดีเห็นงาม หรือด้วยความรู้อย่างซาบซึ้งในวัฒนธรรม แต่มองวัฒนธรรมในทัศนะของชาตินิยม คือ ต้องการจะรักษาถ่ายทอด และเสริมสร้างวัฒนธรรมของไทย เพราะความรู้สึกรู้สึกว่าเป็นของไทยเท่านั้น โดยไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมลึกซึ้ง ความประณีตงดงามของวัฒนธรรมจะต้องให้คนไทยได้รับการอบรมหรือได้รับการศึกษาให้มีรสนิยมสูงให้มีวิจรรณญาณ ให้มีความรักสวรั้งาม และให้ความประณีตต่างๆ ในวัฒนธรรมไทยและควรจำเป็นต้องเลือกสรรพิจารณาว่า อย่างใดควรรักษาให้มีชีวิตอยู่อย่างใดควรจะเข้าพิพิธภัณฑ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2539 ฉ :8) ได้กล่าวไว้ว่า

“การศึกษาทำหน้าที่ดำรงรักษาและถ่ายทอดศิลปวิทยาการ หรือจะเรียกว่าวิชาการ ตลอดจนวัฒนธรรมให้แก่สังคม ...เป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่ที่สำคัญ ...ถือว่าเป็นบทบาทที่น่าภาคภูมิใจของการศึกษา ซึ่งทำให้อารยธรรมของมนุษยชาติเจริญรุ่งเรืองสืบมา”

กรรณิการ์ สัจกุล (2537) (อ้างถึงใน สุจิตรา สุคนธ์ทรัพย์, 2540) กล่าวถึงการศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรมไว้พอสรุปได้ว่า

ภารกิจหลักของการศึกษา คือการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยการศึกษามีบทบาทในการส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรม ดังนี้

1. การศึกษาช่วยจรรโลงวัฒนธรรมในส่วนที่ดั่งาม เพื่อเป็นสมบัติกลางแก่พลเมือง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของชาติ
2. การศึกษาช่วยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในส่วนที่ควรแก่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น
3. การศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ยืนยงต่อไป
4. การศึกษาทำหน้าที่ปลูกฝังวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่พลเมือง

อุทัย บุญประเสริฐ (2536) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาับวัฒนธรรมไว้ว่า

1. การศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและมรดกทางสังคมสู่คนรุ่นใหม่
2. การศึกษาทำหน้าที่ช่วยพัฒนาคนให้มีใจกว้าง มีทัศนะเปิด มีโลกกว้าง พร้อมทั้งจะเข้าใจหรือทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง รู้จักเลือกสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ รู้จักปรับสิ่งเก่าให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ทางวัฒนธรรมได้ตามสมควร
3. การศึกษาทำหน้าที่รักษา สนับสนุน หรือเป็นตัวกลาง ในการพัฒนาระบบจริยธรรม และคุณธรรมประจำสังคมนั้น
4. การศึกษาเป็นแกนกลางในการส่งเสริมเอกลักษณ์ของสังคมของชาติ โดยให้ความรู้ ส่งเสริมความเข้าใจ เสริมสร้างความซาบซึ้งในศิลปกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีประจำชาติ
5. การศึกษาเสริมสร้างความรู้รักเป็นชาติให้แก่ชุมชนในชาติ

ชนิตา รัชพลเมือง (2525 : 75) กล่าวไว้ว่า

การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ระบบการศึกษา ทั้งในและนอกโรงเรียนทำหน้าที่ได้ดีที่สุด การศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่จะต้องถ่ายทอดและบำรุงรักษาวัฒนธรรมในอดีตเท่านั้น แต่จะต้องสร้างให้สมาชิกของสังคมตระหนักถึงปัจจุบันและอนาคต นั่นคือการศึกษาเป็นตัวการที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ได้

นิคม ทาแดง (2523 : 13) กล่าวว่า การศึกษานอกจากจะทำหน้าที่เผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงให้แก่สังคม บางครั้งการศึกษายังเป็นตัวการ หรือปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมอีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการศึกษามีบทบาทอย่างมากในการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่คนในสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาที่จัดอย่างเหมาะสมจะสามารถรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มีความหมายให้กับคนรุ่นต่อไปได้อย่างดี อันจะทำให้คนในรุ่นต่อไปรู้จักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชาติของตน พร้อมทั้งสามารถปรับปรุงวัฒนธรรมเดิมให้มีความหมายและมีคุณค่ากับชีวิตในยุคของตนได้

1.5 การถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรม

การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีความสำคัญและเป็นองค์คุณหนึ่งของการศึกษา เป็นกระบวนการจัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม และกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อซึมซับเอาคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ชาติไทยมีอยู่โดดเด่นมาเนิ่นนาน

การศึกษาด้านวัฒนธรรม เน้นการมีส่วนร่วม การฝึกปฏิบัติ และเจตคติที่ถูกต้องต่อการอนุรักษ์ ปรับปรุงวัฒนธรรม

บรรยากาศการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน มีสุนทรียภาพและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ช่วยให้เกิดประสบการณ์ที่พึงประสงค์

ครอบครัว โรงเรียน และชุมชน มีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณค่าทางวัฒนธรรม การพัฒนาคุณค่าทางวัฒนธรรมควรมีกระบวนการที่กลมกลืนกัน การก้าวรุกรัดทางวัฒนธรรมจากสื่อมวลชน ความทันสมัยและความเจริญทางเทคโนโลยีด้วย

คุณค่าทางวัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อความคิด พฤติกรรมของมนุษย์และมีผลต่อความมั่นคงของชุมชน การจัดการศึกษาให้เสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม คือการสร้างพลังของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้

ความหมายหนึ่งของคำว่า “การศึกษา” คือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไปหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการสืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) ความหมายนี้จะจริงในการศึกษานอกระบบและการศึกษาแบบธรรมดาสืบ (informal education) สำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วแม้ว่าจะมีเนื้อหาสาระของวัฒนธรรมอยู่ในหลักสูตรและแบบเรียน แต่หากวิเคราะห์ดูกิจกรรมการเรียนการสอนแล้วจะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระของบทเรียนด้านวัฒนธรรมมีความแปลกแยกออกจากวิถีชีวิตจริงของบุคคลและชุมชน โดยที่เน้นเนื้อหาด้านประเพณี พิธีกรรมและการแสดงออกทางศิลปะ ซึ่งเป็น “ดอกผล” หรือ “จุดขาย” ทางวัฒนธรรมมากกว่า สุธวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2536) ได้กล่าวว่า นักการศึกษา นักวิจัย นักวิชาการ นักธุรกิจ นักเก็บเกี่ยวเฉพาะ “ผลิตผล” ทางวัฒนธรรมที่ตนพอใจ ไม่ค่อยให้ความสำคัญโยงใยไปถึงกระบวนการผลิตหรือตัวเจ้าของวัฒนธรรมเขาเหล่านั้น”ยังมีความคิดจำกัดอยู่ที่ประเพณีส่วนสังคมการเล่นพื้นเมือง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน โบราณสถานและโบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ ภาษาและวรรณกรรม อาหารพื้นเมือง การแต่งกาย ศาสนาและความเชื่อ มีนักการศึกษาจำนวนน้อยที่ภาพความคิดจะคลุมถึงวัฒนธรรมด้านพฤติกรรม เช่น วัฒนธรรมการทำงาน วัฒนธรรมการผลิตและการบริโภค ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้าน วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูลูกวัฒนธรรมการลงแรงการแบ่งปัน วัฒนธรรมการจัดการเหล่านี้ เป็นต้น....” (สุทธวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์:2536)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536) กล่าวว่า “...การศึกษาคือการถ่ายทอดวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามการให้การศึกษากลับเป็นมรดกไปสู่ผลดังกล่าวนี้นี้ การศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่ให้ความรู้ ความคิดที่จะให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่ต้องให้คุณธรรม ศีลธรรม เพื่อเป็นสติเหนี่ยวรั้งใจมิให้ผู้มีความรู้เอาเปรียบผู้ไม่ตี มิให้ผู้มีอำนาจและมีความสามารถฉลวยทรัพยากรธรรมชาติ มาบำรุงบำเรอความสุขตัวเองกินขอบเขต และเพื่อให้ผู้มีปัญญาทั้งหลาย เข้าใจความเป็นมนุษย์ เข้าใจธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้ผสมกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทั้งกายภาพของสังคมอย่างเหมาะสม พร้อมกันนั้นก็ให้เข้าถึงศิลปะอันมนุษย์สร้างสรรค์เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจ ให้มีสุนทรีย์ภาพสมกับความเป็นมนุษย์ที่เจริญแล้ว การให้การศึกษาก็เพื่อสืบทอดและพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย จึงมีรายละเอียด เนื้อหาสาระและวิธีการเป็นอันมาก...”

สุมน อมรวิวัฒน์ (2536) อธิบายว่า

“...วัฒนธรรมเป็นภาวะที่เจริญออกมาซึ่งปรากฏในวิถีชีวิตของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงมิใช่สิ่งที่ผิด ปกติและแปลกแยกออกจากวิถีชีวิตมนุษย์ การศึกษาจึงเป็นการพัฒนาวิถีดำเนินชีวิต (สุขภาวะ) การพัฒนา วิถีดำเนินชีวิตที่ดี (คุณภาวะ) และวิถีดำเนินชีวิตที่มีแก่นสารหลักการ (อิสริภาวะ)

ของมนุษย์ทั้งปวง ดังนั้น การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จึงเป็นเสมือนเกลียวเชือก 3 เกลียวเกี่ยวพันประสานกันสนิท โดยที่วัฒนธรรมเป็น way of life ศาสนาเป็น ways of good life และการศึกษาเป็น way of life development..."

สาโรช บัวศรี (2531) อธิบายหน้าที่หลักของการศึกษาด้านวัฒนธรรมว่า ต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อ

การฟื้นฟู

การอนุรักษ์

การเผยแพร่ และ

การวิจัยและพัฒนาด้านวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมและการศึกษาด้านวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นในระบบโรงเรียนเท่านั้น แท้จริงแล้ว การถ่ายทอดวัฒนธรรมเกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน มากกว่าการสอนในห้องเรียน เพราะชีวิตในครอบครัวและชุมชนมีลักษณะเป็นธรรมชาติ เป็นจริงและเป็นประสบการณ์ตรงที่เด็กได้เรียนรู้ ซึมซับรับเอาได้มากกว่าการเรียนรู้เนื้อหาในหนังสือ สื่อมวลชนประเภทหนังสือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ยังมีอิทธิพลมากต่อความรู้สึกนึกคิดของเด็กและการยอมรับทางวัฒนธรรมทั้งด้านดีและด้านเลว วัฒนธรรมจึงเป็นเนื้อหาสาระในตัวของมันเอง ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2527) กล่าวว่า

"วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีพลัง ย่อมเสริมสร้างตัวเอง ไม่ว่าวัฒนธรรมนั้นจะดีหรือชั่ว จะควรหรือไม่ควรอย่างไร จะอยู่ที่ไหนจะมีใครศึกษาหรือไม่ ถ้าวัฒนธรรมนั้นยังมีชีวิต ยังมีพลังอยู่แล้ว บุคคลก็ย่อมได้รับวัฒนธรรมนั้นในที่สุด..."

ก่อนที่จะสรุปความหมายและขอบข่ายของการศึกษาด้านวัฒนธรรม ขออ้างถึงการอธิบายความหมายของ "วัฒนธรรม" ซึ่งพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) 2535 แสดงปาฐกถาไว้ว่า

"...วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

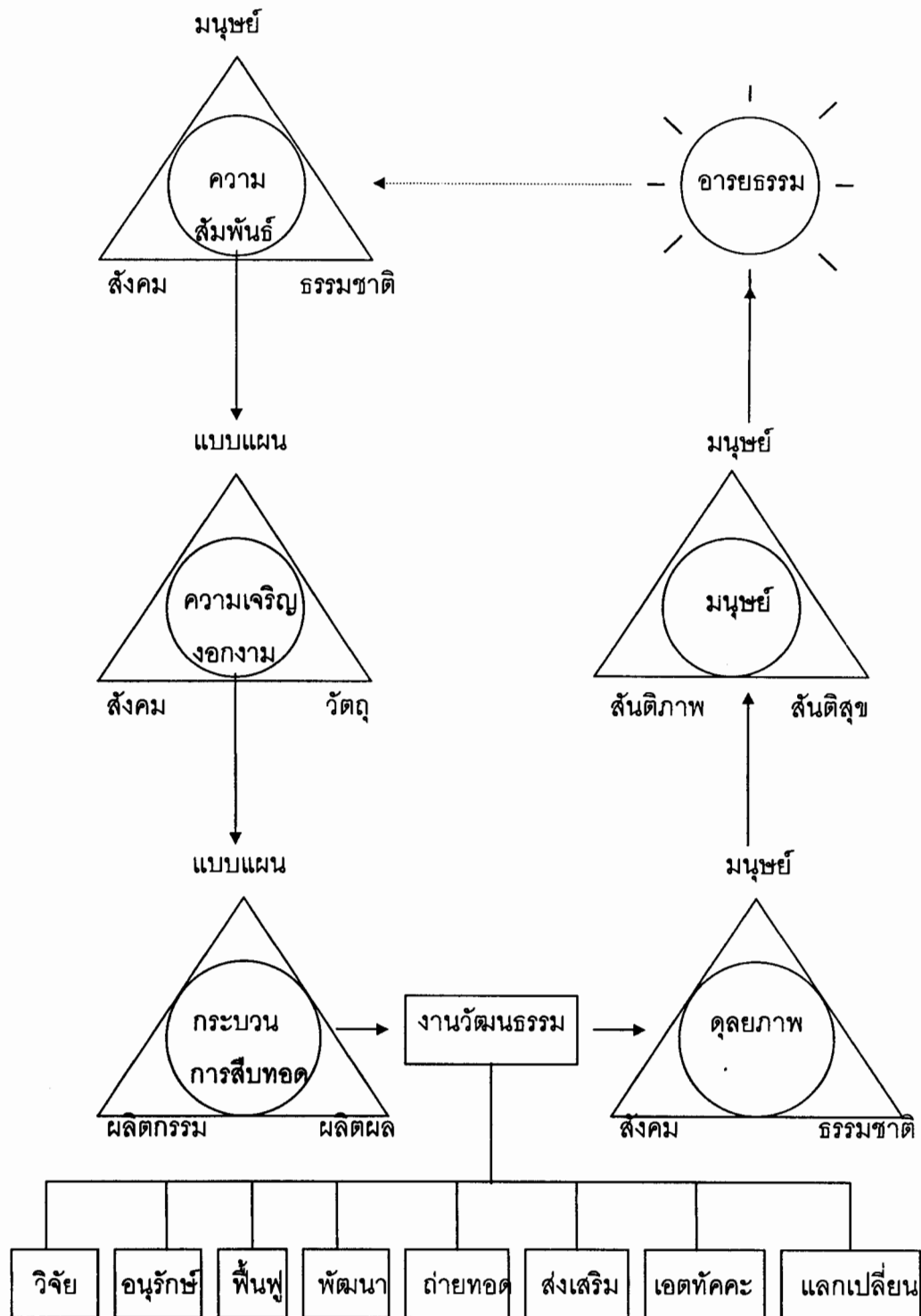
วัฒนธรรม คือผลรวมของทุกสิ่ง ซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ ..."

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้กำหนดความหมายและขอบข่ายของวัฒนธรรมว่า

"...วัฒนธรรมคือ วิถีดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการแสดงออกและการสื่อความหมายของความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ที่เห็นได้ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม และแน่นอนที่สุด วัฒนธรรมเป็นผลแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยีทั้งปวง..."

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้เสนอความหมายของขอบข่ายเชิงปฏิบัติการของวัฒนธรรม เป็นแผนภูมิที่ชัดเจนทั้งในแง่ของสาระและการปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3 ความหมายเชิงปฏิบัติการของวัฒนธรรม

(แหล่งที่มา : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535)

(อ้างถึงใน ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.)

สรุปได้ว่า การศึกษาด้านวัฒนธรรม คือการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศและกระบวนการ สัมผัส สืบทอด และอบรมสั่งสอนวัฒนธรรมให้ผู้เรียนรู้เกิดการเรียนรู้ ซึมซับรับเอาอย่างมีเหตุผล วิจาร์ณญาณสามารถนำไปปฏิบัติ เสริมคุณค่าประโยชน์ ความดีงามแก่ชีวิตอย่างต่อเนื่องยาวนาน มีความผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตแต่ละบุคคลในชุมชน

การศึกษาด้านวัฒนธรรม มีลักษณะบูรณาการ ผสมผสานทั้งด้านปรัชญา ความคิด ความเชื่อ ศิลธรรมสุนทรียภาพ ศิลปะ พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะที่ยืดหยุ่น หลากหลาย แต่ต้องมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคง การจัดกระบวนการและกิจกรรม การศึกษาด้านวัฒนธรรมต้องเน้นที่แก่นแท้และรากเหง้าของภูมิปัญญาชุมชน ชีวิตของคนในชุมชนมากกว่าที่จะศึกษาพิธีกรรมการแสดงที่ผิวเผิน

ผู้ที่รับผิดชอบในการศึกษาด้านวัฒนธรรม จึงต้องมุ่งเน้นกระบวนการปลูกฝัง บ่มเพาะ ซึมซับประสบการณ์การเรียนรู้แก่เด็กอย่างต่อเนื่อง มิใช่มุ่งผลทางธุรกิจหรือผลทางการประชาสัมพันธ์ เท่านั้น

การศึกษาด้านวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทำความเข้าใจและฝึกปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็ได้เสพความซาบซึ้งดีงามและรื่นรมย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมไม่มุ่งเน้นความเป็นชาตินิยมจนเกินไป ไม่ปลุกระดมให้ต่อต้านวัฒนธรรมสากล หากแต่เน้นการเข้าถึงสาระอันเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมซึ่งเป็นคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา

วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งและไม่ใช่แท้ศัลอันแข็งกระด้างวัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งในทิศทางที่เจริญและทิศทางที่เสื่อม การศึกษาด้านวัฒนธรรมจึงเป็นการสร้างรากฐานทางความคิดที่มั่นคงแก่ผู้เรียน ให้สามารถรับวัฒนธรรมปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างเหมาะสม ไม่เลื่อนไหลไปตามกระแส แต่รู้เท่าทัน ปรับตัวได้ และคงความเป็นไทยอย่างมีศักดิ์ศรี

การศึกษาด้านวัฒนธรรมและการเสริมสร้างคุณธรรม จึงเป็นองค์คุณที่สำคัญของสาระทาง การศึกษาแน่นอนที่สุด การศึกษาด้านวัฒนธรรมย่อมไม่แยกตัวออกจากสระความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกองค์ประกอบเป็นสาระที่ผสมกลมกลืนกัน เกิดเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนและการสืบทอดทางวัฒนธรรมในครอบครัวและชุมชน

1.6 ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการศึกษา

สำหรับการศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประภาศรี สีหอำไพ (2540 : 22) กล่าวว่า การศึกษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เกิดจากความเจริญงอกงาม การศึกษาจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรม มีภาษาเป็นสื่อกลางหล่อหลอมให้เกิดความรู้ความเข้าใจ

การศึกษา เป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาทางกาย วาจา ใจ ให้เติบโตขึ้นในหนทางแห่งพัฒนาการ จัดการศึกษาให้เป็นผู้มีการศึกษา (educated) มีองค์ความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill) ศักยภาพ มีพฤติกรรมที่แสดงคุณลักษณะที่เป็นที่ยอมรับ มีการสอนรายวิชา การฝึกฝนพัฒนาตนเป็นผู้ใหญ่เข้มแข็ง รับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สร้างมโนทัศน์ (concept) ในศาสตร์วิชาชีพ มีตำราวิชาการ การเรียนรู้ที่มีระบบ สร้างค่านิยม ความเชื่อในครรลองวิชาการที่ค้นพบพิสูจน์ไว้แล้ว เตรียมคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าให้เรียนรู้และสืบทอดศิลปวิทยาการ

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของสังคม การศึกษาชีวสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) ถ่ายทอดมโนทัศน์ในเนื้อหาสาระของวัฒนธรรม จารีต ประเพณี พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม จากภูมิปัญญาบรรพบุรุษมิให้สูญหายขาดตอน ให้ประสบการณ์ตรงในการสั่งสอนอบรม รวมทั้งเรียนรู้แบบธรรมชาติจากครอบครัว ชุมชนและสังคม

วัฒนธรรมเป็นเป้าหมายของการศึกษา เพราะพัฒนานุคคลให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของชาติ แก่นสารทางวัฒนธรรมเป็นแกนหลักของพื้นฐานการศึกษา และมนุษยศาสตร์ ทิศทางในการขัดเกลาทางสังคมในฐานะที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม คือ นำความรู้มาจำแนกองค์ประกอบให้ชัดเจนจนเป็นเอกภาพนำการพัฒนา การศึกษาไทยเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ได้สัดส่วนสมดุลกับวิถีชีวิตครอบครัว วัฒนธรรมประเพณีการสั่งสอน อบรม ตามหลักพุทธศาสนา ตลอดจนพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ไทย คือ รากฐานสำคัญของการศึกษา การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและสร้างภูมิปัญญาให้แก่สังคม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มิใช่เฉพาะผู้มีอาชีพครูเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการสั่งสม แลกเปลี่ยนกันเป็นระยะเวลายาวนาน จนเกิดการพัฒนาที่ผสมกลมกลืน สมดุลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษยชาติสืบไป

การถ่ายทอดวัฒนธรรม เรียนรู้จากความรู้ของวงศ์ตระกูล สืบสานกันเป็นสังคม สร้างสรรค์เอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นมรดก อันเกิดจากอัจฉริยภาพ และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุ

ยุคนี้ ความรู้ที่เรียนรู้สืบทอดกันมา สานต่อความคิดขึ้นได้เอง เกิดเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ กระบวนการถ่ายทอดดูได้จากแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการถ่ายทอด

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับวัฒนธรรมจึงมีทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเนื้อหาของวัฒนธรรมคือ การพัฒนา และโดยเป้าหมายและวิธีการ การพัฒนา คือ การพัฒนาวัฒนธรรมเพื่อสร้างทรัพยากรบุคคล ที่สั่งสมและฝึกฝนให้เกิดภูมิปัญญาของชาติต่อเนื่องกันไปในวิถีของสังคม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2540 : 22)

การศึกษา เป็นกระบวนการทางสังคมกระบวนการหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม อย่างยิ่งการศึกษาเป็นกระบวนการที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ในด้านที่เกี่ยวกับ ทศนคติกฎเกณฑ์ของสังคม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ รวมทั้งพฤติกรรมทุกรูปแบบของมนุษย์ซึ่งสิ่งที่การศึกษาสามารถถ่ายทอดนี้ ก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่ผู้เยาว์ เพื่อให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข

เนื่องจากวัฒนธรรมของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เปลี่ยนแปลงทั้งในรูปแบบของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงในรูปของการดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้เหมาะสมกับสภาวะที่เปลี่ยนไปของสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ มีการกระจายหรือมีการเผยแพร่จากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่ง เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมใหม่ๆ หรือที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ที่ดีที่สุดก็คือการศึกษา การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือของการเผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย

นอกจากจะเป็นผู้เผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น การศึกษาในบางครั้งยังเป็นตัวการหรือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมอีกด้วย โดยนัยดังกล่าว การศึกษาจึงเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม เป็นแหล่งในการผลิตวัฒนธรรมใหม่ๆ ให้แก่สังคมและเผยแพร่สิ่งที่ได้สร้างสรรค์นี้ให้แก่สังคมภายนอก

โดยเหตุที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในรูปแบบของการสร้างขึ้นใหม่ และในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งเดิมไปสู่สิ่งใหม่ เพื่อความเหมาะสมนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ย่อมมีการกระจายหรือการเผยแพร่ไปสู่สังคมอื่นๆ สังคมที่ได้รับวัฒนธรรมใหม่จะนำวัฒนธรรมใหม่ไปผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน อาจมีการปรับวัฒนธรรมใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่

ของตน แต่ในบางครั้งอาจจะยกเลิกสิ่งเดิมโดยเห็นว่าวัฒนธรรมใหม่ที่ตนรับเข้ามาเหมาะสมมากกว่าทำให้ละทิ้งวัฒนธรรมเก่าไปทั้งๆ ที่วัฒนธรรมเก่านั้นได้รับการปรับปรุงอาจจะใช้ได้ดีกว่าวัฒนธรรมใหม่ๆ เสียอีก ปัญหาหลายอย่างอาจติดตามมาจากผลของการที่เห็นว่าวัฒนธรรมของตนด้อยกว่าวัฒนธรรมใหม่ที่ตนรับเข้ามา เพราะอย่างน้อยที่สุดสังคมที่ละเลยวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนนั้น ย่อมจะขาดเอกลักษณ์ของชาติของตนไป ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในสังคมขึ้น เมื่อเป็นดังนี้การอนุรักษ์วัฒนธรรมจำเป็นจะต้องมี เพื่อให้วัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นสิ่งที่ดินนั้นคงอยู่ต่อไป และเครื่องมือที่สำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคมก็คือการศึกษา เพราะการศึกษเป็นกระบวนการที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้ผู้เยาว์แล้ว ย่อมต้องรู้ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี ควรปรับปรุงส่งเสริมเพื่อให้วัฒนธรรมของชาติตนคงทนถาวรต่อไป

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากมนุษย์มิใช่เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด และก็ไม่ใช่พฤติกรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติด้วย แต่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ หรือเป็นพฤติกรรมที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้เท่านั้น เช่น การร้องเพลง การร่ายรำ การดำนา การวาดรูป ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องได้รับการเรียนรู้มาก่อน มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสัญชาตญาณหรือเกิดเองตามธรรมชาติ

เมื่อมนุษย์เกิดมาในสังคมใดแล้ว ย่อมต้องเป็นสมาชิกของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ และต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมนั้นด้วย ดังนั้นการเข้าใจวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความเข้าใจดังกล่าวจะได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง เป็นต้นว่าเมื่อเราเกิดมาในสังคมไทย ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมไทย ต้องรู้ว่าภาษาไทยพูดอย่างไร เขียนอย่างไร หรือใช้อย่างไร จึงจะทำให้เข้าใจในการติดต่อกับผู้อื่น ต้องคุ้นเคยกับอาหาร ชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มิใช่จะไปคุ้นเคยหรือเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมอื่นๆ มากกว่า ดังนี้ เป็นต้น

การเข้าใจวัฒนธรรมของสังคม ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุหรือด้านที่มีชีวิตก็ตาม จะทำได้อย่างไร การเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมจะกระทำได้โดยการเรียนรู้ และเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดหรือการให้การศึกษาโดยมนุษย์ด้วยกันเองเท่านั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการทางสังคม ไม่ใช่เป็นกระบวนการทางชีวภาพ หรือเป็นการถ่ายทอดหรือการอบรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือวัฒนธรรมทางสังคมแล้ว ย่อมแน่ใจได้ว่า มนุษย์ผู้นั้นจะแตกต่างจากพวกเรา ท่านๆ อย่างมาก และไม่สามารถอยู่ได้ในสังคม ดังนั้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญทางสังคม และเป็นกระบวนการที่จำเป็นยิ่งสำหรับมนุษย์ ถ้าปราศจาก

กระบวนการดังกล่าว วัฒนธรรมที่เราเห็นเจริญอยู่ทุกวันนี้ก็คงไม่ปรากฏ วัฒนธรรมในอดีตคงหยุดชะงักอยู่แค่นั้นไม่มีการสืบต่อใดๆ ทั้งสิ้น และมนุษย์เมื่อไม่มีวัฒนธรรมแล้ว ก็จะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากสัตว์มากเท่าใดนัก

การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการสื่อความหมายเพื่อให้มนุษย์ในสังคมเข้าใจเหตุผล เห็นคุณค่า และยึดวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป การถ่ายทอดวัฒนธรรมของมนุษย์จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งอย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุดยั้งนี้ กระทำได้ก็เพราะการมีภาษาเป็นสื่อ ถ้าขาดภาษาแล้ววัฒนธรรมจากอดีตก็คงไม่สืบทอดมาจนปัจจุบัน ภาษาซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์นั้น จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม

เมื่อมาพิจารณาความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษาแล้ว จะพบว่า ในความหมายที่กว้างที่สุด การศึกษา คือชีวิต และการศึกษาก็คือกระบวนการทุกอย่างของมนุษย์ ยกเว้นกระบวนการทางชีวภาพ การศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมให้มนุษย์ในสังคมรู้จักวิธีการดำเนินชีวิตในสังคม ให้เขาได้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข นั่นก็คือการให้เขาได้เข้าใจและเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคมนั้นเอง ให้เขาได้รู้ถึงสาระแห่งวัฒนธรรม อันจะเป็นปัจจัยสำหรับเขาในการดำรงชีวิต การศึกษาจึงทำหน้าที่ในการถ่ายทอดรายละเอียดของวัฒนธรรมในสังคมให้แก่สมาชิกใหม่นั้นเอง

โดยนัยดังกล่าว การศึกษาก็คือกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง (Enculturation) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ผู้เยาว์เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่

การศึกษาหรือกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ได้เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว จนอาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม และได้สร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา ผู้เยาว์หรือสมาชิกใหม่จะได้รับการอบรม พรีสอนจากผู้อาวุโสกว่าให้รู้จักวัฒนธรรมของสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรมในสมัยดั้งเดิมอาจถือได้ว่าเป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การเลียนแบบพ่อแม่ การหาประสบการณ์ด้วยตนเอง การลองผิดลองถูกซึ่งเป็นการเรียนทั้งอย่างตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยไม่มีรูปแบบหรือแบบแผนที่แน่นอนและชัดเจน ครั้นต่อมาเมื่อโครงสร้างของสังคมเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาได้พัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมเริ่มมีรูปแบบ มีแบบแผนมากขึ้น โรงเรียนได้กลายมาเป็นหน่วยสำคัญของสังคมในการทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้กับสมาชิกรุ่นเยาว์ต่อไปแต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า หน่วยหรือสถาบันทางสังคมอื่นๆ ของสังคมที่เคยทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นจะหมดความสำคัญลงไป ครบครัน

ศาสนา สื่อมวลชน กลุ่มเพื่อน ยังคงเป็นสถาบันหรือหน่วยทางสังคมที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่อไป

1.7 แนวคิดการพัฒนาด้วยวัฒนธรรมไทย

การพัฒนาด้วยวัฒนธรรม หรือการใช้วัฒนธรรมในการพัฒนา หมายถึง การนำเอาประสบการณ์ ความชัดเจน ภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบต่อกันไว้ในสังคมของตนออกมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผชิญ ต้อนรับ ปรับ ดัดแปลง และสร้างสรรค์ จัดทำสิ่งใหม่ ๆ ให้เข้ากันและบังเกิดคุณค่าอันวอยประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง (กรรณิการ์ สัจกุล, 2537 อ้างถึงใน สุจิตรา สุคนธ์ทรัพย์, 2540)

การพัฒนาด้วยวัฒนธรรมนี้เป็นแนวคิดหนึ่งของการพัฒนาแบบยั่งยืนที่ได้นำวัฒนธรรมมาเป็นแกนหลักในการพัฒนา โดยเชื่อว่าปัจจัยต่างๆ ทางวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สมดุล (ยูเนสโก คูเรีย, 2538) ดังนั้น องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ที่เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดทางพัฒนาด้วยวัฒนธรรมนี้ จึงได้มีมติในวันที่ 8 ธันวาคม 2529 ประกาศให้ พ.ศ. 2531 ถึง พ.ศ. 2540

เป็น “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม” (World Decade for cultural Development) โดยได้เสนอกรอบของกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาไว้ 4 ประการ คือ

1. การยอมรับมิติต่างวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา
2. การส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยมีการอนุรักษ์เพิ่มพูนรักษามรดกทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ การถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังเยาวชน การอนุรักษ์และปรับปรุงคุณค่าทางวัฒนธรรม
3. การขยายขอบเขตของการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรม
4. การส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

แนวคิดดังกล่าวนี้หมายถึง การพัฒนาในประเทศโดยอยู่บนฐานของวัฒนธรรมในประเทศนั้นเป็นสำคัญมิใช่การรับวัฒนธรรมจากประเทศอื่นเข้ามาพัฒนาประเทศของตนเอง ซึ่งประเทศไทยได้มีการตอบรับการพัฒนามาตามกรอบของมิติต่างวัฒนธรรมนี้ต่อเนื่องกัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2540 ดังนี้

พ.ศ. 2537 ปีการณรงค์วัฒนธรรมไทย

พ.ศ. 2538 ปีวัฒนธรรมกับการพัฒนา

พ.ศ. 2539 ปีวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

พ.ศ. 2540 ปีวัฒนธรรมกับสื่อมวลชน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2537 ข) ได้กล่าวถึงเรื่องของการใช้วัฒนธรรมไทยในการพัฒนาไว้ว่า ปัจจุบันวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในสังคมไทยอย่างมาก และคนไทยได้รับวัฒนธรรมตะวันตกนี้อย่าง “เลียนแบบ” ไปทั้งหมด โดยไม่พิจารณาเลือกเฉพาะส่วนที่ดี และเป็นประโยชน์มาใช้ในสังคมไทยทำให้สังคมไทยในปัจจุบันเกิดความสับสนทางด้านค่านิยมและวัฒนธรรมของตนเอง สังคมใด ๆ ก็ตาม จะเจริญวัฒนาได้จะต้องรู้จักเลือกรับจากภายนอก โดยเลือกเอาประโยชน์จากวัฒนธรรมของภายนอกมาเสริมวัฒนธรรมของตนเองเพื่อให้วัฒนธรรมเราเองเจริญงอกงามยิ่งใหญ่ อุดมคุณค่ามากขึ้น ดังนั้นคนไทยจึงต้องกลับมาให้ความสนใจกับวัฒนธรรมไทยโดยรู้จักเลือกรับ และปรับวัฒนธรรมตะวันตกให้ผสมผสานกลมกลืนให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไทยในอนาคต นอกจากนั้นวัฒนธรรมไทยควรจะเป็นฝ่ายรุกบ้าง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2537 : 40) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

...ถ้าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยจะมีอะไรให้กับชาวโลก พระพุทธศาสนาต้องมีเนื้อหาสาระที่เสริมเติมแก่อารยธรรมของโลกได้ ...ธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นเนื้อหาสาระ คือ ความจริงของธรรมชาติ ...สามารถเอามาใช้ประโยชน์แก้ปัญหาสังคมในปัจจุบันได้...

หลักพระพุทธศาสนาสอนให้คนมองกว้าง กล่าวคือ ไม่มองเฉพาะตนเอง หรือเฉพาะสังคมตนเอง แต่ให้มองทั้งโลก มองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก คิดไกลเป็นการคิดไปข้างหน้า บนฐานของการทำปัจจุบันที่ดีที่สุด พัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา และใฝ่สูงคือใฝ่ธรรม ปราบปรามจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ถือความถูกต้องดีงามเป็นบรรทัดฐาน หลักของพุทธศาสนานี้เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยที่สามารถใช้ในการพัฒนาประเทศไทยได้เป็นอย่างดี และเป็นสาระที่สามารถเผยแพร่ไปยังประเทศอื่นได้อีกด้วย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2540 : 9) ได้ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยในกระแสวัฒนธรรมโลก ไว้ว่า

...แนวคิดเรื่องการปรับตัววัฒนธรรมตามหลักพุทธธรรมนั้นเป็นแนวคิดที่น่าสนใจ ควรแก่การวิเคราะห์ไตร่ตรองกันต่อไป สังคมไทยไม่ควรกลัวต่อการริเริ่มใหม่ ๆ ไม่ต้องรอให้มีสังคมอื่น เป็นผู้ นำในการปรับเปลี่ยนปัจจัยโครงสร้างที่สำคัญแล้วจึงทำตาม ...ถึงเวลาแล้วที่สมาชิกในสังคมไทย จะไตร่ตรองถึงวัฒนธรรมที่ต้องการส่งเสริม...

...สภาพของโลกในทุกวันนี้ ...สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของอารยธรรมโลกใน กระแสโลกาภิวัตน์ การที่สังคมไทยเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต หรือวัฒนธรรมไทยใหม่ เพื่อสร้างสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและสามารถ พึ่งตนเองได้ ตามคติทางพุทธศาสนาแทนที่การล่องลอยไหลไปตามกระแสวัฒนธรรมโลกไปสู่ ความรุนแรง และความยากไร้ของคนเป็นจำนวนมาก อาจเป็นทางออกที่เป็นบทเรียนให้แก่สังคม อื่น ๆ ได้...

การพัฒนาด้วยวัฒนธรรมจึงนับเป็นแนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืนสำหรับประเทศไทยที่มีประวัติความเป็นมาของประเทศไทยยาวนานนับพันปี เป็นประเทศที่สามารถผ่านพ้นภาวะวิกฤติมาได้หลายครั้งหลายหน สามารถรักษาความเป็น "ไทย" และพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองมาได้ ตราบจนปัจจุบัน เพราะรากฐานของความเป็นไทยของคนในชาตินั้นเอง ดังนั้นการพัฒนาโดยใช้ วัฒนธรรมเป็นฐานสำคัญ จึงเป็นความจำเป็นที่จะทำให้ประเทศไทยมีการพัฒนาที่เป็นตัวของตัว เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาความคิดของชาติตะวันตก และอาจจะเป็นการนำแนวทางพัฒนาใหม่ให้แก่ สังคมโลกได้อีกด้วย

1.8 ทุนวัฒนธรรม

"ทุนวัฒนธรรม" นั้น เป็นคำประสมระหว่าง คำว่า "ทุน" กับ คำว่า "วัฒนธรรม" ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 คำว่า ทุน เป็นคำนาม หมายถึง "ของเดิมที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้เพื่อประโยชน์ให้งอกงาม เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน" ส่วนคำว่า วัฒนธรรม เป็นคำนาม เช่นกัน หมายถึง "สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ" ในทางวิทยาการ หมายถึง "พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ต้องการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้ในหมู่พวกของตน" ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง "ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน"

เพราะฉะนั้น ทุนวัฒนธรรม จึงหมายถึง รากเหง้าทางวัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญาสั่งสม ที่สามารถนำมาใช้เป็นรากฐาน ในการพัฒนาวัฒนธรรมและชุมชน

ตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ในประเด็น วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุน นั้น อาจารย์ได้เสนอแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรม คือ ทุน (Culture as Capital) ซึ่งมีนัยสำคัญว่า เมื่อถือว่า วัฒนธรรมเป็นทุนชนิดหนึ่งแล้ว ก็มี Cultural Stock ได้ และการเปลี่ยนแปลงใน Cultural Stock น่าจะถือว่าเกิดการลงทุน หรือทำให้ทุนเดิม ซึ่งก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม สามารถรักษาคคุณค่าไว้ มีความมั่งคั่งและมั่นคงทางจิตวิญญาณ เน้นความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม คือ จุดหมายของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีไม่ใช่เพียง Homo Economica หรือ Homo Technologica

วัฒนธรรมถือเป็นทุนของสังคมหนึ่งๆ ถ้าไม่มีการสืบสานต่อ ขาดความเอาใจใส่สนับสนุน ทุนของสังคมนี้ก็จะลดลงและหมดไปในที่สุด คนในสังคมก็จะขาดทุนทางชีวิตที่ทำให้เขามีแนวความคิดที่เห็นว่าวัฒนธรรมคือทุนประเภทหนึ่ง และมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ ย่อมนำไปสู่การทบทวนความคิดเชิงนโยบายของการมีรายจ่ายเพื่อก่อให้เกิด การลงทุนในกิจกรรม ด้านวัฒนธรรม เพราะเมื่อวัฒนธรรมเป็นทุนของสังคม มีเค้าเดิม และมีการรักษาเพิ่มพูนทุนนั้น การที่รัฐจะใช้จ่ายเพื่อเพิ่มพูนทุนเดิม เค้าเดิม ก็เป็นเรื่องที่จำเป็น

ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนลงไปอีกก็คือ วัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นทุนหลักของสังคม ย่อมหมายถึงการปรับบทบาทให้วัฒนธรรมพ้นจากการเป็นฝ่ายถูกกระทำ และมีบทบาทรองรับ ให้เป็นฝ่ายกระทำ มีความตื่นตัว และมีบทบาทนำ บทบาทรุกได้ ยิ่งไปกว่านั้น วัฒนธรรมก็ จะไม่เสียเอกลักษณ์ กลายเป็นเพียงสินค้าและบริการ แต่ วัฒนธรรมจะสามารถคงสภาพการเป็น ทุนของสังคม (Capital of Society) ไว้ได้ ไม่ต้องหล่อเลี้ยงขึ้นใหม่ด้วยการปลูกฝังคุณค่า

เมื่อวัฒนธรรม คือ ทุนชนิดหนึ่งแล้ว วัฒนธรรมก็มีผลผลิต หรือ Productivity ได้ แต่ เป็นผลผลิตด้านการสร้างคนซึ่ง มีความรอบด้าน ไม่เป็นเพียงมนุษย์เศรษฐกิจ และความมั่งคั่ง ของชาติก็จะเป็นไม่เพียงแต่ความร่ำรวยด้านการเงินและวัตถุ วัฒนธรรมที่เป็นทุนเท่านั้นที่จะช่วย รักษาสันติสุข และความสุขแบบไทยๆ ไว้ได้

การลงทุนทางวัฒนธรรมไม่จำเป็นจะต้องเป็นการผลิตสินค้าและบริการ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนด้วยราคาที่กำหนดโดยกลไกการตลาด แต่เป็นการผลิตบริการที่รัฐและผู้มีอำนาจดำเนินการเพื่อวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับความพยายามที่จะบ่อนความคิด ความเชื่อ คุณค่า เพื่อกล่อมเกลา ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน เนื่องจากการลงทุนทางวัฒนธรรม มีเป้าหมายต่างจากการผลิตสินค้าและบริการเพื่อหวังผลกำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการมีราคาแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด การลงทุนทางวัฒนธรรมจึงมักจะถูกมองว่า เป็นการใช้จ่ายมากกว่าการลงทุน ที่สำคัญคือ มักจะถูกมองว่าเป็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ไม่มีผลทางเศรษฐกิจ ไม่มีประสิทธิภาพ และฟุ่มเฟือย ซึ่งได้รับการตีค่าทางคุณประโยชน์โดยอาศัยข้อพิจารณาทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว

ในการจัดอันดับประเทศไทย ไม่ว่าทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือ ความรู้ของเด็กทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประเทศไทยมักจะอยู่ลำดับต่ำกว่าหลายประเทศ โดยเฉพาะสิงคโปร์ แต่ในการประเมินความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวต่างชาตินั้น ประเทศไทยได้คะแนนสูงสุดคือ 8.37 จาก 10 ทางด้านอรรถาธิบายของคนในประเทศ 7.34 ทางด้านวัฒนธรรม 7.64 ด้านสถานที่ประวัติศาสตร์ และ 8.20 ด้านอาหาร

การได้คะแนนสูงสุดด้านเหล่านี้เหนือญี่ปุ่น สิงคโปร์ ออสเตรเลีย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฮ่องกง ย่อมแสดงว่าประเทศไทยมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เหนือกว่าประเทศอื่น เมื่อมีการประเมินการบริหารและการจัดการของรัฐแล้วกลับปรากฏว่า ประเทศไทยต่ำสุดด้านการจรรยาบรรณมากในด้านการติดต่อสื่อสาร ความสะอาดในสถานที่สาธารณะ การจัดการด้านมลภาวะและความปลอดภัย (มิงสรรค และคณะ, 2540 อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540) คะแนนที่ได้รับสูงสุดทางด้านสถานที่ประวัติศาสตร์ อรรถาธิบายของคนในประเทศ อาหาร และสูงมากด้านมีเทศกาลทางวัฒนธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่รัฐราชการมีส่วนช่วยน้อยมาก แต่กิจการที่รัฐราชการทำกลับล้มเหลวและมีคะแนนต่ำมาก

การลงทุนและรายจ่ายทางวัฒนธรรม ซึ่งคนในสมัยหนึ่งเห็นว่า เป็นการฟุ่มเฟือยและรัฐไม่ควรใช้เงินงบประมาณ เช่นการส่งเสริมโขนละคร ดนตรีไทย การมีสวนสาธารณะ และการสร้างวัง ตลอดจนอาคารสถานที่หลายแห่ง ในปัจจุบัน กลับกลายเป็นสิ่งที่นำรายได้เข้ารัฐมากที่สุดในรูปของการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม นอกจากนั้นอรรถาธิบายของคนในประเทศ ซึ่งได้รับการกล่อมเกลาจากวิถีชีวิตแบบไทยๆ ก็ยังเป็นแรงดึงดูดใจที่สำคัญอีกด้วย

การลงทุนทางวัฒนธรรมจึงไม่จำเป็นจะต้องเกิดจากรัฐและจากงบประมาณรายจ่ายของรัฐเสมอไป เอกชนและประชาชนก็อาจมีบทบาทสำคัญในการลงทุนทางวัฒนธรรมได้ อาจมีวัตถุประสงค์เชิงพาณิชย์หรือไม่เกี่ยวกับการให้บริการที่หวังผลกำไรก็ได้ กล่าวคือ เป็นการลงทุนเพื่อให้บริการทางสังคมแก่สาธารณชนที่ไม่มุ่งหาผลกำไร มิใช่รายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย มีความจำเป็นและสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำให้ มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน และมีลักษณะรอบด้านเป็นองค์รวม การลงทุนทางวัฒนธรรม มีความสำคัญยิ่งต่อรัฐที่กำลังแปรเปลี่ยนไป โดยจำเป็นต้องอาศัยวัฒนธรรมมาสมานชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ต่างๆ ซึ่งอยู่ในดินแดนที่รัฐมีอำนาจอธิปไตยตลอดจนอาศัยนโยบายทางวัฒนธรรมในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมในระยะยาว ซึ่งรัฐก็มีความจำเป็นในการลงทุนเพื่อกล่อมเกล้าเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนให้เกิดจิตสำนึกร่วม การผลิต “จิตสำนึกร่วม” จึงเป็นการลงทุนทางวัฒนธรรมโดยรายจ่ายของรัฐที่ใช้เพื่อเพื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรม ไม่มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ หากมีผลตอบแทนทางการเมือง และผลตอบแทนการสร้างรากฐานของสังคมที่มีความแตกต่างอย่างไม่แตกแยก

กลุ่มทางสังคมทุกกลุ่มต่างต้องเผชิญกับกระบวนการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา โดยยอมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่กลุ่มตนยึดถือมาเป็นเวลานานในระดับหนึ่ง กลุ่มทางสังคมทุกกลุ่มต่างอยู่ในบริบทที่กลุ่มต้องเชื่อมโยงความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่ม กับความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่า การเชื่อมโยงเกิดเป็นเครือข่าย ของความหมาย สัญลักษณ์ กฎเกณฑ์ ธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม และคุณค่าทั้งปวง ต่างประกอบขึ้นเป็นโครงสร้าง ซึ่งแต่ละกลุ่มจะต้องเชื่อมโยงกันในวิถีการดำเนินชีวิตด้วย

ระบบความคิด เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรม การคิดที่เป็นระบบ ก่อให้เกิดการสืบทอดสถานภาพดั้งเดิมที่มีมาแต่อดีต ส่วนการคิดที่มีความแตกต่างออกไปจากกระแสหลัก เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง เมื่อการคิดกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต และเมื่อการคิดที่แตกต่างออกไปนั้น ยกกระดับคุณค่าขึ้นกลายเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของวิถีการดำเนินชีวิตทางสังคม เมื่อนั้น “วัฒนธรรมการคิด” ก็เกิดขึ้น วัฒนธรรมการคิดมีอยู่อย่างอิสระ เกิดจากความสนใจของผู้คิด และผู้ต้องการป้อนความคิด ก็ต้องอาศัยความเต็มใจและอาศัยการหว่านล้อมชักจูงมากกว่าการจัดตั้ง

การคิด เป็น ทักษะ (skills) ที่สำคัญอย่างยิ่งในยุคข้อมูลข่าวสาร เพราะปัจจุบันข้อมูลข่าวสารได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สารัตถะ หรือ เนื้อหาสาระ (substances) ของความรู้

ต่างๆ มิได้ถูกจำกัดผูกขาดหรือควบคุมโดยผู้หนึ่งผู้ใด การเข้าถึงสาระความรู้ง่ายขึ้นและกระทำได้โดยตรง ซึ่งมีความแตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาซึ่งสาระความรู้ต่างๆ ยากแก่การเข้าถึงทักษะที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งหมายถึงทักษะทางการคิด ซึ่งรวมถึงทักษะในการออกแบบ (design) โดยอาศัยเทคโนโลยีที่มีอยู่ จึงมีความสำคัญเหมาะกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ทักษะการคิดจึงเป็นส่วนสำคัญของการสร้างวัฒนธรรมการคิด เพราะทักษะการคิดนี้ ก่อให้เกิดผลดีทั้งนามธรรมและรูปธรรม เช่นการรู้จักคิดไม่ลอกเลียนแบบผู้อื่น รู้จักออกแบบ ย่อมก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่ม (value added) ต่อตัวสินค้า หรือก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในข้อมูลข่าวสาร และสาระความรู้ต่างๆ ได้

วัฒนธรรมการคิด จึงเป็นส่วนสำคัญของ วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุน เพราะทักษะการคิดคือปัจจัยการผลิตทางวัฒนธรรม ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพของวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นทุนและต่อผลผลิตทางวัฒนธรรม ทักษะการคิด จึงเป็นปัจจัยเพิ่ม productivity ของสาระ เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนจะเกี่ยวพันกับวิธีคิด และทักษะการคิดอย่างแยกไม่ออก สังคมที่คนคิดเป็น คิดเก่ง คิดชอบ จะเป็นผู้นำทางความคิด ในทางตรงข้าม สังคมที่คนคิดไม่เป็น คิดไม่เก่ง คิดไม่ชอบ ก็จะเป็นผู้ตามทางความคิด

วัฒนธรรมไทยกำลัง เผชิญกับความท้าทายทั้งจาก กระแสโลกาภิวัตน์ และการรุกรทางวัฒนธรรมจากชาติที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและที่เป็นเจ้าของบริษัทข้ามชาติ เมื่อวัฒนธรรมคือทุนประเภทหนึ่ง ทุนนี้จะเพิ่มหรือ ลดก็ได้ ซึ่งการเพิ่มทุน โดยมีรายจ่ายทางวัฒนธรรมอาจคิดเป็นตัวเงินได้ยาก แต่วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนนี้เอง ที่ทุนเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาได้ นำการผลิตสินค้าและบริการเข้าไปหาส่วนผลสมที่เป็นวัฒนธรรม หรือนำบางส่วนของวัฒนธรรมเข้าไปแฝงไว้สินค้าและบริการก็ทำได้ ไม่เพียงมอมมองในทางเศรษฐกิจเท่านั้น มรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม พฤติกรรมและสิ่งของคนในชุมชน สังคมผลิตขึ้น สร้างขึ้น เป็นสิ่งหรือพฤติกรรมซึ่งต้องการเรียนรู้จากกันและกัน เป็นของเดิมที่มีไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้ มีการร่วมใช้เพื่อประโยชน์ในอันที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในวิถีชีวิต และในหมู่พวกของตน ทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง ที่มีความสำคัญต่อการสร้างรากฐานทางสังคม

1.9 การส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม

จากแผนแม่บทวาระแห่งชาติว่าด้วย ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (พ.ศ.2541 – 2550) มียุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน 9 แผนงานหลัก และแผนงานการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม เป็นแผนงานที่ 4 ที่กล่าวถึง การลงทุนทางวัฒนธรรมว่า เป็นการนำระบบคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้างให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและเกิดคุณค่าทางสังคมและจิตใจ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ครอบคลุมบทบาทของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยอาจพิจารณาตามองค์ประกอบดังนี้ คือ

1.9.1 การลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

หมายถึงการลงทุนส่งเสริมสินค้าและบริการที่มีนัยแห่งคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมฝังตัวอยู่ และทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

1) ในส่วนที่เกี่ยวกับสินค้า สินค้าที่ควรแก่การนำมิติวัฒนธรรมเข้าไปสอดแทรก เพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ มีมากมาย เช่น

(1) อาชีพของชาวบ้าน ต้องมีการพัฒนาอาชีพของชาวบ้านให้ดีขึ้น และสอดคล้องกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เช่นถ้าอุตสาหกรรมพัฒนาขึ้นมาจากสิ่งที่ชาวบ้านทำอยู่หรือมีฐานอยู่ในวัฒนธรรม ประโยชน์ก็จะตกอยู่กับชาวบ้านซึ่งเป็นคนจำนวนมาก

(2) โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และศิลปกรรม ในวัฒนธรรมไทยมีศิลปะวัตถุและศิลปกรรมอยู่เป็นจำนวนมาก ถ้าสังคมไทยเห็นคุณค่า พยายามศึกษาและพัฒนาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นก็จะให้มูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างมาก

(3) อาหารไทย และผลไม้ไทย ซึ่งนอกจากอร่อยและจัดให้สวยงามได้แล้วยังมีคุณค่าสูงต่อสุขภาพ เพราะเป็นอาหารที่ได้ดูแลและมีส่วนผสมที่เป็นยา ทำให้เป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งใน และต่างประเทศ

(4) สมุนไพรและการแพทย์แผนไทย การส่งเสริมพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยให้ประชาชนเห็นคุณค่า นอกจากจะเป็นการพึ่งตนเองได้แล้ว ยังเป็นการกระจายรายได้ให้ชาวบ้านที่ปลูกสมุนไพรและมีส่วนร่วมในกระบวนการเตรียมเพื่อกระจายยาและบริการอีกด้วย

(5) ข้าวของเครื่องใช้แบบชาวบ้าน การนำเครื่องใช้แบบไทยมาพัฒนาให้เกิดคุณค่าในการใช้สอยจะเป็นการกระจายรายได้อีกทางหนึ่ง

(6) ขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น ประเทศไทยมีความสมบูรณ์ด้วยแหล่งทางประเพณี วัฒนธรรม และธรรมชาติ จึงควรมีการศึกษาประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมในทุกจังหวัดเพื่อให้เข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง อันจะมีผลให้ประชาชนเกิดความรักและหวงแหนวัฒนธรรม และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีสินค้าอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น สินค้าอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น เพราะเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการดำรงชีวิต การแต่งกาย การบริโภค การพักผ่อนหย่อนใจ ระบบคุณค่าและศรัทธา และกระบวนการทัศนทางความคิด

2) ในส่วนที่เกี่ยวกับบริการ บริการที่ควรจะนำมิติวัฒนธรรมเข้าไปสอดแทรกไว้เพื่อให้เกิดข้อมูลค่าทางเศรษฐกิจ มีมากมาย เช่น

- (1) บริการสื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เคเบิลทีวี เป็นต้น
- (2) บริการโทรคมนาคม ได้แก่ โทรศัพท์ โทรสาร E-mail Internet เป็นต้น
- (3) บริการนันทนาการ ได้แก่ กีฬา นันทนาการ พิพิธภัณฑ์ ภาพยนตร์ บริการท่องเที่ยว เป็นต้น
- (4) บริการอาหารและภัตตาคาร
- (5) บริการการศึกษา ได้แก่ อุปกรณ์การศึกษา หนังสือ Computer Software เป็นต้น
- (6) บริการการเงินการธนาคาร ได้แก่ ATM และการให้บริการในรูปแบบอื่น ๆ นับเป็นบริการที่เติบโตรวดเร็วและโดดเด่นกว่าบริการอื่น ๆ
- (7) ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ได้แก่ สุนทรีภาพทางดนตรีและศิลปการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ
- (8) บริการโฆษณา ได้แก่ รายการโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ ในรูปแบบที่หลากหลาย การให้บริการที่มีนัยทางวัฒนธรรมไทยฝังอยู่ถือว่าสำคัญ ได้แก่ การต้อนรับ การให้การมีน้ำใจ เป็นต้น ซึ่งมีผลเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจค่อนข้างมาก

1.9.2 การลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคม

หมายถึง การลงทุนสนับสนุนกิจกรรมที่มุ่งจะให้เกิดผลต่อส่วนรวม โดยไม่หวังผลกำไรหรือถือเป็นภารกิจของหน่วยงานหรือองค์กรที่จะพึงดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ เช่น การลงทุนด้านการศึกษา กีฬา สาธารณสุข การศาสนา เป็นต้น โดยเฉพาะในเรื่องต่อไปนี้

1) การส่งเสริมภูมิปัญญาไทย เพื่อนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่ระบบการศึกษาและเสริมสร้างบทบาทของผู้ทรงภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ ทั้งในระบบและนอกระบบและศึกษาตามอัธยาศัย

2) การสนับสนุนการศึกษาของสงฆ์และบุคคลากรของศาสนาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาบุคคลากรทางศาสนาให้มีคุณภาพในการถ่ายทอดศาสนธรรม เป็นผู้นำทางความคิดและมีบทบาทในการเสริมสร้างความมั่นคงของสังคมไทย ในส่วนของพระพุทธศาสนาก็สมควรจะได้รับการส่งเสริมเพื่อให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนาของโลก

2.1 การส่งเสริมศิลปะมวยไทยและอาหารไทยในระดับนานาชาติ เพื่อเสริมสร้างบทบาทแห่งความเป็นผู้นำในสังคมโลก

2.2 การส่งเสริมอุตสาหกรรมบนฐานภูมินิเวศน์ เพื่อกำหนดสัดส่วนของปัจจัยในการลงทุนที่จะสร้างคุณค่าในการอยู่ร่วมกันของชุมชนและสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

2.3 การส่งเสริมการพิมพ์และเผยแพร่หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วรรณกรรมและศิลปวัฒนธรรม ของไทยเพื่อเผยแพร่ในระดับกว้าง

2.4 การใช้มาตรการทางภาษี สนับสนุนผู้ประกอบการธุรกิจที่เอื้อต่อคน ชุมชนและสภาพแวดล้อม

2.5 การสนับสนุนให้มีเวทีวัฒนธรรมเพื่อเป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ในชุมชน เพื่อจะได้ร่วมกันคิด แก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนร่วมกัน

1.9.3 การลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางการเมือง

การเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศแม้ว่าประเทศไทยจะพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยมาในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังต้องเผชิญอุปสรรคในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยจนเป็นวิถีชีวิตอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องมีการลงทุนเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตประชาธิปไตยบนพื้นฐานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

วัตถุประสงค์เพื่อขยายผลและสืบสานแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการศิลปาชีพพิเศษ เพื่อส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในส่วนที่เสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง บนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาของท้องถิ่นและของชาติ และเพื่อส่งเสริมให้ผู้ประกอบการธุรกิจและอุตสาหกรรม

กรรมได้คำนึงถึงการนำเอาศิลปะและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตสินค้าและบริการ

เป้าหมาย

เป้าหมายระยะสั้น (ภายในปี พ.ศ. 2544)

มีการเผยแพร่ ขยายผลและสืบสานการดำเนินการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่และสร้างเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการศิลปาชีพพิเศษ ตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายและกว้างขวาง

มีการศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมากำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ให้ท้องถิ่นและชุมชนตระหนักและนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม

การส่งเสริมสินค้าและบริการเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมและองค์กรเครือข่ายเครือข่ายทางวัฒนธรรม ส่งเสริมสนับสนุนระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินับพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น

เป้าหมายระยะยาว (ภายใน พ.ศ.2550)

มีการจัดตั้งและพัฒนาองค์กรในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมการนำทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมมาเป็นฐานการผลิตสินค้าและบริการ มีการส่งเสริมและสนับสนุนการลงทุนทางด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และการกีฬา เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีการจัดตั้งกองทุนทางวัฒนธรรมโดยประชาชนแต่ละชุมชนและท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งกลางในการเสริมสร้างยุทธศาสตร์และแนวทางส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมร่วมกับองค์กรปกครองท้องถิ่น

การดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนงานหลักดังกล่าวข้าง

ต้น อาจใช้แนวทางการดำเนินการอย่างหลากหลายตามความเหมาะสม เช่น

- 1) ให้มีการศึกษาแนวพระราชดำริต่าง ๆ เพื่อนำมาขยายผลในการลงทุนทางวัฒนธรรมในระดับชุมชนและท้องถิ่น
- 2) ขยายผลระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริลงสู่การปฏิบัติโดยมีสภาพวัฒนธรรมเป็นแกนนำ
- 3) จัดให้มีเครือข่ายการลงทุนทางวัฒนธรรมและการจัดตลาดสินค้า และบริการเชิงวัฒนธรรมในระดับชุมชน ท้องถิ่น และต่างประเทศ
- 4) ปลูกฝังและสร้างเสริมค่านิยมการกินของไทย ใช้ของไทย กินของไทย เทียบรวมใจประหยัด รวมทั้งการใช้สินค้าและบริการ ที่มีในวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ
- 5) รัฐบาลและองค์กรปกครองท้องถิ่น สนับสนุนการลงทุนทางวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะในเรื่องต่อไปนี้ ภูมิปัญญาไทย อาหารไทย ผลไม้ไทย สมุนไพรไทย สินค้าและบริการทางวัฒนธรรม ภูมิสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น สภาพวัฒนธรรมท้องถิ่น ศูนย์กีฬาและนันทนาการท้องถิ่น แหล่งสินค้าและบริการของท้องถิ่น กองทุนส่งเสริมวัฒนธรรมตามท้องถิ่น และอื่น ๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น
- 6) ส่งเสริมการลงทุนเพื่อส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์จากชุมชนในลักษณะต่าง ๆ เช่น อาหารท้องถิ่น ผลไม้ท้องถิ่น ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น สมุนไพรท้องถิ่น เป็นต้น รวมทั้งการพัฒนาการแปรรูปบรรจุภัณฑ์ และการตลาด
- 7) ใช้มาตรการทางภาษีและมาตรการการเงินการคลัง ทางสังคม ในการส่งเสริมการลงทุน ทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยจัดให้มีกองทุนกู้ยืมเพื่อผลิตสินค้าและบริการทางวัฒนธรรม
- 8) ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุน เพื่อการลงทุนทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
- 9) องค์กรปกครองท้องถิ่นสนับสนุนกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปธุรกิจชุมชนและสหกรณ์เชิงวัฒนธรรม
- 10) ประชุมสัมมนาระดมความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็นเกี่ยวกับการลงทุนทางวัฒนธรรม
- 11) สื่อและสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการรณรงค์และเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าการลงทุนในวัฒนธรรม

2. แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม

ประกอบด้วย

2.1 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง

ไกรยุทธ วีรตยาสินันท์ (2531:126) กล่าวถึงทัศนคติว่า คือทัศนคติที่บุคคลยึดถือหรือยอมรับเป็นหลักปฏิบัติ เป็นค่านิยม เป็นความเชื่อที่คอยกำกับและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก เรื่องสำคัญหรือเรื่องไร้สาระ เรื่องการงาน หรือเรื่องอื่น ๆ รวมทั้งการสรุปว่า จะเลือกทำ ไม่เลือกทำกิจกรรมอะไรบ้าง ทัศนคติไม่ว่าจะมีสาระที่มากในรูปของค่านิยมที่ยึดมั่น ความเชื่อที่ฝังใจ ปรัชญาที่เลื่อมใส หลักปฏิบัติที่ยอมรับ ย่อมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิด และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ในการใช้เหตุผลที่มีระบบตรรกเป็นฐานในการหาข้อสรุป ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของค่านิยมส่วนตัว (personal value judgement)

ความเชื่อ (Belief) เป็นการยอมรับเกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นความจริง เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ลัทธิ เป็นต้น ลักษณะความเชื่อ แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มชน บ้างเชื่อในไสยศาสตร์ เชื่อโชคลาง ความเชื่อเป็นสิ่งที่หักห้ามได้ยาก และมีอิทธิพลต่อบุคคลมาก ทั้งนี้เพราะบุคคลมักทำสิ่งใดไปตามความเชื่อของตน และความคิดเห็นของตนเป็นส่วนใหญ่ (สุชา จันทน์เอม, 2533 : 241-242)

ด้านทัศนคติ (attitude) หมายถึง ความรู้สึกหรือท่าทีของบุคคลที่มีต่อบุคคล วัตถุสิ่งของ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นไปในทำนองที่พึงพอใจ หรือไม่พึงพอใจ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

ในทางจิตวิทยาเห็นว่า ความเชื่อและทัศนคติเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่ฝังอยู่ในจิตใจของบุคคล หากมีสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับความเชื่อและทัศนคติแล้ว บุคคลจะแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างเดียวกันเสมอไป ทัศนคติมีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นอย่างมาก ผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลใด วัตถุใด หรือเหตุการณ์ใด ก็จะไม่รู้สึกรังเกียจสิ่งดังกล่าว

ทัศนคติ เป็นนามธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ในชีวิตของบุคคล และทัศนคติมีความสำคัญต่อการตอบสนองทางสังคมเป็นอย่างมาก นั่นคือ บุคคลมีพฤติกรรมอย่างไร หรือทำอะไรลงไป ทัศนคติจะเป็นเครื่องกำหนด ทัศนคติจึงเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของบุคคล และบุคคลมีทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

พิธีกรรม คือรูปแบบ หรือกระบวนการที่มีขั้นตอนของการให้ความหมายสิ่งต่างๆ ให้ค่าในความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ และกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งตอกย้ำแนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ความศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาและความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุผลดังกล่าว พิธีกรรมจึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธีและมีผลในการสร้างทัศนคติต่อตนเองของบุคคล วางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหล หรือ งามายแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรม ที่มีผลในการปลูกฝังและบ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า สร้างทัศนคติต่อตนเองของบุคคล และแนวทางการประพฤติดีที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่งและให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง

2.2 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน

พิธีกรรมเป็นเทคโนโลยีของวิถีคิดของชาวชุมชน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2540; สมเกียรติ วันทะนะ, 2532; สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2540) คุณค่าของพิธีกรรม อยู่ที่รูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมซึ่งถือเป็น ปฏิบัติการของพลังอำนาจในรูปแบบต่างๆ ผ่านสื่อภาษา และความหมายใหม่

คุณค่าของพิธีกรรม มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม รับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรม ที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล

แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

การที่พิธีกรรมมีอำนาจโน้มน้าวคนให้มีส่วนร่วมในการรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมต่างๆ เพื่อสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของกลุ่มชน ต้องอาศัยการที่บุคคลมีความผูกพันต่อกัน และพัฒนาขึ้นจนเกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน เกิดเป็นความผูกพันกับชุมชนมากขึ้น ดังนี้แล้วจึงจะสามารถนำมาซึ่งการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้มีแนวทางการปฏิบัติโดยการอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อได้

แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน วิเคราะห์โดยใช้แนวคิดแนวคิดทฤษฎีการหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งความคิดหลักของทฤษฎีการหน้าที่นิยมคือ วัฒนธรรมสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล มาลินอฟสกีบอกว่า วัฒนธรรมเติบโตมาจากความต้องการจำเป็น 3 ประเภทของมนุษย์ คือ ความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความต้องการจำเป็นขั้นต่อมา หรือความต้องการด้านสังคมและความต้องการทางด้านจิตใจ ความต้องการเบื้องต้นคือความต้องการจำเป็นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเพื่อมีชีวิตอยู่ เช่น ต้องการอาหารหรือที่อยู่อาศัย ส่วนความต้องการขั้นที่ 2 จะเกี่ยวกับเรื่องการร่วมมือกันทางสังคม เป็นความผูกพันกับชุมชน เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน และทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองของความต้องการจำเป็นเบื้องต้นได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร และการป้องกันภัย การผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ และการควบคุมทางสังคม ความต้องการขั้นที่ 3 คือ ความต้องการจำเป็นมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เช่น ต้องการความสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายของชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ความรู้ กฎหมาย ศาสนา พิธีกรรม นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนต์คาถา โดยทั่วไปเวทมนต์คาถาทำหน้าที่ที่ทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจ เพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำ ค่อนข้างยากลำบาก และมนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ จึงต้องพึ่งเวทมนต์คาถาให้ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อำนาจชนชั้นปกครอง และให้ค่านิยมทางสังคม มาลินอฟสกีย้ำว่าวัฒนธรรมทุกด้านมีหน้าที่ที่ต้องทำคือการตอบสนองของความต้องการจำเป็นของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่างดังกล่าวมาแล้ว

ความคิดของมาลินอฟสกีที่ว่า ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมมีหน้าที่ เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกชนในสังคมนั้น กลายเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของคนทั้ง

หมด ที่จะส่งผลต่อความผูกพันของคนในชุมชน ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของทฤษฎีการหน้าที่นิยมของมาลินอฟสกี คือ การศึกษาวัฒนธรรมด้านหนึ่งจะนำไปสู่การศึกษาระบบวัฒนธรรมทั้งหมด

คำว่า การหน้าที่นิยม หรือ functionalism เป็นคำที่ใช้กับทฤษฎีหรือแบบในทางสังคมศาสตร์ เพื่ออธิบายเกี่ยวกับสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์และพฤติกรรมในฐานะที่สถาบันเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ในระบบวัฒนธรรมของสังคม ส่วน function หรือการหน้าที่ ในความหมายทั่วไป หมายถึงการทำหน้าที่ บรอนิสลอร์ มาลินอฟสกี เป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้แนวทางวิเคราะห์แบบนี้เป็นที่เข้าใจ เขาสรุปว่าลักษณะการวัฒนธรรมทั้งหมดทำหน้าที่สนองความต้องการของปัจเจกบุคคลในสังคม นั่นก็คือผู้คนในสังคมทุกแห่งต่างก็มีความต้องการด้านชีววิทยา และความต้องการทางด้านจิตใจเหมือนกัน และหน้าที่พื้นฐานของสถาบันทุกแห่งในวัฒนธรรมก็คือ ตอบสนองความต้องการเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น คนทุกคนต้องการความรู้สึกปลอดภัยในการที่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเอกภพ ดังนั้นในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่างเช่น แผ่นดินไหว หรือสุริยุปราคานั้น หากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอธิบายได้ไม่เพียงพอผู้คนก็จะพัฒนาความคิดด้านความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและมายาการขึ้นมา เพื่ออธิบายและเพื่อรักษาความรู้สึกปลอดภัยมั่นคงของตนเองได้ ซึ่งบทบาทหน้าที่นี้จะเป็นสิ่งที่กำหนดธรรมชาติของสถาบันด้วย

มาลินอฟสกีได้เสนอโครงร่างของความต้องการระดับพื้นฐาน ที่เขายืนยันว่าวัฒนธรรมทุกแห่งจะต้องสนองตอบ ดังนี้

1. วัฒนธรรมจะต้องสนองความต้องการด้านชีววิทยา เช่น ความต้องการอาหารและความต้องการแพร่พันธุ์
2. วัฒนธรรมจะต้องสนองความต้องการด้านการคิดค้นและอุปกรณ์บางอย่าง เช่น ความต้องการการศึกษา และความต้องการกฎหมาย
3. วัฒนธรรมจะต้องสนองความต้องการการรวมตัวกันเข้าเป็นหนึ่งเดียว เช่น ศาสนาและศิลปะ

แนวทางวิเคราะห์การหน้าที่ของมาลินอฟสกีมีบทบาทสำคัญในการเน้นความสัมพันธ์ภายในวัฒนธรรม และวิถีทางที่วัฒนธรรมทำหน้าที่ เพื่อสนองความต้องการของผู้ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของวัฒนธรรมนั้น ๆ

นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส Durkheim (1964: 70-111) กล่าวถึงเสถียรภาพทางสังคมว่าเกิดจากสมาชิกร่วมกันรู้ประเพณีเพื่อดำรงความอยู่รอดของตนเองและกลุ่ม (survival) อีกทั้งทำจริยธรรมหน้าที่และความจงรักภักดีเพื่อนำไปสู่การบูรณาการสังคม การติด

ต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันส่งผลต่อการมีค่านิยมร่วมกัน มีความเชื่อร่วมกัน ทำให้การละเมิดในสังคมมีน้อยทำให้สังคมอยู่รอดได้

Durkheim กล่าวว่า เสถียรภาพสังคมมี 2 ลักษณะคือ เสถียรภาพแบบกลไก (mechanical solidarity) และเสถียรภาพแบบอินทรีย์ (organic solidarity) กล่าวคือ สังคมที่มีเสถียรภาพแบบกลไกเป็นสภาพของสังคมดั้งเดิมที่มีพฤติกรรมสังคมถูกกำหนดด้วยความมีสำนึกร่วม (collective conscience) ตามประเพณีและความเชื่อของสังคม สังคมมีการรักษาระเบียบส่วนรวมมีฉันทามติร่วมกันในด้านค่านิยม (Value consensus) ทำให้คนในสังคมมีความเชื่อในส่วนรวมมากกว่าความเชื่อส่วนบุคคล สมาชิกในสังคมจึงมุ่งสู่ความเชื่อของสังคม ด้วยการศึกษจริยธรรม (moral education) เพื่อให้สังคมมีแบบแผนความเชื่อเหมือนกัน เท่ากันเป็นการควบคุมทางสังคมที่มีอำนาจมาก เพื่อเมื่อชุมชนผ่านการขัดเกลาทางจริยธรรมแล้ว สมาชิกสังคมจะยึดถือเป็นแบบแผนและจัดขบวนการกระทำที่จัดกับแบบแผนนั้น ระยะแรกสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนาจะเห็นสถาบันขัดเกลาสังคม ต่อมาโรงเรียนจะสอนระเบียบวินัยเพื่อให้ยอมรับกฎระเบียบของสังคม ทำให้สังคมอยู่รอดได้ด้วยการมีศรัทธา มีสำนึกร่วมกันและเป็นมิตรต่อกัน สังคมที่มีเสถียรภาพแบบอินทรีย์เป็นลักษณะสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นอันเป็นผลจากความเจริญก้าวหน้า สังคมมีปฏิสัมพันธ์ทางโครงสร้าง (structural integration) ด้วยการแบ่งหน้าที่กันทำงานตามบทบาทของตนหรือตามสัญญาที่มีต่อกัน (contractual relationship) สังคมจึงยึดเหนี่ยวกันด้วยหลักของเหตุผลและกฎหมาย

กล่าวได้ว่าเสถียรภาพของสังคมมีโครงสร้างที่ประกอบด้วยหน่วยต่างๆ ที่ยึดถือระบบค่านิยมตามความเชื่อของชุมชน และยึดถือโครงสร้างหน้าที่ตามที่มีสัญญาต่อกันเป็นแนวในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อความอยู่รอดของสังคม

วิลเลียม แบลคอม เป็นผู้ที่แสดงความคิดเห็นเรื่องการหน้าที่ได้อย่างชัดเจน เขามองว่าคติชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะการใช้ถ้อยคำ ในฐานะที่เป็นการประกอบแต่งอย่างสร้างสรรค์ของสังคมที่มีการหน้าที่ เป็นสิ่งที่ไม่อยู่นิ่ง แต่มีการเคลื่อนไหว ไม่โดดเดี่ยว แต่มีการรวมตัวกันเป็นส่วนประกอบที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม ไม่ใช่เขตบริเวณรอบ ๆ ของวัฒนธรรม แบลคอมนำความคิดเห็นของมาลินอฟสกีมาขยายความและเรียกร้องให้เกิดความสนใจบทบาทต่าง ๆ ของคติชน เช่น สุภาษิตช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้อง ปรีศนาช่วยลับสมอง ทำให้เกิดเขาวน

ปัญญา นิทานปรัมปราช่วยให้การประพฤติปฏิบัติชอบด้วยเหตุผล เพลงที่ร้องเสียดสีเหน็บแนม ช่วยปลดปล่อยความรู้สึกไม่พอใจที่เก็บกดไว้

แบบสคอมเสนอความคิดว่า คติชนจะทำหน้าที่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. คติชนเป็นกระจกเงาส่องสะท้อนวัฒนธรรม
2. คติชนทำให้แง่คิดต่าง ๆ ในวัฒนธรรมมีเหตุผล
3. คติชนเป็นวิถีทางของการศึกษา
4. คติชนรักษาความเป็นแนวร่วมในการยอมรับแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม

ข้อมูลคติชนชนิดต่าง ๆ สามารถทำหน้าที่ที่คล้ายคลึงกันได้ ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่อย่างเดียวกันก็ตาม นั่นก็คือ รูปแบบของคติชนเปลี่ยนไป แต่หน้าที่ยังคงเดิม แต่เราจะต้องตระหนักว่า คติชนรูปแบบหนึ่งก็อาจจะมียุทธศาสตร์หน้าที่หลาย ๆ อย่างต่างกันได้ เช่น เพลงร้องในการทำงาน จะช่วยให้คนที่ทำงานอยู่มีความพร้อมเพรียงกัน เกิดความผูกพันกัน แต่เด็ก ๆ ที่ไปออกค่ายฤดูร้อนก็สามารถนำเพลงเดียวกันนี้ไปร้องในการนัดพบกันได้ และนั่นก็คือ รูปแบบของคติชนคงเดิม แต่หน้าที่เปลี่ยนไป

บทบาทหน้าที่ของคติชนนั้น มีความสำคัญต่อคนพื้นบ้านมากหน้าที่ต่าง ๆ ของคติชนที่ยกมาเป็นตัวอย่างก็คือ ช่วยในการศึกษาของเยาวชน สนับสนุนให้คนในกลุ่มมีความรู้สึกที่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน หรือเกิดความรักความสามัคคี เกิดความผูกพันกับชุมชน ให้ความเห็นชอบต่อปัจเจกบุคคลบางคนในการที่จะดักเตือน หรือดำเนินคดีคนอื่น ทำหน้าที่เป็นสื่อสำหรับการประท้วงทางสังคม ทำให้ผู้คนหนีไปจากความเป็นจริงชั่วคราว และทำให้งานที่น่าเบื่อกลายเป็นเรื่องสนุกสนานได้

แนวทางการวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมนี้สามารถนำไปใช้วิเคราะห์คุณค่าของพิธีกรรมท้องถิ่นได้ เช่นเดียวกับวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และคุณค่าของพิธีกรรม ว่า จะสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ของมันอย่างไร ส่งผลต่อความผูกพันกับชุมชนและไม่ อย่างไร เป็นต้น

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยตลอดงานเขียนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำความรู้ที่ได้เป็นพื้นฐานและแนวทางในการศึกษาค้นคว้า การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่ง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็น 2 ส่วน คือ

3.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการสู่ขวัญ

เกษม บุญศรี (2504 : 121-130) ได้ให้ความเห็นถึงประเพณีทำขวัญนาคว่าในการบวชนาค มีการทำขวัญนาค ซึ่งในปัจจุบันยังเป็นที่นิยมกันอยู่ มักทำก่อนบวชนาคหนึ่งวันหรืออาจทำในวันเดียวกัน เช่น ทำขวัญนาคในตอนเช้าบวชในตอนเย็น ลักษณะการทำขวัญมีเครื่องบายศรีและกระยาสารทใส่โตกมาตั้งไว้เป็นพิเศษ มีหม่อมทำขวัญเป็นผู้กระทำพิธีเพื่อความมีการกล่าวถึงเทวดา ไหว้ครู หรือไหว้พระ ว่าด้วยกำเนิดของผู้บวช ชื่อ นาค สอน นาค เครื่องบายศรีและคำเชิญขวัญ คำเชิญขวัญนาคจะมีสำนวนแตกต่างกันตามปฏิภาณโวหารของหม่อมทำขวัญนั่นเอง

กิ่งแก้ว อัดถากร (2541 : 22 – 24) ได้ทำการวิเคราะห์วรรณกรรมจากบ้านโนนให้ความเห็นเกี่ยวกับค่านิยมในการแห่ขวัญนาคว่า การแห่ขวัญนาคแสดงให้เห็นค่านิยมในด้านความเป็นผู้มีกตเวทิตาต่อบุพการี มุ่งส่งเคราะห์ผู้อื่นและตนเองให้พ้นจากความทุกข์และให้มีศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งยังทำให้ทราบถึงคุณธรรมแห่งการดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์ ในชีวิตประจำวันด้วย

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2516 : ข – ฎ).ทรงกล่าวถึงคำขวัญ ในหนังสือประชุมเชิญขวัญไว้ว่า ประเพณีทำขวัญเกิดขึ้นจากความเชื่อที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ที่ว่าทุกคนที่ขวัญประจำกายไว้ เพื่อให้มีแต่ความสุขมาแต่เกิด ถ้าขวัญหนีไปจากตัว จะทำให้ไม่มีความสุข อาจเจ็บป่วยหรือตายได้ “ขวัญ” เป็นดังผีเลี้ยงที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับผู้เป็นเจ้าของขวัญ การสู่ขวัญจะทำในโอกาสที่มีเหตุการณ์สำคัญทั้งที่เป็นคุณและโทษแก่ชีวิตผู้นั้น ญาติมิตรจัดแต่งบายศรีเป็นเครื่องเซ่นขวัญ และจัดหาหม่อขวัญมากกว่าเชิญขวัญด้วยถ้อยคำอ่อนหวานขอโทษขอให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว และมีการผู้ข้อมือให้กับผู้ป่วยหลังจากเสร็จพิธีเชิญขวัญ

สุมาลย์ เรืองเดช (2517 : 219-225) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคติการทำขวัญ โดยพิจารณาจากบทคำเชิญของโบราณ เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญอันอาจให้คุณและโทษแก่ผู้นั้น มักจะประกอบพิธีทำขวัญบอกกล่าวให้ขวัญผู้นั้นรู้เหตุ ลักษณะการทำขวัญจะมีการจัดอาหารตกแต่งอย่าง

ประณีตใสในพานบายศรี ยกมาตั้งตรงหน้าผู้เป็นเจ้าของขวัญมีผู้สูงอายุเป็นผู้เชิญขวัญ ขอให้ขวัญ มาทำนุบำรุงผู้ นั้น ครั้นเสร็จแล้วก็นำเครื่องกระยาหารซึ่งตักแต่งมาในพานบายศรีให้เจ้าของขวัญ บริโภค การทำขวัญมุ่งให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของขวัญ

ปราณี ขวัญแก้ว (2519 : 99-109) ศึกษาวิจัยวรรณคดีชาวบ้านจากบุคคลตำบลร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวถึงประเพณีการทำขวัญเด็กภาคใต้ จุดประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่เด็ก ให้เด็กหายเจ็บไข้ได้ป่วย หวาดผวาตกใจ สะดุ้งตกใจ

อนุสรณ์ ขจรวิทย์ (2520 : 1-6) ได้กล่าวถึงพิธีสู่ขวัญว่า พิธีสู่ขวัญบางที่เรียกว่าพิธีบาศรีสู่ขวัญหรือบาศรี เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ประเพณีสู่ขวัญทำกันแทบทุกโอกาส ทั้งในมูลเหตุแห่งความดีและความไม่ดี ชาวอีสานถือว่าเป็นประเพณีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัว พิธีสู่ขวัญเป็นทั้งการแสดงความชื่นชมยินดี และและเป็นการปลอบใจให้เจ้าของขวัญ จากคณะญาติมิตรและบุคคลทั่วไปผู้ใดได้ดีมีโชค หรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่นับถือมาเยี่ยมมีความยินดีและจัดพิธีสู่ขวัญให้ ประเพณีสู่ขวัญจึงเป็นประเพณีที่ทำกันอย่างกว้างขวาง การทำขวัญนั้นพวกเราเชื่อว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีความผิดแผกอยู่ในตัวคนและสัตว์ ตั้งแต่เกิดมาทุกคนมีขวัญกันทั้งนั้น และในบางแห่งเรามักแปลว่า "กำลังใจ" คำขวัญยังมีคามหมายอีกว่าเป็นที่รัก เช่น เมียขวัญ ลูกขวัญ พิธีสู่ขวัญเป็นพิธีเก่าแก่ของคนไทยแทบทุกภาค การกระทำก็มีผิดเพี้ยนกันไปบ้างแต่หลักใหญ่ยังยึดอยู่เหมือนเดิม

มนีรัตน์ จันทนะผลิน (251 : 21-26) ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบาศรีสู่ขวัญอีสานว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะการบาศรีเป็นสื่อแห่งสิริมงคล ความดีงามความปรารถนาดี ความยินดี บาศรีใช้ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น สู่ขวัญนาคน สู่ขวัญกินดอง สู่ขวัญต้อนรับ สู่ขวัญเด็กแรกเกิด เป็นต้น

วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ (2521 : 114-121) กล่าวถึงการทำขวัญ โดยสรุปว่า คนไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ มีความเชื่อเรื่องขวัญมาแต่โบราณ พิธีทำขวัญของคนไทยทั่วไป อาจจำแนกได้ 2 ประเภท คือ การทำขวัญเนื่องในโอกาสที่เจ้าของป่วย และการทำขวัญในโอกาสที่เจ้าของขวัญผ่านช่วงชีวิตสำคัญ เช่น บวช แต่งงาน ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพิธีทำขวัญ ซึ่งมี 5 ประการ คือ คำเรียกขวัญ อุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญ ผู้เรียกขวัญ เจ้าของขวัญ และผู้ร่วมพิธีทำขวัญ ซึ่งถือว่าคำเรียก ขวัญเป็นหัวใจสำคัญของพิธีเรียกขวัญ

อภิชาติ เริงฤทธิ์ (2522 : 31) ได้ศึกษาพิธิบายศรีสู่ขวัญในเขตจังหวัดชัยภูมิพบว่า มนุษย์เรามีความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่โบราณว่า คนที่เกิดมาทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งผู้ชาย และผู้หญิง ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งสิ่งอยู่ในร่างกายมาตั้งแต่กำเนิด สิ่งที่ว่านี้ถ้ายังอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้นั้น ผู้นั้นก็จะมีความสุขความสบาย ไม่ป่วยไข้ได้ทุกข์ แต่ถ้าสิ่งนั้นหนีออกจากตัวไปก็จะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้ได้ทุกข์ และอาจถึงแก่ความตายได้ ถ้าสิ่งนั้นไม่กลับมาอยู่ในร่างกาย สิ่งดังกล่าวนี้ คนเราโดยทั่วไปเรียกว่าขวัญ จึงได้จัดพิธีอย่างหนึ่งขึ้นสำหรับที่จะเรียกขวัญให้กลับมาอยู่ในตัวของคนที่ขวัญหนีไป พิธีดังกล่าวเรียกว่าการสู่ขวัญ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 130) ให้ความหมายของคำว่า “ขวัญ” ว่า ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน ถ้าขวัญอยู่กับตัวจิตใจก็มั่นคง แต่ถ้าตกใจหรือเสียใจขวัญจะออกมาจากร่าง ทำให้ได้รับผลร้ายต่าง ๆ ขวัญเป็นเรื่องของจิตใจที่อาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ทั้งในตัวคน สัตว์ และสิ่งของบางชนิด

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2527 : 62) ได้กล่าวถึงขวัญและพิธีการสู่ขวัญไว้ว่า ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนแต่ชีวิตจะขาดไม่ได้ ถ้าขวัญอยู่กับตัวเราจิตใจก็มั่นคง แต่ถ้าตกใจหรือเสียใจขวัญจะออกจากร่าง ทำให้เกิดผลร้ายต่าง ๆ ทำให้ผู้นั้นมีความทุกข์หรืออาจเสียชีวิตได้ เพื่อให้ขวัญได้มาอยู่กับเนื้อกับตัวตามเดิม จึงได้มีพิธีสู่ขวัญหรือพิธีเรียกขวัญ ชาวอีสานให้ความสนใจและความสำคัญกับจิตใจหรือขวัญมาก ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตทุกอย่างจึงมีการสู่ขวัญควบคู่ไปด้วยเสมอ เพื่อเป็นการเรียกกรองหรือระดมพลังทางใจ

แซมชาย โสมอินทร์ (2534 : 193) ได้กล่าวถึงความเชื่อของคนอีสานว่า ในตัวมนุษย์มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม สามารถจับต้องมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่คนเราจะขาดเสียมิได้คือจิตใจหรือขวัญ การที่ชีวิตคนเรามีความสุข คนเราจะต้องมีทั้งสองอย่างสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวัน

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2534 : 193) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ขวัญ” ไว้หลายอย่าง เช่น ขวัญหมายถึง จิตวิญญาณที่ไม่มีตัวตนที่มีประจำตัวอยู่ในตัวคนและสัตว์ตั้งแต่แรกเกิด คนทุกคนและสัตว์ทุกชนิดทุกตัวย่อมมีขวัญด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนี้ขวัญยังหมายถึง ผมหหรือขนที่เวียนกันเป็นก้นหอยบนศีรษะ หรือขวัญในความหมายสุดท้าย หมายถึง สิ่งที่ตนเองรักมาก ๆ เช่น เรียกเมียรักว่าเมียขวัญหรือจอมขวัญ ลูกรักหรือลูกแก้วว่าลูกขวัญ สิ่งของที่มีผู้รักใคร่นับถือนำมามอบให้เพื่อการทะนุถนอมน้ำใจกันก็เรียกของขวัญ เป็นต้น

3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2521 : 6) ได้ศึกษาความสำคัญของบทสวดที่มีต่อชีวิตของคนไทย พบว่า บทสวดแต่ละบทสะท้อนให้เห็นความจริงบางประการเกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจ ได้แก่วิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทย เช่น บทสวดวันนาคแสดงถึงความเชื่อถือ ความยึดมั่นในพระรัตนตรัย เน้นให้สำคัญของบิดามารดา และมุ่งสอนให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา บทสวดวันช้าง บทสวดวันควาย และบทสวดวันข้าว ต่างแสดงให้เห็นถึงการรู้จักยกย่อง และรู้จักบุญคุณสิ่งทีให้ประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือสิ่งของ ส่วนบทสวดวันบ่าวสาวและบทสวดวันขึ้นบ้านใหม่ก็แสดงถึงพันธภาพระหว่างบุคคล สอนให้อาศัยหลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการครองเรือน มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชี้ชวนให้คนในสังคมเห็นหลักศีลธรรมจรรยาอันเป็นความเชื่อถือและแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2519 : 20-25) ได้กล่าวถึงประเพณีสวดวันในภาคอีสาน สรุปได้ว่าโอกาสที่ใช้ในการบาศรีสวดวันมากที่สุดคือ การสวดวันแต่งงาน การสวดวันก่อนแต่งงาน การสวดวันนาค การสวดวันผู้ที่จะไปทหาร การสวดวันบ้านเรือน ชาวอีสานมีความเชื่อว่าฝ่ายสำหรับผูกข้อมือ ต้องเป็นฝ่ายที่มีสีขาวบริสุทธิ์ และการผูกข้อมือถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดไม่ได้ในการบาศรีสวดวัน

ประมวล คิดคินสัน (2521 : 148-159) ได้ทำการศึกษาด้านมนุษยวิทยาถึงเรื่องความสำคัญของการสวดวัน โอกาสการสวดวัน และลักษณะคำสูตรสวดวันในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ความสำคัญของการสวดวันมีหลายประการ เช่น ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แสดงถึงความเอื้ออาทรของเพื่อนมนุษย์ ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมีความสามัคคีธรรม และเป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตวิธีหนึ่ง เป็นต้น และการสวดวันจะทำในโอกาสต่าง ๆ กัน ได้แก่ เมื่อผ่านเหตุร้ายจนทำให้ขวัญหนี เช่น เจ็บป่วย และมีอุบัติเหตุต่าง ๆ เมื่อได้ลาภยศ เมื่อมีโอกาสำคัญ วันแต่งงาน และวันขึ้นเรือนใหม่ เมื่อต้อนรับผู้กลับคืนถิ่นหรือผู้มาอยู่ใหม่ และเมื่อเดินทางไปอยู่ที่อื่น

ชาคริต อนันทรวัน (2525 : 49-52) ได้กล่าวถึงบทสวดวิญญูจังหวัดเลย สรุปได้ว่า บทสวดวิญญูจำแนกตามเนื้อหาได้ 13 ประเภท ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยโบราณการใช้ภาษา การใช้คำซ้ำ คำซ้อน และสำนวนโวหารหลายประการ ความเชื่อและค่านิยมที่ปรากฏในบทสวดวิญญูได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทวดาตามผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาพุทธค่านิยมเป็นผู้มีปัญญา ร่ำรวย เป็นเจ้าคนนายคน เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้มีอายุ

คึกฤทธิ์ พันธุวิไล (2527 : 375) ได้ทำการศึกษาประเพณีสวดวิญญูของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ประเพณีสวดวิญญูเป็นประเพณีอันงดงามด้านจิตใจ แม้กระทำให้ขึ้นด้วยความเชื่อที่ไม่เป็นแนววิทยาศาสตร์มากนัก แต่มีความประณีต ละเอียดอ่อน และความเข้าใจในธรรมชาติที่ต้องการความจำเป็น (Need) ของมนุษย์และสัตว์ ทั้งยังแสดงถึงวัฒนธรรมของคนในระยะเวลาหนึ่งอีกด้วย แม้ในปัจจุบันพิธีกรรมสวดวิญญูอาจเป็นวัฒนธรรมที่ไม่จำเป็นไปแล้ว แต่แก่นแท้อันเป็นหัวใจของการสวดวิญญูคือ ความมั่นคงทางจิตใจ และการสอนจริยธรรมที่ควรจะมีและควรรักษาไว้ให้มีอยู่ในสังคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพื่อแสดงถึงความรักความผูกพันในครอบครัว ความเอื้ออาทรต่อจิตใจของผู้อื่นแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยง ความสนใจใฝ่ดีและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ผู้คุ้มครองดูแลผู้เลี้ยงรักษาลดจนคุณธรรมด้านความกตัญญูรู้คุณ สิ่งดังกล่าวนี้ต้องมีอยู่เสมอไปในชีวิตของบุคคลและสังคม

สุกัญญา ภัทราชัย และคนอื่น ๆ (2528 : 16-18) ได้ทำการศึกษาความเชื่อของชาวบ้านเปิด จังหวัดขอนแก่น พบว่า พิธีบายศรีสวดวิญญูเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตของชาวอีสาน ชาวญูตามทัศนะของชาวบ้าน หมายถึง จิตวิญญาณที่มีอยู่คู่กับชีวิตของคนเราทุกคน มีอยู่กับสัตว์ สิ่งของทรัพย์สินทุกชนิดของคนเรา ชาวญูจะต้องอยู่กับร่างกายของคนเราตลอดเวลา ถ้าเวลาใดชาวญูออกห่างจากร่างกาย คน ๆ นั้นก็จะเริ่มแสดงอาการอ่อนแอ เจ็บไข้ได้ป่วยและเสียชีวิตในที่สุด คนที่มีชาวญูอ่อนแอเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เสมอ สำหรับกับสัตว์ สิ่งของอื่น ๆ ก็เช่นกัน เมื่อชาวญูออกจากร่างเดิมความหายนั้นก็เข้ามาแทนที่ นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า ชาวบ้านยังเชื่อว่าชาวญูที่เริ่มเหินห่างจากร่างเดิมนั้นไม่เฉพาะแต่เนื่องมาจากตกใจกลัว หรือประสบอุบัติเหตุเท่านั้น แม้แต่การที่ร่างย้ายจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง หรือย้ายจากที่แห่งหนึ่งไปสู่อีกแห่งหนึ่งโดยกะทันหัน เช่น การไปทำงานในต่างถิ่น การไปเที่ยวสนุกรสนานจนลืมตัว เหล่านี้ก็ทำให้ชาวญูเหินห่างจากร่างได้เช่นกัน ความเชื่อเหล่านี้นำมาสู่การประกอบพิธีบายศรีสวดวิญญู ซึ่งหมายถึงการทำพิธีเพื่อเชิญชาวญูหรือเรียกชาวญูให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้นั้นหรือสิ่งนั้น

การทำพิธีสวดวิญญูนั้นนิยมทำให้กับคน สัตว์เลี้ยง และสิ่งของ การทำพิธีบายศรีสวดวิญญู เป็นการทำให้เกิดกำลังใจให้กับผู้ที่ถูกประกอบพิธีให้เป็นการเตือนสติ เน้นการสั่งสอน เป็นการสร้างความอบอุ่นใจ และก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล (คำคุณ) ให้กับเจ้าของของสิ่งนั้น

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 194) ได้กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ไว้ว่า มนุษย์มีขวัญประจำตัวอยู่ 32 ขวัญ ขวัญจะหายเมื่อเกิดอาการตกใจ หรือไม่สบายนาน ๆ ทำให้ขวัญอ่อนต้องมีพิธีเรียกขวัญ ซึ่งนิยมทำให้ผู้ป่วย คนที่ได้รับยศฐานบรรดาศักดิ์ คนที่เดินทางไกล และหนุ่มสาวที่จะแต่งงาน พิธีเรียกขวัญมีอุปกรณ์ที่สำคัญ คือ บายศรี ซึ่งทำในขันและพานรองรับอีกชั้นหนึ่ง มีข้าวปั้น กล้วย ไข่ต้ม ดอกไม้ ธูปเทียน ผู้ประกอบพิธีหน้าที่ติดต่อบetween ขวัญกับมนุษย์คือ หมอสูตรขวัญจะทำการเรียกขวัญด้วยบทสวดที่มีทำนองโบราณ เมื่อเรียกขวัญจบจะผูกข้อมือซ้ายให้ขวัญมาผูกข้อมือขวาให้ขวัญอยู่ผูกไว้อย่างน้อยสามวันจึงเอาออกได้

เพ็ญศรี ดูก และอื่น ๆ (2530 : 35-41) ได้กล่าวถึงวิธีบำบัดอาการป่วยไข้ของคนอีสานว่า การเจ็บไข้ได้ป่วย นอนไม่หลับ เกิดจากขวัญหนีดีฝ่อ ชาวอีสาน เรียกว่า “ขวัญหนีเหว่ หนีคิง” จึงได้จัดพิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วย โดยมีการสู่ขวัญและผูกข้อมือ นักปราชญ์อีสานถือว่าเป็นมงคลทำให้ผู้ป่วยกินได้นอนหลับ หายวันหายคืนประเพณีสู่ขวัญจึงได้ทำมาทุกวันนี้

ธวัช ปุณโณทก (2532 : 25-29) ได้กล่าวถึงประเพณีการสู่ขวัญของชาวอีสานสรุปว่า ขวัญคือสิ่งที่เป็นมงคลสถิตอยู่กับชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช รวมถึงเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพด้วย การสู่ขวัญของชาวอีสานพบว่ากระทำกันเกือบทุกขั้นตอนของชีวิต นอกจากนี้ยังมีการสู่ขวัญเครื่องมือเครื่องใช้ ที่พักอาศัย สัตว์เลี้ยง และพืชพันธุ์ เป็นต้น

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว พอสรุปได้ว่า ขวัญ หมายถึงจิตใจของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนแต่ชีวิตของมนุษย์จะขาดไม่ได้ คนเราขวัญจะมีอยู่คู่ร่างกาย ถ้าขวัญอยู่คู่กับร่างกายผู้นั้นก็จะมี ความมั่นคง ปกติสุข แต่ถ้าขวัญออกจากร่างก็จะทำให้ผู้นั้นไม่สบายและอาจเสียชีวิตได้ เพื่อให้เจ้าของร่างมีความสมบูรณ์ คือมีขวัญอยู่กับตัวเอง จำเป็นต้องมีวิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อเชิญขวัญให้คืนสู่ร่างกาย และก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ชาวอีสานให้ความสำคัญกับจิตใจมาก ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตทุกอย่างและทุกขั้นตอนของชาวอีสาน จะมีการสู่ขวัญควบคู่ไปด้วยเสมอเพื่อเป็นการเรียกร่องหรือระดมพลังทางใจ การทำพิธีสู่ขวัญนอกจากจะมีพานบายศรีสู่ขวัญแล้วจำเป็นต้องมีบทสู่ขวัญ ซึ่งเป็นถ้อยคำเชิญขวัญหรือเรียกขวัญซึ่งมีทำนองไพเราะและแตกต่างกันไปตามความนิยมของท้องถิ่น ซึ่งบทสู่ขวัญนอกจากช่วยประกอบในพิธีสู่ขวัญตามโอกาสต่างๆตามเหตุการณ์สำคัญในแต่ละช่วงวิกฤตของชีวิตแล้ว เนื้อหาในบทสู่ขวัญยังมีเนื้อหาที่แฝงไปด้วยคำสั่งสอนให้คนประพฤติแต่ความดี มีสติในการดำเนินชีวิต และมีคุณค่าแก่คนในสังคมอีกด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้โดยพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานภูมิหลังและปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีต่อความคงอยู่ของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน จึงเป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomenon) ในประเด็นคุณค่าพิธีกรรม การเรียนรู้โดยพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญว่ามีประการใดบ้าง เพื่อตอบคำถามการวิจัย (Research Question) ว่ามีคุณค่าอะไรบ้างในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาใช้ในการดำเนินการวิจัย โดยมีขั้นตอนการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารเพื่อสร้างกรอบแนวคิดด้านวัฒนธรรม คุณค่าของพิธีกรรม การเรียนรู้โดยพิธีกรรม และการพัฒนาแนววัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามภายใต้กรอบแนวคิดจากขั้นตอนที่ 1 เพื่อให้ได้ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายด้านคุณค่าพิธีกรรม การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ภูมิหลังและปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีต่อความคงอยู่ของพิธีกรรมในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษาคุณค่าพิธีกรรม ภูมิหลังและปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน และสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 อภิปรายผลและข้อเสนอแนะด้านการพิจารณาวิเคราะห์ในแต่ละขั้นตอน มีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสารที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเบื้องต้นโดยมีประเด็นในการศึกษาด้านกระบวนการวัฒนธรรม ทุนวัฒนธรรม คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ การสร้างกรอบแนวคิดดังกล่าวศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (primary source) ศึกษาจากเอกสารที่นำเสนอแนวคิดและประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง ได้แก่ บทความวิชาการ ตำราวิทยานิพนธ์ในระดับดุษฎีบัณฑิต มหาบัณฑิต และจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ CD-ROM และ Internet จากฐานข้อมูลวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในด้านวัฒนธรรม ทุนวัฒนธรรม พิธีกรรม ทฤษฎีคุณค่า คติชนวิทยา การศึกษาจิตวิทยาสังคม ภูมิปัญญา และการพัฒนาแนววัฒนธรรม

2. ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาจากรายงานการประชุม ประวัติชีวิตผู้นำด้านการศึกษา วัฒนธรรม บันทึกการประชุม แผนนโยบาย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ คู่มือปฏิบัติงาน รายงานประจำปีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสาร ได้ให้ความสำคัญกับผู้เขียนที่มีประสบการณ์ และมีบทบาททางวิชาการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องตรงตามเนื้อหาอีกทั้งให้ความสำคัญด้านแหล่งผลิตที่เป็นหน่วยงาน ที่มีบทบาทในการจัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการ ข้อมูลด้านงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ได้ตรวจสอบจากสถาบันการศึกษาที่น่าเชื่อถือเป็นที่ยอมรับ นอกจากนี้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ ได้กรุณาชี้แนะเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย

3. ศึกษาจากการมีส่วนร่วมในการสัมมนา การศึกษา และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้นำพิธีกรรม ผู้วิจัยมีโอกาสเข้าร่วมสัมมนา และเสวนาทางวิชาการ ตามประเด็นที่เกี่ยวข้องหลายครั้ง ภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันต่าง ๆ ตามประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อนำแนวคิด มาสร้างกรอบวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยศึกษาความรู้เพิ่มเติมในรายวิชาคติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายวิชาภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เข้าร่วมสัมมนาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชนิพนธ์ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ศึกษาวิทยานิพนธ์การพัฒนารูปแบบและเทคนิค ภาคสนาม จากภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อ ศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาชุมชน และวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อสร้างประสบการณ์ในการ ดำเนินการวิจัยภาคสนามแก่ผู้วิจัย (ได้ข้อคำชี้แนะเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งคือพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานจาก ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นระยะ) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีโอกาสเป็นผู้นำในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

หลายครั้งในวาระโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงที่ได้รับ นับเป็นการเพิ่มความเข้าใจในคุณค่าของพิธีกรรมที่ควรจะได้รับการสืบทอดในฐานะทุนวัฒนธรรมที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยประมวลข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารตลอดจนการศึกษาที่ผ่านมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยพิจารณาตามกรอบแนวคิดเบื้องต้น แล้วสรุปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย 3 แนวคิด 1) แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน 2) แนวคิดเรื่องคุณค่าของพิธีกรรม 3) แนวคิดเรื่องทัศนคติและความผูกพันกับชุมชน โดยเชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวสร้างเป็นกรอบในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม

2.1 ระเบียบวิธีวิจัย (Qualitative Research)

โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) การจดบันทึกภาคสนาม (fieldnotes) จัดทำ time line เพื่อศึกษาประวัติชุมชน Participatory mapping เพื่อจัดทำแผนที่ชุมชน matrix ranking เพื่อศึกษาจัดลำดับฐานะและรายได้ของชุมชนและ Causal diagrams เพื่อศึกษาความเป็นเหตุเป็นผลของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นประกอบด้วย พฤติกรรมที่เกิดแนวคิด สาเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ผลของพฤติกรรมและการแก้ไข

2.2 พื้นที่ศึกษา จากการศึกษาความสำคัญของคุณค่าพิธีกรรมซึ่งก็คือทุนวัฒนธรรมซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ จิตใจของบุคคลตามแนวทาง การพัฒนาแนววัฒนธรรม และเป็นเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนเกี่ยวกับภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า และระบบความคิดของชุมชน ซึ่งสามารถสังเกตได้จากผู้นำทางความคิดโดยวัดได้จากจำนวนผู้นำ ความรู้และทักษะของผู้นำ วัดจากความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเป็นทัศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่าพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมของสมาชิกในการถือปฏิบัติตามพิธีกรรมความเชื่อเหล่านั้น โดยอาจจะพิจารณาจำนวนสมาชิกที่มี พฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปเป็นเกณฑ์เลือกชุมชนเพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาที่ตรงวัตถุประสงค์การวิจัยได้ โดยชุมชนที่เป็นไปตามเกณฑ์คือ พื้นที่บ้านหมู่มั่น หมู่ที่ 1, 2, 8 และ 9 ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่เป้าหมาย โดยสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

พบว่า มีการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญทุกหมู่บ้าน ซึ่งจัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ ตลอดปี และพบว่าจำนวนหมอขวัญในอำเภอเมืองร้อยเอ็ด มีจำนวนทั้งสิ้น 111 คน ผลจากการประกวดหมอขวัญในงานบุญพระเวส (บุญเผวด) ประจำปี พ.ศ.2534 และ 2535 ของจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีหมอขวัญจำนวน 7 คน อยู่บ้านหมูมัน ตำบลหมูมัน อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (ต่อมาได้มีการตั้งกิ่งอำเภอเชียงขวัญ โดยแยกออกจากอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อปี พ.ศ.2539) ได้รับรางวัลและได้รับความนิยมนอกจากประชาชนในอำเภอเมืองร้อยเอ็ดและอำเภอใกล้เคียง ซึ่งแต่ละคนประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเฉลี่ย 144 ครั้งต่อปี ดังนั้น พื้นที่ในการศึกษาก็คือบ้านหมูมัน ม.1, 2, 8 และ 9 ตำบลหมูมัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

2.3 ระยะเวลาที่ศึกษา

ผู้วิจัยเชิงศึกษาข้อมูลชุมชนบ้านหมูมัน โดยเดินทางไปอาศัยอยู่บ้านของ นายจำเนียร พันทวี ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนบ้านหมูมัน ประมาณ 7 กิโลเมตร นัดหมายเพื่อเก็บข้อมูลเป็นระยะตามวันเวลาที่นัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ผู้นำชุมชน ฯลฯ เริ่มดำเนินการศึกษา

ตั้งแต่วันที่ 22 มิถุนายน 2541 ถึง 31 มีนาคม 2543

และอาศัยบ้านเลขที่ 105 หมู่ที่ 2 บ้านหมูมัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ ซึ่งเป็นบ้านของนางสังเวียน พลเวียงธรรม เป็นรายครั้ง ครั้งละประมาณ 1 – 2 สัปดาห์ โดย

ครั้งที่ 1 วันที่ 10 -17 เมษายน 2542

ครั้งที่ 2 วันที่ 15 -29 พฤษภาคม 2543

ครั้งที่ 3 วันที่ 10 -17 สิงหาคม 2543

และครั้งที่ 4 วันที่ 3 -10 ธันวาคม 2543

รวมระยะเวลาทั้งสิ้นประมาณ 2 ปี หลังจากนั้นจึงถอดเทป วิเคราะห์ข้อมูลและนำข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษามาปรับปรุงการวิเคราะห์ข้อมูล

2.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีรายละเอียดดังนี้

2.4.1 วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเข้าภาคสนามด้วยวิธีการเปิดเผยตัว โดยแจ้งไปยังผู้นำชุมชนให้ทราบวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถอยู่อาศัยในชุมชนได้ ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในสังคมตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยอาศัยในชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ แบบเปิดเผย หลังจากนั้นจึงเริ่มเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.4.1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ผู้วิจัยใช้วิธีการนี้ในการเก็บข้อมูลช่วงแรก เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นด้านสภาพแวดล้อมชุมชนโดยการทำแผนที่กายภาพ ศึกษาประวัติชุมชนการดำรงชีวิตของชาวบ้าน พฤติกรรมในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ พฤติกรรมทางสังคม โดยใช้แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการที่ได้ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบกับการจดบันทึกภาคสนาม จัดทำแผนที่สังคม และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักผู้นำนในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำทางการ

2.4.1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ เพื่อเก็บข้อมูลช่วงที่สองเกี่ยวกับคุณค่าพิธีกรรม กระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติงาน บุคลิกภาพ อารมณ์ ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ การให้ความหมายทัศนคติต่อตนเอง ความผูกพันกับชุมชน รายได้ และแนวโน้มการผลิต จากผู้ให้ข้อมูลหลัก และจากการประชุมร่วมกับชุมชน โดยใช้เครื่องบันทึกเสียง การถ่ายภาพ แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม และแบบสัมภาษณ์ ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลชุมชนบ้านหม่มประมาณ 5 เดือน ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) จำนวน 14 คน และผู้ให้ข้อมูลประกอบในชุมชน 40 คน และจากสังคมภายนอก 26 คน รวม 80 คน (แนวคำถามการสัมภาษณ์แสดงในภาคผนวก)

2.4.1.3 การสนทนากลุ่ม (focus group) ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูลช่วงที่สาม เพื่อตรวจสอบความตรงข้อมูลที่ได้รับ ตามประเด็นที่แยกเป็นดัชนีแล้วศึกษาความเข้าใจของชุมชนตามกรอบรูปแบบที่สร้างขึ้นว่ามีความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลชุมชน ประมาณ 1 เดือน โดยดำเนินการวางแผนการสนทนา เวลา สถานที่ ผู้ร่วมสนทนา จัดเตรียมแนวคำถาม นัดหมาย เชิญสมาชิก จัดสนทนากลุ่ม บ้านทีกเทป จดบันทึก โดยคัดเลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่มที่มีลักษณะร่วม (homogenous) ในประสบการณ์ในการเข้ารับการบายศรีสู่ขวัญ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการเข้ารับการบายศรีสู่ขวัญ ในระยะต่างๆ ของชีวิตที่ผ่านมา อย่างน้อย 2 – 3 ครั้งในชีวิต และเคยเข้าร่วมในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของบุคคลอื่นๆ (แนวคำถามการสนทนากลุ่มแสดงในภาคผนวก) มีผู้สนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เมื่อวันอังคารที่ 15 สิงหาคม 2543 ใช้เวลาในการสนทนาประมาณ 3 ชั่วโมง

2.4.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ชาวบ้านหมูมัน หมู่ที่ 1,2,8 และ 9 ตำบลหมูมัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (homogenous group) แต่สามารถครอบคลุมและเป็นตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้ จากเกณฑ์ดังนี้

- 1) เป็นผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หรือ หมอสูตร ที่อยู่ในชุมชน และ/หรือ
- 2) เป็นผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญด้านใดด้านหนึ่ง อาทิ ผู้รับการสู่ขวัญ ผู้ร่วมในพิธีสู่ขวัญที่เป็นญาติของผู้รับการสู่ขวัญในชุมชน และ/หรือ

3) เป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในชุมชน อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโสในชุมชน

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หรือ หมอสูตร เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึก และสัมภาษณ์ทั่วไป ประกอบกับใช้แบบสอบถามต่อผู้เกี่ยวข้องภายในชุมชน ผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการในชุมชน และผู้ที่เข้ามาในชุมชน เป็นต้น โดยมีคุณลักษณะผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

2.4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเพื่อนำแนวคิดมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลตาม ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คำถามคุณค่าพิธีกรรมท้องถิ่น การสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน
2. แบบสังเกตภาคสนาม
3. แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม
4. แบบสำรวจชุมชน
5. แบบสำรวจความเป็นอยู่ในครอบครัว
6. แนวคำถามการสนทนากลุ่ม (focus group)
7. อุปกรณ์ภาคสนาม เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ (รายละเอียดเครื่องมือแสดงในภาคผนวก)

2.4.4 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

2.4.4.1 แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับคุณค่าพิธีกรรม จริยธรรม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ จิตวิทยาสังคม การเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาแนววัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน จากเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ แล้วสร้างแนวคำถามเกี่ยวกับคุณค่าพิธีกรรมที่ส่งผลต่อการรับรู้ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ การเรียนรู้ทัศนคติต่อตนเอง และชุมชน อันส่งผลถึงการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ

2.4.4.2 แบบสังเกตภาคสนาม สร้างกรอบการสังเกตจากข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ครอบคลุมประเด็นที่ศึกษา เช่น พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน อาชีพ พฤติกรรมทางสังคม พฤติกรรมการทำงาน รายได้ การเรียนรู้ การรับรู้ ทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน ที่เป็นผลมาจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

2.4.4.3 แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม แบบสำรวจชุมชนและแบบสำรวจ
ความเป็นอยู่ในครอบครัว ศึกษาจากระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

2.4.4.4 แนวคำถามการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) สร้างจากความสัมพันธ์
ระหว่าง คุณค่าของพิธีกรรม ทศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนที่
ได้รับจากชุมชนใช้แนวคำถามด้านพฤติกรรม อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ทศ
นคติ ต่อตนเองและชุมชน พฤติกรรมในพิธีกรรม (รายละเอียดแสดงในภาค
ผนวก)

2.4.5 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

2.4.5.1 ตรวจสอบข้อมูลขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยตรวจสอบ
ความแม่นยำของข้อมูล (validity) และความเชื่อถือได้ (reliability) ของข้อ
มูลภาคสนามทุกครั้งที่เก็บข้อมูล ด้วยการดูข้อคำถาม สื่อความหมายตรงตาม
ที่ต้องการหรือไม่ขณะที่สัมภาษณ์ คำตอบที่ได้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน
ข้อมูลเดิมและข้อสังเกตของนักวิจัยหรือไม่ ทดสอบกับสภาพแวดล้อม และข้อ
มูลอื่นที่มีอยู่เดิมจากแหล่งอื่น ๆ ในลักษณะทดสอบแบบสามเส้า
(Triangulation) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อมูลมีความหมาย
แม่นยำ และเชื่อถือได้มากที่สุด จากการสังเกตพฤติกรรม การสนทนากลุ่มผู้
ให้ข้อมูลหลัก กรรมการชุมชน และบุคคลทั่วไป โดยมีตรวจสอบสามเส้า
ในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2540:23)

1) ตรวจสอบด้านปริมาณ ตรวจสอบข้อมูลที่สังเกตและบันทึกว่าได้ปริมาณเพียง
พอครอบคลุมทุกข้อกระทงในแนวคำถาม และเพียงพอตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หากข้อมูลไม่เพียงพอ
ได้ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหลายครั้ง จนสามารถสรุปข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้

2) ตรวจสอบแหล่งข้อมูล (data triangulation) ตรวจสอบเรื่องเวลา สถานที่
และบุคคลว่าเมื่อต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล แล้วข้อมูลยังเหมือนเดิม หรือไม่ โดยการจัดวาง
ตารางกำหนดเวลา ในการสังเกตพฤติกรรมให้ครอบคลุมทุกช่วงเวลา เพื่อให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

3) ตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล และผู้เกี่ยวข้องอื่น (cross check) ผู้วิจัยซัก
ถามผู้ให้ข้อมูลและตรวจสอบจากผู้เกี่ยวข้องอื่นว่าข้อมูลถูกต้องหรือไม่ ด้วยการสอบถามซ้ำใน

ประเด็นเดียวกัน แล้วให้ความเห็นกับผู้วิจัยในเรื่องการตีความ การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูล และการรายงาน

4) ตรวจสอบด้านทฤษฎี ตรวจสอบข้อมูลขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม การตีความหมายพฤติกรรมว่าตรง หรือแตกต่างไปจากทฤษฎีหรือจากแนวคิดผู้เชี่ยวชาญมากน้อยเพียงใด และตรวจสอบความเข้าใจของผู้วิจัยเอง (investigator triangulation) โดยศึกษาเอกสารเพิ่มเติม สอบถามความคิดเห็นอาจารย์ที่ปรึกษา เมื่อพบข้อมูลที่ขัดแย้งหรือข้อมูลไม่เพียงพอ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลซ้ำเพื่อยืนยันความถูกต้อง

5) การตรวจสอบวิธีการเก็บข้อมูล (methodology triangulation) ตรวจสอบข้อมูลด้วยการรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ด้านเอกสาร สัมภาษณ์เจาะลึก สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

6) ตรวจสอบด้านการวิเคราะห์ – สังเกตข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากสถานที่จริงแล้ว ได้ตรวจสอบการแปลความหมายเกี่ยวกับทัศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออกมาว่ามีความถูกต้องเพียงใด นำข้อมูลมาสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน แล้วจึงปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด

2.4.5.2 การแสดงบทบาทเปิดเผย ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยแบบมีส่วนร่วม – ไม่มีส่วนร่วม และเปิดเผยบทบาท (overt role) ของผู้วิจัยตามระเบียบวิธีการวิจัยภาคสนาม เพื่อแสดงความจริงใจในการทำงาน สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชุมชน สร้างความสัมพันธ์และความคุ้นเคยต่อชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นไปตามธรรมชาติ และตรงตามสภาพความเป็นจริงมากที่สุด

2.4.5.3 การใช้เวลาภาคสนาม ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลานานประมาณ 1 - 2 ปี ครอบคลุมกระบวนการพิธีกรรมในวิถีชีวิตคนในชุมชน ตามประเพณี 12 เดือน หรือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ของอีสาน และครอบคลุมผู้ให้ข้อมูลฝ่ายต่าง ๆ จนได้ข้อมูลที่อิ่มตัว (saturant) เพียงพอในการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บข้อมูลภาคสนามและตรวจสอบข้อมูลแล้วจึงวิเคราะห์ข้อมูล หาความสัมพันธ์และความหมายของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และเชื่อมโยงข้อมูลกับกรอบแนวคิดทัศนคติและความผูกพันในชุมชน เพื่อศึกษาคุณค่าพิธีกรรม การเรียนรู้โดยพิธีกรรม และสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน ตรวจสอบรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญและปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ดังนี้

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ศึกษาเอกสารวิชาการ งานวิจัย ด้านวัฒนธรรม จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ เนื้อหากระบวนการเรียนรู้ว่าประกอบด้วยเนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้โดยอย่างไรบ้าง ศึกษาเอกสารด้านสังคมวิทยา พฤติกรรมศาสตร์ เครื่องชี้วัดการพัฒนา เพื่อค้นหาระเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการใดบ้าง และการพัฒนาแนววัฒนธรรมมีตัวชี้วัดอะไรบ้าง ศึกษาคุณค่าพิธีกรรมจากเอกสารด้านปรัชญา สุนทรียศาสตร์ คุณวิทยา จริยศาสตร์ เพื่อสืบค้นว่าคุณค่าพิธีกรรมประกอบด้วยคุณค่าด้านใด ส่งผลต่อพฤติกรรมสังคมอย่างไร อีกทั้งพฤติกรรมดังกล่าวประกอบด้วยกลุ่มคน แบบแผน วิถีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ค่านิยม และสร้างความมั่นคงทางสังคมอย่างไร ในประเด็นคุณค่าพิธีกรรมทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชนว่ามีความสัมพันธ์อย่างไร การรับรู้คุณค่าพิธีกรรมส่งผลต่อการเรียนรู้ การพัฒนานุคลิกภาพ อารมณ์ การสร้างความเชื่อมั่นตนเอง การยอมรับความสามารถ ความเชื่อมั่น ความภูมิใจ ความตระหนักในคุณค่าตนเอง – สังคม สำนึกความเป็นไทย และทัศนคติต่อตนเองส่งผลถึงพฤติกรรมที่แสดงออกต่อตนเอง สังคม และความผูกพันต่อชุมชนอย่างไร สร้างกรอบแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ แล้วเชื่อมโยงเนื้อหาจากเอกสารสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ศึกษาเอกสารด้านจิตวิทยา เพื่อหาความสำคัญของทัศนคติ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ การให้ความหมายส่งผลต่อพฤติกรรมและความผูกพันอย่างไร นำข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยสรุปข้อมูลแบบอุปนัย (inductive) เน้นความสำคัญด้านคุณค่าของทุนวัฒนธรรม พิธีกรรมท้องถิ่น ทัศนคติ ความผูกพัน การพัฒนาแนววัฒนธรรม เพื่อสร้างกรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชน

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

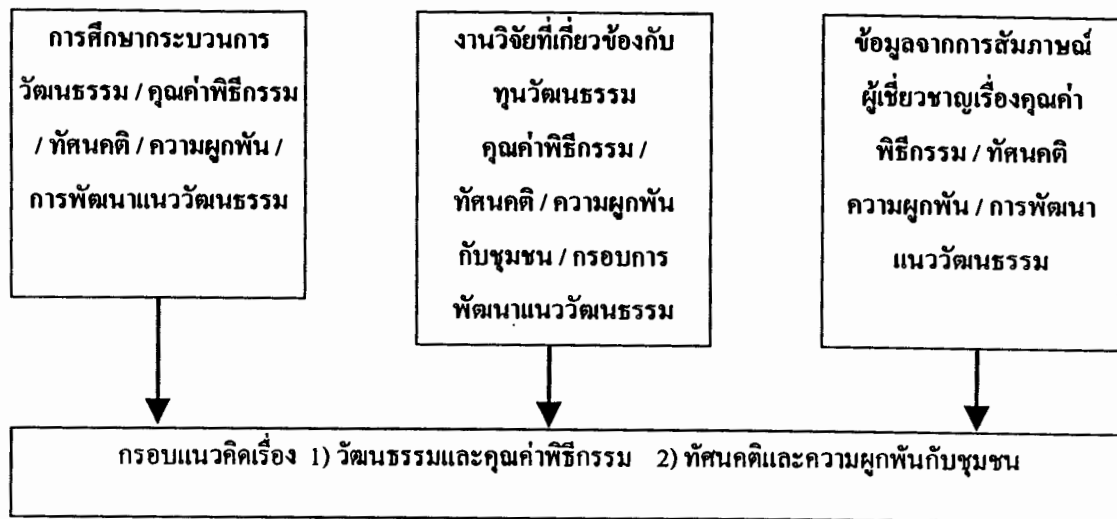
ใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ จากบันทึกภาคสนาม (fieldnotes) แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม แบบสำรวจชุมชน แบบสำรวจครอบครัว การสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล (typology and taxonomy) วิเคราะห์การหน้าที่ (functional analysis) ปรัชญาการณและบริบทต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เพื่อหาความสัมพันธ์ของคุณค่าพิธีกรรม ทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตบริบทสังคม เช่น สภาพแวดล้อมชุมชน พฤติกรรมชุมชน พฤติกรรมในพิธีกรรม กระบวนการเรียนรู้ วิถีชีวิต การอาชีพ รายได้ เศรษฐกิจ และตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน เสนอเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาชุมชน

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ประเด็นการวิเคราะห์	การวิเคราะห์เนื้อหา	การวิเคราะห์ภาคสนาม
1.คุณค่าของวัฒนธรรม 1.1 กระบวนการเรียนรู้ 1.2 เนื้อหาการเรียนรู้ 1.3 สหวิทยาการ 1.4 การเรียนรู้เชิงบูรณาการ ด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย 1.5 รูปแบบการเรียนรู้ 1.5.1 ด้วยตนเอง 1.5.2 การมีส่วนร่วม	ศึกษาเอกสารวิชาการ งานวิจัย ด้านวัฒนธรรม จัดหมวดหมู่ข้อมูล ตามประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ เนื้อหา กระบวนการเรียนรู้ว่าประกอบ ด้วยเนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้โดยอย่าง ไรบ้าง ศึกษาเอกสารด้านสังคม วิทยา พฤติกรรมศาสตร์ เครื่องชี้ วัดการพัฒนา เพื่อค้นหาการเรียนรู้ ของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการ การโต้วาที และการพัฒนาแนว วัฒนธรรมมีตัวชี้วัดอะไรบ้าง	ใช้กระบวนการ วิเคราะห์เชิงคุณภาพ จาก บันทึกภาคสนาม (fieldnotes) แบบวิเคราะห์ ข้อมูลภาคสนาม แบบสำรวจ ชุมชน แบบสำรวจครอบครัว การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม หลัง จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการจำแนกและจัดระบบ หมวดหมู่ข้อมูล (typology and taxonomy) วิเคราะห์ การหน้าที่ (functional analysis) ปรัชญาการณและ บริบทต่าง ๆ ที่มีความ สัมพันธ์กัน เพื่อหาความ สัมพันธ์ของคุณค่าพิธีกรรม ทัศนคติต่อตนเองและความ ผูกพันกับชุมชน โดยรวบรวม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตบริบทสังคม เช่น สภาพแวดล้อมชุมชน
2.คุณค่าของพิธีกรรม 3.การเรียนรู้โดยพิธีกรรม 3.1 วัตถุประสงค์ 3.2 ผู้ถ่ายทอด 3.3 ผู้รับการถ่ายทอด 3.4 ความรู้ที่ถ่ายทอด 3.5 วิธีการถ่ายทอด 3.6 สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด 3.7 การวัดและประเมินผล	ศึกษาคุณค่าพิธีกรรมจากเอกสาร ด้านปรัชญา สุนทรียศาสตร์ คุณ วิทยา จริยศาสตร์ เพื่อสืบค้นว่า คุณค่าพิธีกรรมประกอบด้วยคุณ ค่าด้านใด ส่งผลต่อพฤติกรรม สังคมอย่างไร อีกทั้งพฤติกรรมดัง กล่าวประกอบด้วยกลุ่มคน แบบ แผน วิถีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทาง	การหน้าที่ (functional analysis) ปรัชญาการณและ บริบทต่าง ๆ ที่มีความ สัมพันธ์กัน เพื่อหาความ สัมพันธ์ของคุณค่าพิธีกรรม ทัศนคติต่อตนเองและความ ผูกพันกับชุมชน โดยรวบรวม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตบริบทสังคม เช่น สภาพแวดล้อมชุมชน
4. ทัศนคติของชาวบ้าน 4.1 ทัศนคติต่อตนเอง 4.2 ความผูกพันต่อชุมชน	สังคม ค่านิยม และสร้างความมั่น คงทางสังคมอย่างไร ในประเด็น คุณค่าพิธีกรรมทัศนคติต่อตนเอง	เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตบริบทสังคม เช่น สภาพแวดล้อมชุมชน

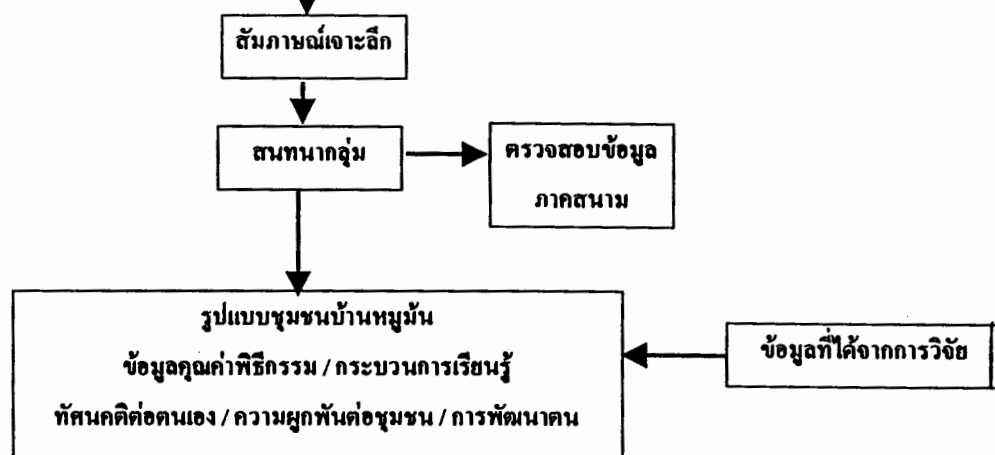
ประเด็นการวิเคราะห์	การวิเคราะห์เนื้อหา	การวิเคราะห์ภาคสนาม
3. ทศนคติ 3.1 ทศนคติต่อตนเอง 3.2 ความผูกพันต่อชุมชน	และความผูกพันกับชุมชนว่ามี ความสัมพันธ์อย่างไร การรับรู้คุณค่าพิธีกรรมส่งผลต่อการเรียนรู้ การพัฒนานุคลิกภาพ อารมณ์ การสร้างเชื่อมั่นตนเอง การยอมรับความสามารถ ความเชื่อมั่น ความภูมิใจ ความตระหนักใน คุณค่าตนเอง – สังคม สำนึก ความเป็นไทย และทศนคติต่อตนเองส่งผลถึงพฤติกรรมที่แสดงออก ต่อตนเอง สังคม และความผูกพันต่อชุมชนอย่างไร สร้างกรอบแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ แล้วเชื่อมโยง เนื้อหาจากเอกสารสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการเก็บข้อมูลภาค สนาม ศึกษาเอกสารด้านจิตวิทยา เพื่อหาความสำคัญของทศนคติ ความรู้สึกรู้สึก ความคิด ความเชื่อ การให้ความหมายส่งผลต่อพฤติกรรมและความผูกพันอย่างไร นำ ข้อมูลที่ได้ศึกษาจากเอกสารและ งานวิจัยสรุปข้อมูลแบบอุปนัย (inductive) เน้นความสำคัญด้าน คุณค่าของทุนวัฒนธรรม พิธีกรรม ท้องถิ่น ทศนคติ ความผูกพัน การ พัฒนาแนววัฒนธรรม เพื่อสร้าง กรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชน	พฤติกรรมชุมชน พฤติกรรม ในพิธีกรรม กระบวนการ เรียนรู้ วิถีชีวิต การอาชีพ รายได้ เศรษฐกิจ และตรวจ สอบข้อมูลภาคสนาม ความ สัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธี กรรมกับการสร้างทศนคติต่อ ตนเอง และความผูกพันกับ ชุมชน เสนอเป็นกรอบแนว คิดในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ นำเสนอข้อมูลสนามด้วย การ
พรรณนาวิเคราะห์ตามประเด็นที่ศึกษา คือ แนวคิดเรื่องทุนวัฒนธรรม คุณค่าพิธีกรรม ทัศนคติ
ความผูกพันกับชุมชน และการพัฒนาชุมชน

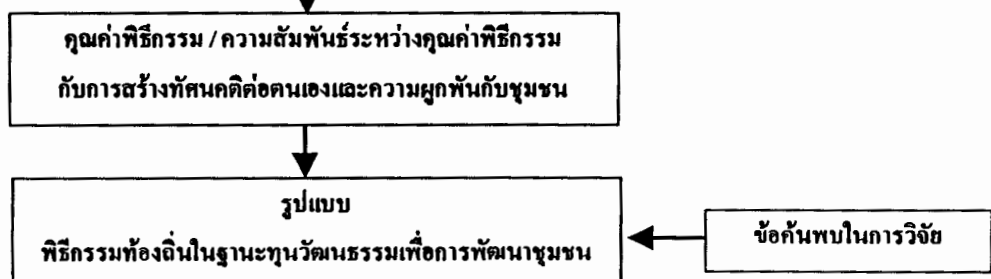

ขั้นตอนที่ 2

การศึกษาภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของ บ้านหมู่มัน ตำบลหมู่มัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

ในการศึกษาเจาะลึก หมู่บ้านหมู่มัน หมู่ที่ 1,2,8 และ 9 ตำบลหมู่มัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด เกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านหมู่มันนั้น จัดเก็บข้อมูล 4 ลักษณะ คือ การศึกษาเอกสาร การสังเกตกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่สนาม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ชาวบ้านหมู่มัน และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำชุมชนทั้งผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำทางการ และการสนทนากลุ่ม โดยดำเนินการเก็บข้อมูล และนำเสนอข้อมูล มีรายละเอียด ดังนี้

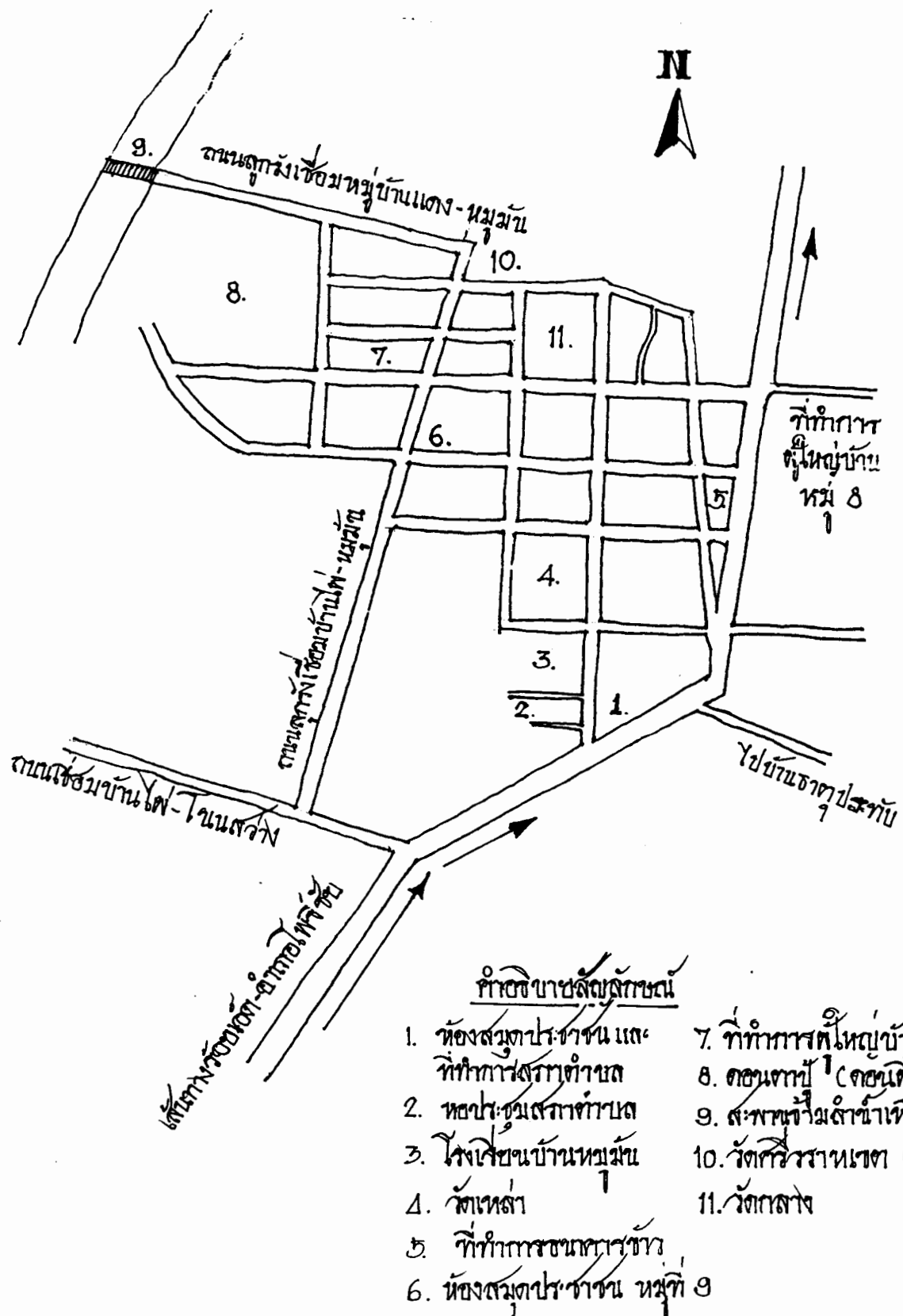
การนำเสนอข้อมูลภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของ บ้านหมู่มัน ตำบลหมู่มัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่เป็นกรณีศึกษา เสนอเป็นหัวข้อดังนี้

1. ที่ตั้ง อาณาเขต และเส้นทางคมนาคม
2. ภูมิหลังและความเป็นมาของหมู่บ้าน
3. ลักษณะภูมิประเทศ และการใช้ที่ดินของชาวบ้านหมู่มัน
4. สภาพเศรษฐกิจ
5. การศึกษา
6. พฤติกรรมของชาวบ้านในการถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียม ประเพณี
7. ศิลปกรรมของชาวบ้านหมู่มัน
8. สรุป

1. ที่ตั้งอาณาเขต และเส้นทางคมนาคม

บ้านหมู่มัน ตำบลหมู่มัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 806 องศาเหนือ และลองติจูดที่ 603 องศาตะวันออก บ้านหมู่มันมีพื้นที่ทั้งหมด 3,923 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ 26 ไร่ หนองน้ำสาธารณะ 84 ไร่ ที่ตั้งบ้าน

เรือน 210 ไร่ นอกนั้นเป็นที่ทำการเกษตร 3,603 ไร่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9 และมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนี้

แผนที่ที่ 1 แผนผังหมู่บ้านหม่มมัน ต.หม่มมัน กิ่ง อ.โขงขาม

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านหวายหลิม ตำบลพระธาตุ กิ่งอำเภอเชียงขวัญ
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านไผ่หมูนัน ตำบลหมูนัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านมีชัย บ้านธาตุประทับ ตำบลหมูนัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านแดงและบ้านโนนสว่าง ตำบลเหนือเมือง อำเภอเมือง

การเข้าถึงบ้านหมูนันเริ่มต้นจากกิโลเมตรที่ 1 เส้นทางร้อยเอ็ด – โพนทอง หรือเริ่มต้นจากหน้าวัดบูรพาพิราม เขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด มุ่งหน้าสู่อำเภอโพนทองถึงกิโลเมตรที่ 2.5 ให้เลี้ยวซ้ายตามเส้นทาง ร.พ.ช.4041 ร้อยเอ็ด – โพนชัย มุ่งหน้าไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึง กิโลเมตรที่ 2.5 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งถนนดังกล่าว คือ หมู่บ้านหมูนัน รวมระยะทางการเข้าถึง จากเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดถึงหมู่บ้าน 5 กิโลเมตร

2. ภูมิหลังและความเป็นมาของหมู่บ้าน

ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านหมูนันในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากบรรพชน ในตระกูล ไต – ลาว การศึกษาเส้นทางการอพยพข้ามฝั่งโขงเข้ามาตั้งบ้านเรือนในระยะแรกมีความสับสนเกี่ยวกับช่วงเวลา อันเนื่องจากเมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ก็อพยพทิ้งร้างบ้านเรือนไป และการอพยพเข้ามาในช่วงหลังเสียกรุงอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ 2 อันเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูเมืองร้อยเอ็ดเท่านั้น จึงได้มีการสืบทอดเรื่องราวของบรรพชนแบบปากต่อปากเกี่ยวกับพื้นดินพื้นฐานที่มาของกลุ่มชน ตลอดจนช่วงเวลาและบุคคลที่อพยพ กลุ่มแรกจนกลุ่มสุดท้าย ซึ่งการตีความจากข้อมูลปากเปล่าประมวลเข้ากับบันทึกประจำวันของหมายเหตุหมู่บ้าน สามารถจัดกลุ่มบรรพชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนบ้านหมูนันดังกล่าวนี้ออกเป็น 4 ระลอกด้วยกัน คือ

สมัยอยุธยาตอนต้น

การอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชนในตระกูลไตลาว ที่อาศัยอยู่ระหว่างสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ได้เกิดขึ้นอยู่เสมอมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว" ชาวบ้านเล่าว่า

“...ชุมชนไท-ลาว เขาย้ายม่ออยู่ ม่อ่งทำมาหากิน ย้ายขั้วมไปขั้วมมา อยู่บ่เขา ตั้งแต่ปู่แต่ย่าแล้วละ....”

(นิยม อารีเอื้อ, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2541)

ดังจะเห็นได้จากผลงานการสร้างแหล่งอารยธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตามหน้าผา ผัง ถ้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งยากจะหาข้อแตกต่างทั้งที่ค้นพบในเขตจังหวัดอุบลราชธานี สกลนคร หนองคาย อุบลราชธานี หรือแม้แต่จำปาศักดิ์ และแหล่งอารยธรรมอื่น ๆ ในประเทศลาว เช่น เทวาลัยที่จำหลักรูปสัตว์ประหลาด ช้าง เต่า และเสานหิน หลักฐานดังกล่าวพอจะอนุมานถึงลัทธิ ความเชื่อได้ว่า ชนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงจะมีพื้นฐานวัฒนธรรมอันเดียวกัน คือ ความเชื่อเรื่องฟ้า แดน แนนเมือง อันเป็นเทพเจ้าบรรพบุรุษต้นตระกูลไต-ลาว มีการจุดบั้งไฟบูชา มีการทำนาเป็น อาชีพหลัก และบูชาเป็นเทพเจ้าแห่งโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“...ไต่บ้านเฮานี้อ กับลาวฟากพื้น กะนับถือพญาแถน เฮ็ดไฮ เฮ็ดนา จูด บั้งไฟขอฝนยามแล้ง เล่นน้ำสงกรานต์คือกันกับหมู่เฮานี้อละ..”

(บุญหลาย คำภักดิ์,สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2541)

การตีความจากหลักฐานคำบอกเล่าของชาวบ้าน ประกอบการตีความ จากซากโบราณคดีวัดกลาง บ้านหม่มนั้น ทราบว่าก่อนบรรพชนในระลอกที่ 2 เข้ามานั้น ดินแดนที่ตั้งบ้านหม่มนั้นเป็นบ้านกรงมีวัดอยู่วัดหนึ่งตั้งอยู่ก่อนแล้วและก็เป็นวัดกลางในปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูลของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปากรท้องถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด เล่าว่า

“น่าจะเป็นสมมติฐานเป็ยุคแรกของการพัฒนารูปแบบการสร้างโบสถ์ตาม คติสุโขทัยในสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะโครงสร้างของอุโบสถ มีลักษณะ คล้ายอุโบสถในสมัยอยุธยาตอนต้นทุกประการ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ พระ พุทธรูปที่เป็นพระประธานเป็นพระพุทธรูปดินมีแกนติดกับฐานดินที่ยกพื้น ให้สูงขึ้น ลักษณะพระพุทธรูปคล้ายศิลปะผสมเชียงแสนและล้านช้าง คือ ไม่มีไรพศก

พระเกตุมาลามียอดแหลมคล้าย เปลวเพลิง”

(เชิดศักดิ์ ยूरชัย,หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม,สัมภาษณ์,22 มิถุนายน 2541)

จากหลักฐานดังกล่าว ประกอบกับศึกษาข้อมูลจากคำบอกเล่าในยุคต่อ ๆ มา เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูลของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปากรท้องถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด เพิ่มเติมว่า

“..ความเชื่อเรื่องการอพยพเข้าตั้งถิ่นฐานในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น มีข้อมูลที่

เชื่อถือได้มีอยู่มากครับ เพราะหลายหมู่บ้านในแถบลุ่มแม่น้ำชี พบว่าการ
อพยพของกลุ่มชนเหล่านั้น มีประวัติการก่อตั้งการอพยพเคลื่อนย้ายตั้งแต่
สมัยก่อนและหลังอาณาจักรอยุธยาแทบทั้งสิ้นเลยครับ...”

(เชิดศักดิ์ ยุธชัย, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2541)

ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า ประชาชนชาวบ้านหม่มกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งหมู่บ้าน ได้สร้างวัด
และก็มีเหตุทำให้ต้องทิ้งร้างบ้านเรือนไป

การอพยพเข้าตั้งบ้านเรือนในสมัยกรุงธนบุรี

ก่อนที่พระเจ้ากรุงธนบุรีจะผนวกเอาดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกว่า “ดิน
แดน ชายพระราชอาณาเขต” เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยนั้น ตรงกับรัชสมัย พระเจ้าศิริ
บุญสารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้าง เวียงจันทน์สมัยนั้น เต็มไปด้วยปัญหาบ้านเมือง
วุ่นวาย อันเนื่องมาจากการแย่งชิงอำนาจในราชสำนักของเจ้าเมือง พระเจ้าศิริบุญสารเกิดวิวาทกับ
ขุนนางผู้ใหญ่ชื่อ พระวอและพระตา จนกลายเป็นสาเหตุแห่งปัญหาสงครามติดพันระหว่างหลวง
พระบางกับพม่า ตลอดจนสงครามล้างผลาญ จนกระทั่งพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรด ฯ ให้เจ้าพระยา
มหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพขึ้นไปปราบปราม และได้ผนวกเอาราชอาณาจักร
ดังกล่าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของไทย (วัลภา พลเวียงธรรม, 2536)

ในช่วงเวลาดังกล่าว หมิ่นนิยมนิยพเพียเมืองบ้านดั่งคำหมาก (ดั่งมะค่า) ได้นำลูกบ้าน
หลานเมือง อพยพหนีความวุ่นวายสู่ราชอาณาจักรฝั่งขวาแม่น้ำโขงจนมาพบทำเลที่ตั้งหมู่บ้านหม่ม
น ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม ดินอุดมเหมาะแก่การประกอบอาชีพกสิกรรม หลังจากลงหลักบ้าน ก็มีการจับ
จองที่ดิน ปลุกสร้างบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันอยู่อย่างหนาแน่นด้านตะวันตกของหมู่บ้านในปัจจุบัน
และหลังจากที่ได้พระราชทานนามสกุล ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พบว่า กลุ่มชนที่อพยพเข้ามาระลอกดังกล่าว จัดเป็นตระกูลได้ 3 ตระกูลใหญ่ด้วยกัน คือ ตระกูลเว
ียงสมุทร ตระกูลพันธะไชย และตระกูลเวียงอินทร์ และลูกหลานของกลุ่มชนดังกล่าว ยังเกาะกลุ่ม
กันอยู่ตามถิ่นเดิมที่ได้รับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านเล่าว่า

“...มีตระกูลข้อย แล้วกะ เวียงสมุทร แล้วกะเวียงอินทร์นี่แหละ ที่เข้า
มาอยู่ก่อนหม่ม แล้วต่อมาลูกเต้ากะสืบหน่อสืบแนวเปลี่ยนนามสกุล
ไป..”

(จำลอง พันธะไชย,สัมภาษณ์,22 มิถุนายน 2541)

การอพยพเข้าตั้งบ้านเรือนสมัยกรุงธนบุรี

มีการบันทึกเรื่องราวที่มาของตนเองอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร (บันทึกหมายเหตุหมู่บ้าน,2518) ระลอกที่ 3 นี้ ได้อพยพมาโดยการนำของปู่หลวง หรือ อัญญาหลวง บางทีก็เรียกอัญญาราช ปู่หลวงได้นำลูกหลานอพยพเข้ามาสมทบกับกลุ่มชนเดิมในราว พ.ศ.2348 โดยยึดเอาพื้นที่ที่รกร้างชายทุ่งด้านทิศเหนือ ของชนกลุ่มแรกเป็นที่ตั้งบ้านเรือน ชนกลุ่มหลังนี้ ยึดมั่นในพุทธศาสนา หม่อมเชียงตาภรรยาปู่หลวงเห็นว่าทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นดงนามีวัดร้างแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ จึงได้มีนโยบายบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้น เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาเมื่อฝนตกน้ำท่วม เส้นทางอีกทั้งมีสัตว์ร้ายทำอันตรายแก่ผู้อยู่ปถมิวัดไม่สะดวกต่อการเดินทาง ปู่หลวงจึงมีการบอกบุญพี่น้องทางญาติญาติป้าชายทุ่งด้านทิศเหนือของกลุ่มชุมชนทั้งสองกลุ่ม เพื่อสร้างวัดไว้เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และก็เรียก วัดทุ่ง เป็นต้นมา จนกระทั่งวัดทุ่งได้ยกฐานะเป็นศูนย์กลางการศึกษาโรงเรียนหมู่บ้านหมุ่บ้านแห่งนี้แรกในปี พ.ศ.2426 จึงเปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดศรีวราหเขต อารามหลวงในปัจจุบัน ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“...วัดทุ่ง หัวก้อมีหลังวัดกลาง เห็นว่า อัญญาหลวงเป็นผู้สร้าง ต่อมา
กะพัฒนาแล้วกะเปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีวราหเขต นั่นแหละ..”

(ไชศรี ไพบุลย์,สัมภาษณ์,2 กรกฎาคม 2542)

กลุ่มชนที่อพยพมาในครั้งนี้เป็นชนกลุ่มใหญ่ได้แก่ ต้นตระกูลพลเวียงธรรม เวียงธรรม คำภักดี และตระกูลเวียงแก เป็นต้น การเดินทางสำรวจรอบ ๆ หมู่บ้าน ปัจจุบันยังพบทางฮ่อมเป็นโครงข่ายสลับกับสันเนินบ้านเก่าในชุมชนหมู่ที่ 2 ด้านตะวันตกของใจกลางหมู่บ้านหมุ่บ้าน

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานสมัยศึกฮ่อ

ในยามสงครามระหว่างแผ่นดินชิงสองฝั่งแต่ละครั้ง ก็จะมีกลุ่มชนอพยพหนีปัญหาความสับสนมาตั้งถิ่นฐานฝั่งขวาอยู่เสมอ ระลอกสุดท้ายที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านหมุ่บ้านนี้มาโดยการนำของอัญญาโพธิ์และหม่อมพา ในการอพยพมาครั้งแรกของกลุ่มชนนี้ ได้นำเอาทรัพย์สินมาด้วยเป็นจำนวนมาก เลกไพร่ก็มากเห็นว่าดินแดนที่ตั้งหมู่บ้านหมุ่บ้านหนาแน่น เมื่อข้ามน้ำขึ้นมา พบโนนดูริมหนองคูชาดมีทำเลเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน จึงพากันถางป่าตัดไม้ปลูกสร้างบ้านเรือน

ยึดพื้นที่ริมหนองน้ำเป็นที่ทำกินมาระยะหนึ่ง ในระยะหลังชาวบ้านคู่ได้รับความเดือดร้อนจากพวกโจรที่คอยปล้นสดมภ์เอาทรัพย์สินอยู่เสมอ ๆ อนุญาตให้จึงได้นำเอาลูกหลานทั้งหลายอพยพเข้าสู่หมู่บ้านหม่ม และได้ยึดพื้นที่ดงหนา ด้านตะวันออกของกลุ่มชนเดิมเป็นที่สร้างบ้านเรือน ต่อมาก็ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างขึ้นเป็นวัดกลาง โดยมีหลวงพ่อล้ำ (ปู่ล้ำโสวโร) เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดกลางบ้านหม่ม และเป็นหลานชายของปู่หลวงมาบวชในคราวนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าว่า

“อนุญาตให้เป็นต้นตระกูลของตระกูลเวียงพล ซึ่งปัจจุบันเป็นคนส่วน
ใหญ่ของชาวบ้านหมู่ที่ 8 หรือชาวคุ้มวัดกลาง อีกส่วนหนึ่งก็มี ต้น
ตระกูลเวียงสิมา และเวียงอินบางส่วน...”

(สังเวียน พลเวียงธรรม,สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2542)

การอพยพเข้ามา 2 ระลอกหลัง มีข้อแตกต่างจากชนกลุ่มแรกคือ เมื่อมาแล้วได้มีการสร้างวัดหรือปฏิสังขรณ์วัดไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของสังคม แต่สำหรับกลุ่มแรกโดยการนำของหมื่นนิยมนั้นไม่มีพระภิกษุ แต่หากชนกลุ่มนี้ได้สร้างหมอผีประจำหมู่บ้าน สร้างศาลหลักบ้าน ต่อมาคนอีกชั่วหนึ่งของหมู่บ้านชื่อ เชียงขา ซึ่งเป็นคนในตระกูลพันระไชย ได้นำขบวนหม้อข้าวหม้อน้ำเพื่อบูรณะสร้างลิมน้ำขึ้นที่หนองแกด้านตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน อันเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชนเดียวกับตน

“ลิมน้ำตาผ้าขาวเชียงขา โอ้ย เว้ามาแล้วเป็นตาย่าน(น้ำกล่ว) เป็นที่
เคารพยำเกรง ชนคิงลูก ของลูกหลานที่ออกไปหาเก็บของป่า และผลไม้
ตามธรรมชาติแถวนั้น”

(บุญเกี้ยว พันระไชย,สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2542)

จนกระทั่งหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงได้ถนอมดินจับจองที่ตั้งเป็นวัดเหล่าขึ้นเป็นวัดที่ 3 มีหลวงปู่เชียงขาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก

การดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้านหม่มแม้ว่าจะมีข้อแตกต่างในรูปแบบของการเข้ามาตั้งบ้านเรือน แต่ก็มีคุณลักษณะพิเศษอยู่หลายประการ เช่น การแบ่งปักถิ่นที่อยู่โดยไม่มีการกีดกันแก่งแย่ง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การอยู่ร่วมกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ลักษณะดังกล่าวได้ถูกถ่ายทอดมาสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน เช่น การแบ่งเป็นคุ้มวัด ลักษณะการเกาะกลุ่มในระบบเครือญาติจะแน่นเหนียวเป็นกลุ่มก้อนเป็นหย่อมหมู่บ้านที่มีพื้นเรือนอยู่ในระนาบเดียวกันเดินไปมาหาสู่กันได้โดยไม่ต้องลงบันได และในราวรัชกาลที่ 5 ช่วงต้นรัชกาล บ้านหม่มก็ได้ประสบอัคคีภัยหลังจากได้ถูกไฟเผาหมู่บ้านจนวอดครั้งนั้น ข้อมูลหมู่บ้านที่ถูกบันทึกไว้ก็

เสียหาย และก็ทำให้ค่านิยมในการปลูกสร้างบ้านเรือนในสมัยต่อมาเปลี่ยนไปด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“..สมัยแต่กี้ ไทบ้านกะสร้างบ้าน เอาแป้นมาต่อกัน ดิดๆ กันเป็นพีด เอ็ด
เขียนให้ย่างหากันไปมา สะดวกสบาย ...พอไฟไหม้สมัยพระพุทธเจ้า
หลวงนั้นแล้ว..บ้านสมัยต่อๆ มาบ่คือเก่า”

(ทองพูน พันระไชย,สัมภาษณ์,26 เมษายน 2542)

การตั้งชื่อหมู่บ้าน เดิมเรียก บ้านหมู บ้านหมูดุด หมูหม่น บ้านป่าหมู ซึ่งถูกเรียกตาม
ทรัพยากรที่มีมากในท้องถิ่น คำว่า ดุด หม่น หมายถึง อากัปกิริยาของหมูที่ใช้จมูกดมกลิ่นหาอาหาร
ในดิน กิริยาดังกล่าวจะทำให้ดินถูกขุดขึ้นมากองหลวมๆ บนพื้น เมื่อฝนตกหรือมีน้ำท่วมขัง ดินดัง
กล่าวจะเป็นหล่มโคลน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางมาก ต่อมาราว พ.ศ. 2463 รัฐบาลก็ได้มีการ
สำรวจสำมะโนประชากร เพื่อขอจัดตั้งโรงเรียน บ้านหมูดุดหมูหม่น และได้ถูกบันทึกในสำเนา
หนังสือราชการชื่อ บ้านหมูมัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลักฐานที่เชื่อว่าดินแดนป่าใหญ่ที่ตั้งบ้านหมู
มันเป็นแหล่งที่มีหมูป่ามากก็คือ ประวัติศาสตร์ การอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนของชุมชนบ้าน
เจ้าพระยา บ้านหวายหลิม ระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีบันทึกว่า ชาวบ้านเหมาสรวงงูซวง
ได้มาล่าสัตว์ คล่องซ้าง จนกระทั่งได้พบวัดร้างในป่า และพบพระพุทธรูปในลักษณะเดียวกันกับที่มี
ในหมู่บ้านหมูมัน จึงได้พากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในละแวกดังกล่าว และเรียกป่าดังกล่าวว่าป่า
หมู เรียกหนองน้ำใกล้เคียงว่า หนองขี้หมู มาจนปัจจุบัน

(บันทึกหมายเหตุหมู่บ้าน,2518)

ลำดับการปกครองหมู่บ้าน ได้มีการวางตัวบุคคลในการปกครองมาหลายชั่วคน เดิมมิได้มีการ
การเลือกตั้งอย่างเช่นในปัจจุบัน แต่หากผู้ที่จะเป็นนายบ้าน จะต้องเป็นบุคคลพิเศษ รอบรู้ในด้าน
พิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นในพิธีผี และพิธีพุทธ ดังนั้น ลำดับการปกครองจึงเป็นการปกครองแบบอาวโ
นินิยม ดังรายนามผู้ปกครองหมู่บ้าน ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นของการกำหนดตำแหน่งผู้ปกครองจากส่วน
กลางมาดังนี้ คือ

หมื่นนิยม (ต้นตระกูลพันระไชย) ปกครองลูกบ้านจนสิ้นอายุขัย

นายสิงห์ซึกา (หลานหรือคนรุ่นที่ 2 ของตระกูลพันระไชย) ปกครองจนสิ้นอายุ

นายพรมมา (รุ่นที่ 2 ของตระกูล) ปกครองจนสิ้นอายุ

นายทอง เวียงสมุทร (รุ่นที่ 3 ของตระกูลเวียงสมุทร) ปกครอง พ.ศ.2483-2502

นายที คำภักดี ปกครองลูกบ้านระหว่าง พ.ศ.2502-2514

นายสุพรม จตุรเทศ ปกครองลูกบ้านระหว่าง พ.ศ.2515-ปัจจุบัน

(บันทึกหมายเหตุหมู่บ้าน,2518)

เดิมการปกครองหมู่บ้านหม่ม จัดการปกครองออกเป็นหมู่บ้านเดียว เพียงหมู่ที่ 1 เท่านั้น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2516 บ้านหม่มก็แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ 1 นายสุพรม เป็นผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ที่ 13 มีนายถนอม พันระไชย เป็นผู้ใหญ่บ้าน และต่อมาอีกปี ถึงปี พ.ศ. 2532 และ พ.ศ.2535 บ้านหม่มมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หมู่บ้านขยายตัวมากขึ้น จึงได้มีการแบ่งเขตการปกครองย่อยไปอีกเป็น 4 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1 นายสุพรม จตุรเทศ ผู้ใหญ่บ้าน และกำนันตำบลหม่มคนปัจจุบัน

หมู่ที่ 13 ยุบเป็น หมู่ที่ 2 นายประยงค์ พลเวียงธรรม ผู้ใหญ่บ้านแทน นายถนอม พันระไชย ที่เกษียณอายุไป

หมู่ที่ 8 นายบุญหลาย คำภักดี ผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ 9 หมู่บ้านที่ตั้งใหม่ล่าสุด นายประวัติ คำภักดี ผู้ใหญ่บ้าน

ประชาชนชาวหม่มในปัจจุบัน มีจำนวน 1,661 คน ในเกือบทุกครัวเรือนจะประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ข้าวเป็นอาหารหลักโดยเฉพาะการปลูกข้าวเหนียว นอกเหนือจากนั้น ในวิถีการดำเนิน ชีวิตยังได้ยึดถือการปฏิบัติบูชาผลผลิตทางเกษตรตามอดีตโบราณ ลูกหลานต่างก็ได้สืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าวสืบมา

3. ลักษณะภูมิประเทศและการใช้ที่ดินของชาวบ้านหม่ม

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่บ้านหม่มจำนวน 3,923 ไร่ เป็นที่ราบลุ่มคล้ายขอบปลั้ว เป็นเนิน สูง ด้านทิศใต้ และตะวันออกเฉียงใต้ ค่อย ๆ ลาดเทสู่ด้านทิศเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือขอบ เนินด้านตะวันตกเป็นหอน้ำ

“ หอน หมายถึง ทางน้อยๆ ออดหลอด (เล็ก ๆ และแคบ ๆ) ใช้สำหรับย่าง (เดิน) หรือทางปล่อยน้ำ (ระบายน้ำ) คำว่า หอน กะเลยหมายถึง ทาง นั้น หละ”

(บุญหลาย คำภักดี,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542)

ปัจจุบันได้รับการขุดลอกให้เชื่อมต่อกับเขื่อนระบายน้ำด้านตะวันตกของคูเมืองร้อยเอ็ด นับเป็นทางระบายน้ำจากคูเมือง และก็มีความสำคัญต่อการเพาะปลูก และเป็นแหล่งอาหารสำคัญ แหล่งหนึ่งของบ้านหมู่น

นอกจากเนินดินสูงอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านแล้ว บริเวณกว้างใหญ่ด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน จะเป็นที่ราบสลับกับทุ่งหญ้า บริเวณนี้จะมีหย่อมเนินคล้ายภูเขาที่เสื่อมสภาพแล้วสลับกับแหล่งน้ำ ตามธรรมชาติมากมาย เช่น โนนขี้ตุ่น โนนละทอ โนนดุม โนนเขียน ดอนผีป่าหลอก โนนบ้านดู่ ดอนกอก นอกจากนั้นบ้านหมู่นยังมีหนองน้ำตามธรรมชาติหลายแห่ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 เล่าว่า

“...หนองน้ำบ้านเขาหลายกว่าหมู่บ้าน อันที่หนึ่งกะ หนองแก สอง หนองปลาจ้อย หนองบัว หนองสรวง หนองขี้หมู หนองคูขาด หนองอะลาง หนองลุงฟุง หนองปลาเข็ง หนองสิม หนองสิมเมา หนองขามเพี้ยน หนองผิฏ พุ่น ตั้งหลายหนอง..”

(ประวัติ คำภักดี, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2543)

ในส่วนที่เป็นเนิน จะมีสรรพอาหารประเภทพืชผัก และสัตว์ป่า ในหนองน้ำและนาจะมี ปู ปลา หอย กุ้ง กบ เขียด ดินเป็นที่ ที่จะดลบันดาลให้เกิดข้าวสีทองเต็มพื้นที่ แหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ล้ำเลิศนี้ ประชาชนชาวหมู่นได้ยึดเป็นที่ทำกินสืบต่อมากันตั้งแต่โบราณกาล

บ้านหมู ตำบลหมู่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด มีพื้นที่ทั้งหมด 3,923 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่จำนวนมาก ชาวบ้านได้แบ่งลักษณะการใช้ที่ดินในหมู่บ้าน คือ

1. ใช้เป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนจำนวน 210 ไร่ สถานที่ตั้งบ้านเรือนจะหนาแน่น อยู่จุดกึ่งกลางของเส้นเนินด้านตะวันตกค่อนไปทางทิศเหนือ และทิศใต้ในแนวเดียวกัน ด้านตะวันออกเป็นหมู่บ้านที่เกิดใหม่ ในระยะสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว นอกจากนั้นหมู่บ้านยังขยายตัวออกมาตามเส้นทางคมนาคมอีกด้วย เช่น สองฟากถนนสายร้อยเอ็ด – โพนชัย ปัจจุบันได้เริ่มมีบ้านเรือนตั้งอยู่หนาแน่น

2. ใช้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ เช่น เป็นป่าช้าของหมู่บ้าน เป็นที่ทำเลสำหรับ การหาอยู่หา กินร่วมกัน เช่น บ้านโนนดู่ โนนดุม โนนเขียน โนนขี้ตุ่น โนนละทอ และดงผิฏบางส่วน สรรพอาหาร

ที่ปรากฏจะมีชนิดของพืช สัตว์ที่เป็นอาหารมนุษย์ตามสภาพของพื้นที่ เช่น " พวกเห็ด กระต่าย หนู นากบ เขียด จะมีมากเฉพาะบางพื้นที่พื้นที่.." (อุ้น เอื้อจิต,สัมภาษณ์,24 เมษายน 2542)

3. หนองน้ำสาธารณะ จำนวน 84 ไร่ นับเป็นหมู่บ้านที่มีน้ำกระจายอยู่ในเกือบทั่วบริเวณที่ทำการเกษตร แหล่งน้ำเหล่านี้ นอกจากจะใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์แล้วยังเป็นแหล่งอาหารอันอุดมของชุมชนอีกด้วย ปัจจุบันแหล่งน้ำทุกแหล่งได้รับการขุดลอกและสงวนพันธุ์ปลาเปิดโอกาสให้ประชาชนหาอยู่กินได้หลังฤดูวางไข่เท่านั้น ชาวบ้านที่ขอบหาปลาเล่าว่า

"..บ้านเฮาหนองน้ำหลาย..หลังน้ำปลาไข่ เขากะให้มา ตักเห น้า ปลา งามปลา ส่อนปลา ส่อนกุ้ง ส่อนฮวก คนมาลงหลายๆ ตัวม่วน พร้อม..."

(อดุลย์ จันทาทอง,สัมภาษณ์,24 เมษายน 2542)

4. ใช้เป็นที่ทำการเกษตร จำนวน 3,603 ไร่ (สถิติข้อมูลปี 2543) สภาพของพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

4.1 ส่วนที่เป็นดินร่วนปนทราย จะพบมากบริเวณเนินซึ่งลาดเทสู่ทุ่งรอบ ๆ หมู่บ้าน ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ชาวบ้านมักกันคูไว้เก็บน้ำและเรียกนาดังกล่าวนี้ว่า นาบ้านหรือนาเทิง อันหมายถึงนาชายขอบเนินอื่น ๆ ด้วย นาเทิงจะเป็นมาที่มีอิทธิพลประเภท خاکเสื่อมสลายของพืชและสัตว์มาก เหมาะแก่การทำนาดำ ให้ผลผลิตสูง หลังการเก็บเกี่ยวพื้นที่ทำนาเหล่านี้จะเป็นลานนวดข้าว เป็นที่เก็บฟาง และเป็นที่ปลูกผักนอกฤดูการ ปลูกองุ่น

4.2 ดินเหนียว หรือดินทาม หมายถึง นาที่มีดินเหนียวจัด แต่เมื่อผสมน้ำมากจะแตก่วน ที่ดินประเภทนี้ จะเป็นที่ลุ่มใกล้หนองน้ำ มีน้ำท่วมขังตลอดปี ชาวบ้านหม่มมักทำนาหลุ่มหรือนาทามด้วยการหว่าน ใช้รถแทรกเตอร์ไถ ครากด และหว่านไปพร้อมกันด้วย ชาวบ้านบางคนบอกว่า "ในปีที่ฝนแล้งน้ำน้อย ชาวบ้านหม่มจะทิ้งนาเทิง ลงดำนาหลุ่ม และถ้าปีใดน้ำมากก็เตรียมใจสำหรับทิ้งข้าวนาหว่าน และดูแลนาเทิงให้ได้ผลผลิตมากชดเชยส่วนที่เสียไป และในปีที่น้ำท่าไม่มากและไม่น้อยจนเกินไปผลผลิตทั้งนาหลุ่มและนาเทิงจะมากล้นอยู่จริง จำเป็นต้องขายขณะที่อยู่ในลานราคาที่น่าพอใจ แต่ชาวนาจำเป็นต้องขายเพราะไม่มีที่เก็บ" (ใหม่ ไกรแก้ว, สัมภาษณ์,27 เมษายน 2542)

4. สภาพเศรษฐกิจ

พื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหมู้นั้น ผูกพันอยู่กับการทำนา นอกนั้นก็เลี้ยงสัตว์เพียงพอแต่เพียงใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประชาชนชาวบ้านหมู้นั้นไม่รู้จักซื้อขาย เพราะข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ผลไม้ตามฤดูกาลที่มีเองตามธรรมชาติก็มากเหลือเก็บ แต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา พ่อค้าต่างบ้านต่างเมืองหรือแม้แต่ประชาชนชาวบ้านหมู้นเอง ก็ทำมาหากินเป็นนายฮ้อยเดินทางหาซื้อสินค้าตามหมู่บ้าน และนำไปขายยังภาคกลาง กระแสทางเศรษฐกิจแบบเงินตราดังกล่าวดำเนินเข้ามามีอิทธิพลแบบแทรกซึมทีละเล็กละน้อยจนประชาชนปรับเปลี่ยนค่านิยมไปนิยมวัตถุและสะสมจนจนเฝ้าหวงแหนทรัพย์สินที่มีมากในท้องถิ่นถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว นอกจากนั้นค่านิยมใหม่ที่เกิดจากการปรับและประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้านมากขึ้น กระแสความเปลี่ยนแปลงมีลำดับพัฒนาการทั้งที่เกิดขึ้นโดยตรงและแอบแฝงตามลำดับ ดังนี้

4.1. เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง หรือที่เรียกว่ายุคสินค้าแลกเปลี่ยนโดยไม่ต้องอาศัยตัวกลางในการแลกเปลี่ยน โครงสร้างเศรษฐกิจแบบดังกล่าวเกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากร ข้าวปลาอาหารสามารถหาได้เหลือกินเหลือใช้ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่า

“..อุดมสมบูรณ์หลายแต่ก็..เขาน้ำท่ามปลา บ่เคยได้ซื้อได้หา จังปลาจังสี
หามากินบ้านโตอ้อมแล้ว กะยังได้เอามาเอียบ เอามาเอ็ดปลาแดก เอาไป
ปันบ้านอื่นกิน อยากได้อีหยังกะเอาไปแลกกันเอา เอาปลาไปแลกข้าว เอา
บักกูดบักนาว ไปแลกบักขี้...”

(ทองบท คำภักดี,สัมภาษณ์,21 เมษายน 2542)

กระแสความนิยมโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบดังกล่าวมีมาแต่สมัยโบราณ และเริ่มมาเปลี่ยนบทบาทไปบ้างเล็กน้อย ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะความหวาดกลัวต่อภัยสงคราม ทำให้การทำมาหากินได้หยุดชะงักลงเป็นเวลานาน อีกทั้งมีพ่อค้าต่างหมู่บ้านมาตระเวนซื้อข้าว ผ้าขาว ลงไปขายที่ภาคกลาง เงินตราจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรมากขึ้น

4.2. เศรษฐกิจยุคปรับตัว ยุคดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่บ้านหมู้นั้นได้รับเอาวัฒนธรรมใหม่จากสังคมภายนอกสังคมเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะโครงการพัฒนาชนบท

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของรัฐบาล บ้านเรือนของประชาชนที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักพิงตามความจำเป็นพื้นฐาน ได้เปลี่ยนบทบาทเข้ามาเป็นเครื่องหมายแห่งฐานะ ประชาชนเริ่มตัดไม้ทำลายป่า พันไร่จับจองที่ดินที่ยังเหลืออยู่ สัตว์ป่าที่เคยล่าเพื่ออยู่กินเฉพาะครอบครัวได้เปลี่ยนไปเป็นล่าเพื่อการค้า กระบวนการให้บริการทั้งที่เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับสินค้า และสินค้าแลกเปลี่ยนกับเงินตราเริ่มแพร่หลาย กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าเริ่มตระเวนให้บริการถึงที่ตามหมู่บ้าน และประชาชนก็ได้อพยพออกไปหาทำมาหากินนอกชุมชนมากขึ้นอีกด้วย ชาวบ้านเล่าในเชิงตัดพ้อว่า

“...มันต่างกันอยู่ได้ สมัยต่อมาเขาบัดเอาเงินมากวนซื้อข้าว ซื้อผ้าไปขายนี้
อ เงินกะเลยเอ็ดให้สังคมบ้านเขาเปลี่ยนไป กะบได้ว่าแต่บ้านเขาดอกหว่า..
บ้านอื่นเมืองอื่นกะเป็นคือกัน.”

(สวัสดิ์ จันทะวงศ์,สัมภาษณ์,26 เมษายน 2542)

4.3. ยุคเศรษฐกิจแบบเงินตราเต็มรูปแบบ ภาวะการณดังกล่าวเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2501-2511 และปัจจุบัน นับเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของหมู่บ้านคลอนแคลนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากแผนพัฒนาสังคมชนบทที่มาจากหมู่บ้านได้รับผลกระทบจากการทำลายสิ่งแวดล้อมมากแล้ว การพัฒนาชุมชน การศึกษา สาธารณสุข สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การจัดระบบการผลิตในภาคเกษตรกรรมจากผลิตเพื่อยังชีพ มาเป็นผลิตเพื่อการค้า การปล่อยสินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อให้ชาวนาได้นำเอาเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในนาแทนแรงงานสัตว์เลี้ยง ให้บริการเงินกู้ทั้งระยะยาวและสั้น และให้เขียนโครงการเพื่อการเกษตรแบบครบวงจรขึ้นด้วย ธรรมชาติประชาชนผู้กำลังเดือดร้อนจากสิ่งแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เมื่อได้รับการช่วยเหลือแบบง่ายด้ายก็ได้รับการตอบสนองโดยไม่ต้องใช้ความคิด ผลพวงดังกล่าวยังทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสมดุลในดินและน้ำมากขึ้น วิถีทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน การหาอยู่หากินลำบากมากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำให้พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ดังนี้

4.3.1 การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์กับการทำนาตามฤดูกาล ประชากรกลุ่มดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจสินเชื่อธนาคาร ไม่ตื่นตามกระแสความเปลี่ยนแปลง ชยันขันแข็ง ทำมาหากินตามรูปแบบดั้งเดิม ประชากรกลุ่มดังกล่าวดูภายนอกเหมือนไม่ทันสมัย ไม่ฉลาด น่าสนใจ แต่ในส่วนลึกแล้วพวกเขามีฐานะดีพอควร มีอยู่มีกิน นอกฤดูทำนาจะปลูกผัก ผลผลิตจากสวนจะถูกส่งไปขายยังตลาดเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งจะไปในรูปของพ่อค้าคนกลาง และเจ้าของนำไปขายด้วยตนเอง ชีวิตจึงดูเรียบง่าย สบายๆ

4.3.2 ค่านิยมที่จะมีอาชีพรับราชการ เยาวชนรุ่นใหม่หลังการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ ปี พ.ศ. 2503 แล้วนั้น ทำให้ลูกหลานบ้านหมู่มั่น ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเพราะมีข้าราชการมากมายที่เป็นประชาชนชาวบ้านหมู่มั่น ที่ประสบความสำเร็จในตำแหน่งงานราชการ และข้าราชการก็มีชีวิตที่สุขสบายไม่เดือดร้อน ไม่ลำบาก ในการทำมาหากิน ดังนั้นกระแสความนิยมของเยาวชนจึงให้ความสำคัญกับการเรียนหนังสือกันมากขึ้นและส่วนใหญ่ประสบผลสำเร็จในการศึกษาและอาชีพ

4.3.3 การรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาอาชีพเสริม เช่น กลุ่มแม่บ้านผู้ผลิตผ้ามัดหมี่ไหม กลุ่มผู้เลี้ยงปลา กลุ่มผู้เลี้ยงกบ เลี้ยงไก่ และฟาร์มเห็ด เป็นต้น ในกรณีการรวมกลุ่มกันทอผ้า จริง ๆ แล้วกิจกรรมการทอผ้าเป็นการผลิตเพื่อชีวิตมาตั้งแต่โบราณกาล ผู้หญิงทุกบ้านเรือนต้องสามารถทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัวเพื่อตัดแปลงเป็นเครื่องใช้สอย แต่เมื่อเงินตราเข้ามามีบทบาทในสังคมหมู่บ้านและความต้องการบริโภคผ้า โดยผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องผลิตเอง กระแสดัง-กล่าวทำให้เกิดองค์การผลิตผ้ามัดหมี่ไหมขึ้นในชุมชนบ้านหมู่มั่น มีการรวมผลิตขายตลาดทั้งในและนอกประเทศ นับเป็นการสร้างค่านิยมในการพึ่งตนเอง โดยไม่ได้พึ่งพาหน่วยงานรัฐ

4.3.4 กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ เช่น ช่างเสริมสวย ร้านขายของชำ อาหารสำเร็จรูป บริการซ่อมรถและเครื่องจักรกล ในส่วนนี้ประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพอย่างเดียว ไม่ทำนาหรือทำเกษตรสาขาอื่น และส่วนใหญ่จะมีนาแต่ไม่ทำนา

4.3.5 กลุ่มผู้ทำงานบริษัทห้างร้าน ส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยรุ่นหนุ่มสาว ที่เข้าเมืองไปเป็นพนักงานตามห้างสรรพสินค้า ห้างร้าน บริษัทต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดร้อยเอ็ด และต่างจังหวัดไกลๆ รวมทั้งกรุงเทพมหานคร ที่เป็นที่ยอดนิยม หรือเดินทางไปต่างประเทศกลุ่มนี้มีความต้องการอยากจะไปทำงานเอกชนที่ตนคิดว่าได้เงินเดือนสูง แล้วจะได้ส่งกลับมาให้บุพการีใช้จ่ายเป็นการตอบแทนบุญคุณ ครั้นถึงเทศกาล ก็จะเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านหรือกลับมาทำไร่ทำนาในฤดูทำนา

4.3.6 กลุ่มผู้ว่างงาน กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะพบได้ทั้งเป็นผู้ว่างงานแท้ๆและว่างงานชั่วคราว ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาการขาดทักษะ ความสามารถตลอดจน ความอดทน กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะจับกลุ่มกันเล่นการพนัน บางคนถึงกับยึดการพนันเป็นอาชีพหลัก เดินทางท่องเที่ยวเพื่อเล่นการพนัน กลุ่มนี้จะเป็นชนกลุ่มน้อยในบ้านหมู่มั่น

จากการศึกษาและสำรวจทรัพยากรและการถือครอง ตลอดจนลักษณะอาชีพของคนในหมู่บ้าน มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนครอบครัว และประชากรบ้านหมู่มันโดยแยกชาย-หญิง

ลำดับที่	ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร	
				ชาย	หญิง
1	บ้านหมู่มัน	1	117	198	207
2	บ้านหมู่มัน	2	70	112	132
3	บ้านหมู่มัน	8	131	240	265
4	บ้านหมู่มัน	9	87	200	231
รวม			405	750	835
รวมจำนวนประชากรทั้งหมด				1,585	คน

(ที่มา : การสำรวจสำมะโนประชากรหมู่บ้านหมู่มัน ปี 2543)

ตารางที่ 4 แสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะอาชีพของชาวบ้านหมู่มัน

ทรัพย์สิน - สิ่งของ ประเภทยานพาหนะในครัวเรือน	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 8	หมู่ที่ 9	รวม
1. รถปิคอัพ	9	3	10	4	26
2. รถเก๋ง	4	2	2	2	10
3. รถบรรทุกเล็ก 6 ล้อ	2	2	1	1	6
4. รถสามล้อเครื่อง	6	2	5	6	19
5. จักรยานยนต์	40	31	47	23	141
6. จักรยาน	103	49	117	76	345

ตารางที่ 4 แสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะอาชีพของชาวบ้านหม่ม (ต่อ)

กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 8	หมู่ที่ 9	รวม
1. ครั้วเรือนที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่	10	3	-	-	13
2. ครั้วเรือนที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 10 ไร่	69	31	11	7	118
3. ครั้วเรือนที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 15 ไร่	5	23	5	16	49
4. ครั้วเรือนที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 20 ไร่	5	15	16	15	51
5. ครั้วเรือนที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 21 ไร่ขึ้นไป	5	9	35	8	57
ทรัพย์สิน	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 8	หมู่ที่ 9	รวม
1. ครั้วเรือนที่ทำนาบนที่นาของตนเอง	41	41	90	47	219
2. ครั้วเรือนที่ต้องเช่า (ไม่มีที่นา)	16	5	5	5	41
3. ครั้วเรือนที่ต้องเช่าเพิ่มเพื่อทำนา	25	-	14	12	51
จำนวนร้านค้าที่ให้บริการในหมู่บ้าน	7	5	4	3	19
ร้านค้าที่ให้บริการอาหารสำเร็จรูป	1	3	2	-	6
ประเภทงานอาชีพ	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 8	หมู่ที่ 9	รวม
1. รับราชการทหาร (จำนวนคน)	1	-	3	-	4
2. รับราชการตำรวจ	3	3	4	1	11
3. รับราชการครู	4	2	11	6	23
4. ข้าราชการรัฐวิสาหกิจ	2	2	4	-	8
5. พยาบาลและสาธารณสุข	4	2	2	2	10
6. พนักงาน ห้างร้าน บริษัท	5	3	9	-	17
7. ประกอบอาชีพอิสระ (ร้านตัดผมชาย)	1	1	1	-	3
8. ร้านเสริมสวย (สำหรับสตรี)	1	2	1	-	4
9. ร้านตัดเสื้อ	1	1	2	1	5
10. ร้านซ่อมรถยนต์ และเครื่องจักรกล	1	-	2	-	3
11. ทำนาอย่างเดียว	76	41	104	46	267
12. ทำนาควบคู่กับอาชีพอื่น ๆ	14	5	5	86	110

ตารางที่ 4 แสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะอาชีพของชาวบ้านหมัน (ต่อ)

ทรัพย์สิน	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 8	หมู่ที่ 9	รวม
ครอบครัวยุติทำนาโดยใช้รถไถนาเดินตาม	5	9	8	3	25
รถสองแถวบริการขนส่งในหมู่บ้าน	2	2	1	-	5
การเข้าร่วมเป็นสมาชิกผู้ออมทรัพย์	92	48	110	66	312
การเข้าร่วมเป็นลูกค้า ธกส.	50	49	99	65	224

จากตาราง การสำรวจเศรษฐกิจหมู่บ้านเกี่ยวกับทรัพย์สิน การถือครอง และลักษณะอาชีพพอจะสรุปสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านได้ ดังนี้

กลุ่มผู้มีสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ หรือกลุ่มผู้มีอันจะกิน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ประกอบอาชีพตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป เช่น รับราชการ และทำนา ค้าขาย-ทำนา ทำนาแบบไร่สวนผสม หรือได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ครอบครัวลูกหลานมักประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วย

กลุ่มปานกลาง ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวใหม่ที่แยกตัวออกมาจากโครงสร้างเดิมกลุ่มดังกล่าว ส่วนใหญ่มีที่ทำกินเป็นของตัวเองแต่มีจำนวนไม่มาก และมีอาชีพหลักอยู่แล้วครอบครัวจึงค่อนข้างมีอยู่มีกินตามควรแก่สภาพ

กลุ่มผู้ที่มีรายได้ไม่แน่นอน ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว ไม่มีอาชีพเสริม เช่น ถ้าทำนา ก็ทำนาเพียงอย่างเดียว และที่นาไม่มากนักหรือจวนกับธนาคาร หรือรับเงินเชื่อจาก ธกส.

การประเมินค่าความมีอยู่มีกินจะพบว่า พื้นฐานเดิมของความมีอยู่มีกินของประชากรส่วนหนึ่งมาจากความสามารถในการรักษาทรัพย์สินอันเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนหนึ่งเกิดจากการต่อสู้ก่อสร้างสร้างตัวด้วยทักษะ และความสามารถความวิริยะอุตสาหะ การใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ จึงเป็นพื้นฐานหนึ่งสำหรับค่าเศรษฐกิจ และสภาพคล่องในตลาดบ้านหมัน

ประชากรชาวบ้านหมันส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางขึ้นไปจนถึงฐานะดี ทำให้สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี ไม่ผิดเคียง จะเห็นได้ว่า บ้านหมันเมื่อในอดีต เป็นเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้ ลักษณะทางสังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยความมีน้ำใจระหว่างครัวเรือน ทั้งในการผลิต และชีวิตความเป็นอยู่อื่นๆ เช่น การแบ่งปันผลผลิต และเวลา ทุกขีรอนเจ็บไข้ได้ป่วยก็ช่วยเหลือจนเจือกัน ถูกสืบทอดมายังรุ่นต่อๆ มา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจต่างๆ เป็นแรงกระทบจากภายนอก ที่ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัว อาทิเช่น ชาวบ้านหมูม้นกลุ่มที่ทำการเกษตร ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ มีความขยันขันแข็ง ทำมาหากินตามรูปแบบดั้งเดิม ไม่ตื่นตามกระแสความเปลี่ยนแปลง มากนัก แต่เรียนรู้ที่จะปรับตัว นำเอาเกษตรผสมผสานเข้ามาใช้ ควบคู่ไปกับอาชีพเดิมที่ทำอยู่ มีการรวมกลุ่มกันพัฒนาอาชีพเสริม เช่น รวมกลุ่มกันผลิตผ้ามัดหมี่ไหม เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงไก่ และฟาร์มเห็ด ตลอดจน การลงแขกดำนา เก็บเกี่ยวข้าวและผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ โดยไม่หวังผลตอบแทน คิดช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อการพึ่งตนเองได้ แทนที่จะไปพึ่งพาภาครัฐราชการ หรือ ภาครัฐข้อดีที่เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่นี้ ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดของบรรพชนที่ถ่ายทอดผ่านลูกหลาน วัฒนธรรมของชาวบ้านหมูม้น นี้ เรียกได้ว่า เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีคุณลักษณะเป็นเอกภูมิ (uniqueness) คือ ความมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านในอดีตที่ผ่านมา ยังปรากฏให้เห็นเป็นแรงเกาะเกี่ยวที่สำคัญภายในชุมชน ด้านทุนแรงปะทะจากภายนอก ทำให้สามารถรักษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเอาไว้ไม่ให้ถูกกระทบจากกระแสทุนนิยมมากนัก

5. การศึกษา

บ้านหมูม้น เป็นหมู่บ้านที่ให้ความสำคัญของการศึกษา และการพัฒนาอาชีพเป็นอย่างยิ่ง เพราะคนรุ่นแรกที่เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน ประสบผลสำเร็จในด้านการรับราชการ มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ตัวอย่างที่ดีของคนรุ่นแรกทำให้ลูกหลานชาวบ้านหมูม้นดิ้นรนขวนขวายที่จะยกระดับตัวเองขึ้นมาด้วยการศึกษา เพื่ออนาคตที่ดีในวันข้างหน้า จนชาวบ้านหมูม้นได้รับยกย่องจากสังคมเมืองร้อยเอ็ดว่าเป็น บ้านการศึกษา ประชาชนส่วนใหญ่ เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้จัดการธนาคาร หัวหน้าการประถมศึกษา ศึกษาธิการจังหวัด อาจารย์มหาวิทยาลัย ตำรวจ ทหาร พยาบาล ครู เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ ทุกหน่วยงาน จะมีประชาชนชาวบ้านหมูม้นแทรกอยู่ในทุกหน่วย ทั้งที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนเดิม และอพยพไปตั้งถิ่นฐานนอกชุมชน ความสำเร็จในข้อดังกล่าวจึงเป็นแบบอย่างที่ดีที่ลูกหลานคนรุ่นใหม่ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างเรื่อยมา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 และกำนันตำบลหมูม้น ยกตัวอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จ ว่า

“...ดร.เสถียร ยุธชัย ที่เป็นรองอธิการบดีสถาบันราชภัฏ อุบลราชธานีอยู่สมัยหนึ่ง เคยเป็นอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนบ้านหมูม้น อาจารย์ ถวิล สอนสนาม ก็ เป็น หัวหน้าการประถมศึกษาร้อยเอ็ด มีแต่คนเรียนหนังสือเก่งๆ

คนบ้านหมู่มั่นใจคือยังนี้ตัว.. คนบ้านเฮาเก่งจากนี้ ไปได้ดีหม่องอื่น
กะหลาย ค่ะสั้นในเมืองเขาสบายย่องว่า เป็น บ้านการศึกษา.."

(พรม จตุรเทศ,สัมภาษณ์,25 เมษายน 2542)

การก่อตั้งโรงเรียนบ้านหมู่มั่น ได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2464 ภายใต้การประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษาแห่งชาติ สำหรับคนรุ่นก่อน ๆ หากต้องการเรียนก็ต้องบวชเรียน โดยเข้าไปบวชที่ วัดเบญจมบพิตรบ้าง วัดราชโอรสบ้าง คนรุ่นดังกล่าวเมื่อกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนจึงเป็นแกนนำในการจัดตั้งโรงเรียนหมู่มั่นขึ้น โรงเรียนสมัยแรกตั้งไม่ได้รับงบประมาณจากทางราชการ แต่หากได้จากเงินบริจาคที่ประชาชนชาวบ้านหมู่มั่นเป็นผู้จัดสรร ที่ทำการของโรงเรียน คือ วัดทุ่ง หรือ วัดศรีวราราชเขต และมีพระเป็นผู้สอน ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้ทำการสำรวจหมู่บ้านก็ได้จัดสรรเงินค่าศึกษาพลีในการจ้างครูเข้ามาทำหน้าที่บริหารเต็มรูปแบบ โดยมีนายบุญ เวียงสมุทร เป็นครูใหญ่ ต่อมาในปี พ.ศ.2486 หมู่มั่นก็ได้รับเงินศึกษาพลีจำนวนหนึ่งร่วมกับการบริจาคอีกจำนวนหนึ่ง เพื่อสร้างโรงเรียนให้เป็นเอกเทศ พื้นที่ทำการ ก่อสร้างคือ บริเวณโคกดอกกระเจียว ด้านทิศใต้ของวัดเหล่า ขณะนั้นมีอาคารเรียนขนาด 4 ห้องเรียน ชั้นเดียว 1 หลัง จำนวนนักเรียนจัดเป็น 4 ชั้น 4 ห้องเรียน จำนวน 144 คน (พล จ้อยบุญแสง,สัมภาษณ์,25 เมษายน 2542)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 ทางโรงเรียนบ้านหมู่มั่นก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล เพื่อขยายอาคารเรียนรองรับการขยายชั้นเรียนตามเกณฑ์บังคับจาก 4 ปี ไปเป็น 7 ปี จำนวนเงิน 7,800 บาท ทางโรงเรียนบ้านหมู่มั่นได้รับการสนับสนุนแรงงานจากชุมชนมุมนิสิตอาสาพัฒนาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาเป็นแรงงานในการก่อสร้าง เป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้จำนวน 4 ห้องเรียน และได้เปิดทำการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2508

ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 โรงเรียนบ้านหมู่มั่นก็ได้รับงบประมาณจากองค์กรระหว่างประเทศ คือ องค์กรเพื่อการช่วยเหลือการศึกษา และพัฒนาอาชีพ เอ.ไอ.ดี (American International Development) จำนวน 150,000 บาท เพื่อพัฒนาโรงเรียน ตลอดจนเพื่อการจัดหลักสูตรอาชีพระยะสั้น และระยะยาวให้แก่เยาวชน ในช่วงเวลาดังกล่าว นางบุญเกี้ยว พันธะไชย ซึ่งปัจจุบันเป็นครูผ้าแม่ลายมัดหมี่ไหม ได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนหมอนไหมแผนใหม่เรื่องการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต จนปัจจุบันนางบุญเกี้ยวได้ใช้วิชาดังกล่าวพัฒนาตัวเอง จนมาเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านผู้ผลิตผ้ามัดหมี่ไหมที่โด่งดังในฝีมือทั้งในประเทศและต่างประเทศ และในปี พ.ศ. 2511-2512 โรงเรียนบ้านหมู่มั่นก็ได้รับอาสาสมัครจากศูนย์สันติภาพ (Place Corp) จำนวน 2 คน เข้ามาสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียน

นอกจากอาสาสมัครชุดดังกล่าวจะเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียน ยังเป็นวิทยากร การเกษตร คือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหมใหม่ ให้แก่กลุ่มเยาวชนอีกด้วย

“..กะได้ไต่บ้านเฮานี้แหละที่ ขอยกัน (ช่วยกัน) คนละไม้ คนละมือ ฮวม กันจัดตั้งกลุ่มเยาวชนหม่อนไหม กลุ่มแม่บ้านผ้ามัดหมี่ไหมขึ้นมา สอนใน โรงเรียนนำ ครูฝรั่งอาสาสมัครที่มาสอนภาษาอังกฤษกะมาฝึกจนเป็น แล้ว กะมาขอยสอนเยาวชน เก่งตัว”

(บุญเกี้ยว พันธะไชย,สัมภาษณ์,22 เมษายน 2542)

หลังจากปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา โรงเรียนบ้านหมู่มันก็ได้รับการพัฒนาการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษา (แผนการศึกษาแห่งชาติ) เรื่อยมา โรงเรียนที่เคยมีครูตั้งแต่ 1 คน มาจนปัจจุบันโรงเรียนบ้านหมู่มันมีทั้งหมด จำนวน 21 คน เปิดทำการสอนจากชั้นเด็กจน กระทั่ง ป.6 จำนวน 15 ห้องเรียน มีจำนวนนักเรียน 388 คน และมีลำดับผู้บริหารโรงเรียนตั้งแต่แรก จนถึงปัจจุบันดังนี้ คือ

คณะสงฆ์วัดศรีวราหเขต (วัดทุ่ง) ดำเนินการสอน 1 ปี พ.ศ. 2464-2465

นายบุญ เวียงสมุทร ครูใหญ่ พ.ศ. 2465-2481

นายละหม้าย ดุจนาคี ครูใหญ่ พ.ศ. 2482-2497

นายประสงค์ เวียงพล รักษาการตำแหน่งครูใหญ่ พ.ศ. 2498-2504

นางอัมรา เอกก้านตรง ครูใหญ่ พ.ศ. 2498-2523

ดร.เสถียร ยุระชัย อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2522-2526

นายพล จ้อยนุแสง อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน

พื้นที่บริการโรงเรียนบ้านหมู่มัน (สหมิตรวิทยาคาร) ได้เปิดทำการสอนตามเงื่อนไขของ สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยมีพื้นที่บริการ 2 หมู่บ้านคือ บ้านหมู่มัน และบ้านไผ่หมู่มัน ซึ่งได้แก่ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9 ของบ้านหมู่มัน หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 ของบ้านไผ่ สำหรับนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว นักเรียนที่อยู่ในหมู่ที่ 1, 2, 8 และ 9 จำนวนร้อยละ 100 จะเข้ารับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นทั้งการศึกษาวិชาชีพ และวิชาสามัญตามความสามารถ

การศึกษา เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งในตัวตนและสังคม ความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตน ชุมชนของตน ความภาคภูมิใจในความเป็น บ้านการศึกษา

ของชาวบ้านหมุ่มัน ความสำเร็จของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่อดีต นับเป็นต้นแบบที่ดีที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ยกเป็นตัวอย่างให้ลูกได้เห็น ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติสืบมา ด้วยการบอกเล่า ต่อๆ กัน อาจารย์ท่านหนึ่ง เล่าว่า

“..ชาวบ้านเขาก็สอนลูกหลานต่อๆ กันไปนะครับว่า ลูกบ้านนี้ หลานบ้านนั้นได้ดิบได้ดี เรียนหนังสือเก่ง จนได้เป็นใหญ่เป็นโต เพราะเขาขยัน โตขึ้นต้องให้ได้อย่างเขานะลูกนะ ก็มี ...แม้บางคนก็สอนลูกว่า พอลุงเห็ดโตอย่างให้เบ่งในสิ่งที่มันดีๆ ลูกหลานกะเลียนแบบเอา เด้อ มันดีกว่าความครูสอนพุ่นตัวนี้.. อย่างนี้ก็มีเยอะครับ จนพวกเรา ร่วมกับชาวบ้านจัดพิธีสู่ขวัญ แล้วก็ให้รางวัลบุคคลดีเด่นของชุมชน พอดีเด่น แม่ดีเด่น ทุกๆ ปี เลยนะครับ จะได้ให้ชาวบ้านโดยเฉพาะรุ่นลูกรุ่นหลาน เห็นแบบอย่างที่ดี...”

(สุพิชาติ เวียงธรรม,สัมภาษณ์,26 พฤษภาคม 2543)

ด้วยประวัติความเป็นมาที่ยาวนานของหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนที่ต้องมีลักษณะความประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีที่มีมาแต่สมัยอดีต และความภาคภูมิใจในบรรพชนที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาและในชีวิต ด้านต่างๆ ของชาวบ้านหมุ่มันเหล่านี้ มีส่วนสำคัญที่จะเป็น แรงยึดโยงที่เข้มแข็งของความเป็นชุมชน เป็นการศึกษา ที่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนหาได้ยากยิ่ง แต่จะพบได้ในกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของชาวบ้าน ผสมผสานกับการจัดการศึกษาในระบบในปัจจุบัน เลือกสรรสิ่งที่ดีงาม ปรับใช้เพื่อพัฒนาชุมชน พัฒนาคนในชุมชน เป็นการสร้างรอยต่อ และชุมชนแห่งการเรียนรู้ ตลอดจนสำนึกในสิ่งที่มีคุณค่า ในอันที่จะเป็นพลังให้เกิดคุณภาพของชีวิต และการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนโดยไม่ปิดกั้นการเรียนรู้ที่จะมีมาในอนาคตภายภาคหน้า

6. พฤติกรรมของชาวบ้านในการถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียม ประเพณี

พื้นฐานที่มาของ ความเชื่อ ศาสนาและประเพณี

ความเชื่อ ถือได้ว่าเป็นแนวทางการยอมรับ อันเกิดจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์ที่มีต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งที่เป็นผลดี และผลร้ายต่อมนุษย์ แม้ว่าพลังอำนาจเหล่านั้น ไม่อาจพิสูจน์หาข้อเท็จจริงได้เลยก็ตาม แต่กลุ่มชนชาวอีสานก็ให้ความเคารพยำเกรง ตลอดจนสืบ

ทอดจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป ความเชื่อของประชาชนชาวบ้านหมูนัน ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน เช่น ความเชื่อเรื่องการปลูกเรือน การครองเรือน การทำมาหาเลี้ยงชีพ ถ้าสิ่งใดที่คนโบราณห้ามว่ามีให้กระทำ เพราะจะเป็นโทษและจะนำความเดือดร้อนมาสู่ตัว ก็จะละเว้นไม่กระทำสิ่งนั้นเสีย ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวเป็นความคิดพื้นฐานเดิมของสังคมชาวอีสานทั่วไป และจะมีอยู่ก่อนรับเอาลัทธิทางศาสนาอื่น ๆ เข้ามาผสมผสานอีกด้วย

มนุษย์ในสังคมบุรพกาลมีความเชื่อประจำกลุ่มของตน เช่น ประเพณีการสร้างบ้านแปลงเมือง โดยการลงหลักเสาสรางศาลากลางบ้านก่อนจับจองที่ดิน ปลูกสร้างบ้านเรือนของตน การสวดอ้อนวอนต่อผีสงเพื่อความปลอดภัย และเพื่อเสถียรภาพในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากความเชื่อเหล่านี้ ได้พัฒนาตัวเองเป็นประเพณี และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชาวบ้านในที่สุด

ชุมชนบ้านหมูนัน เป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างวิถีพุทธมาแล้วอย่างงดงาม เช่น ความเชื่อของชาวบ้านหมูนัน เกี่ยวกับ เชื่อผลของกรรม ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุญและบาปมีผลต่อการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อผลแห่งความดีให้สร้างบุญกุศล ให้ทาน รักษาศีล เข้าวัดฟังธรรม จึงมีการบวชพระบวชเณรเพื่อให้เป็นคนสุก และเพื่อเผยแพร่คำสอน และปฏิบัติตนในสมณเพศเพื่อให้ “พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลือง” บุพการีได้รับอานิสงส์ของการบวช แม้ว่าในสมัยปัจจุบันพุทธศาสนาจะมีความสำคัญในฐานะสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในสังคมก็ตาม แต่เนื่องจากสังคมบ้านหมูนันเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบพึ่งพาน้ำจากธรรมชาติ ความไม่แน่นอน ผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของบรรพชนได้กลายมาเป็นกระบวนการสืบทอดลงในสำนึกในวิถีการดำรงชีวิตของคนรุ่นต่อมา ดังนั้นที่มาของ วัฒนธรรมของชุมชนจึงมีพื้นฐานมาจากความเชื่อ 2 ประการ คือ

ความเชื่อเรื่องอำนาจลี้ลับกับการทำมาหากิน

อาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานหนึ่งในสี่ของความจำเป็นของมนุษย์ เพราะมนุษย์จะดำรงอยู่ได้ รักษาความสมดุลของร่างกาย และปัจจัยที่จะทำให้ร่างกายสมดุลได้ก็คืออาหาร กิจกรรมการหาอาหารในการดำรงชีวิตนี้ เป็นพื้นฐานหนึ่งที่ทำให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรม เช่น มนุษย์คิดหาวิธีการที่จะอยู่รอด หาวิธีที่จะให้งานนั้นเสร็จเร็ว หาวิธีที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในความเป็นบ้านหมูนัน กิจกรรมที่เกิดจากวิถีการดำรงชีวิต คือ ประเพณีการลงปลา ประเพณีการทำนาสามัคคี ซึ่งมีเงื่อนไขแตกต่างไปจากการลงแขกทั่วไป เป็นต้น

ในกิจกรรมการทำมาหากินมักจะแฝงไว้ด้วยลัทธิพิธีที่เกิดจากความเชื่อ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาโดยกระบวนการ เพราะพื้นฐานของชาวบ้านหมูม้น ก็ได้แตกต่างไปจากมนุษย์ทั่วไป ก็คือ ความไม่แน่นอนในภาวะธรรมชาติ ฝนแล้งน้ำน้อย น้ำท่วมฝนดี หรือข้าวกล้าที่งามในนากลับได้รับอันตรายจากแมลงจนเสียหาย สิ่งที่ชาวบ้านไม่สามารถเอาเงื่อนไขทางธรรมชาติมาอธิบายได้ปรากฏที่เกิดขึ้นมักได้รับการถ่ายทอดโอนความรับผิดชอบสู่อำนาจลี้ลับ อันเป็นความเชื่อพื้นฐาน ดังนั้นเมื่อทำนาเป็นอาชีพหลักก็เชื่อว่า ที่นามีจิตวิญญาณมีเจ้าของเฝ้าอยู่ เจ้าของในความหมายของชาวบ้านหมูม้นก็คือ ผี ทั้งที่เป็นผีเจ้าที่ และผีบรรพบุรุษที่ตายทับถมแผ่นดิน ความเชื่อเหล่านี้จะมีผลต่อการสร้างพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการประกอบกิจกรรมนั้น ๆ เป็นหลักประกันในความมีอยู่มีกินในรอบปีต่อไป ดังนั้นรูปแบบประเพณีที่เกิดขึ้นจึงออกมาในรูปของการบวงสรวงบูชา เช่น การจุดบั้งไฟถวายแด่น ผีโตสุตนาเลี้ยงตาแฮก พิธีบวงสรวงผีปู่ดาก่อนลงมาเลี้ยงเมื่อข้าวแตกรวงเป็นข้าวสุก และเลี้ยงหลังการเก็บเกี่ยว เลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดจากพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านหมูม้น แต่ความเชื่อของคนในสังคมบูรพกาล ได้มีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นปัจจุบัน โดยกระบวนการดำรงชีวิตอย่างแนบแน่นในเรื่องของผีและวิญญาณต่าง ๆ ความเชื่อเหล่านี้ได้พัฒนาเติบโตตามธรรมชาติและสภาวะของสังคมมนุษย์มาเป็นศาสนา ซึ่งเป็นการนับถือที่เรียกว่า "พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน" (Popular Buddhism) ซึ่งหมายถึง พุทธศาสนาในท้องถิ่นที่ผนวกเอาลัทธิผีเข้าผสมผสานกันมาอย่างแนบแน่นแล้ว และการนับถือพุทธศาสนาดังกล่าว บางครั้งคำสอนที่นำมาสอนต่อ ๆ มา อาจจะไม่ตรงกับหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็ตาม เช่น บุญข้าวสาก บุญข้าวสะ หรือบุญเบิกบ้านเลี้ยงเมือง บุญแจกข้าว บุญพระเวส และในเกือบทุกกิจกรรมใน "ฮีดสิบสองคองสิบสี่" ที่ประชาชนบ้านหมูม้น ยังยึดถือในรูปของพิธีกรรมสืบมา อย่างไรก็ตาม ลักษณะความเชื่อ และพิธีกรรมดังกล่าวในบางส่วนก็เป็นเรื่องที่ยากที่จะหาเหตุผลที่ชัดเจนมาอ้างอิง แต่ก็ก็เป็นเหตุเป็นผลที่คนพื้นบ้านจะต้านกระแสความนิยมไม่ได้ จำเป็นต้องฝืนปฏิบัติในระยะแรก แต่หากนานเข้าก็就会被กลืนเข้าเป็นความเชื่อดังกล่าวจนแนบแน่น และกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นสืบมา

6.1 ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อเรื่องผี จิต และวิญญาณ

กิจกรรมอันเนื่องมาจากในเรื่องภูติผี จิต และวิญญาณ ที่นับถือสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีของชาวบ้านหมูม้นมีหลายอย่าง ได้แก่ การควดข้าวส่งพรายแก้กำรืด การเลี้ยง

ผีบ้าน ประเพณีเสียเคราะห์ เสียเชิญ เดือนและปี การเลี้ยงผีฟ้า และการเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง ซึ่ง จะกล่าวรายละเอียดต่อไปนี้

6.1.1 การควดข้าวส่งพรายแก้กำเร็ด

คำว่า “ควดข้าว” เป็นภาษาอีสานซึ่งหมายถึง การปั้นข้าวเหนียวให้เป็นก้อนเล็ก ๆ ขนาดเท่าไข่นกกระทา ทำให้มีสี 4 สี คือ สีแดง สีเขียว สีขาว สีดำ บรรจุในกระทงใบตองแล้วนำมาหีบข้าวแต่ละคำลึ่งไปตามร่างกายของเด็กเล็ก หรือทารกที่มีร่างกายพิการ หรือเจ็บป่วยเป็น ครั้งคราวไม่สมบูรณ์ เพราะชาวบ้านหมั่น ตั้งเดิมเชื่อว่า สาเหตุของการเจ็บป่วยของเด็กนั้นเกิด จาก “ผีแม่แก้แม่หลัง” ตามมารังควาญ ซึ่งต้องทำพิธีปัดรังควาญด้วยการควดข้าว และคำว่า กำเร็ด หมายถึง โรคเด็กชนิดหนึ่งที่ไม่ปรากฏอาการเจ็บป่วยให้เห็นอย่างชัดเจน แต่เมื่อร่างกายของเด็กอ่อนแอเต็มที่ เด็กจะมีอาการร้องทวนทวาย หรือไม่ร้องแต่ชักกระตุก ตัวเขียว หากปล่อยทิ้งไว้จะไล่ส่งภูตผี เพื่อมิให้ทำอันตรายแก่ลูกหลาน

วิธีปฏิบัติ ผู้อาวุโส และเป็นผู้นำพิธีกรรมในชุมชน เล่าว่า

“..ตอนแรกพ่อแม่ผู้ปกครองที่มีเด็กน้อยเกิดใหม่ก็จะต้องมีการนัดแนะกับ พ่อหมอ ที่จะมาทำพิธี โดยบอก วันเวลา หลังจากนั้นในวันที่ทำพิธี พ่อ แม่ผู้ปกครองจะต้องอยู่กันพร้อมหน้าซะก่อน แล้วจัดหาเครื่องเซ่น คือ ข้าว 4 สี และก็มีคำหมาก 4 คำ ยาสูบมวนใบตอง 4 มวน ดอกไม้ 1 คู่ เงินอีก 4 บาท”

(ประสิทธิ์ ศิริระฮาง,สัมภาษณ์,17 เมษายน 2542)

ก่อนตะวันตกดินพ่อหมอมจะมา ในขณะที่พ่อหมอมมาถึงบ้านจะต้องกันไม่ให้สมาชิกคนใดถามพ่อหมอว่า “มาหยัง” (มาทำไม) หรือต้องไม่มีผู้ใดทักทาย หากมีผู้ทักทาย การเริ่มพิธีทั้งหมดก็จะเลิกล้มรววันสัปดาห์ต่อไป แต่ถ้าหากทุกอย่างราบรื่น พ่อหมอมที่มาแล้วก็จะเดินตรงไปที่ห้องนอนของเด็กที่พ่อแม่ได้เตรียมเด็กใส่กระดังไว้แล้ว ผู้นำพิธีเล่าต่อว่า

“พ่อหมอมจะสืเหน็บสายสิญจน์ พร้อมกับกับตะกรุดที่หุ้วยมือขวาถือพร้า หรืออีดาบ ยกเอากะดังเด็กมายืนที่ประตูห้อง แล้วก็เริ่มทำพิธีท่องคาถา เมื่อจบบทที่ 1 ก็จะใช้มีดเคาะขอบกระดังเด็กครั้งที่ 1 ท่อง 3 จบ และสื ต้องเคาะทุกครั้งทั้งที่ท่องคาถาจบ เมื่อเด็กตกใจร้องไห้เสียงดัง พ่อหมอมจะ

สืบทอดข้าวจนครบทั้ง 4 ก้อน ญาติพี่น้องที่ยืนออรรออยู่ที่ประตูเฮือนจะยาด (แย่งชิง)เอากระดังเด็กลั่นนั้น และ

อุ้มเอาเด็กไว้ พ่อหมอบจะหิ้วหรือทิ้งสายสิญจน์ และนำเครื่องบูชาทั้งหมด กลับบ้านโดยบ่ว้า(ไม่พูดสิ่งใด) พ่อแม่ผูกข้อมือเด็กลั่นยกแล้ว(เป็นอันเสร็จพิธี)”

(ประสิทธิ์ ศิริระฮาง,สัมภาษณ์,17 เมษายน 2542)

คุณค่าของการปฏิบัติ ประเพณีควดข้าวสงพรายแก้กำเร็ดเป็นประเพณีที่ยังยึดถือในกลุ่มชนชาวนบ้านหมู้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวนบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 2 แต่ก็มีบ้างประปรายที่หมู่อื่น ๆ ที่มีเชื้อสกุลเดียวกันกับผู้ที่มีความเชื่อ เป็นประเพณีส่วนครอบครัวที่คนนอกเข้าร่วมพิธีไม่ได้ คุณค่าของการปฏิบัติ คือ ความมั่นใจในการครอบครองเด็กทารกที่เป็นบุตรหลานว่าจะไม่มีสิ่งใดมาพรากไปจากครอบครัวใหม่ได้ “แม่เก่าแม่หลัง” ถูกตัดสายโยขาดจากกันตั้งแต่วันนั้น

6.1.2 การเลี้ยงผีบ้าน

การเลี้ยงผีบ้านเป็นประเพณีที่มีเฉพาะกลุ่มสกุลที่มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษหรือกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน หรือถ้าหากมิใช่บรรพบุรุษเดียวกันก็หมายถึง กลุ่มที่สืบนามาจากสายการอพยพเข้ามาตั้งหมู่บ้านพร้อม ๆ กัน การเลี้ยงผีบ้านนี้เป็นประเพณีที่ปรากฏอยู่ในบางกลุ่มของหมู่ที่ 8 บ้านหมู้น คุณยายอ่อนศรี พลเวียงธรรม เป็นทายาทสืบเชื้อสายมาจากเจ้าแม่นางทอง กลุ่มชนที่เคยนับถือวงศ์วาน (ตระกูล)ดังกล่าว เมื่อถึงเวลาเบิกศักราชใหม่ของปี (สงกรานต์) ในวันพุธแรกของปีจะต้องมีการเลี้ยงผีดังกล่าวนี้ เป็นประจำทุกปีไป

วิธีปฏิบัติ ผู้นำพิธีกรรมในหมู่บ้านเล่าว่า

“พอฮอด(เมื่อถึง)วันพุธแรกของปีเบิกศักราชใหม่ตามคติเดิมของไทย คุณยายอ่อนศรี กะสัเตรียมเครื่องบูชาแต่เด็ก(เข้ามีด)ด้วยปั้นข้าวเหนียวชุบน้ำตาล หรือเคียงกับกล้วยสุก 4 คำ(คำ หมายถึง ข้าวเหนียวที่คลึงเป็นก้อนขนาดรับประทานได้) คำหมาก 4 คำ ยาสูบมวนด้วยใบตองกล้วยแห้ง 4 มวน น้ำดื่มครึ่งแก้ว เตรียมไว้ บรรดาลูกหลานที่นับถือก็จะนำเครื่องสังเวยใน

ลักษณะเดียวกันนั้นมาร่วมทำพิธี แต่บางคนก็นำแค่ดอกไม้ 1 คู่ และเงินอีก 4 บาทมาร่วมเท่านั้น คุณยายอ่อนศรีก็จะนำเครื่องบูชาขึ้นไปวางไว้ด้านทิศเหนือของเรือน ซึ่งต้องวางกับพื้นดินเท่านั้น คุณยายท่องคาถา และกล่าว เบิกศักราช กรวดน้ำที่นำไปลงในกระทงพาทหวาน จะเป็นอันเสร็จพิธี"

(นายกมล ประกอบแสง,สัมภาษณ์,18 เมษายน 2542)

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ การเลี้ยงนางทองเป็นประเพณีเฉพาะครอบครัว ไม่อนุญาตให้คนนอกเข้าร่วมพิธี คุณค่าที่ได้ก็คือ การเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติทั้งที่ตายไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ ให้มีความรักใคร่ปรองดอง นับถือเรื่องญาติการวรรรรมในด้านการโยงสายสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

6.1.3 ประเพณีเสียเคราะห์เสียเช็ญเดือน และปี

การเสียเคราะห์เดือนเคราะห์ปีของประชาชนชาวบ้านภูมั้นจะทำเฉพาะกลุ่มชนที่มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้นำในชุมชนมาก่อนเท่านั้น คำว่าเสียเคราะห์เดือนเคราะห์ปี เป็นพิธีการสวดเพื่อความ เป็นสิริมงคลพิธีเดียวกัน ในระยะหลังการเสียเคราะห์ มักจัดทำขึ้นในปีที่ประสบเคราะห์กรรม เช่น ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วยเป็นเวลานาน หรือเกิดจากปัญหาในชีวิต สำหรับคนที่เคร่งครัดในพิธีกรรมก่อนถึงวันครบรอบวันเกิดของตนแต่ละปี ในวันอังคารก่อนวันเกิดจะทำพิธีเสียเคราะห์ คำว่า เสียเคราะห์ก็คือ การสะเดาะเคราะห์นั่นเอง

ชาวบ้านเล่าว่า "...วันอังคารที่เจ้าของงานเลือกวันไว้แล้วนั้นเจ้าภาพจะเตรียมของสำหรับใช้ในพิธีมีกาบกล้วย ที่สามารถเขียนเป็นถาด 9 ช่อง พร้อมไม้สำหรับเสียบตุง(ธง) แก้วแจกที่ทำจากใบมะพร้าว จำนวน 9 อัน กระจอกที่เย็บจากใบหมากสีดำ(ใบฝรั่ง)จำนวน 9 อัน เพราะจะบรรจุลงในช่องกระทง เมียง 9 คำ เมียงจะนำลำขามาทำเป็นสั้มดำ(ปรุงเหมือนสั้มดำทุกอย่างแต่ใช้ลำตันของข่าแทน) และห่อเล็กๆด้วยใบมะยม พริก เกลือ ปลาแร่ อาหารคาวหวาน ให้จัดเตรียมเพียงพอที่จะบรรจุลงในกระทงนั้น 9 ช่อง อาจเตรียมอย่างละเล็กละน้อย แต่ก็ให้พอ ช้นน้ำมันดีที่บรรจุใบสั้มป่อยเผาคำหมากรุก ยาสุมบวนใบตองอย่างละ 9 ช้นช้น 5 ช้น 8 อย่างละ 1 ช้นหมอนขิดใหญ่ และเล็กอย่างละ 1 ลูก พานบรรจุผ้าชั้นดีที่จะให้เจ้าผีทรง เช่น เสื้อที่ยังไม่ได้ใช้ ไส้รงไหม ผ้าถุงมัดหมี่ที่ดีที่สุด ขะม้าไหมอีก 1 ผืน และผ้าแถบ กระจกส่งหน้า แป้งทาหน้า น้ำมันทาผมอย่างละ 1 ช้น พร้อมกับเงินอีก 9 บาท"

(บุญเดียว ไกรแก้ว,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542)

วิธีปฏิบัติ จากการคำบอกเล่าของ ชาวบ้าน ในวิธีปฏิบัตินั้น การเตรียมข้าวของดังกล่าว พ่อหมอบจะมาจัดการประกอบเครื่องบูชาเข้าด้วยกัน ในกรณีที่เสียเคราะห์ และเสียเชิญด้วยนั้น จะต้องเพิ่มเครื่องสังเวยเพิ่มขึ้นด้วย หม้อหนึ่ง หวดหนึ่งข้าว หาบน้ำ และหาบพินเข้าไปด้วย เมื่อจัดองค์ประกอบในการทำพิธีแล้ว ผู้จะทำการสะเดาะเคราะห์ทั้งหมดของครอบครัวจะมานั่งรวมกัน หากใครติดธุระมาร่วมกิจกรรมเสียเคราะห์นี้ไม่ได้ พ่อแม่จะต้องหาเสื้อผ้าของผู้้นมาทำพิธี การสวดบูชาจะเริ่มตั้งแต่การปาว(บอกกล่าว)เทวดา การบูชาครู และบรรพบุรุษ การขับไล่สิ่งชั่วร้าย สรูปด้วยบทสวดเจริญเทวดา ฆีประจำบ้านเรือน และความเป็นสิริมงคลของครอบครัวหรือผู้เสียเคราะห์นั้น หลังจากนั้นก็จะมีการควดข้าวขับไล่สิ่งชั่วออกจากตัว และเจ้าของพิธีจะล้างหน้าด้วยน้ำมนต์ และนำถาด และเครื่องบูชาไปทั้งด้านทิศตะวันตกของบ้านเรือนสิ่งของที่เป็นหวด มวย หมอน ให้นำไปถวายวัด ส่วนเครื่องแต่งกายจะยกขึ้นไว้บนที่สูง แต่ต่ำกว่าหิ้งพระบูชาอีก 3 วัน

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ การสะเดาะเคราะห์นอกจากจะเป็นพิธีที่สร้างขวัญกำลังใจ ในการมีชีวิตรอดปลอดภัยมาหนึ่งปี ซึ่งหมายถึง การเตือนความทรงจำของบุคคลในด้านของเวลาบทบาทเพื่อให้บุคคลได้สำนึกอยู่ในความไม่ประมาทความจริงแล้ว พิธีดังกล่าวมีผลในทางรักษาหรือไม่ ไม่อาจพิสูจน์ได้ แต่คุณค่าในทางจิตใจ และการจัดระเบียบในครอบครัวแล้ว ถือเป็นประเพณีที่มีคุณค่าเกินจะประมาณได้ ชาวบ้านเล่าคุณค่าของพิธีว่า

“..ประกอบพิธีแล้วจะเฮ็ดให้มีแรงใจ เขาเจ็บไข้ได้ป่วยด้วหละ ชำบายใจ มาเป็นที่หนึ่ง.ขับเฮ็ดมันกะบ่แล้ว.”

(บุญเดียว ไกรแก้ว,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542)

6.1.4 การเลี้ยงผีฟ้า

การเลี้ยงผีฟ้า จากคำบอกเล่าของ พ่อสมาน ชินเพ็ง ผู้อาวุโส และผู้นำพิธีกรรมในหมู่บ้าน เล่าว่า “...การเลี้ยงผีฟ้าเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มคนที่สังกัดอยู่ในลัทธิความเชื่อเรื่องผีฟ้า หรือกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากผู้นับถือผีฟ้า เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเฉพาะกลุ่มซึ่งจะบอกกล่าวแก่คนนอกลัทธิไม่ได้..” (สมาน ชินเพ็ง,สัมภาษณ์,18 เมษายน 2542) ดังนั้น การสืบข้อมูลจึงไม่สามารถหาข้อเท็จจริงมาเสนอได้ แต่ก็ทราบว่าในชุมชนบ้านหมู้นั้น มีกลุ่มคนที่สังกัดอยู่ในโครงสร้างความเชื่อเรื่องผีฟ้าอยู่เป็นจำนวนมาก และจะมีการเลี้ยงผีฟ้าเมื่อวันอังคารหลังการขึ้นปีใหม่แบบดั้งเดิมของไทย

6.1.5 การเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง

การเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง เป็นประเพณีส่วนรวมของชุมชนที่ครอบครัวจะต้องจัดกิจกรรม และจัดเครื่องบูชาไปเป็นส่วนตัว ชาวบ้านเล่าว่า “..การเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมืองนี้เป็นการชำระเสนียด จัญไรที่เข้ามา

รบกวนครอบครัวในระยะเวลาผ่านมาแต่ละปี..”(จำปา คำภักดี,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542) ดังนั้น เมื่อถึงวันอังคารแรกของเดือน 7 ครอบครัวต่าง ๆ จะส่งตัวแทนไปทำความสะอาดศาลากลางบ้าน จัดสถานที่ที่จะเตรียมการปฏิบัติบุญต่อไป พิธีในส่วนที่เป็นส่วนรวม ได้รับการผสมผสาน เข้ากับพิธีพุทธจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว แต่ในส่วนที่เป็นส่วนตัวจะต้องแยกปฏิบัติเป็นพิเศษ

วิธีปฏิบัติ ชาวบ้านที่เป็นผู้นำพิธีกรรม หรือเฒ่าจ้ำ เล่าว่า “..ก่อนวันอังคารแรกของเดือน 7 ยามเมื่อแสง(ในตอนเย็น) ของ 3 วันแรก จะมีพิธีสวดมนต์เย็น 3 คาบ แต่พิธีที่เป็นส่วนครอบครัว จะเริ่มในวันที่ 4 ในตอนเช้าของวันที่ 4 ทุกครัวเรือนจะทำกระทงกาบกล้วย เป็นกระทงหน้าวัว (กระทง 3 เหลี่ยม) บรรจุอาหารคาวหวาน คำหมาก กอกยา (ยามวนใบตอง) ข้าวดำ ข้าวแดง ดอกไม้ และตุ๊กตากาบกล้วยบรรจุลงในกระทงนั้น แต่ละบ้านจะมีหม้อน้ำหอม (น้ำเจือขมิ้น) บ้าน ละหม้อ หินแน่ (หินลูกรัง) บ้านละ 1 ถุง ก่อนนำไปร่วมพิธีก็จะมีการควดข้าวเอาเสนียดจัญไรออกจากร่างกาย ออกจากจิต ออกจากวิญญาณของบรรดาสมาชิกในครอบครัวเมื่อควดแล้ว ก็จะถ่ม (ทิ้ง)ลงในกระทง และนำไปรวมกันที่ศาลากลางหมู่บ้าน แล้วกะสิมีการตั้งหอพระอุปคุต หอผีปู่ตา ไว้ต่างระดับกัน ได้หอพระจะเป็นที่วางของอ่างน้ำหอมที่ทุกครัวเรือนนำมาเทรวมกัน ได้หอผีจะมี กองหินแน่ (หินกรวด) และกองทราย ซึ่งปักธง 7 สี ไว้ในระหว่างที่มีการสวดมนต์ของพิธีพระ แม่ใหญ่(หมายถึงตัวผู้พูด คือ เฒ่าจ้ำ) ก็จะทำพิธีบูชาพระอุปคุต เช่นสรงผีปู่ตาไปพร้อม ๆ กัน หลังจากพระฉันอาหารเสร็จแล้ว ก่อนกินเช้า(รับประทานอาหาร)ร่วมกันของชาวบ้าน ทุกครอบครัวจะต้องเข้าไปนั่งล้อมวงหอพระอุปคุต และหอผี แม่ใหญ่กะสิเริ่มกล่าวนำคำบูชาให้ลูกหลานว่านำกัน (ว่าตาม) เสร็จแล้วก็จะตักน้ำพระพุทธรูปมนต์แบ่งกัน แบ่งหินแน่ แบ่งทราย กันให้ครบทุกครัวเรือน ทรายที่ว่านั้นทุกครอบครัวกะสิเอากลับบ้าน น้ำมนต์จะถูกเทลงในโอ่งน้ำกินส่วนหนึ่ง โอ่งน้ำอาบ ส่วนหนึ่ง และประพรมที่ศีรษะลูกหลานอีกส่วนหนึ่ง ทรายสิ(จะ)โรยรอบ ๆ บ้านกันผีสงายที่จะเดินทางเข้ามาทำอันตราย ดิน หิน กรวด จะถูกสาดขึ้นเทิง(บน)หลังคาสิ่งปลูกสร้างเพื่อความป็นสิริมงคล และความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพสำหรับตุงหน้าวัว คณะกรรมการหมู่บ้านโดยการนำของเฒ่าจ้ำจะเป็นผู้นำออกไปส่ง หรือถ่มไว้ด้านตะวันตกของหมู่บ้าน..”

(อ่อนศรี พลเวียงธรรม,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2545)

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ในประเพณีทุกประเพณีของชาวบ้านหม่มจะมีลักษณะเหมือน ๆ กับประเพณีของกลุ่มชนในตระกูลไต-ลาวทั่วไป คือ "ระบบเครือญาติ" "ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน" ของกลุ่มชาติพันธุ์ "พิธีกรรม" จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่จะทำให้ประชาชนในหมู่บ้านที่กระจัดกระจายกันออกไปตั้งบ้านเรือนไกลพวกพ้อง ได้กลับมาประกอบพิธี กลับมาร่วมกิจกรรม สานสายใยความสัมพันธ์ให้มั่นคง และแนบแน่นมากขึ้น อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นบรรทัดฐานที่กำหนดแนวทางการจัดระเบียบในชุมชน ในสังคม การสอนการยอมรับ หรือให้การศึกษาแก่อนุชนรุ่นต่อ ๆ มา อีกทางหนึ่ง

6.2 ประเพณีที่เกิดจากวิถีการดำรงชีวิต

กิจกรรมต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหม่ม ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จะเป็นประเพณีมีหลายอย่าง ได้แก่ การเลี้ยงผีตาแฮก บุญบั้งไฟ การบวชควายจำ การลงปลา และการทำนาสามัคคี ซึ่งจะอธิบายรายละเอียด ดังต่อไปนี้

6.2.1 การเลี้ยงผีตาแฮก

การเลี้ยงผีตาแฮก เป็นประเพณีที่เกิดจากกิจกรรมการดำรงชีวิต คือ การทำนา ชาวบ้านหม่มถือว่าที่นามีจิตวิญญาณ มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้นการเลี้ยงผีตาก่อนลงคราดไถ จึงเป็นพิธีกรรมที่ถือเป็นประเพณีเพื่อแสดงความมีคารวะธรรมต่อบรรพบุรุษ และเพื่อเบิกฤกษ์การทำการนา และเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชาวนาเอง

วิธีปฏิบัติ การแหกนา ชาวบ้านเล่าว่า “..ไทบ้านหม่มจะยึดเอาเดือน 6 ออกใหม่ 1 ค่ำ (วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6) เป็นวันแห่งพิธีบวงสรวง..”(บุญผัน นาคฉาย,สัมภาษณ์,22 เมษายน 2542) การเตรียมเครื่องบูชาจะเริ่มตั้งแต่การนำเอาใบตองกล้วยมาเย็บเป็นกระทงปากแจก เพื่อใช้เป็นที่บรรจุเครื่องบูชา เครื่องบูชาดังกล่าวประกอบด้วย คำหมาก ยาสูบ-มวน อาหารคาวหวาน อย่างละ 4 คำเมล็ดพืชดอกไม้ 1 คู่ ธูป 1 ดอก เหล้าขาว 1 จอก

ในการทำพิธี จะเป็นเรื่องของแต่ละครอบครัวว่า จะเริ่มต้นทำอะไรก่อนหลัง หรือให้ใครร่วมพิธีบ้าง เมื่อได้ของบูชาครบถ้วนแล้ว ก็จะตั้งศาลตาแฮกเป็นเรือนไม้ไผ่สานมีหลักเสาไม้ไผ่ 1 เสา ดอกไม้ธูปเทียนจะถูกนำขึ้นเก็บบนเรือนผี แต่ข้าวปลาอาหารจะวางติดกับพื้นดินผู้เป็นเจ้าของนา จะสวดอ้อนวอนขอพรให้ไร่นาอุดมสมบูรณ์ หรือประการใดก็สุดแท้แต่จะเลือกสรร

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าการเลี้ยงผีตาแฮก เป็นประเพณีเบิกฤกษ์ฤกษ์ การทำนาของชาวนา เพื่อความเป็นสิริมงคล และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ โดยนัยหนึ่งของการปฏิบัติ ถ้ามองในแง่มานุษยวิทยาแล้ว การเลี้ยงผีตาแฮกเป็นการเตือนสติตัวผู้เป็นชาวนาเองว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้วภาระหน้าที่ได้เริ่มต้นแล้ว และควรทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อตอบแทนผีไร่ผืนนาว่าลูกหลานรุ่นใหม่มะลึกถึงบุญคุณของนาอยู่เสมอ ไม่ได้ทอดทิ้งไร่นา

6.2.2 ประเพณีบุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟ หรือการจุดบั้งไฟถวายแด่น เป็นประเพณีที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษไต-ลาว ที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ความมุ่งหมายของการปฏิบัติเพื่อตอบสนองความเชื่อเรื่องฟ้า แดน แนนเมือง อันเป็นบรรพบุรุษของบรรพชนตระกูลไต-ลาวนั้น เนื่องจากประชาชนในกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว ประกอบอาชีพการทำนาซึ่งนักมานุษยวิทยาก็ให้ข้อสันนิษฐานว่า กลุ่มไต-ลาว น่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาติแรกที่ให้กำเนิด การกลสิกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว ดังจะเห็นประเพณีเบิกศักราชการทำนา เบิกปี เบิกเดือน ด้วยการจุดบั้งไฟ บูชาพญาแถนของสิบสองปันนาสิบสองจุไทย หลวงพระบาง เวียงจันทร์ และกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

(วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2530 : 79-95)

สำหรับการปฏิบัติบุญในชุมชนบ้านหมู่มัน เดิมก็ปฏิบัติเพื่อการบูชาเบิกศักราช ดังได้กล่าวข้างต้น แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 ชาวบ้านหมู่มันก็ได้ประยุกต์เอาวัฒนธรรมคนเมืองเรื่องการประกวดแข่งขันเอาเดิมนั้น ดังนั้นการปฏิบัติบุญเพื่อสนองตอบความเชื่อดังเดิมจึงกลายมาเป็นธุรกิจ เป็นการเล่นสนุกเพื่อให้ได้มาซึ่งรางวัล (ประยูร ดาราก้านตรง, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2542)

วิธีการปฏิบัติ ประยูร ดาราก้านตรง เล่าว่า

“..บุญบั้งไฟใหญ่บ้านหมู่มัน จะกระทำขึ้นเพื่อบูชาไฟต่อพญาแถน และได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในทุก ๆ 3 ปี กำหนดการแบ่งออกเป็น 3 มื้อ(วัน) คือ วันบูชา วันแห่ และวันจุดบั้งไฟ ในวันบูชา เฒ่าจ้ำ สืบทอดการคัดเลือกชายฉกรรจ์ที่มีร่างกายแข็งแรง มีความอดทนอดกลั้น และเสียสละ เพื่อไปทำการเสี่ยงทายที่ดอนปู่ตาเพื่อเป็นรางวัลของผีควาย เมื่อการบวชควาย

เสร็จสิ้นลงแล้ว ผู้ทำหน้าที่เป็นควายจ่า (หรือควายป่าพ่อนุ) ก็จะเดินทาง
 ป่าวประกาศเพื่อบอกบุญ มีเสียงกลอง และการร่ายรำของควายจ่าจะเป็น
 เครื่องหมายการเริ่มต้นงานบุญบั้งไฟ หมู่บ้านจะเริ่มคึกคักด้วยไทบ้าน
 (ชาวบ้าน) ห่อข้าวต้ม บีบข้าวปุ้น(ทำขนมจีน) หรือเตรียมข้าวปลาอาหารไว้
 ต้อนรับญาติพี่น้องที่จะต้องเดินทางมาชมงาน ตลอดจนนักท่องเที่ยว วัด
 ได้คุ้มใดที่จัดส่งบั้งไฟเข้าแข่งขันก็จะพากันหมกมุ่น เอ้(แต่งให้สวย)บั้งไฟให้
 งดงาม และช่วยกันทำในวันนั้น วันที่ 2 เป็นวันแห่ใหญ่ ในตอนเช้าเผ่า
 จ่าจะทำพิธีบูชาผีปู่ตาอีกครั้งหนึ่ง โดยบั้งไฟบูชา 1 ขาเซีย (ขาเซีย หมายถึง
 ขาดั้งกาบบาทเพื่อรับการตั้งบั้งไฟ 3 บั้ง(ลำ)) ควายจ่าจะทำหน้าที่แห่
 บั้งไฟดังกล่าวไปป่าวแก่ผีปู่ตา เพื่อขอให้พิทักษ์รักษากิจกรรมบุญบั้งไฟที่
 จะเกิดขึ้นให้ราบรื่นไปด้วยดี ตอนบ่ายขบวนแห่บั้งไฟงาม ก็จะเริ่มเคลื่อน
 และจะดำเนินไปจนหมด หลังจากนั้นก็จะแห่ใหญ่ตามประเพณี คือ แห่บั้ง
 ไฟที่จุดถวายในมืออื่นเช้า(วันรุ่งขึ้น)การจัดขบวนแห่ใหญ่คือ หอผีปู่ตา พระ
 อภิชาตย์ ควายจ่า และบั้งไฟ และประชาชน เครื่องดนตรีที่นำมากำกับ
 จังหวะคือ กลองควายจ่า และกลองกริ่ง เป็นต้น เส้นทางที่แห่ก็คือ หมู่บ้าน
 ที่อยู่ใกล้เคียงทุกหมู่บ้าน จุดมุ่งหมายเพื่อบอกบุญแก่เพื่อนบ้านทั่วไป
 ตะวันตกดินก็จะแห่ย้อนกลับบ้าน และมือสุดท้ายคือ การจุดบั้งไฟ บั้งไฟ
 ทุกบั้งจะถูกนำไปโหมกัน ที่กองอำนวยการรอเวลาที่สีจุดแข่งขันกันต่อ
 ไป..”

(ประยูร ดารากันตรง,สัมภาษณ์,18 เมษายน 2542)

คุณค่าของการปฏิบัติ ปัจจุบันจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติของชาวบ้านเป็นไปเพื่อสนอง
 ตอบความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เพื่อความสนุกสนาน และให้เป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมเท่า
 นั้น ชาวบ้านลืมนัยเบื้องหลังที่เป็นคุณค่าของพิธีกรรม

6.2.3 ประเพณีการบวชควายจ่า

ประเพณีการบวชควายจ่านั้น ชาวบ้านเล่าว่า

“..เป็นประเพณีที่ปรากฏอยู่ในเขตตำบลหมูม้นที่นับถือบรรพบุรุษเจ้าพ่อ
 โสภแดง ซึ่งเป็นต้นตระกูลกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ละแวกบ้านหมูม้น บ้าน

หวายหลิม บ้านเขื่อนนคร บ้านดอนแดง และบ้านคุดขนวน ซึ่งหมู่บ้าน
ทั้งหลายเหล่านี้ ได้แตกเหล่าแตกกอออกไปจากต้นตระกูลคนบ้านหมูมัน..”

(ประยูร ดารากันตรง, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2542)

จุดมุ่งหมายของการบวชควายจำ คือ การแสดงความมีกตัญญูต่อบรรพบุรุษผู้ควาย
ที่รับใช้ผู้คน ในการทำนามาแต่โบราณกาล การเลือกคนที่จะเป็นร่างทรงของผู้ควาย จะ
คัดจากชายฉกรรจ์ที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีความอดทนและเสียสละ เพื่อมาทำพิธี
เสี่ยงทายต่อหน้าหอผีปูด้า ในวันรวมเฒ่าจำ เฒ่าจำ ฝ่ายหญิงที่มารวมกันก็จะช่วย
เตรียมเครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วย

ขัน 5 ขัน 8 อย่างละ 1

กรวยดอกไม้ธูปเทียน จำนวน 4 กรวย

เงิน 4 บาท

น้ำสะอาด 1 หาบ

เหล้า 1 ขวด

อาหารคาวหวาน 1 หาบ

ไม้พลองยาว 1 วา

เครื่องแต่งกายควายจำ

วิธีปฏิบัติ เมื่อเตรียมเครื่องสักการะเรียบร้อยแล้ว ชายฉกรรจ์ที่ได้รับเสนอชื่อ พร้อมด้วย
คณะเสี่ยงทายจะเดินตามเฒ่าจำสู่ดอนปูด้า เฒ่าจำจะกำหนดตำแหน่งที่วางเครื่องบูชา เรียกชาย
ฉกรรจ์ทั้งหมดเข้าแถวต่อหน้าศาล เฒ่าจำจึงเริ่มป่าวเทวดาอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นสักขีพยาน
เพื่อเสี่ยงทายหาคนดีเป็นร่างทรง หากผู้ใดมีคุณสมบัติ ให้ไม้ที่วัดวานี้ จงยาวกว่าหนึ่งวาของชาย
เหล่านี้ จากนั้นก็จะให้ชายฉกรรจ์ทั้งหลายถอดเสื้อ กางแขนออกเพื่อวัดวา การเสี่ยงทายจะเริ่ม
ต้นเสี่ยงใหม่ครั้งแล้วครั้งเล่า จนได้คนดีเป็นที่พอใจครบ 7 คน ในจำนวน 7 คน ดังกล่าวจะต้อง
เสี่ยงเพื่อให้ได้คนดีที่สุดเป็นควายจำ ในระหว่างการเสี่ยงทาย หากมีคนใดคนหนึ่ง ในจำนวนชาย
ฉกรรจ์ที่ถูกเลือกทั้ง 7 ชาวบ้านเล่าว่า

“..ถ้าผู้ชายฉกรรจ์ผู้ใด ปวดเขี้ยวปวดถ่ายและขออนุญาตที่ประชุมไป
ปถ่ายทุกข ก็จะได้ยินเสียงโห่ร้องยินดีประโคมกลองขึ้นมาทันที เพราะ

เหตุดังกล่าวนี้เป็นสัญญาณหรือเครื่องหมายบอกถึงความสมบูรณ์ของฟ้า
ฝน..”

(ประยูร ดาวาก้านตรง,สัมภาษณ์,18 เมษายน 2542)

หลังจากการเสี่ยงทายได้คนดีตามที่ปรารถนาแล้ว ชายที่ถูกเลือกจะถูกเปลื้องผ้าสวมใส่
อาภรณ์ของควายจ่าที่เตรียมมา กางเกงม่อฮ่อมเก่าที่เปื้อนสี ร่างกายถูกขบทาด้วยดินก้นหม้อ
ผสมน้ำมันงา

(เขม่าไฟผสมน้ำมันงา) ทาสีตามหน้าตา สวมหมวกเขาควายเป็น 4 เข่า ซึ่งมีคติเป็นตัวแทน
ของ แถนหนึ่ง พระพุทธรูปเจ้าหนึ่ง ฆิปปูตาสายแนนหนึ่ง และบรรพบุรุษผิควายหนึ่ง สะพานพวงทาม
(กระดิ่งเล็ก ๆ ร้อยเป็นพวง) ผูกอวัยวะเพศให้มีขนาดใหญ่โต นำเอาเขาหมูมาผูกร้อยเป็นขนเพชร
จากนั้นก็ทำพิธีบวชควาย สำหรับชายที่เหลืทั้ง 6 ก็ได้รับมอบหมายสวมบทบาทประชาชนผู้ทำ
มาหากินด้วยเครื่องมือทำมาหากินของท้องถิ่น เช่น ถีอปีนผา ถีอมิดอีโต้ (พรัขนาดใหญ่) แหกับ
ข้อง คุ(ถังน้ำ)กับเสียมหรือสวิง คนหนึ่ง แสดงเป็นนางหว่า และคนหนึ่งสะพายย่ามแสดงเป็นเจ้า
ของควาย ทั้งหมดเมื่อเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเสร็จแล้วจะมานั่งล้อมวงกันต่อหน้าห่อผี เหล้าและ
เครื่องสังเวยทุกชนิดถูกเผยแพร่(เปิด)ออก เฒ่าจ้ำปาวเทวดายกชั้น 5 และชั้น 8 อัญเชิญผีปู่ตา และ
วิญญาณของควายจ่าเข้าสู่สถิตยในร่างของคนทรง ให้ศีลและสั่งสอน จากนั้นก็จะหยิบเหล้าปู่ตา
รินใส่ถ้วย เฒ่าจ้ำจับนิคหนึ่งก่อนส่งให้ผู้เป็นร่างทรง คนทรงจะส่งต่อไปยังสมาชิกทุกคน เสี่ยง
กลอง รำมะนา ดังขึ้น ประกอบจังหวะด้วยฉาบใหญ่และฉาบเล็ก ในจังหวะที่เร้าใจ ประชาชนให้
ร้องยินดีควายจ่าจะร่ายรำรอบๆ ห่อผี 3 รอบ แต่ละรอบประชาชนที่ไปร่วมพิธีจะแย่งกันสาดน้ำ
หลังจากนั้นควายจ่าก็ต้องร่ายรำไปบอกบุญบ้านนั้นบ้านนี้ ทุก ๆ ครั้วเรือนที่ควายจ่าไปเยี่ยมจะ
สาดน้ำและถวายเงิน หรือเศษเงินตามศรัทธา เงินที่ได้จะนำไปรวมกับกองทุนวัด เพื่อจัดเป็นเงิน
รางวัลบั้งไฟ หรือจัดเป็นภัตตาหารถวายพระในวันต่อไป

ควายจ่าจะเดินทางร่ายรำ วิ่งบ้างเดินบ้างไปตลอดวันจนกว่าตะวันจะตกดินจึงจะหยุดเล่น
ได้ และเช้าของวันใหม่ก่อนตะวันจะขึ้น ควายจ่าและคณะจะเริ่มทำหน้าที่บอกบุญต่อไปจนครบ
ทุกหมู่บ้านที่แจ้งความจำนงนำบั้งไฟถวายแด่ และในวันสุดท้าย คือวันจุดบั้งไฟ ควายจ่าจะทำ
หน้าที่เป็นผู้นำขบวนแห่บั้งไฟจุดบั้งแล้วบั้งเล่าจนหมดคว้น เมื่อบั้งไฟสุดท้ายทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้า
ขบวนควายจ่าจะเกลือกกลิ้งในโคลนตมก่อนจะเดินทางไปยังดอนปู่ตา ปลดเปลื้องเครื่องแต่งกาย
ลงบูชาต่อหน้าห่อผี หน้าทีของควายจ่าได้สิ้นสุดลงตรงนั้น

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ เจตนาที่แท้จริงแล้วต้องการตอบแทนพระคุณบรรพบุรุษผิควาย ให้ได้ลงเล่นสนุกในเทศกาล ช่วงเวลาที่กำหนดงานบุญก็คือ ตั้งแต่เดือนหกออกใหม่ 1 ค่ำเป็นต้นไป ถึงกลางเดือน 7 บทบาทของควายจำนับว่าเป็นบทบาทที่ทำได้ยาก เพราะต้องใช้ความอดทน อดกลั้นเป็นเลิศ เป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการเสียสละ นอกจากนั้นในพิธีบวงสรวงควายยังให้คนรุ่นใหม่ได้ยึดเป็นคติสอนใจในด้านการยอมรับอำนาจ บทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในกิจกรรมที่ไม่ก้าว ก้าวกัน และทุกคนต่างมีความสำคัญยิ่งใหญ่ในหน้าที่ของตนทั้งสิ้น

6.2.4 ประเพณีการลงปลา

ประเพณีการลงปลา เป็นประเพณีเพื่อการดำรงชีวิตอีกประเพณีหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในทางตรง ประการที่หนึ่งต้องการให้ประชาชนไม่เอาัดเอาเปรียบ ในการแสวงหาผลประโยชน์จากแหล่งน้ำอันเป็นที่ส่วนรวม ประการที่สอง เงินอุดหนุนที่ได้จากการ เก็บเครื่องมือในการจับปลาจะถูกนำมาเป็นเงินทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน ในทางอ้อมต้องการให้ ประชาชนในหมู่บ้านได้มีกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นผู้ให้ และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์สามัคคี ประองตองในหมู่คณะ

วิธีการปฏิบัติ กำหนดตำบลหมู่บ้านแล้วว่า

“..บ้านหมู่บ้านจะมีประเพณีลงปลาแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นเล็กน้อยนะครับ คือ การกำหนดพื้นที่สงวนพันธุ์ปลาวางแนวทางในการปฏิบัติไว้ตั้งแต่ต้น และออกประกาศเสียงตามสายเกี่ยวกับพื้นที่สงวนจะลงปลาในช่วงหน้าแล้ง เป็นเวลากี่วันแล้วแต่ข้อตกลงครับ ส่วนราคาในแต่ละอุปกรณ์จะแตกต่างกัน ออกไปขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของเครื่องมือที่ใช้ และจะนำป้ายปักประกาศ ที่หนองน้ำอีกครั้งหนึ่ง บ้านหมู่บ้านมีแหล่งน้ำสาธารณะจำนวน 13 แหล่ง การกำหนดเขตสงวนจะเลือกหนึ่งในสามของหนองน้ำทั้งหมด ในปีหนึ่ง ๆ แหล่งสงวนจะเวียนไปตามหนองน้ำต่าง ๆ เพื่อให้พันธุ์ปลาไม่ถูกรบกวน เมื่อครบเวลาอันควร ก็จะมีการประชุมปรึกษาหารือข้อตกลง ออกประกาศ ทั้งในและนอกหมู่บ้าน ต่อจากนั้นก็เปิดโอกาสให้หาปลาได้ตามใจชอบ โดยมีเงื่อนไขการเก็บค่าเครื่องมือจับปลา..”

(สุพรม จตุรเทศ,สัมภาษณ์,22 เมษายน 2542)

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ กิจกรรมการลงปลาเป็นกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตโดยตรง หากจะกล่าวถึงประโยชน์ที่มีต่อส่วนรวมก็มาก จุดมุ่งหมายก็เพื่อความสนุกสนาน การหาปลาอาจจะมีการพนันขันต่อ อาจมีการร่วมกันดื่มกินสนุกสนาน และก็เป็นประเพณีใหม่ที่กำหนดขึ้นเป็นประเพณีประจำปีของชาวบ้านหมู่บ้านเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมาเอง

6.2.5 ประเพณีการทำนาสามัคคี

วิธีปฏิบัติ ในต้นฤดูกาลทำนาชาวบ้านหมู่บ้าน หมู่ที่ 8 จะมีการสำรวจความสนใจที่จะรวมกลุ่มกันทำนา โดยจะกำหนดให้แต่ละกลุ่มมีจำนวนครัวเรือนไม่เกิน 5 ครัวเรือน วันต่อวัน และลงมือปฏิบัติงานตามตารางซึ่งก็มีเงื่อนไขของฟ้าฝน ในวันหนึ่ง ๆ ผู้เป็นเจ้าภาพจะจัดอาหารสำหรับสมาชิก 3 มื้อ และสมาชิกทุกคนก็จะทำงานเต็มเวลาและเต็มความสามารถเพื่อประโยชน์ที่จะเกิดต่อสมาชิก ระบบการทำงานร่วมกันนี้ไม่เจาะจงว่าจะจัดเฉพาะฤดูการปักดำเท่านั้น ในฤดูเก็บเกี่ยวก็จะรับผิดชอบร่วมกันอีกด้วย

คุณค่าของการปฏิบัติ เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการทำนามากขึ้นเพื่อแก้ปัญหาแรงงานในภาคเกษตรกรรม ดังนั้นคุณค่าที่ได้จากการทำงานร่วมกันก็คือ ความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนพ้องที่ร่วมอาชีพมีความความผูกพันอีกระดับ เป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างงานบนพื้นฐานภูมิปัญญาของท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ และยังบังเกิดผลต่อความสามัคคีของกลุ่มชนให้แน่นแฟ้นได้อีกระดับหนึ่งด้วย

6.3 ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมที่เกิดจากพุทธศาสนา

บ้านหมู้น เป็นหมู่บ้านที่มีชนบทธรรมนิยม ประเพณี ที่ได้ผสมผสานมากันอย่างงดงามแล้ว ระหว่างความเชื่อเรื่องผีสงฆวนอกเข้ากับวิถีแห่งพุทธ จนกระทั่งกลายเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ความเป็นอิสระทางด้านความคิดและความดั่งามสร้างสมภูมิปัญญา และได้สืบทอดถึงคนรุ่นลูกหลาน "ฮีตสิบสองคองสิบสี่" จึงเปรียบเสมือนบันทึกวิถีชีวิตทั้งหมดของชาวบ้านหมู้น วิถีแห่งการผสมผสานวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความสะดวกในการลำดับการปฏิบัติ ประเพณีตลอดปี ผู้ศึกษาจึงขอเสนอสาระสำคัญตามลำดับเวลา ได้แก่ บุญเข้าปฐวิสกรรม บุญคูณลาน บุญเดือน 3,4,5 บุญบั้งไฟ บุญเบิกบ้านเลี้ยงเมือง บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า และบุญบวชนาค

6.3.1 บุญเข้าปรีวาสกรรม

บุญเดือนห้า หรือบุญเข้าปรีวาสกรรมที่ชาวบ้านหม่มนิยมปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน มีเจตนาเพื่อที่จะปฏิบัติบุญ และบริจาคทาน มิได้มีการกันแสดงเขตกรรมตามคติพุทธ ส่วนมากชาวบ้านหม่มนิยมไปร่วมเข้ากรรมกับวัดบูรพาภิราม หรือวัดป่าบ้านเปลือย ตำบลในเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด การปฏิบัติก็คือการนุ่งขาวห่มขาวนำข้าวปลาอาหารอื่น ๆ ไปบริจาคทาน ฟังเทศน์และทำสมาธิเท่านั้น

6.3.2 บุญคูณลาน

บุญคูณลานเดิมเป็นประเพณีที่เกิดจากวิถีการดำรงชีวิต เพื่อขอบคุณพระแม่โพสพที่ดลบันดาลให้ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์และผลผลิตสูง นิยมปฏิบัติกันในเดือนที่ 2 หรือปลายเดือนห้าเพราะช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นเวลาที่ทำลอมข้าว ปลงข้าว และนวดข้าว เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องกัน และหลังจากนวดข้าวเสร็จแล้วก่อนขึ้นยุ้งฉางแต่เดิมจะเชิญนางทรงมาทรงเจ้าเข้าผี นางทรงจะแต่งกายด้วยสีดำล้วน ดินหรือชายผ้าถุงแต่งด้วยขิด ชายพกต่อด้วยสีแดง ผ้าชะม้าพาดบาทตัดดอกจำปา เครื่องบูชาดั้งเดิมก็คือ ต้นตะไคร้ 4 หวี หนามพุทรา 4 ก้าน พาช้าวทั้งของคาวของหวาน ไข่ต้มทั้งตัวเหล้าโรง 1 ขวด ไข่ปลอดเชื้อ 1 ใบ ข้าวเหนียวปั้นเป็นคำเท่ากำปั้น 1 กำ

วิธีปฏิบัติ ชาวบ้านเล่าว่า

“..เจ้าภาพเพิ่มสัจเครื่องบูชาลงในพาโตก ข้าวก้อน ไข่ ดอกไม้ 1 คู่ ใส่ลงในกระต๊อบข้าวแล้วจะยกขึ้นตั้งบนยอดของกองข้าว แม่นางโพสพเข้าทรง หลังจากพอรำรอบ ๆ กองข้าวแล้ว จากนั้นแม่นางก็จะรำหน้า ขบวน ดักข้าวขึ้นสู่ยุ้งฉาง พาอาหาร และเครื่องบูชาสิติก(ถูก)นำมาวางไว้ประตูยุ้ง และจะวางบูชาไว้ถึง 4 วัน จึงจะยกออก หรือล้างเทีย(บางที)ก็ไม่ยกออกเลย ในปัจจุบันคุณยายจันทร์ผู้เข้าทรงเจ้าแม่โพสพได้ถึงแก่กรรมแล้ว ปกติสืบทอดตามตระกูลแต่ คุณยายไม่มีสามีและลูกหลานสืบทอดพิธีกรรมบูชาพระแม่โพสพต่อ พิธีก็จะเลยถึยกย่องลงเหลือเพียง วงเครื่องบูชาที่เ็นว่า ปลงข้าว เท่านั้น พิธีพระก็หวั่น(เพ็งจะ)ถูกยกมาประสมประสานในระยะหลัง และยึดถือปฏิบัติเฉพาะครอบครัว

เท่านั้น พิธีพระที่ปรากฏเห็นทุกมือนี่(ในปัจจุบัน) สืบพบว่า ในตอนเช้ามี
การถวายภัตตาหาร และอัญเชิญเครื่องบูชาเอาข้าวขึ้นเล่า(ขึ้นสู่ยังฉาง)

(ผาย คำตะพันธ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2542)

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ จุดมุ่งหมายของการทำบุญคุณลามมีจุดประสงค์ เพื่อขอบคุณ
พระแม่โพสพ เป็นพระแม่แห่งความอุดมสมบูรณ์และอัญเชิญท่านพำนักในยังฉางเป็นสิริมงคลแก่
ชาวนาในอันที่ จะมียู่มิกิน ในชีวิตประจำวัน ตอนหลังที่มีพิธีพระ เป็นพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามา
เกี่ยวข้อง น่าจะมีความหมาย 2 นัยคือ ประการที่หนึ่ง เพื่อทำบุญถวายภัตตาหาร เพื่อความเป็นสิ
ริมงคลทั้งในด้านความอยู่เย็นเป็นสุข และความมียู่มิกินในวันต่อ ๆ ไป อีกประการที่สอง เพื่อ
นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ และบอกกล่าวญาติพี่น้อง มาร่วมทำบุญหลังการถวายภัตตาหารพระและรับ
ประทานอาหารแล้ว หลังจากนั้นพี่น้องที่มาร่วมงาน จะเป็นแรงงานช่วยเหลือกันในการขนย้ายเป็น
เครื่องหมายของการให้वानในการช่วยเหลือขนข้าวขึ้นสู่ยังฉางเป็นอย่างดี

6.3.3 บุญเดือน 3 เดือน 4 และเดือน 5

บ้านหม่มดั้งเดิมก็เคยมีบุญข้าวจี หลังการเก็บเกี่ยวข้าวสู่ยังฉาง เหมือนกับ
ประเพณีบุญของภาคอีสานทั่วไป แต่เนื่องจากบ้านหม่มมีวัดถึง 3 วัด มีความเชื่อกล่าวแก่กันมา
ว่า ในปีหนึ่ง ๆ วัดแต่ละวัดจะต้องทำบุญมหาชาติหรือบุญพระเวสสันดร ดังนั้นชาวบ้านหม่มจึง
มีกำหนดการทำบุญพระเวสสันดร พร้อม ๆ กับการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่แทนการทำบุญข้าวจี โดย
กำหนดให้เดือน 3 เป็นบุญกุ่มข้าวใหญ่วัดทุ่ง พร้อม ๆ กับบุญเวด(บุญพระเวส) เดือน 4 จะเป็น
เวลาบุญของวัดกลาง และเดือน 5 ตรงกับวันสงกรานต์พอดี จะเป็นบุญกุ่มข้าวใหญ่ และเทศน์
มหาชาติของวัดเหล่า ดังนั้นในพิธีผู้ศึกษาจึงแยกรายละเอียดออกเป็น 2 ตอน คือ

ส่วนบุญที่เป็นกุ่มข้าวใหญ่

ในวันโฮมของบุญมหาชาติ ขณะที่คนเฒ่าคนแก่และคณะกรรมการหมู่บ้านทำ
การตกแต่งศาลาการเปรียญและแต่เครื่องบูชาขึ้น อีกส่วนหนึ่งของกรรมการวัดจะตั้งโต๊ะลงบัญชี
รับบริจาคทั้งที่เป็นเงิน และข้าวเปลือก ชาวบ้านจะค่อยทยอยกันออกมาทุกครัวเรือน จุดมุ่งหมาย
ของการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ก็คือ หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ทางวัดก็ได้
เปิดโอกาสให้ประชาชนได้สั่งสมบุญบารมีด้วยการบริจาคทาน ชาวบ้านเล่าว่า

“..ลาว(บาง)คนไม่มีข้าวเปลือกก็จะบริจาคด้วยเงิน..”

(มะลิ มัชฌิม,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542)

การตั้งกองข้าวจะตั้งไว้ตลอดวันถึงรุ่งขึ้นของอีกวัน หลังพระภิกษุฉันภัตตาหารเช้าแล้ว ก็จะมีการโยงสายสิญจน์ดอกไม้ ธูป เทียน วางบนยอดกองข้าว ชาวบ้านน้อมใจกันถวายทาน จากนั้นก็จะมีการประมูลราคาข้าวเปลือกต่อดัง เพื่อนำเงินจำนวนดังกล่าวนั้น สมทบทุนเพื่อการกุศล และกิจของวัดเมื่อได้รับเงินส่งถึงมือกรรมการวัดแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธี

ส่วนที่เป็นบุญแมว(บุญพระเวส)

ในวันโฮม(วันรวม) กรรมการวัดและชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะนำกล้วย และ ข้าวสารออกไปรวมกันที่วัด ฝ่ายชายจะตกแต่งประดับประดาสถานที่ให้เหมือนแบบจำลองอาศรม ป่า ฝ่ายเจ้าพิธีโดยการนำของเฒ่าจ้ำ จะทำพิธีตั้งหอพระประอุทิศ ปักตุง หรือ ธง ไว้ทั้ง 4 ทิศ ของศาลาการเปรียญคนเฒ่า คนแก่ฝ่ายหญิงจะทำขันหมากเบ็งจำนวน 6 อัน (หมากเบ็ง หมายถึง พานบายศรีขนาดเล็กที่มีฐานและยอดสมบูรณ์ในตัว) คู่หนึ่ง จะนำไปวางบูชาที่หอพระอุทิศ และ อีก 4 จะวางบูชาทั้ง 4 ทิศ ของธรรมาสน์ นอกจากนั้นก็จะจีบเมี่ยงหมาก มวนยาสูบ จำนวนอย่าง ละ 1 พันชิ้น เพื่อบูชาคาถาพันบนศาลานั้น จะมีสายข้าวตอก ดอกข้าวสาร ดอกยาง ดอกสะแบง ดอกโสนซึ่งจักเจียนด้วยลำหม่อนสด มีรังผึ้ง นกसान ตักแตนสานจากใบตาล และสัตว์ต่าง ๆ ได้ ธรรมาสน์จะมีอ่างน้ำ มีหอย ปลา ปู และเต่า รวมทั้งจอก แหน และพืชน้ำอื่น ๆ ส้มโอมัง 1 รวง กระดาษเทียนและธูป ซึ่งต้องจุดไว้ตลอดเวลา เป็นต้น

ในตอนเย็นของวันโฮม เฒ่าจ้ำก็จะให้ประกาศเสียงตามสาย เรียกเอาลูกหลานผู้แข็งแรง และผู้มีจิตเป็นกุศลไปแห่ดอกไม้ ซึ่งดอกไม้ที่นำประดับตามเสาศาลาการเปรียญจะเลือกแค่เพียง ดอกลำดวนเท่านั้น การไปแห่ดอกไม้จะนำด้วยส้มโอมังหนึ่งลูก กลอง ฉิ่ง ฉาบ หรืออาจจะเป่ามโหรีพื้นบ้านครบชุด เมื่อได้ดอกไม้แล้วก็จะแห่แหนรำยรำมาผูกไว้กับเสาศาลา เพื่อให้ดูเหมือน ป่าจริง ๆ เสร็จแล้วพระภิกษุสงฆ์ก็จะเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสนจนจบกัณฑ์ เป็นอันเสร็จพิธีในวัน โฮม

ในวันทำบุญเวลา 04.00 ตรงหรืออาจจะเศษเล็กน้อย เฒ่าจ้ำก็จะออกประกาศเสียงตาม สาย ปลุกลูกหลานขึ้นมาเตรียมแห่ข้าวพันก้อน ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะปั้นข้าวเหนียวพอคำ และทำให้มีจำนวนตามบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว หรืออาจจะทำเผื่อแผ่ต่อเปรตมารอื่น ๆ อีกบ้าง

ก็ได้ แห่ข้าวพันก้อน ไปรอบศาลาการเปรียญ ชาวบ้านก็จะนำข้าวไปเรียงรายไว้ตามเขตที่ปักปัน สำหรับพิธีเพื่อป้องกันเปรตมารขึ้นไปรังควาญขณะฟังเทศน์ จากนั้นก็จะมีการอาราธนาสังฆาส เทศน์สังฆาส อาราธนามหาชาติ และเทศน์มหาชาติจนจบครบทั้ง 13 กัณฑ์ เมื่อครบแล้วก็จะเทศน์ฉลอง ช้อง กลองประโคมรัวระฆัง ป่าวร้องแก่เทวดาว่า การปฏิบัติบุญได้เสร็จสิ้นลงแล้ว

ประชาชนที่มีได้ไปนั่งร่วมฟังเทศน์ หรือผู้มีจิตศรัทธาทุกบ้านเรือน จะแต่งกัณฑ์เทศน์ ซึ่งหมายถึง ของถวาย ประกอบด้วยเครื่องปัจจัยไทยทานเป็นชุดไปถวายพระ หรืออาจมีกัณฑ์หลอน ซึ่งหมายถึง เงินที่จะนำไปถวายพระโดยไม่เจาะจงว่าจะถวายรูปใด และถ้าเจาะจงจะเรียกว่า กัณฑ์จบ(จบแปลว่าแอบ ซ่อน จ้องจะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง) ชาวบ้านจะแห่หลอนกันเป็นที่สนุกสนาน ในส่วนของอารามเทศน์ผู้ฟังเทศน์ก็จะไมทนาโต้ตอบกันระหว่างที่ม้ายหญิง จบกัณฑ์แต่ละกัณฑ์จะนำเงินดังกล่าวถวายแด่พระผู้เทศน์ และมีการประโคมฆ้องสดข้าวสารและหวานเงินระหว่างนี้ด้วย

ชาวบ้านเล่าว่า “..การทำบุญมหาชาติ ที่บ้านหมู่มันได้กำหนดวันเวลาให้คู่กับบุญกุ่มข้าวใหญ่ นั้น ทั้งสามวัดจะยึดถือแนวปฏิบัติเหมือนกันทุกประการ ในวันบุญชาวบ้านจะหยุดงานเล่นสนุกสนานเต็มที่ ร่ายรำไม่รู้เหน็ดเหนื่อย คณะมโหรีก็จะทำหน้าที่แห่กัณฑ์หลอนกันทั้งวันจนกว่าจะเสร็จพิธีจึงเลิก..” (มะลิ มัชฌิม,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542) ซึ่งก็นับเป็นแนวปฏิบัติที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นในด้านความรักสนุก รักการละเล่นและการทำบุญมาก การทำบุญถือเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตประจำวันหนึ่งเลยทีเดียว

6.3.4 บุญสงกรานต์

บุญสงกรานต์บ้านหมู่มัน นิยมปฏิบัติตามวันเวลาที่เป็นสากลเหมือน ๆ กับแหล่งอื่น ๆ ในประเทศไทย กำหนดเวลาในการทำบุญจะมี 3 วัน คือ วันที่ 13 วันดำหัว 1 วัน(วันที่ 14 เมษายน) และวันเนาเกลิงศก ชาวบ้านหมู่มันทั่วไปยึดถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่เบิกศักราช

การปฏิบัติ ในวันมหาสงกรานต์คือวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านหมู่มันจะทราบโดยทั่วกันว่าโรงเรียนบ้านหมู่มันนั้นจะเป็นเจ้าภาพจัดสถานที่เพื่อประกอบพิธีการทำบุญเลี้ยงพระ ปลอยนก ปลอยปลา ตลอดจนการเปิดโอกาสให้คณะครู – นักเรียน ได้เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติ ประเพณี โดยคณะครู – อาจารย์เป็นแบบอย่าง ตลอดจนประชาชนที่มาร่วมงาน ประกาศเกียรติ

คุณแก่ตัวอย่าง นักเรียนดีเด่นประจำปี เงินรางวัลส่วนใหญ่จะได้มาจากการบริจาค ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ถึงกิจกรรมที่มีให้ฟังว่า

“..ในตอนบ่าย ๆ วัดลิตถิกลองโฮม เอาพระลงที่หอสงฆ์ ประชาชนชาวบ้านหมู่บ้านก็ลีนำเอาน้ำอบน้ำหอม ดอกไม้รูปเทียนไปรวมกันที่วัด ผู้อาวุโสเป็นผู้นำทำพิธีกล่าวคำบูชาดอกไม้ ขอขมาที่ล่วงเกิน รตนน้ำ จากนั้นก็สงฆ์พระทั้งพระพุทธรูปและพระสงฆ์ทุกรูป สิ้นสุดการสงฆ์พระกะสิเริ่มสาดน้ำกัน..”

(แก้ว คำภักดี,สัมภาษณ์,27 เมษายน 2542)

ในวันที่ 14 เป็นวันที่ลูกหลานในครอบครัวที่อพยพไปตั้งถิ่นฐาน หรือทำมาหากิน ณ ถิ่นอื่นๆ จะเดินทางกลับบ้านเพื่อประกอบพิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปประจำตระกูล สงฆ์ธาตุ(กระดูก)บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ มีการทำบุญถวายปัจจัยไทยทานแล้วแต่กำลังศรัทธา รตนน้ำดำหัว บุพการี ปู่ย่าตายายสายเลือดพี่น้อง สุดท้าย ลูก ๆ ก็จะทำพิธีอาบน้ำให้พ่อแม่ แต่ในทางปฏิบัติพิธีอาบน้ำให้พ่อแม่หายไป โดยส่วนใหญ่ที่เห็น ก็คือจับกลุ่มกันเล่นสาดน้ำสุดแท้แต่จะสรรหากิจกรรมมาเล่นในบรรดาคนหนุ่มสาว

วันที่ 15 จะเล่นสงฆ์น้ำกันตลอดวันจนพระอาทิตย์ตก มีการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปรวมกันไปด้วยตลอด 3 วัน ตอนเย็นแต่ละวันจะมีการเจริญพระพุทธรุมนต์ ชาวบ้านเล่าว่า

“..การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่หอสงฆ์ ชาวบ้านหมู่บ้านที่อยู่คุ้มวัดได้ กะรับผิดชอบไปสงฆ์น้ำเป็นประจำทุกแลง(เย็น) จนกว่าสิเหิมิด(หมด)เดือนก่อนวันแรม 15 ค่ำเดือน ห้า 3 มื่อ(วัน) เด็กน้อยกะสิไปขนทรายเข้าวัด แล้วยามมื่อแลงทั้ง 3 มื่อ กะสิมีการเจริญพระพุทธรุมนต์..”

(แก้ว คำภักดี,สัมภาษณ์,27 เมษายน 2542)

จนกระทั่งวันสุดท้าย จะมีการตกแต่งประดับประดากองประทายด้วย ดอกไม้ รูปเทียน บรรดาแสงเทียนน้อยใหญ่จะทอแสงระยิบระยับท่ามกลางความมืด พระสงฆ์สวดฉลองเบิกปีกรวดน้ำ เป็นอันเสร็จพิธี และก็จะนิมนต์พระพุทธรูปประทับที่เดิมในโบสถ์วิหารภายในเย็นวันเดียวกันนี้

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ คุณค่าของการปฏิบัติตามประเพณีสงกรานต์ ทำเพื่อความเป็นสิริมงคลเบิกเดือน เบิกปี เดือนความทรงจำที่มีชีวิตผ่านพ้นมาแต่ละปี การพบปะสมาชิกครอบครัวและเครือญาติ สร้างความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นในกลุ่มสายเลือดและกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนการสอนการวบรวมการเคารพผู้อาวุโส ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นต้น

6.3.5 บุญบั้งไฟ (บุญเดือน 6)

บุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่ได้กล่าวไว้แล้วในกรอบประเพณีเพื่อการดำรงชีวิต แต่ในส่วนที่นำมากล่าวอีกในที่นี้ คือ การนำเอาพิธีสงฆ์เข้าร่วมในพิธีกรรม บุญบั้งไฟโดยธรรมชาติเป็นบุญพญามาร ซึ่งเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายทะเลาะเบาะแว้ง แต่ในตำนานท้าวผาแดงส่วนหนึ่งก็ได้กล่าวถึงการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ เพื่อสร้างอานิสงส์ ผลทาน ดังนั้นบทบาทของการเลี้ยงพระในตอนเช้า และการนิมนต์พระอุปฌาย์ขึ้นเสด็จตามหอยโข่งในขบวนแห่ไปตามหมู่บ้านหมู่บ้านต่างๆ นั้น นอกจากเพื่อการสร้างบุญสร้างกุศลแล้วยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งซึ่งน่าจะสันนิษฐานได้ว่า ในระยะแรกของการผนวกรวมเอาการแห่พระซึ่งเป็นพิธีพุทธในชุมชนบ้านหมู่มั่นเข้ามาด้วย ก็เพื่อให้บรรยากาศการแห่ลดความแข็งแกร่งวลง เป็นการป้องกันการทะเลาะเบาะแว้งชกต่อยกันของชาวบ้านด้วยนั่นเอง

6.3.6. บุญเบิกบ้านเลี้ยงเมือง (บุญข้าชะ)

บุญเบิกบ้านเลี้ยงเมืองเป็นประเพณีที่สนองตอบความเชื่อเรื่องผี จุดประสงค์การทำบุญก็เพื่อบวงสรวงหลักบ้าน และขับไล่ภูตผีปิศาจ พิธีที่ได้ผนวกรวมเอาพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยก็คือ การตั้งมุงคูล (หรือ มงคูล ก็เรียก หมายถึง การเจริญพระพุทธรูป) จำนวน 3 คาบ ก่อนพิธีจริง 3 วัน พระสงฆ์ทุกรูปจะรับนิมนต์มาร่วมกันสวดตลอด 3 วันและเข้าวันที่ 4 ก็จะมีการถวายภัตตาหารเช้ากรวดน้ำ เป็นอันเสร็จพิธี การผนวกรวมเอาพิธีทั้งสองเข้าด้วยกันก็เพื่อที่จะรวมเอาพลังแห่งความเป็นสิริมงคลมาเป็นเกราะคุ้มครองและขับไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้าน

6.3.7 บุญเข้าพรรษา (บุญประจำเดือน 8)

การเข้าพรรษาชาวบ้านหมู่มั่นได้ยึดเอาวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นกำหนดการทำบุญ ประชาชนชาวบ้านหมู่มั่นจะนิมนต์พระภิกษุทุกวัดร่วมทำกิจกรรม โดยยึดวัดใดวัดหนึ่งเป็นศูนย์กลางถวายภัตตาหารเช้า เพล ในส่วนที่เป็นตัวของครอบครัวจะแต่ง เครื่องปัจจัยไทยธรรม ผ้า

อาบนํ้าฝน หรืออาจมีการบวชนาค เข้าไปประกอบในพิธีกรรมด้วย ตกเย็นประชาชนชาวคุ้มจะไปเวียนเทียนที่วัดใกล้บ้าน มีการฟังเทศน์ และรักษาอุโบสถศีล นุ่งขาวห่มขาวตลอดหนึ่งวันหนึ่งคืนในวันธรรมสวนะทุกวันจนสิ้นสุตพรรษา

6.3.8 บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดินนิยมทำกันในวันแรม 14-15 ค่ำเดือน 9 จุดมุ่งหมายของการทำเพื่อแจกจ่ายอาหารให้แก่พวกเปรต มาร หรือญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านหมูนั่นถือว่าในช่วงวันเวลาดังกล่าว เป็นวันเวลาที่นรกปล่อยผีให้มีอิสระในการท่องเที่ยว ชาวบ้านจึงมักห้ามบุตรหลานที่เป็นเด็กเล็ก วิ่งไล่เล่นกันในยามแดดมืดากผ้าอ้อม (แดดทอแสงประกายก่อนตะวันตกดิน) และในวันก่อนงานจะมีการห่อข้าวต้มทำขนม และหาอาหารหวานคาวที่ใช้บริโภคในครัวเรือนมาตัดเป็นชิ้นพอคำ แล้วก็จะจับหมาก ยาสูบมวน บรรจุลงในห่อข้าวผิ้นั้นด้วย รุ่งขึ้นประมาณเวลา 3-4 นาฬิกาทุกครัวเรือนจะเรียกกันไปแจกข้าวห่อ ซึ่งจะพากันเป็นกลุ่ม ๆ วางตามต้นไม้ ขอบรั้ว ธาตุ(ที่เก็บกระดูกผู้ล่วงลับไปแล้ว) และลิ้ม เป็นต้น เมื่อวางแล้วก็กลับบ้านเตรียมหุงอาหารสำหรับถวายพระในเช้าวันใหม่ต่อไป

ผู้รู้ในชุมชนเล่าต่อว่า

“ในเช้ามือต่อมา กลุ่มผู้รักษาศีลก็จะขอศีลเพื่อรักษาล้างจากแจกข้าวประดับดิน อีกกลุ่มหนึ่งกะสัณนิมิตพระภิกษุทั้ง 3 วัด ไปโหมกันที่วัดใดวัดหนึ่งเพื่อประกอบพิธีกรรมถวายทานกัน ทั้งหมู่บ้านมีการรับศีล 5 ถวายภัตตาหาร เข้า กรวดน้ำ กล่าวคำอุทิศข้าวปลาอาหาร ฟังเทศน์ ธรรมาส์หนึ่ง(1 ธรรมาส์)ท่อนั้นพิธีกะแล้ว(เสร็จพิธี) มีการถวายด้วยข้าวปลาอาหารจั่งซี่ (อย่างนี้) เป็นประจำทุกๆ ปี..”

(แก้ว คำภักดี,สัมภาษณ์,27 เมษายน 2542)

คุณค่าที่ได้จากการปฏิบัติ เนื่องจากบุญข้าวประดับดินเป็นประเพณีบุญที่เกิดจากพุทธศาสนา ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์สาวกของพุทธศาสนา จึงมีบทบาทสูงสุดในการทำพิธีอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณผู้ล่วงลับ เป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพชน เพื่อถือเป็นแบบอย่างอันดีแก่ลูกหลานสืบไป

6.3.9 บุญข้าวสาก หรือ สลากภัต

เป็นประเพณีในพุทธศาสนา ที่คนไทยกระทำกันทั่วประเทศ จุดมุ่งหมายของการทำบุญก็เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พ่อแม่ญาติมิตรที่นับถือเปรมมารอื่น ๆ และนิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 ในก่อนวันงานลูกหลานสายพี่น้องจะนำข้าวปลาอาหารที่ตนมีมากไปส่ง หรือไปแลกสิ่งของข้าวปลาอาหารจากญาติผู้เป็นพี่ นับเป็นประเพณีบุญที่โยงโยสายสัมพันธ์ในสายเลือดให้แน่นเหนียว และการรวมใจกันส่งอาหารครั้งนี้ญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับซึ่งชาวบ้านหมั่นถือว่า ความปรองดองของคนปัจจุบัน และจะส่งผลแห่งความสุขสู่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

การปฏิบัติบุญ ในวันขึ้น 14 ค่ำ ชาวบ้านจะห่อข้าวต้ม ทำขนม ไว้แบ่งปันลูกหลาน สรรหาเผือกมัน กลอย หรืออาหารที่คนโบราณคุ้นเคยรวมใส่กระดังงาไว้ เมื่อลูกหลานสายใดนำสิ่งของมาคารวะ เรือนใหญ่ก็จะแบ่งปันสิ่งที่เตรียมไว้ใส่ตะกร้าตอบกลับไป ตกเย็นก็จะทำการห่อข้าวสากตามจำนวนที่นาที่ตนจะนำไปถวาย บรรจข้าวมีที่ห่อแล้วใส่ตะกร้าเตรียมไว้ ในเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน ห่อข้าวใหญ่ และข้าวสากมาทำพิธีที่วัด หลังจากเสร็จพิธีที่สงฆ์แล้วก็จะกล่าวคำอุทิศข้าวสาก กรวดน้ำ และนำลงไปแลกเปลี่ยนกันที่ลานวัด ความสุข สนุกสนานเกิดจากการได้แย่งชิง แลกเปลี่ยนกันนี้เอง หลังจากนั้นเสร็จพิธี ชาวบ้านจะนำข้าวสากที่ได้มาวางที่ประตูวังข้าว 1 ห่อ บันไดเรือน 1 ห่อ คีไฟ (เตาไฟ) 1 ห่อ บ่อน้ำ 1 ห่อ นอกนั้นก็จะเป็นไปเลี้ยงตาแฮกตามจำนวนที่นาที่มี

คุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติ คุณค่าส่วนใหญ่เกิดจากศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนามากกว่าอย่างอื่น องค์ประกอบในส่วนของผีเป็นปัจจัยรอง ซึ่งมีความสำคัญน้อยกว่าการเลี้ยงตาแฮกก่อนเบิกฤดูในเดือน 6

6.3.10 การทำบุญออกพรรษา (บุญเดือน 11)

บุญออกพรรษาจัดทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ในตอนเช้าจะมีการตักบาตรเทโวถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ ในเช้าวรณดังกล่าวชาวบ้านก็จะนำเอาเผือก มัน แป้ง น้ำตาล น้ำอ้อย มะพร้าว นม เนย ไปรวมกันที่วัด หญิงสาวพรหมจรรย์ หรือเด็กหญิงรุ่นแตงเนื้อสาวแต่ยังไม่มีประจำเดือนจะถูกคัดเลือกไปบวชชีพราหมณ์ เพื่อทำการกวนข้าวทิพย์ ในส่วนฆราวาสชาย จะตั้งหอประทับขึ้นด้วยต้นกล้วย 4 ต้น วางเครื่องบูชาเป็น 4 มุม เครื่องบูชาประกอบด้วยหมากเบ็ง(พานบายศรี) 4 หน่วย หน่อมะพร้าว หน่อน้ำตาลอย่างใดอย่างหนึ่ง 4 หน่อ ตะไคร้ 4 กอ

และก้านมะพร้าวทำเป็นประตูปราสาท เครื่องบูชาจะวางที่ฐานต้นกล้วยทั้ง 4 มุม บนต้นกล้วยเหนือระดับสายตาเล็กน้อย จะใช้แคร่ไม้ไผ่โยงต้นกล้วยทั้ง 4 ต้น เข้าด้วยกันเป็นร้าน เพื่อเป็นที่แขวนโคมและจุดประทีปบูชา ในส่วนที่เป็นการปฏิบัติเฉพาะครอบครัว ทุกบ้านเรือนจะจุดธูปเทียน ประดับโคมไว้หน้าบ้าน และจะนำข้าวมาน (ข้าวตั้งทอง) ตะไคร้ ดอกไม้ ธูปเทียนไปบูชาที่ร้านดังกล่าวพร้อมอธิษฐานขอพร ในวันนี้จะมีการจุดประทัดและปล่อยโคมลม เป็นที่สนุกสนาน และนอกจากนั้นกลุ่มทายกทายิกา และลูกหลานที่ทำหน้าที่กว่นข้าวทิพย์จะทำหน้าที่ของตนไปจนเสร็จงานจึงเลิก

(จัน มหาพรม, ภัชราวัฒน์ พลเวียงธรรม, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2543)

6.3.11 บุญกฐิน (บุญเดือน 12)

บุญกฐินเป็นประเพณีที่ชาวบ้านหมู่บ้านได้รับการสืบทอดในการปฏิบัติเป็นการส่วนครอบครัวมานานแล้ว ส่วนใหญ่การทำบุญกฐิน เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับด้วยความเชื่อว่า ผลทานมีอานิสงส์แรง จึงได้มีการกำหนดวันเวลาในการทำบุญขึ้น สำหรับเครื่องกฐินที่เป็นผ้ากฐินนั้น ปัจจุบันมีขายสำเร็จรูปทั้งชุด โดยเดินทางเข้าไปซื้อในตัวอำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่จำเป็นต้องจัดหาตามตำนานเดิมอีกแล้ว นอกจากนั้นก็จะจัดหาผลไม้ประเภทกล้วยเครือ มะพร้าว-ตาลทะลาย ต้อนกล้วย ต้นอ้อย ธงจระเข้ ธงตะขาบ จัตุร และอุปกรณ์เครื่องครัวทุกประเภท

การตั้งกองกฐินจะถวายภัตตาหารพระเวลาใดสุดแล้วแต่เจ้าภาพ บางครั้งก็ไม่มีเลย จะมีครั้งเดียวตอนนำกฐินไปถวายพร้อมภัตตาหารเป็นต้น และการตั้งองค์พระกฐินนี้จะมีการตั้งหอพระอุปคุตและเมื่อนำกฐินไปทอดถวายก็จะนำพระอุปคุตไปด้วย

ในกรณีที่ชาวบ้านหมู่บ้านเป็นผู้รับกฐิน ส่วนใหญ่ถ้าเป็นกฐินจากเมืองร้อยเอ็ดจะมีการแจ้งความจำนงค์ในชนิดของอาหารพื้นบ้านที่ชาวเมืองอยากลิ้มลอง มาก่อนล่วงหน้า การนำกฐินเข้าบ้านชาวบ้านจะนำน้ำดื่ม อ้อย กล้วย เสื่อ ไปปูรอรับให้ขบวนกฐินได้เหยียบย่ำผ่านไป หากเจ้าภาพมีศรัทธามากก็จะหว่านเงินลงไปบนเสื่อ หรือผ้าที่นำมารองไว้นั้น กฐินจะถูกแห่แห่นรอบ ๆ หมู่บ้านทำการถวาย กรวดน้ำ ร่วมรับประทานอาหารเป็นอันเสร็จพิธี แต่ความสนุกสนานของผู้มาเยือนส่วนใหญ่จะพอใจรำรำกับคณะมโหรีพื้นบ้าน การกินอาหารพื้นเมืองเดิม และรับของฝากที่ชาวบ้านหมู่บ้านจัดบรรจุหีบห่อไว้ครบถ้วน ของฝากดังกล่าวได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวหลาม ข้าวต้มมัด เป็นต้น

(จินตนา ไชยพาลี, เชิดศักดิ์ ยู่ระไชย, ภา แมนสถิตย์, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2542)

6.3.12 บุญผ้าป่า (ไม่มีกำหนดเวลาทำได้ตลอดปี)

ผ้าป่า เป็นประเพณีบุญอีกประเภทหนึ่งที่เกิดจากวิถีพุทธศาสนา ความมุ่งหมายของบุญผ้าป่าในชุมชนบ้านหมู่มั่น หมายถึง การที่มีผู้ใดผู้หนึ่งมีจิตศรัทธาจะทำบุญด้วยสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าวสาร หนังสือ เงิน ผ้าไตรจีวรพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคที่จำเป็นต่อกิจของสงฆ์มาถวาย พิธีปฏิบัติไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

"กลางเทีย(บางครั้ง)ผู้มีจิตศรัทธาเพิ่นกะแจ้งความจำนงต่อวัด ทางวัดกะสิแจ้งกรรมการวัด กรรมการวัดกะเอิ้นหามโหรีพื้นบ้านแห่แหนไปรอบ ๆ หมูบ้านเพื่อเป็นการประกาศบอกบุญ หากผู้มีจิตศรัทธาผู้ใด ต้องการจะสมทบทุนเป็นเงินก็นำเงินไปร่วมอนุโมทนานำ(ด้วย)"

(แอ๊ด แนนอุดร,สัมภาษณ์,21 เมษายน 2542)

สำหรับอีกลักษณะหนึ่งก็คือ ผู้มีจิตศรัทธาได้นำเงิน หรือสิ่งของไปถวายแก่วัด โดยไม่ต้องการประกาศ หรือหาความสนุกก็มี ในลักษณะการต้อนรับผ้าป่าอันเป็นบุญที่ชาวบ้านหมู่มั่นต้องต้อนรับเกือบตลอดปีและเกือบทุกเดือนนี้ การขอบคุณคนต่างเมืองที่นำสิ่งของมาถวายวัด ชาวบ้านจะพากันบริจาคของต้อน(ของฝาก) เป็นผ้าไหมพื้น ไหมมัดหมี่ หมอนซิด เป็นต้น ของฝากเหล่านี้จะถูกประเมินจากราคาส่งของที่มาถวาย และของต้อนรับก็จะกลับคืนไปพอควรแก่ศรัทธา มีการแสดงพื้นเมือง ซึ่งอาจจะเป็นหมอรำ การร่ายรำของเด็กสาวเด็กหนุ่มในหมู่บ้าน หรือการแสดงความสามารถด้านดนตรี กีฬา แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและกัน ก่อนจากกันก็จะมีพิธีบายศรีสู่ขวัญอัญวยพรให้เดินทางโดยสวัสดิภาพด้วย ผลการต้อนรับที่อบอุ่นทำให้ชาวบ้านหมู่มั่นต้องต้อนรับผ้าป่าเกือบทุกเดือนหรือตลอดปี

6.3.13 การบวชนาค (ไม่มีกำหนดระยะเวลาทำได้ตลอดปี)

การบวชนาค เป็นประเพณีบุญที่จัดขึ้นเพื่อจุดประสงค์หลายประการคือ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายในบุญแจกข้าวประการหนึ่ง เพื่อบวชเรียนประการหนึ่ง หรือบวชตามประเพณีเพื่อตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ประการหนึ่ง ดังนั้นการบวชนาคจึงถือฤกษ์สะดวกไม่กำหนดฤดูกาล ปฏิบัติได้ตลอดปี แต่นิยมมากที่สุด คือ ตั้งแต่เดือน 3 ไปจนถึงเดือน 8 จะเป็นเวลาที่ชาวหมู่มั่นมีงานบวชนาคมากที่สุด การกำหนดวันบวชนาคมีลำดับขั้นตอนของพิธีดังนี้

1. การเตรียมตัวเป็นนาค เจ้าภาพจะพาบุตรหลานไปพบท่านอุปัชฌาย์อาจารย์หรือเจ้าอาวาสวัดที่บุตรหลานจะพำนักระหว่างถือเพศสมณะ จากนั้นก็จะนุ่งขาวห่มขาวฝึกการขานนาคเป็นเวลา 3 วัน พอวันงานเจ้านาค ก็จะมาทำพิธีขอมาบิดามารดา และญาติมิตรเพื่อขอลาบวช จากนั้นก็จะทำพิธีปลงผม โดยมารดาจะเป็นผู้ขลิบผมก่อนบิดา และญาติผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ตามลำดับ พ่ออนาคตจะได้รับการแต่งตั้งตัวพร้อมการแห่รอบ ๆ หมู่บ้าน

2. ในส่วนของการเตรียมสิ่งของและเครื่องบูชาธรรมาสน์ เจ้าภาพจะต้องมีเด้าจ้ำเป็นผู้กำกับดูแลให้เป็นไปตามฮึดคอง เครื่องธรรมาสน์ประกอบด้วย บาตร หม้อกรองน้ำ เข็มเย็บผ้า สบง จีวร สังฆาฏิ รัตประคต ซึ่งรวมเรียกว่า ผ้าไตร หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าโก” นอกจากนั้นก็มีเครื่องใช้ที่ผู้มีจิตศรัทธานำมาร่วมทำบุญก็คือ ที่นอนพับได้ 1 ผืน หมอนไม้จำกัดจำนวน ดอกไม้ ธูปเทียน ต่าง ๆ ในการนี้จะต้องมีหมากเบ็ง (พานบายศรี) เพื่อบูชาจำนวน 2 คู่

3. การแห่नาคไปวัด นิยมแตกต่างกันไปตามฐานะ แห่กันไปตามถนนรอบ ๆ หมู่บ้านอย่างเอิกเกริก เจ้านาคจะมีความพิเศษในด้านการแต่งกาย เช่น สวมเครื่องประดับมากมาย แสดงถึงกิเลสทางโลกที่รุ่มลุ่ม การแห่นั้น จะแห่ไปตามฐานะและความนิยมของเจ้าภาพ เช่น ชีม่าบ้าง ชีคอบคนบ้าง นุ่งในรถยนต์บ้าง หรือนั่งบนเสลี่ยงบ้างสุดแท้แต่เจ้าภาพจะเลือก และจะมีเปรียญเพื่อสำรวจจนเตรียมการบวชในวันรุ่งขึ้น ในวันนี้อาจมีการเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานอีกครั้งหนึ่ง หลังการแห่นาค หรืออาจไม่มีเลยก็ได้ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ สิ่งยั่วยุทางโลกประเภทมหรสพ สมโภชตลอดคืน

4. นาคเข้าโบสถ์ การรับนาคเข้าโบสถ์จะมีความคล้ายคลึงกับประเพณีในภาคกลาง ผู้ติดตามไปทำพิธีบวชนั้นจะรุ่มลุ่มขว้างกันมิให้นาคขึ้นบันไดโบสถ์ ซึ่งจะมีบุคคลร่วมพิธีอยู่ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายสงฆ์ ที่ประชุมรออยู่ในโบสถ์และพระอุปัชฌาย์ที่ยืนรออยู่ที่ประตูโบสถ์ จะมีการเรียกขานโต้ตอบถึงความสมัครใจในการอุปสมบทครั้งนี้ หลังจากที่พักอนาคตได้แสดงความมุ่งมั่นจนเป็นที่ยอมรับแล้ว พ่ออนาคตจะหันมากราบทำบิดามารดา และกราบญาติมิตรที่ไปส่ง เครื่องประดับที่ตกแต่งไว้ตั้งแต่เมื่อวานจะถูกปลดออกที่ละชิ้นจนหมด แล้วเปลี่ยนให้นุ่งผ้าสบง จีวร ในตอนนั้น

5. พิธีในตอนเช้านี้เจ้าภาพจะจัดภัตตาหารเข้าไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ที่วัดนั้น ๆ ในกรณีที่ไปบวชที่อื่นและต้องเดินทางกลับมายังวัดในภูมิลำเนา เจ้าภาพจะต้องรอรับพระบวชใหม่ กลับมาส่งยังที่พักด้วย

(สุนทรณ์ นิลพันธ์,กลม ประกอบแสง,ประยูร ดาราก้านตรง,สัมภาษณ์,26 เมษายน 2542)

6.4 ประเพณีทั่วไปที่เกิดจากวิถีการดำรงชีวิตที่นอกเหนือการทำมาหากิน

นอกจากประเพณีที่เกิดจากการทำมาหาเลี้ยงชีพแล้ว ชาวบ้านหมู่มัวยึดถือประเพณี และพิธีกรรมอื่นๆปฏิบัติอีกมากมาย อาทิ ประเพณีลอยกระทง การแจกข้าวหาผู้ตาย และ ประเพณีกินดอง เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวในที่นี้ ดังต่อไปนี้

6.4.1.ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทง มิได้ถูกจัดลงในสารบบประเพณีประจำปีของบ้านหมู่มานานแล้ว และไม่มีในตำนานหมู่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่า

“..ตอนปี 2532 กลุ่มแม่บ้านหมู่ที่ 8 ได้มีนโยบายที่จะเล่นลอยกระทง อันเนื่องมาจากความอึดเอมที่ข้าวกล้าในนา งามงามดีและก็เป็นฤดูน้ำมาก ดอกบัวในสระน้ำวัดกลางงามเหลือเกิน เป็นแรงบันดาลใจให้อยากเล่นลอยกระทง ในวันเพ็ญเดือนสิบสอง เวลาเดียวกับเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดจัดงานใหญ่โต ชาวบ้านหมู่มันก็ได้เชิญชวนบุตรหลานผู้มีความสามารถในการแสดงศิลปวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น แต่งกายประกวดสมมุติตัวเอง เป็นนางนพมาศแข่งขันกันชิงรางวัล ซึ่งเป็นเงินที่ได้รับบริจาคมาจากพ่อแม่พี่น้องชาวบ้านหมู่มัน ยามกลางเย็น(กลางวัน)จะมีการเอ็ดกระทงใหญ่ประจำคุ้ม ตกยามแลง(เย็น)กะสมีการแห่ไปขอมลอยที่สระน้ำวัดกลาง ต่อจากนั้นก็ประกวดความสามารถเด็กด้วยเงื่อนไขที่มีได้กำหนดมาก่อนเพื่อชิงความสามารถกัน..”

(สำราญ อารินัญญ,สายเดือน สังฆะมณี,สัมภาษณ์,26 เมษายน 2542)

คุณค่าที่ได้จากการเล่น สันนิษฐานว่า ระยะเริ่มต้นเกิดขึ้นเพราะความประสงค์ที่เลียนแบบประเพณีในตัวเมืองร้อยเอ็ด แสวงหาสิ่งแปลกใหม่ในชีวิตชาวบ้านในการเล่นสนุกสนานร่วม

กัน เพื่อการผ่อนคลายและพบปะสังสรรค์กันเองภายในหมู่บ้าน แต่ผลที่เกิดขึ้นคือ ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจเห็นพ้องต้องกันของคนทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านที่มีบุตรหลานไปทำมาหากินอยู่ต่างที่ต่างถิ่นก็จะเขียนจดหมายหรือบอกกล่าวด้วยวิธีต่างๆ ให้ลูกหลานได้กลับมาเขียนเขียนบ้านเกิด ในการจัดงานก็จะมีการบริจาคเงินรางวัล และกรรมการหมู่บ้านก็ได้เสนอแนะให้มีการจัดประกวดอีกในปีต่อ ๆ ไป เรื่อยมาจนปัจจุบัน ดังนั้นประเพณีลอยกระทงจึงถูกผนวกเข้าเป็นประเพณีพื้นบ้านอีกประเพณีหนึ่งซึ่งจะมีจัดขึ้นทุก ๆ 2 ปี

6.4.2 ประเพณีการแจกข้าวหาผู้ตาย

ประเพณีการแจกข้าวหาผู้ล่วงลับนี้ การกำหนดวันแจกข้าวหาผู้ตาย จะกำหนดวันครบ 100 วันของการจากไป เพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่ล่วงลับ เป็นการรวมญาติ นอกจากนี้ทุกปีเมื่อครบวันถึงแก่กรรม ญาติพี่น้อง เพื่อนพ้องก็จะมาร่วมกันทำบุญหาผู้ตายอยู่เป็นนิจสิน

6.4.3 ประเพณีกินดอง หรือ ประเพณีการแต่งงาน

จากการสังเกตของผู้ศึกษา 3 – 5 งานแต่งงาน ประกอบกับสัมภาษณ์ผู้รู้ในพิธีของชาวบ้านหม่ม นั้น ในวันงาน เวลาเช้ามีด ครอบครวัที่ประสบความสำเร็จในการครองเรือนจะถูกเชิญมาเป็นผู้ปิ่นอน ชอนเครื่องค้ำคุณ(สิริมงคล)ไว้ใต้ที่นอนเพื่อการเสวยทาย เจ้าสาวจะถูกจับแต่งตัวให้สวยงามที่สุด เจ้าบ่าวจะมาร่วมพิธีทำบุญและตักบาตรร่วมกันในตอนเช้านี้ด้วย หลังจากนั้นก็จะกลับออกไปเพื่อเตรียมแห่ขันหมาก

เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์ก็จะเป็นพิธีพราหมณ์ เจ้าภาพส่งพระภิกษุเรียบร้อยแล้วจึงจะจัดหาสถานที่ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ หมอสูด เฒ่าจ้ำ หรือพราหมณ์เริ่มพิธีสวดอัญเชิญเทวดา มาเป็นสักขีพยาน และในบทสวดจะมีบทสรรเสริญคุณบิดามารดา ครู อาจารย์ตลอดจนการสอนคู่บ่าวสาวให้ยึดมั่นในคุณธรรม พอเสร็จการสวด ก็จะผูกข้อมือและเริ่มพิธีการสมมา ยอมรับนับถือญาติแต่ละฝ่ายต่อไป ช่วงเวลานี้เป็นเวลาแห่งการมอบของขวัญแก่ลูกหลาน ที่จะสร้างเนื้อสร้างตัวเป็นครอบครัวใหม่ สิ่งของที่ให้แล้วแต่ฐานะ และค่านิยมของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยก่อนการนำตัวเจ้าสาวเข้าสู่พิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น ขบวนเจ้าบ่าวที่มาถึง จะต้องเปิดเผยจำนวนเงินสินสอดทองหมั้นตามที่ตกลงกันได้ไว้เสนอต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเสียก่อน เมื่อนับเงินค่าสินสอดและสำรวจของหมั้นจนครบแล้วจึงมีการเบิกตัวเจ้าสาวเข้าร่วมพิธี การกันประตู่เงินประตู่ทองในประเพณีเดิมไม่มี แต่ก็นิยมทำกันใน

บางครั้งครอบครัวเท่านั้น การส่งเจ้าสาวเจ้าสาวเข้าหอ สามีภรรยา ครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จที่เชิญมานั้นจะทำหน้าที่เป็นผู้จูงเจ้าสาวเจ้าสาวเข้าสู่หออบรม สังสรรค์ ก่อนที่จะได้รับประทานอาหารร่วมกันจึงเสร็จพิธี

7. ศิลปกรรมของชาวบ้านหมูมัน

ศิลปกรรมที่ปรากฏของชาวบ้านหมูมัน สันนิษฐานว่าเกิดจากค่านิยมความรักสวยรักงาม และรักการแข่งขัน จะสังเกตได้จากการกำเนิดพระพุทธรูปจำหลักไม้มากมาย หรือแม้แต่พระพิมพ์ดินเผาปางประทานพร ทั้งที่เป็นตะกั่ว ทองแดงและนาก การสร้างหอพระอุปคุต หรือหอผีเคลื่อนที่ที่ยังปรากฏอยู่ในวัดต่าง ๆ หรือการก่อสร้าง การสับลายบั้งไฟ หรือโรงศพ ทุกอย่างเกิดจากความไม่แสดงความสามารถให้เกิดข้อแตกต่างที่พิเศษกว่าที่บรรพบุรุษได้เคยทำมา การทำนาก็ยิ่งชี้ให้เห็นชัดเจนในด้านการพัฒนารูปแบบแปลกแตกต่างในการดำรงชีวิต ดังได้ปรากฏสกุลช่างจำนวนมากที่ไม่ต้องพึ่งพาช่างจากสังคมภายนอกเลย เช่น สกุลคำภักดี เริ่มตั้งแต่คุณตาศิลา คุณตานวล นายประกอบ คุณตาโส (เฒ่าจ้ำในพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน และเป็น พราหมณ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ) นายประดิษฐ์ อาจารย์พิจิตร นายบุญหลาย หลวงพ่อประเสริฐ บุคคลเหล่านี้เป็นคนในตระกูลคำภักดี ซึ่งนอกเหนือจากการเป็นช่างก่อสร้าง ช่างแกะสลัก และช่างเขียนแล้ว กลุ่มคนในตระกูลดังกล่าวยังมีพรสวรรค์ในการเล่นดนตรี เขียนบทกวี และการถ่ายทอดทางภาษาได้ยอดเยี่ยม

นอกจากตระกูลคำภักดีแล้ว ยังมีตระกูลพันทวี ตระกูลเวียงอินทร์ และเวียงพล ที่มีความสามารถ เช่น ตระกูลพันทวี มีความสามารถในการปั้นแกะสลัก นายหาญ พันทวี ผู้ช่วยศาสตราจารย์

มณี พันทวี (อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจุบัน ถึงแก่กรรม) มีฝีมือในการการวาดภาพระบายสี แกะสลักต้นเทียนพรรษา ของจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด เล่นดนตรีไทยดนตรีพื้นบ้านอีสานได้ดีทุกชนิด ตลอดจนมีจินตนาการในการสร้างผลงานด้านเครื่องปั้นดินเผา ประกอบลายจำหลัก มากมาย ตระกูลเวียงอินทร์มีความโดดเด่นด้านการค้าขายและการมัดหมี่ไหม ตระกูลพันระไชยมีความสามารถในการทอผ้าเป็นเลิศ เป็นต้น

การที่หมู่บ้านหมูมันมีตระกูลช่างศิลป์ที่หลากหลายสาขา ในกิจกรรมเพื่อผ่อนคลาย ชาวบ้านจะคิดหาวิธีประกอบกิจกรรมร่วมกันเป็นการละเล่นที่ส่งเสริมการพัฒนาความสามารถ ดังจะเห็นได้จากการประกวดนางนพมาศ ประกวดกระทง งานประกวดแข่งขันในบุญประเพณีต่างๆ

ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจว่าอะไรคือแรงบันดาลใจให้ชาวบ้านหม่มสนใจที่จะทำกิจกรรมประเภทดังกล่าว การจัดงานบุญบั้งไฟก็เช่นเดียวกัน บ้านหม่มเพียงบ้านเดียวก็สามารถส่งขบวนเข้าแข่งได้ถึง 6 ขบวน ใน 21 ขบวน ในจังหวัดร้อยเอ็ด แรงบันดาลใจดังกล่าวในการพัฒนางานฝีมือด้านต่างๆ นั้นอาจจะเกิดจากที่ บรรพชนผู้มีความรู้ ความสามารถถ่ายทอดสิ่งที่เป็นงานฝีมือสู่รุ่นลูกหลานต่อไป มา ด้วยอาศัยวิธีการเรียนรู้แบบไทย ตลอดจนการเป็นแบบอย่างที่ดี ที่มีค่ายิ่งต่อการเลียนแบบ และเอาอย่าง ของลูกหลาน ที่ชาวบ้าน ชาวชุมชน พยายามยกตัวอย่างให้เยาวชนรุ่นหลังตระหนักอยู่เสมอ

จากการศึกษา พฤติกรรมของชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ดในการถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี พบว่า มีพิธีกรรมหนึ่งที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ของพิธีกรรม หรือ ประเพณีอื่นๆ แทบทุกประเพณี นั่นคือ “พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ” ชาวบ้านเล่าว่า

“พิธีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม กะมักสิเอ็ด(มักทำ)ในโอกาสต่าง ๆ ตามเหตุการณ์สำคัญ เอ็ดกะเอ็ดเพื่อให้มันค้ำค้ำคุณ(เกิดสิริมงคล) แล้วกะปิดเป่า สิ่งที่ดีให้เหมิดไป หลายอันอยู่ตัวหละ สู่ขวัญคนเจ็บ ใช้ได้ป่วย สู่ขวัญเด็กน้อย สู่ขวัญออกกรรม สู่ขวัญนาค สู่ขวัญ ขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญข้าว ไฮ้ย หลาย”

(ประหยัด ในเสนา,สัมภาษณ์,23 พฤษภาคม 2543)

การสู่ขวัญ หรือ การเรียกขวัญ ทำขึ้นเพื่อให้ขวัญกลับมา อยู่ประจำที่ในตัวของผู้เจ้าของขวัญ และมารับเครื่องสังเวยในพาขวัญ หรือ พานบายศรีสู่ขวัญ จากอดีต ผู้นำชุมชนบ้านหม่มที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ เป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ เชื่อถือ ศรัทธา คนในตระกูลที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญในสาขาช่างศิลป์ต่างๆ ของบ้านหม่ม เป็นเผ่าเจ้า เป็นหมอธรรม หมอสงฆ์ หมอผีฟ้า ล้วนแล้วแต่ทำหน้าที่เป็น หมอสูด หรือ พราหมณ์ ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ แทบทั้งสิ้น เคยเข้าประกวดหมอสูด ได้รับรางวัลอยู่บ่อยครั้ง อาทิ ผลจากการประกวดหมอขวัญในงานบุญพระเวส (บุญผะเวด) ประจำปี พ.ศ.2534 และ 2535 ของจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีหมอขวัญจำนวน 7 คน อยู่บ้านหม่ม ตำบลหม่ม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (ต่อมามีการตั้งกิ่งอำเภอเชียงขวัญ โดยแยกออกจากอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อปี พ.ศ.2539) ได้รับรางวัล และได้รับความนิยมนอกจากประชาชนในอำเภอเมืองร้อยเอ็ดและอำเภอใกล้เคียง ซึ่งแต่ละคนประกอบพิธี

กรรมบายศรีสู่ขวัญเฉลี่ย 144 ครั้งต่อปี ดังนั้น พื้นที่ในการศึกษาก็คือบ้านหมู่มั่น ม.1, 2, 8 และ 9 ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

และเมื่อหมู่บ้านอื่นๆ หรือชาวอำเภอเมือง และอำเภออื่นๆ ใกล้เคียง จัดงานที่ต้องมี พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ก็มักจะเดินทางมาเชิญหมอสุด ที่ บ้านหมู่มั่น เพื่อเชิญไป ทำหน้าที่พราหมณ์ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ อยู่เป็นนิจ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นหญิง ในบ้านหมู่มั่น สามารถทำชันหมากเบ็ง หรือ พานบายศรีสู่ขวัญ ได้แทบทุกครัวเรือน ชาวบ้านเล่าว่า

“เพิ่นเฮ็ดเป็นเหมิด อันหละ หมากเบ็ง นั้น เฮ็ดเป็นชูบ้าน เด็กน้อยขอหล่อแซ่หล่อ กะเฮ็ดเป็น ชาดว่าไบตองกล้วยกะบ่จักฮึดเนาะ(มีมากมายเหลือเฟือ) สู่ขวัญบาดได้บ่เคยได้ยาก(สู่ขวัญที่ไรทำได้ง่ายมาก) แม่ใหญ่กะเฮ็ดได้ บอกมาโลด..”

((ประหยัด ในเสนา,สัมภาษณ์,23 พฤษภาคม 2543))

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนและมีความโดดเด่น ในชุมชนบ้านหมู่มั่น จึงมีความน่าสนใจ ว่า คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของบ้านหมู่มั่น มีคุณค่าอะไรบ้าง มีกระบวนการถ่ายทอดอย่างไร พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

8. สรุป

จากการศึกษา ที่ตั้ง อาณาเขต และเส้นทางคมนาคม ภูมิหลังและความเป็นมาของหมู่บ้านลักษณะภูมิประเทศ และการใช้ที่ดินของชาวบ้านหมู่มั่น สภาพเศรษฐกิจ การศึกษา พฤติกรรมของชาวบ้านในการถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปกรรมของชาวบ้านหมู่มั่น ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการ และกระบวนการที่ก่อเกิดความเป็นชุมชนวัฒนธรรม ของบ้านหมู่มั่น ที่มีภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมอันสืบทอดมาจากบรรพชน ตั้งแต่การก่อร่างสร้างชุมชน มาจนถึงปัจจุบัน การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานการทำมาหากิน การยังชีพที่พึ่งพิงธรรมชาติมาแต่อดีต

ชาวบ้านหมู่มั่นได้มีการปรับตัว สัมผัสความรู้ประสบการณ์ จนพัฒนาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านหมู่มั่นเอง เป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” เพื่อให้ “มีอยู่มีกิน” การดำรง

ชีวิตทำมาหากินไปตามจารีตประเพณีที่สืบอายุกันมา ดังที่รู้จักกันในนาม "ฮัตสึบะสองคองสึบะ" การจัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านที่เป็น "คุ่มบ้าน" ผู้ที่อยู่ภายใต้คุ่มเดียวกันมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน หรือ ร่วมผีปู่ตาเดียวกันมาก่อน แล้วอพยพโยกย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหมู้นั้นแห่งนี้ ผู้อาวุโสที่สุดของสายตระกูลก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำ ผู้ใดมีความรอบรู้ความชำนาญเฉพาะทาง ก็ได้รับการยอมรับนับถือเป็นผู้นำทางด้านต่างๆ ที่สำคัญ คือ เฒ่าจ๋า หรือผู้ที่มีความรอบรู้ และรู้รอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของพิธีกรรมท้องถิ่น

ด้วยระบบที่มีการพึ่งพากันเองในคุ่มบ้าน หรือ ระหว่างคุ่มบ้านใกล้เคียง บ้านหมูนั่นจึงสามารถพึ่งพาตนเองและตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองได้มาโดยตลอดในการดำรงอยู่ รักษาระบบความสัมพันธ์ในระดับพื้นฐานของชาวบ้านไว้อย่างมีความหมายและมีคุณค่าที่สืบสานต่อเนื่องกันมา แม้จะมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสังคมก็ตาม

พฤติกรรมของชาวบ้านที่ถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เป็นภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหมูนั่น นั้น พบว่า ชาวบ้านหมูนั่นมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏนั้น แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านหมูนั่นเชื่อเรื่อง "ผี" อันได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า แถน เทวดา เจ้าแม่โพสพ แม่ขวัญข้าว ผีดิน ผีน้ำ และผีอื่นๆ ก็เพราะชาวบ้านหมูนั่น จัดให้ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ โดยอาศัยอิทธิพลของพุทธศาสนา เข้ามาผสมผสาน ในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน และหล่อหลอมถือปฏิบัติต่อกันมา โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เกิดจากการปฏิบัติ

เมื่อ สุนทรียภาพ หรือ ความงาม เป็นภาวะที่เกิดจากความสอดคล้องต้องกันทางวัตถุและจิตใจ สุนทรียภาพเป็น คุณค่า ประเภทหนึ่งที่มนุษย์ปรารถนา (อารี สิทธิพันธ์, 2535) เพราะฉะนั้น สุนทรียภาพ หรือ ความงาม ที่ปรากฏในศิลปกรรมของชาวบ้านหมูนั่น ก็เป็นภาวะที่เกิดจากความสอดคล้องต้องกันทางวัตถุและจิตใจเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อ ชาวชุมชน หรือ คนในตระกูลช่างศิลป์ ถ่ายทอดผลงานด้านต่างๆ สร้างงานศิลปะขึ้น นั้น ซึ่งคือ "วัตถุสุนทรียะ" ทำให้เกิดความพอใจ ความพึงใจและประทับใจ ซึ่งถือเป็น "ความรู้สึกสุนทรียะ" และเกิดสำนึก เกิดแนวคิด เกิดการสร้างความคิด ที่ถือเป็น "ความคิดรวบยอด" สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบ ธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน *คุณค่าทางสุนทรียภาพ* ดังที่กล่าวมานี้ มีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในชุมชนบ้านหมูนั่น อีกประการหนึ่ง

นอกจาก คุณค่าด้านต่างๆ ตลอดจน คุณค่าทางสุนทรียภาพ แล้ว จากการศึกษา ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหม่ม ข้อดีอีกลักษณะหนึ่ง เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ปรากฏในความเป็นชาวบ้านหม่ม คือ *ความมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน* อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านหม่ม ที่เป็นแรงเกาะเกี่ยวที่สำคัญภายในชุมชนนั้น เป็น “สิ่งที่พึงปรารถนา” (the desired) ที่ถือว่ามี “คุณค่า” ต่อชุมชน ถือเป็น “ความนึกคิดทางจริยธรรมระดับประเพณี” ในฐานะสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ที่พึงปฏิบัติต่อกัน โดยมีพื้นฐานจากขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ของชุมชนบ้านหม่ม ที่มีการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเวลายาวนาน จนเป็น “จริยธรรมระดับมโนธรรม” ที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจของชาวชุมชนบ้านหม่มในแต่ละบุคคล

คุณค่า ที่เกิดจากความนึกคิดทางจริยธรรม ที่ปรากฏของชาวบ้านดังที่กล่าวมานี้ เป็น *คุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์* ที่เกิดจากการหล่อหลอมจากภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งใน *ระดับบุคคล* อาทิ คนเฒ่าคนแก่ พระ หัวหน้านักกลุ่ม ผู้นำเหล่านี้เป็นผู้สอนคนรุ่นหลังให้ปฏิบัติตาม ตลอดจนพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างของผู้นำที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาให้ลูกหลานได้เห็นแบบอย่างที่ดี ให้ลูกหลานได้ปฏิบัติตามแม่แบบ และใน *ระดับชุมชน* ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายของชุมชนหล่อหลอมความนึกคิดของสมาชิกของชุมชนอย่างไม่รู้ตัว ประเพณี พิธีกรรม จึงเป็นแกนกลางของจริยธรรม ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร อยู่ที่ประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา (น้อย พงศ์สนธิ, 2527 20 – 26)

คุณค่าของการคิด ของชาวชุมชนที่เป็นระบบ หรือ คุณค่าของระบบความคิด เหล่านี้ ก่อให้เกิดการสืบทอดสถานภาพดั้งเดิมที่มีมาแต่อดีต (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540) ถือเป็นส่วนสำคัญของ “วัฒนธรรมชุมชน” ในฐานะที่เป็น “ทุน” ที่มีอยู่เดิมในชุมชน และเป็นพฤติกรรมที่ชาวชุมชน สร้างขึ้น มีการเรียนรู้จากกันและกัน สืบทอดต่อๆ กันมา และร่วมใช้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนให้เจริญงอกงามทั้งในวิถีชีวิตและในหมู่พวกของตน ซึ่งหมายถึง “ทุนวัฒนธรรม” ของชุมชนนั่นเอง ที่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชุมชน เมื่อการคิดกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ยกกระดับคุณค่าขึ้นจนกลายเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของวิถีชุมชน เมื่อนั้น “วัฒนธรรมการคิด” ของชาวชุมชน ก็เกิดขึ้น

ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มี “ทุนวัฒนธรรม” มากมายที่ปรากฏอยู่ ทั้งที่เป็น พฤติกรรม และ เป็นสิ่งที่คน

ในหมู่ผลิตขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน และมีความเข้มแข็งในองค์ประกอบของพิธีกรรม อาทิ หมอลูด หรือ พรหมณ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธี ผู้ร่วมพิธีที่เห็นคุณค่าของพิธีกรรมซึ่งหมายถึงชาวบ้านหมู่บ้าน ตำบลหมู่บ้าน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ดนั่นเอง และองค์ประกอบที่เรียกว่าเครื่องสังเวย ที่สำคัญ คือ พานบายศรี หรือ ช้นหมากเบ็ง ที่ประกอบขึ้นอย่างสวยงามประณีตบรรจง ด้วย วัสดุธรรมชาติที่ให้ความหมายในด้านการอบรมสั่งสอนคน บทสู่ขวัญที่เปรียบเสมือนตำราเรียนตลอดชีวิต ที่ถูกถ่ายทอดโดยหมอลูด ด้วยท่วงทำนองที่ไพเราะเพราะพริ้งซาบซึ้งกินใจ ต่างๆ เหล่านี้ ที่ประกอบไปด้วย “คุณค่าในตัว” (intrinsic value) และ “คุณค่านอกตัว”(extrinsic value) มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ และประการสำคัญ คุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์ เป็นปัจจัยพื้นฐาน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและร่วมใช้ โดยใช้ “วัฒนธรรมการคิด” ที่เป็นระบบของชุมชนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ จะเป็น “แรงต้านทาน” แรงปะทะจากภายนอก ประกอบกับสถาบันทางจริยธรรมภายในชุมชน อันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา เป็นส่วนช่วย เสริม แรงต้านทาน เสริม จริยธรรมของบุคคลในชุมชน ทำให้สามารถรักษาสถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเอาไว้ไม่ให้ถูกกระทบจากกระแสทุนนิยมมากนัก

บทที่ 5

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมัน ตำบลหมัน กิ่งอำเภอเชิงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด

ในการศึกษาเพื่อตอบปัญหา พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ ของ
บ้านหมัน มีคุณค่าอะไรบ้าง ศึกษาคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ของ ชาวบ้านหมัน ตำบลหม
มัน กิ่งอำเภอเชิงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด นำเสนอเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. มูลเหตุของการพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
2. ประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
3. การประกอบพิธี
4. องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
 - 4.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม
 - 4.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม
 - 4.3 วัสดุสิ่งของ
 - 4.4 เวลาและสถานที่
5. บทสู่ขวัญ

จากการศึกษา ข้อมูลชุมชนบ้านหมัน โดยเดินทางไปอาศัยอยู่บ้านของนายจำเนียร พัน
ทวี บิดาของผู้วิจัย ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนบ้านหมัน ประมาณ 7 กิโลเมตร นัดหมายเพื่อเก็บข้อมูล
เป็นระยะ ตามวันเวลาที่นัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ผู้นำชุมชน
ฯลฯ เริ่มดำเนินการศึกษา

ตั้งแต่วันที่ 22 มิถุนายน 2541 ถึง 31 มีนาคม 2543

และพักอาศัยบ้านของ นางสาวเวียน พลเวียงธรรม มีฐานะเป็นน้องสาวของย่าผู้วิจัย เป็น
รายครั้ง ครั้งละประมาณ 1 – 2 สัปดาห์ ตั้งแต่ครั้งที่ 1 ถึง ครั้งที่ 4

ครั้งที่ 1 วันที่ 10 -17 เมษายน 2542

- เข้าร่วมในพิธีบายศรีสู่ขวัญพระสงฆ์ (09.09 น. 13 เมษายน 2542)

ครั้งที่ 2 วันที่ 15 -29 พฤษภาคม 2543

- ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญนาคนาค (09.00 น. 16 พฤษภาคม 2543)
- ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญคนป่วย (นางแดง หงษ์สิงทอง)(21.00 น. 16 พ.ค.2543)

ครั้งที่ 3 วันที่ 10 -17 สิงหาคม 2543

- ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญออกกรรม (นางจำปา คำภักดี 07.00 น.11 สิงหาคม 2543)
- ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญเด็ก (เด็กชายกิตติ ศุภสร 09.00 น. 11 สิงหาคม 2543)
- สนทนากลุ่มจำนวน 7 คน (09.00 –12.00 น. วันอังคารที่ 15 สิงหาคม 2543)

และครั้งที่ 4 วันที่ 3 -10 ธันวาคม 2543

- ประชุมร่วมกับคณาจารย์ โรงเรียนบ้านหมู่มั่น (09.00 น. จันทร์ 4 ธันวาคม 2543)
- ร่วมกับคณาจารย์ ผู้ปกครองนักเรียน และนักเรียน จัดพิธีบายศรีสู่ขวัญพ่อแม่ดีเด่น (14.00 น. 5 ธันวาคม 2543) หลังจากนั้นสัมภาษณ์ผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
- สนทนากลุ่มคณาจารย์ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ใหญ่บ้าน (10.00 น. 7 ธันวาคม 2543)

และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอื่นๆ ดังนี้

- พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแต่งงาน นายสมเดชและ นางปราณี นิลวัฒน์ชัย

(09.00 น.22 มิถุนายน 2541)

- พิธีกรรมสู่ขวัญควาย นายประวัตี คำภักดี (24 มิถุนายน 2541)

- พิธีกรรมสู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ นายมนูญ ยุระไชย (31 กรกฎาคม 2541)

หลังจากนั้นได้สังเกตพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอื่นๆ ประกอบการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผลการศึกษา
แสดงดังตารางที่ 5 องค์ประกอบพิธีกรรม ดังนี้

ตารางที่ 5 องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

WHAT				WHERE	WHEN	WHY	WHO	HOW	
พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี	
1. สู่ขวัญพระสงฆ์	สู่ขวัญคน	ศาลาการเปรียญ วัดกลาง บ้านหมื่น	- นำพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานในแท่นประทับภายในวัด - (เมื่อพระสงฆ์ได้สมณศักดิ์หรือเลื่อนสมณศักดิ์ ก็เช่นเดียวกัน)	- ส่งเสริมขวัญกำลังใจ ให้พระสงฆ์เป็นผู้สืบพุทธศาสนาต่อไป	1. หมอสูด 2. พระสงฆ์ 25 รูป (พระสงฆ์ทั้งหมดของวัดกลาง) 3. คณะกรรมการวัด 4. ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป	- พระสงฆ์เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสู่ขวัญ - หมอสูดนั่งตรงข้ามกับพระสงฆ์แต่ต่ำกว่า เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง ตัวแทนกรรมการวัด มรรคนายก จะผูกแขนหมอสูด จากนั้นหมอสูดจุดเทียน ปักลงในพานบายศรี - ยกขัน 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งคำกล่าวไหว้พระจะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสูดปาวเทวดา (ขมุนะเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสูดผูกขาน้ำมนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนปักที่ริมขาน้ำมนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สูดขวัญเป็นห่วงทำนอง - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเฮีย" จนหมอสูด สูดขวัญเสร็จ - หมอสูดผูกแก้วน้ำ เข้ามัดหน้าคำ จุ่มลงไป แล้วสวดไปสัปดาห์ (น้ำไม่ถูกพระสงฆ์) แล้วกล่าวมิดพ่ายไปด้วย - แล้วกราบพระ 3 ครั้ง	- หมากเบ็ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - ก้อยสุก 4 ลูก - เทียนตั้ง - เทียนธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - จีวร สบง - สังฆาติ รัต - ประคต - ขันน้ำมนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์	- 1 สูดขวัญประกอบพิธี - 2 รับฟังการสู่ขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเฮีย" จนหมอสูด สูดขวัญเสร็จ	

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
2. สูขวัญคนป่วย	สูขวัญคน	บ้านเลขที่ 67 ม.2 บ้านหมื่น ตำบลหมื่น กิ่งอำเภอเจียงขาวิญ จังหวัดร้อยเอ็ด	หายจากอาการบาดเจ็บ และออกจากโรงพยาบาล ร้อยเอ็ดหลังประสบอุบัติเหตุรถยนต์เฉี่ยวชน (21.00 น. 16 พ.ค.43)	- ส่งเสริมขวัญกำลังใจ - เรียกว่าขวัญให้กลับเข้ามากอยู่กับร่างกาย	1. หมอสูต 2. นางแดง หงษ์สิงทอง (ผู้ถูกเรียกขวัญ) 3. ญาติพี่น้อง 4. ชาวบ้านเพื่อนบ้าน	- สามี นางแดง เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสูขวัญ - หมอสูตนั่งตรงข้ามกับนางแดง เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง สามีนางแดง ผูกข้อมือหมอสูต จากนั้นหมอสูตจุดธูปเทียน ปักลงไปในพานบายศรี - ยกขัน 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งคำกล่าวให้ไว้พระ จะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสูตปาวเทวดา (ขุมหมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสูตผูกข้อมือกันมาตั้งแต่บวชถึงด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนถึง ปักที่ริมขัมน้ำมนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สูขวัญเป็นท่งทำนอง - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๊ย" จนหมอสูต สูขวัญเสร็จ - หมอสูตผูกแก้วน้ำ เข้ามัดใบมะยม จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมิดฟ้ายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขนและผูกแขน	- นากบั้ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - กล้วยสุก 4 ลูก - เทียนถึง - เทียน - ธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - ผ้าขาว - เสื้อผ้านางแดง - ขันน้ำมนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์	- 1 สูขวัญประกอบพิธี - 2 3 4 รับฟังการสูขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๊ย" จนหมอสูต สูขวัญเสร็จ - หมอสูตกล่าวคำมิดฟ้าย - หมอสูตกล่าวคำผูกแขน - และผูกแขนให้นางแดง - สามี ชาวบ้าน ญาติพี่น้องผูกแขนให้นางแดง - รับประทานอาหารร่วมกัน

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
3. สุขวัญออกกรรม นางจำปา คำกักดี	สุขวัญคน	บ้านเลขที่ 61 ม.2 บ้านหมัน ตำบลหมัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด	-หลังคลอดบุตรชาย 1 เดือน ที่โรงพยาบาลร้อยเอ็ด (07.00 น. 11 สิงหาคม 2543)	-ส่งเสริมขวัญกำลังใจแก่ผู้หญิงหลังการอยู่ไฟที่ได้รับประทานตั้งแต่วันตั้งแต่มื้อท้องจนตลอดและอยู่ไฟ	1. หมอสูด 2. นางจำปา คำกักดี (ผู้ถูกเรียกขวัญ) 3. พ่อแม่สามี ญาติพี่น้อง 4. ชาวบ้านเพื่อนบ้าน	- พ่อแม่และสามี นางจำปา เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสุขวัญ - หมอสูดนั่งตรงข้ามกับนางจำปา เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง พ่อนางจำปา ยกช้อมือหมอสูด จากนั้นหมอสูดจุดธูปเทียน ปักลงไปในพานบายศรี - ยกขัน 5 ขัน แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งคำกล่าวไหว้พระ จะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสูดปาวเทวดา (ขุนมนเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสูดยกขันนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนตั้ง ปักที่ริมขันนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สุขวัญเป็นหัวหน้างาน - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสูด สุขวัญ เสร็จ - หมอสูดยกแก้วเหล้า เข้ามืดไปหน้าตา จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมิดฟายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขนและผูกแขน	- หมากเบ็ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไม้ตมสุก - ก้วยสุก 4 ลูก - เทียนตั้ง - เทียน - ธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - ผ้าขาว - เลื่อนผ้านางแดง - ขันนํ้ามนต์ - อาหารรควาหวาน - ด้ายสายสิญจน์ - เหล้า น้ำ	- 1 สุขวัญประกอบพิธี - 2 3 4 รับฟังการสุขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสูดสุขวัญ เสร็จ - หมอสูดกล่าวคำมิดฟาย - หมอสูดกล่าวคำผูกแขน - และผูกแขนให้นางแดง - พ่อแม่สามี ชาวบ้านญาติพี่น้องผูกแขนให้นางจำปาและลูกชาย - รับประทานอาหารร่วมกัน

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
4. สู่ขวัญเด็กชาย กิตติ ศุภสร	สู่ขวัญคน	บ้านเลขที่ 46 ม.8 บ้านหม่ม ตำบลหม่ม กิ่งอำเภอเรียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด	เด็กชายกิตติ ดกน้า เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม มีคนไปช่วยเหลือ ขึ้นมาได้ทัน หมดสดีไป 2 วัน ฟันขึ้นมา (09.00 น 11 สิงหาคม 2543)	- ส่งเสริมขวัญกำลังใจ และปลอบขวัญเด็กที่ตกใจเมื่อประสบเหตุหรือเรื่องราวน่ากลัวต่างๆ	1. หมอสูด 2. เด็กชาย กิตติ (ผู้ถูกเรียกขวัญ) 3. พ่อแม่ นายนาย นางต้น ศุภสร สามี ญาติพี่น้อง 4. ชาวบ้าน เพื่อนบ้าน	- พ่อแม่ เด็กชายกิตติ เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสู่ขวัญ - หมอสูดนั่งตรงข้ามกับ เด็กชายกิตติ เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง พ่อแม่ เด็กชายกิตติ ผูกข้อมือหมอสูด จากนั้นหมอสูดจุดธูปเทียน ปักลงไปในพานบายศรี - ยกขัน 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งกล่าวไว้ให้พระ จะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสูดปาวเทวดา (ชุมนุมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสูดยกขันนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนถึง ปักที่ริมขันนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สู่ขวัญเป็นท่วงทำนอง - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสูด สู่ขวัญเสร็จ - หมอสูดยกแก้วเหล้า เอามัดใบญี่เอ่จ่า จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมิดพ่ายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขนและผูกแขนเด็กชายกิตติ	- หมากเบ็ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - กล้วยลูก 4 ลูก - เทียนดิ่ง - เทียน - ธรรมา - ดอกไม้และใบไม้ - ผ้าขาว - เสื้อผ้าหางแดง - ขันนํ้ามนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์ - เหล้า น้ำ	- 1 สู่ขวัญประกอบพิธี - 2 3 4 รับฟังการสู่ขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสูด สู่ขวัญเสร็จ - หมอสูดกล่าวคำมิดพ่าย - หมอสูดกล่าวคำผูกแขนและผูกแขนให้เด็กชายกิตติ - พ่อแม่ ชาวบ้าน ญาติพี่น้องผูกแขนให้เด็กชายกิตติ - รับประทานอาหารร่วมกัน

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
5. สุขวัญแต่งงาน นายสมเดช และ นางปราณี นิล วัฒนชัย	สุขวัญคน	บ้านไม่มีเลขที่ ม.1(บ้านนาง ปราณี) บ้านหมุ่มน ตำบลหมุ่มน กิ่งอำเภอเชียง ขวัญ จังหวัด ร้อยเอ็ด	ทำที่บ้านเจ้า สาว ก่อนที่หนุ่ม สาวจะอยู่กิน ร่วมกัน จะต้อง มีการจัดพิธีแต่ง งาน หรือ ชาว บ้านหมุ่มนเรียก ว่า กินดอง (09.00 น. 22 มิถุนายน 2541)	เพื่อให้เกิด ความเป็น สิริมงคลแก่ คู่บ่าวสาว และถือเป็น การยอมรับ ส่งต่อกัน บ่าวสาว เกี่ยวกับ การอยู่ร่วม กัน และ ชีวิตครอบครัวว่าจะ อยู่ร่วมกัน อย่างจริงจัง จะมีความ สุข	1. หมอสูด 2. คู่บ่าวสาว (ผู้ถูกเรียก ขวัญ) 3. พ่อแม่ ญาติพี่น้อง น้อง 4. ชาวบ้าน เพื่อนบ้าน	- พ่อแม่ ของคู่บ่าวสาว เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสุขวัญ - หมอสูดนั่งตรงข้ามกับ คู่บ่าวสาว เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง พ่อแม่ เด็กชายกิตติ ยุทธสิทธิ์ หมอสูด จากนั้นคู่บ่าวสาวจุดธูปเทียน ปักกลอง ไปในพานบายศรี - หมอสูดยกขัน 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งคำกล่าวไหว้พระ จะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสูดป่าวเทวดา (ขุนมนเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสูดยกขันนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง จุดเทียนคั้ง ปักที่ริมขันนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา สุตขวัญเป็นท่วงทำนอง ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะๆ ว่า "วักแด่ขวัญเอ๋ย" จนหมอสูด สุตขวัญ เสร็จ - หมอสูดป้อนไข่ขวัญ คู่บ่าวสาว โดยใช้ฝ้ายผูกแขนแบ่ง และให้ รับประทานคนละครั้ง - หมอสูดยกแก้วเหล้า เขามัดไปใหญ่ราคา จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวคำผายไปด้วย กล่าวคำผูกแขนและผูกแขนคู่บ่าวสาว	- หมากเบ็ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - กล้วยสุก 4 ลูก - เทียนคั้ง - เทียน - ธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - ฝ้ายขาว - เสื้อผ้านางแดง - ขันนํ้ามนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์ - เหล้า นํ้า	- 1. สุตขวัญประกอบพิธี - 2 3 4 รับฟังการสุขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสูดสุตขวัญ เสร็จ - หมอสูดกล่าวคำผาย - หมอสูดกล่าวคำผูกแขนและผูกแขนให้เด็กชายกิตติ - พ่อแม่ ชาวบ้านญาติพี่น้องอัญเชิญแขนให้คู่บ่าวสาว - เจ้าภาพเชิญแขกเหรื่อร่วมรับประทานอาหาร

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
6. สุชาขวัญถวายของนายประวัติคำภักดี	สุชาขวัญสัตว์	บริเวณหน้าบ้าน บ้านเลขที่ 2 ม.9 บ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด	- ทำก่อนเริ่มฤดูการทำนาครั้งแรก หรืออาจจะทำหลังเลิกทำนาแล้ว พาชขวัญที่จัดไว้มีนมนาน้ำหอมและหญ้า (09.09 น. 24 มิ.ย.41)	- เป็นการรำลึกถึงบุญคุณ ความ และวัว หรือจัว และขอขมาที่ได้ทำว่า และเสียดิเคราะห์ระหว่างทำงานร่วมกัน และเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้กับเจ้าของวัว หรือควายด้วย	1. นมอสุติ 2. ความ (เจ้าของขวัญ) 3. เจ้าของควาย (นายประวัติคำภักดี) 4. คนในครอบครัวของเจ้า 5. ชาวบ้าน	- เจ้าของควาย เตรียมงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสุชาขวัญ - นมอสุติแต่งตรงข้าม เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ หมายถึง ถึง เจ้าของควาย ผู้ซื้อหรือนมอสุติ จากนั้นนมอสุติอยู่เพี้ยน ปักลงไปในพานบายศรี ยกขึ้น 5 ชั้น แล้วกล่าวคำไหว้ พระ ซึ่งคำกล่าวไหว้พระ จะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - นมอสุติปาวเทวดา (ชุมนุมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - นมอสุติยกขึ้นนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนตั้ง ปักที่ริมชมนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สุชาขวัญเป็นท่งทำนอง - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาได้อสุขวัญเอ๋ย" จนนมอสุติ สุชาขวัญ เสร็จ - นมอสุติยกแก้วเหล้า เข้ามัดใบหญ้าคา จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมีศพ่ายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขนและผูกเขาควายด้วยฝ้าย	- นมอสุติ (พานบายศรี) - ชน 5 - ไม้ต้มสุก - กลัยสุก 4 ลูก - เทียนตั้ง - เทียนธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - หญ้าอ่อน 1 กระบุง - นํ้าอบ นํ้าหอม - ด้ายสายสิญจน์	- 1 สูดขวัญประกอบพิธี - 1 2 3 4 รับฟังการสุชาขวัญ - 3 4 และ 5 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาได้อสุขวัญเอ๋ย" จนนมอสุติ สูดขวัญ เสร็จ - เจ้าของควายผูกเขาควายให้ - พ่าย เปลี่ยนกระดิ่งให้ใหม่ มีศพ่ายควายด้วยนํ้าอบ นํ้าหอม เขาหญ้าอ่อนให้ควายกิน

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
7. สุขวัญขึ้นบ้านใหม่ นายมบุญยุวไชย	สุขวัญ เคหสถาน หรือสิ่งของ	บ้านเลขที่ 136 ม.1 บ้านหม่มนันทาบ ต.บ่อทอง กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด	หลังสร้างบ้านเสร็จและพร้อมที่จะเข้าอยู่อาศัย เป็นการนำเอาพิธีและขั้นตอนการสร้างบ้านมาผูกในพิธีประชุม (10.00 น. 31 ก.ค. 2541)	- เพื่อให้คนที่มาในพิธีรู้จักการสร้างบ้านให้เป็นสิริมงคล - ถ้าบ้านเรือนทำไม่ถูกแบบ ก็ให้นำแต่ความไม่เป็นมงคลมาให้	1. หมอสุด 2. เจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัยทั้งหมด 3.ญาติพี่น้อง 4. เพื่อนบ้าน	- เจ้าของบ้านและคนในครอบครัวเตรียมงานและกำหนดวันประกอบพิธีสุขวัญ นิมนต์พระมาฉันภัตตาหารเพล - หมอสุดนั่งตรงข้ามกับเจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัยในบ้าน เมื่อเริ่มพิธี เจ้าภาพ ผูกแขนหมอสุดจากนั้นหมอสุดจุดธูปเทียน ปักลงไปบนพานบายศรี - ยกขัน 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งกล่าวไว้ว่าพระจะเป็นคำบูชาพระรัตนตรัย - หมอสุดป่าวเทวดา (สุนนมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสุดยกขันนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนปักที่ริมขันนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สุขวัญเป็นทั้งทำนอง - ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสุด สุขวัญเสร็จ - หมอสุดยกแก้วน้ำ เอาใบมะยม จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมิดฟายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขน และผูกแขนเจ้าบ้านและผู้อาศัย	- นมกเบ้ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - กล้วยสุก 4 ลูก - เทียนกิ่ง - เทียน - ธรรมดา - ดอกไม้และใบไม้ - ขันนํ้ามนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์	- 1. สุขวัญประกอบพิธี - 2. 3 และ 4 รับฟังการสุขวัญ - 3 และ 4 ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาด้อขวัญเอ๋ย" จนหมอสุด - 4. พึงพระเทศน์ถวาย - 5. ภัตตาหารเพล - 6. รับประทานอาหารร่วมกัน

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
8. สุซวัญพ้อแม่เต็น	สุซวัญคน	หอประชุมโรงเรียน บ้านหมัน	- เวลาพิเศษที่ร่วมกันจัดขึ้น หลังจากประชุมคณาจารย์ ผู้นำพิธีกรรม ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน เห็นควรให้จัดขึ้น	- ส่งเสริม เป็นให้กำลังใจผู้ปกครองนักเรียนที่ประพฤติดีและผู้นำชุมชนที่เป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน มีลูกที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงาน	1. หมอสุด 2. พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน 3 คน และชาวบ้านและผู้มาประชุมที่ประพฤติดี 2 คน รวม 5 คน	- ที่ประชุม ประกอบด้วย อาจารย์ 4 ท่าน ผู้นำพิธีกรรม 4 คน ผู้นำชุมชน 2 คน ผู้ปกครองนักเรียน 5 คน เติร์มงาน และกำหนดวันประกอบพิธีสุซวัญ ที่ประชุมคัดเลือกพ่อเต็นได้ 5 คน - มีการประกาศรางวัลพ่อเต็นได้แก่ ทั้ง 5 คน - เชิญพ้อแม่เต็น (เจ้าของซวัญ) นั่งล้อมหมากเบ็ง - เมื่อเริ่มพิธี หมายถึง อาจารย์ ผู้แทนหมอสุดจากนั้นหมอสุดจุดธูปเทียน ปักลงไปในพานบายศรี - ยกขึ้น 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ซึ่งคำกล่าวให้พระบูชาพระรัตนตรัย - หมอสุดป่าวเทวดา (ชุมนุมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หมอสุดยกขันนํ้ามนต์มาตั้งบริเวณด้านหน้าตัวเอง - จุดเทียนตั้ง ปักที่ริมขันนํ้ามนต์ - กล่าวอัญเชิญเทวดา - สุซวัญเป็นทั้งทำนอง	- หมากเบ็ง (พานบายศรี) - ขัน 5 - ไข่ต้มสุก - กล้วยสุก 4 ลูก - เทียนกิ่ง - เทียนธรรมา - ดอกไม้และใบไม้ - ขันนํ้ามนต์ - อาหารคาวหวาน - ด้ายสายสิญจน์	- 1. สุซวัญประกอบพิธี - 2. รับฟังการสุซวัญ - 3. และ 4. ร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาเด้อซวัญเอ๊ย" จนหมอสุดสุซวัญเสร็จ - บรรดาบุตรธิดาของพ้อแม่เต็นนำดอกไม้ธูปเทียน มามอบและกราบ - เสร็จพิธี

WHAT WHERE WHEN WHY WHO HOW

พิธีกรรม	ประเภท	สถานที่	เวลาหรือโอกาส	จุดมุ่งหมาย	ผู้เข้าร่วม	ขั้นตอนในการประกอบพิธี	อุปกรณ์	การสังสรรค์ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธี
						- ชาวบ้านร้องประสานเสียงเป็นระยะ ว่า "มาด้อขวัญเฮีย" จนหมดชุด ชุดขวัญ เสริจ - หมอลำขลุ่ยยกแก้วน้ำ เอามืดหน้าคา จุ่มลงไป แล้วสลัดไปสี่ทิศ แล้วกล่าวมิตฟายไปด้วย - กล่าวคำผูกแขน ผูกแขนพ่อแม่ได้เด่น		

สำหรับข้อมูลที่ได้จากการเข้าร่วมสังเกตพิธีกรรม ในฐานะผู้ร่วมพิธี สนทนากับกลุ่มผู้นำพิธีผู้นำชุมชน และคณาจารย์ ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้ร่วมพิธี ทั้งผู้ถูกเรียกขวัญ หรือ เจ้าของขวัญ และญาติพี่น้อง นำเสนอตามกรอบข้างต้น ดังนี้

1. มูลเหตุของการพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หรือที่เรียกว่า การบายศรีสู่ขวัญ เป็นประเพณีดั้งเดิมเก่าแก่ที่ชาวบ้านหมู่บ้าน ตำบลหมู่บ้าน นิยมกระทำสืบเนื่องติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ถือว่าเมื่อจัดพิธีนี้แล้วจะเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เป็นกำลังใจ ในการที่จะประกอบคุณงามความดีต่อไป และจะทำให้มีความสุขความเจริญ ในชีวิตต่อไป ผู้นำพิธีเล่าว่า

“..บายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่ทำให้กำลังใจคน อันที่เป็น หมอสูด นี้ เพราะใจเขามัก(มีใจรัก)ชอบและเห็นว่ามีประโยชน์ต่อสังคม..”

(สมาน ชินเพ็ง,สนทนากลุ่ม,15 สิงหาคม 2543)

จากการศึกษาพบว่า เดิมนั้นการจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นพิธีที่จัดในหมู่ของเจ้านาย ผู้ใหญ่ จึงเรียกว่า “บายศรี” เพราะคำว่า “บา” ได้แก่ เจ้าขุนมูลนาย หมอสูดอาวโลให้ข้อมูลว่า

“..ชาวบ้านหมู่บ้านมักลิเอ็น(เรียก)เจ้านายว่า บาคาน บาท้าว บาไทท้าว หรือ บาบ่าวท้าว ชูมือนี่ กะเอ็นกัน ครุบา...ครุบา...นั่นละ..”

(ประสิทธิ์ ศรีชะฮาง,สนทนากลุ่ม,15 สิงหาคม 2543)

ดังจะเห็นได้จากหนังสือวรรณกรรมอีสานเรื่องการกระเจด สิ้นไชย หรือแม้แต่ในหนังสือ “เซตพน” ที่ไปสืบศาสนาในกรุงสรวัดดี ก็มีการเรียกขุนไทว่า “บา” เหมือนกัน ศัพท์คำว่า “บายศรี” ก็คือ การทำสิริหรือความดีให้กับชนชั้นผู้ดีหรือสิริแบบอย่างที่ทำให้กับผู้ดี ในสมัยต่อมาจึงนิยมแพร่หลายไปยังกลุ่มชาวบ้านที่เป็นสามัญชน ดังนั้นการประกอบพิธีอันก่อให้เกิดสิริมงคลนี้จึงเรียกว่า “การบายศรีสู่ขวัญ” ซึ่งเป็นศัพท์ดั้งเดิม (มนัส สุขสาย ม.ป.ป. : 1)

สูด เป็นคำเก่าแก่ของชาวบ้านหมู่บ้าน ที่นิยมเรียกการสวดว่า “สูด” เช่น สวดมนต์ ชาวบ้านหมู่บ้านเรียก “สูดมนต์” พิธีสวดเหมือนกับการสวดมนต์ ดังนั้นการสวดขวัญ ชาวบ้านหมู่บ้านจึงเรียก “สูดขวัญ” ซึ่งการสูดขวัญเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์

ขวัญ ชาวบ้านหมูนั่นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความดี ไม่มีตัวตน ไม่สามารถเห็นได้ จับต้องได้ เชื่อว่าขวัญมีลักษณะคล้ายกับจิตหรือวิญญาณ ซึ่งแฝงอยู่ในตัวตนของคนและสัตว์ตั้งแต่เกิดมา และจะต้องอยู่ประจำตนตลอดเวลา ถ้าตกใจ เสียใจ ป่วยไข้ ขวัญจะหนีอาจจะทำให้เจ้าของร่างถึงแก่ความตายได้ ฉะนั้นจึงต้องทำการเรียกขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัวจะได้มีความสุขสบาย

การสู่ขวัญ เกิดจากความเชื่อว่า ถ้าขวัญออกจากร่างผู้เป็นเจ้าของขวัญ ผู้นั้นจะประสบกับผลร้ายต่างๆ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า ประเพณีการสู่ขวัญ เกิดจากความเชื่อที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ที่ว่าคนเราเกิดมามีธรรมชาติอันหนึ่งเรียกว่า “ขวัญ” ประจำปกป้องรักษาตัวผู้เป็นเจ้าของขวัญ เพื่อให้มีความสุข ไม่เกิดเจ็บป่วย แต่ถ้าขวัญของคนใดคนหนึ่งหายไปจากตัวจะทำให้คนนั้นเกิดความเจ็บป่วย มีความทุกข์ จนอาจสิ้นชีวิตได้ เพื่อให้ขวัญได้อยู่กับเนื้อกับตัวตามเดิม จึงได้มี “พิธีสู่ขวัญ” หรือเรียกว่า “พิธีเรียกขวัญ” ขึ้น

การสู่ขวัญเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวบ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่กระทำสืบต่อกันมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวพันอย่างแน่นแฟ้นกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ดทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นประเพณีที่ชาวบ้านหมูนัน ตำบลหมูนันทำกันแทบทุกโอกาส หมอสุดคนหนึ่งเล่าว่า

“..บ้านเรามี สู่ขวัญ นี่แหละเป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้าน เอ็ดกันมาตั้งแต่โตเท่าโต (ทำมานมนาน) เอ็ดกันตั้งแต่บ่อยเท่าเฒ่า (ตั้งแต่เด็กจนแก่) เอ็ดแล้วกะชุมกะเย็น (อยู่เย็นเป็นสุข) มีกำลังใจเอ็ดเวียกเอ็ดงาน (ทำการทำงาน)..”

(ประยูร ดาราก้านตรง, สนทนากลุ่ม, 15 สิงหาคม 2543)

การจัดพิธีสู่ขวัญมีสาเหตุมาจากความดี คือ ทำขึ้นเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต ทำให้มีความร่มเย็นเป็นสุข เป็นต้นว่า สู่ขวัญแต่งงาน สู่ขวัญบวชนาค สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญคนป่วย แม้ในเรื่องการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากินของชาวบ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน ก็จะมีพิธีกรรมนี้แทรกอยู่ เช่น การสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญลาน สู่ขวัญควายและวัว หรือในบางครั้งโอกาสพิเศษ เช่น ได้ลูกใหม่ ไปค้าขายได้เงินมามาก ได้เลื่อนชั้น เลื่อนยศ ก็ทำการสู่ขวัญ นอกจากนี้การจัดพิธีสู่ขวัญในบางครั้งก็มีสาเหตุมาจากสิ่งไม่ดี กล่าวคือเป็นการจัดให้มีขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขับไล่สิ่งที่ไม่ดี หรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลให้หนีหายไป หมอสุดเล่าว่า

“..เมื่อหายจากเจ็บป่วย ลูกเสีย เมียตาย ก็จะทำการสู่ขวัญ เหมือนกันนะ
พิธีกรรมนี้ทำเพื่อ ทะนุถนอมน้ำใจ ช่วยส่งเสริมแรงใจ ปลุกปลอบส่งเสริม
จิตใจให้ดี ให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิตต่อไปด้วย....”

(จำเนียร พันทวี,สัมภาษณ์,21 กันยายน 2542)

จากสนทนากลุ่มคำ ผู้นำพิธีบายศรีสู่ขวัญ กลุ่มร่วมกันให้ความหมายของคำว่า “ขวัญ” ว่า
“ขวัญ” อย่างหนึ่งหมายถึง ผม หรือ ขน ที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอยบนศีรษะ อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง
ถึงสิ่งไม่มีตัวตนแต่จะมีประจำชีวิตของคนและสัตว์ ซึ่งได้แก่จิตใจ ในบางครั้งขวัญจะมีความหมาย
รวมไปถึงสิ่งอันเป็นที่รัก เช่น เรียกเมียรักว่าเมียขวัญ จอมขวัญ ลูกรักหรือลูกแก้วว่า ลูกขวัญ
หรือนาขวัญ ข้าวขวัญ บางที่จะเรียกสิ่งของที่ผู้รักใคร่นับถือนามอบให้เพื่อการทะนุถนอมน้ำใจ
ว่า “ของขวัญ” จากการศึกษาพบว่า ความหมายของขวัญที่ชาวบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้นให้ความ
หมายไว้มากที่สุดว่า ขวัญ คือ จิตหรือวิญญาณที่ไม่มีตัวตน ที่มีอยู่กับชีวิตของคนเราทุกคน มีอยู่
กับสิ่งของทรัพย์สินของคนเราทุกชนิด จิตหรือขวัญจะต้องอยู่กับร่างของคน สัตว์ สิ่งของ ตลอดเวลา
ถ้าหากเวลาใดขวัญออกห่างไปจากร่างกายคน ก็จะส่งผลให้คนนั้นมีอาการอ่อนแอ เจ็บป่วยและ
อาจเสียชีวิตไปในที่สุด คนที่มีขวัญอ่อน (อ่อนแอ) มักเจ็บป่วยอยู่เสมอ สาเหตุที่ทำให้ขวัญอ่อนนั้น
เชื่อว่าสืบเนื่องจากการประสบอุบัติเหตุ สำหรับสัตว์และสิ่งของอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อขวัญออก
ห่างไป ความหมายนั้นก็เข้ามาแทนที่ นอกจากนี้ชาวบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้นยังมีความเชื่อว่า การ
ที่ร่างย้ายจากสถานะหนึ่งอีกสถานะหนึ่งหรือย้ายจากที่หนึ่ง (ที่อยู่อาศัย) ไปอยู่อีกที่หนึ่งโดยกระทัน
หัน เช่น การไปทำงานในต่างถิ่น การไปเที่ยวสนุกสนานจนลืมตัว เหล่านี้ก็ทำให้ขวัญเหินห่างจาก
ร่างได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ขวัญออกจากร่างกาย หรือให้ขวัญกลับเข้าสู่ร่างเดิม จึงได้มี
การเรียกขวัญขึ้นโดยมีขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆ ตามแบบอย่างที่เคยปฏิบัติกันมา

กล่าวได้ว่าการสู่ขวัญชาวบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้น เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องขวัญที่ว่า
ในร่างคน สัตว์และสิ่งของ จะมีส่วนประกอบที่สำคัญคือขวัญ การจัดพิธีสู่ขวัญ จัดทำขึ้นเพื่อให้
ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และเป็นการเสริมสร้างพลังทางใจ ให้กับผู้
ที่ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งดีและไม่ดีมา จึงจัดให้มีการสู่ขวัญหรือสู่ขวัญขึ้น เพื่อเรียกขวัญนั้นเอง
การจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีมูลเหตุสำคัญอยู่ 2 ประการดังนี้

เนื่องในโอกาสอันเป็นมงคล จัดขึ้นเพื่อแสดงความยินดีที่ได้ประสบผลสำเร็จหรือได้รับช
ชนะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการรับขวัญ บำรุงขวัญให้กำลังใจ และถือเป็นการอวยพรให้ประสบ

ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป โอกาสดังกล่าว ได้แก่ การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การต้อนรับแขกคนสำคัญ การบวชนาค เป็นต้น

นิยมจัดขึ้นเนื่องในโอกาสที่รอดพ้นจากอันตรายต่างๆ เป็นการทำพิธี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขับไล่ความอัปมงคลต่างๆ ให้ออกไป เมื่อสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายออกไปแล้วก็จะเกิดความเป็นสิริมงคลเข้ามาแทนที่ เช่น การสู่ขวัญเนื่องในโอกาสที่หายจากการเจ็บป่วย หรือหลังจากประสบอุบัติเหตุ เป็นต้น

2. ประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

การสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม เป็นพิธีกรรมที่กระทำสืบต่อกันมาช้านาน แบ่งเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะและโอกาสที่ใช้ ดังนี้คือ

2.1 การสู่ขวัญคน

2.2 การสู่ขวัญสัตว์

2.3 การสู่ขวัญสิ่งของ

2.1 การสู่ขวัญคน เป็นเรื่องเกี่ยวกับขวัญ หรือ จิตใจ อันจะก่อให้เกิดขวัญหรือกำลังใจดีขึ้น วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม มักจะมีการสู่ขวัญควบคู่กันไปเสมอ เพื่อเรียกหรือระดมพลังทางจิตใจ นอกจากนี้เนื้อหาในบทสวดขวัญบางบท ได้มีการสอดแทรกคติธรรมและแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ของสังคม การสู่ขวัญคนมีหลายประเภท ดังนี้

2.1.1 การสู่ขวัญพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ได้สมณศักดิ์เป็นยาครู หรือยาชา ชาวบ้านจะทำการสู่ขวัญให้ หรือเวลาจะเอาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานในแท่นประทับภายในวัด จะทำการสู่ขวัญพระสงฆ์ทั้งวัด เป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์เป็นผู้สืบมรดกทางพุทธศาสนาต่อไป

2.1.2 การสู่ขวัญออกกรรม ผู้หญิงที่คลอดบุตรต้องอยู่ไฟ เมื่อออกไฟแล้วก็มีพิธีสู่ขวัญให้เพราะในขณะที่อยู่ไฟนั้น ได้รับความทุกข์ทรมานนานัปการ จึงจำเป็นต้องเอาอกเอาใจและให้กำลังใจ การเอาอกเอาใจอย่างหนึ่ง คือ การสู่ขวัญ

2.1.3 การสูชวัญเด็กน้อย เด็กๆ มักตกใจง่าย ถ้ามีใครหลอกหรือเห็นอะไรที่น่ากลัว ก็ะตกใจมาก พ่อแม่เชื่อว่า เมื่อเด็กตกใจวัญจะออกจากร่าง ส่งผลให้เด็กร้องไห้ไม่สบาย จึงจำเป็นต้องทำพิธีสูชวัญให้

2.1.4 การสูชวัญคนธรรมดา คนที่ไม่ได้เจ็บป่วย เรียกว่า คนธรรมดา คนธรรมดา นั้น เมื่อไปค้าขายได้ลาภรวย หรือได้เลื่อนยศตำแหน่ง ก็ทำการสูชวัญให้ บางที่ฝันไม่ดี หรือเจ้านายมาเยี่ยมก็มีการสูชวัญเพื่อให้เกิดสิริมงคล

2.1.5 การสูชวัญหลวง เวลาพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่เกิดมีอาการเจ็บป่วย ชาวบ้าน จะรักษาด้วยวิธีการต่างๆ แต่ถ้ายังไม่หายอีก ลูกหลานก็จะทำพิธีสูชวัญให้เป็นเวลา 3 คืน เชื่อว่า โรคภัยไข้เจ็บหรืออาการป่วยจะหายได้ สิ่งของที่ใช้ในพิธีนี้ก็เหมือนสูชวัญธรรมดา จะต่างตรงที่ ต้องเพิ่มรูปเทียนให้เท่ากับอายุของผู้ป่วย ให้สวดเวลากลางคืนกะว่าคนสงัดเงียบ ประมาณ 3 – 4 ห่ม

2.1.6 การสูชวัญนาค บุตรชายผู้มีศรัทธา จะเข้าบวชในพระพุทธศาสนาต้องอำลาบิดามารดา เมื่อบิดามารดาอนุญาตแล้ว เมื่อถึงวันบวชจึงได้จัดพิธีสูชวัญให้บุตร เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บุตรของตน

2.1.7 การสูชวัญน้อยก่อนแต่งงาน (กินดอง) มักจะทำที่บ้านเจ้าบ่าวก่อนที่จะมีพิธีแต่งงานจริงๆ ที่บ้านเจ้าสาว ชาวบ้านที่เป็นพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและญาติของเจ้าบาวนิยมสูชวัญให้กับลูกของตนก่อน เสร็จแล้วจึงนำพาขวัญไปรวมกันที่บ้านเจ้าสาว พาขวัญก่อนพิธีแต่งงานจริงๆ เรียกพาขวัญน้อย

2.1.8 การสูชวัญป่าวสาวเวลาแต่งงาน ก่อนที่หนุ่มสาวจะอยู่กินร่วมกัน จัน สามี ภรรยา จะต้องจัดให้มีพิธีแต่งงาน หรือชาวอีสานเรียกว่า “กินดอง” เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับคู่บ่าวสาว จึงต้องจัดให้มีการสูชวัญขึ้น ส่วนใหญ่มักจะทำที่บ้านเจ้าสาว

2.1.9 การสูชวัญคนป่วย คนเจ็บไข้นานๆ หรือชาวบ้านเรียกว่า “ป่วยปี” เชื่อว่ามีสาเหตุมาจากขวัญออกจากร่างจึงเกิดอาการเจ็บป่วย เมื่อหายป่วยแล้ว แต่ร่างกายยังไม่แข็งแรง ถือว่าขวัญหนีเนื้อหนีคิง (ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว) จึงจำเป็นต้องสูชวัญให้เพื่อเรียกขวัญให้มาอยู่กับร่าง จะทำให้คนป่วยแข็งแรง หายจากการเจ็บป่วย

2.1.10 การสูชัวญพา ถ้าผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วย กินไม่ได้นอนไม่หลับ และได้ทำการสูชัวญคนป่วยให้แล้ว แต่โรคภัยไข้เจ็บยังไม่หาย ก็จะทำกาสูชัวญพาให้อีกครั้งหนึ่ง

2.2 การสูชัวญสัตว์ เป็นการระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ ที่ช่วยมนุษย์ในการทำมาหากิน รวมไปถึงการขอขมาที่ได้คำว่า เฝียนตีในระหว่างการทำงาน ที่สำคัญได้แก่

2.2.1 การสูชัวญควายและวัว (วัว) ควายและวัวเป็นสัตว์ที่มีคุณแก่คนมาก เพราะเป็นแรงงานหลักไถในการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านถือว่าคนได้กินข้าวเพราะสัตว์ เหล่านี้ ดังนั้น ก่อนที่จะลงมือทำนาครั้งแรกหรือเลิกทำนาแล้ว เจ้าของมักทำพิธีสูชัวญให้เพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณ และขอขมาที่ได้คำว่า เฝียนตีระหว่างทำงานร่วมกัน พาชัวญที่จัดให้มีน้ำอบน้ำหอมและหญ้า

2.2.2 การสูชัวญม้อน (ตัวหม่อน) ม้อนเป็นสัตว์ตัวอ่อนที่ชักใยออกจากรังไหม ชาวบ้านสามารถนำมาทำเป็นเครื่องนุ่มห่ม ม้อนเป็นสัตว์ที่มีคุณแก่คน เพราะเส้นไหมสามารถทำเป็นเครื่องนุ่มห่ม เมื่อชาวบ้านลงมือเลี้ยงม้อน หรือหลังจากการเลี้ยงม้อนเสร็จเป็นรังไหมแล้ว จะจัดให้มีการสูชัวญขึ้น เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้เลี้ยงม้อน เพราะผู้เลี้ยงไหมได้เงินได้ทอง และเชื่อว่าการสูชัวญให้ม้อนจะส่งผลให้ม้อนมีดงเบือกพ้าว (เปลือกมะพร้าว) พาชัวญมีข้าวต้มและใบม้อน

2.3 การสูชัวญสิ่งของ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่า สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นสิ่งมีประโยชน์ต่อชีวิตของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องจัดให้มีการสูชัวญให้กับสิ่งของเหล่านี้เพื่อเป็นการสำนึกในบุญคุณ ชาวบ้านเชื่อว่าการสูชัวญสิ่งของจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของมีความสุข มีลาภ เป็นสิริมงคลแก่เจ้าของต่อไป ซึ่งการสูชัวญสิ่งของแยกได้ ดังนี้

2.3.1 การสูชัวญเฮือน คือ การนำเอาพิธีและขั้นตอนการสร้างบ้านเรือนมาพูดในที่ประชุม เพื่อให้คนที่มาในพิธีรู้จักสร้างให้เป็นสิริมงคล ถ้าบ้านเรือนทำไม่ถูกแบบก็จะนำแต่ความไม่เป็นมงคลมาสู่

2.3.2 การสูชัวญเกวียน เกวียนเป็นพาหนะใช้สำหรับลากเข็น การสูชัวญเกวียนก็เพื่อให้เป็นสิริมงคลและมั่นคง และสอนให้เจ้าของรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์

2.3.3 การสู่ขวัญข้าว มักทำกันในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ชาวบ้านเชื่อกันว่าวัน “กินบัก จกปล่อง” (กินเท่าไรก็ไม่รู้จักหมด) ชาวบ้านจะสู่ขวัญข้าวก่อนทำพิธีเปิดเล่า (ยุ่ง) ข้าว นำมากิน จะทำการสู่ขวัญก่อน เพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นศุภฤกษ์ดี ถ้าได้ทำการสู่ขวัญแล้วจะทำให้สามารถผลิตข้าวในปีต่อไปได้อย่างอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดภาวะอดอยาก

จากการศึกษาประเพณีการสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าการจัดพิธีการสู่ขวัญที่ทำในหมู่บ้านนี้ ในปัจจุบันนิยมเพียงการสู่ขวัญบางประเภทเท่านั้น เช่น การสู่ขวัญนา การสู่ขวัญบ่าวสาว การสู่ขวัญคนป่วย การสู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ การสู่ขวัญข้าว การสู่ขวัญคนธรรมดา และการสู่ขวัญควายและวัว ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องจากมาจากเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคมในปัจจุบัน สัตว์และสิ่งของบางอย่างได้หมดความสำคัญในชีวิตประจำวันของชาวบ้านหม่มลดลง

3. การประกอบพิธี

พิธีสู่ขวัญ เป็นพิธีเก่าแก่ของชนชาวไทย มีการจัดกระทำทุกภูมิภาค ถึงแม้ว่าการจัดพิธีกรรมจะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็มีหลักการใหญ่ๆ และจัดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือ ต้องการให้ขวัญมาอยู่กับเจ้าของร่าง เพื่อก่อให้เกิดความสุขความสบาย การประกอบพิธีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่มนิยมทำกันมาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การประกอบพิธีสู่ขวัญ อาจทำได้ 2 พิธี คือ พิธีทางศาสนาพุทธและพิธีทางศาสนาพราหมณ์ พิธีทางพุทธศาสนา กระทำได้โดยนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถา ในพิธีนี้ถ้าเจ้าภาพมีศรัทธามากก็จะถวายภัตตาหารเช้าหรือเพลก็ได้ แล้วนำฝ้ายมาผูกแขนให้เจ้าของขวัญเป็นอันเสร็จพิธี ส่วนพิธีทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเจ้าภาพต้องเตรียมอุปกรณ์และพิธีกรรมตามลำดับ องค์ประกอบของพิธีทางศาสนาพราหมณ์ จะต้องมีการบูชาหรือพานบายศรี ซึ่งประกอบด้วยเครื่องสังเวยต่างๆ ฝ้ายผูกแขน และที่ขาดไม่ได้ คือ บทสวดขวัญของหมอสูด ซึ่งจะใช้บทต่างๆ แล้วแต่โอกาสที่ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

ขั้นตอนการประกอบพิธีการสู่ขวัญ

การประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่มมีรูปแบบและขั้นตอนในการประกอบพิธีที่มีลักษณะเฉพาะตัว รายละเอียดในการจัดมีความแตกต่างกับการจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของท้องถิ่นอื่น รูปแบบในการจัดพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม มีดังนี้

1) ผู้ถูกเรียกขวัญและเจ้าภาพที่จัดพิธี มีบทบาทในฐานะผู้ริเริ่มให้เกิดพิธีการสู่ขวัญ การจัดพิธีการสู่ขวัญเจ้าภาพจัดทำขึ้น เพราะมีมูลเหตุดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อตัดสินใจว่าจะจัดพิธีสู่ขวัญ ผู้ถูกเรียกขวัญหรือเจ้าภาพ จะไปติดต่อเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดงาน และขอวันเวลาที่จัดกับหมอสูด เพื่อหาวันมงคลที่จะจัดพิธี เพราะชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าหากจัดถูกฤกษ์ยามดี ก็จะทำให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีความสุข การเลือกวัน เวลาจึงจำเป็นต้องเลือกให้ถูกโฉลกกับประเภทของการสู่ขวัญ เมื่อได้วันเวลาที่เป็นมงคลเรียบร้อยแล้ว ผู้ที่จะจัดพิธีก็จะไปดำเนินการเตรียมจัดงาน

2) การเตรียมงาน หลังจากที่มีการกำหนดวันที่แน่นอนแล้ว ผู้ถูกเรียกขวัญหรือเจ้าภาพ จะมีการเหล่า (บอกบุญ) แก่ญาติพี่น้อง เพื่อบ้านและคนที่เคารพนับถือ เพื่อให้มาร่วมงานก่อนวันงาน 1 วัน ผู้ที่ได้รับเชิญบางส่วนจะมาช่วยจัดเตรียมงาน เช่น การจัดสถานที่ การเตรียมขันหมากเบ็ง (บาศรี) เตรียมอาหาร ถ้าจัดให้มีพิธีสงฆ์ด้วยก็จะมี การไปนิมนต์พระสงฆ์ไว้

3) การจัดพิธี จะจัดตามวัน เวลาที่กำหนดไว้ สถานที่จัดพิธีขึ้นอยู่กับประเภทของการสู่ขวัญ อาจเป็นที่บ้านของเจ้าของขวัญหรือเจ้าภาพ วัด สถานที่ราชการ ฯลฯ เมื่อทุกฝ่ายพร้อมพิธีเริ่มขึ้น หมอสูด จะเป็นผู้กำหนดว่าผู้ถูกเรียกขวัญจะหันหน้าไปในทิศทางใด จึงจะเป็นสิริมงคลในเรื่องการกำหนดทิศนี้ กลม ประกอบแสง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ผู้ถูกเรียกขวัญต้องหันหน้าเข้าหาพาขวัญ (พานบายศรี) โดยให้หันไปทาง "ทิศไฉน" คือทิศที่เป็นมงคล ซึ่งแต่ละวันทิศไฉนจะอยู่ในทิศทางที่แตกต่างกันทิศไฉนเป็นการหันหน้าของผู้ถูกเรียกขวัญ มีดังนี้ (กลม ประกอบแสง, 2542)

วันอาทิตย์ (อ)	ให้หันหน้าไปทิศอุดร
วันจันทร์ (จ)	ให้หันหน้าไปทิศหรดี
วันอังคาร (อ)	ให้หันหน้าไปทิศอีสาน
วันพุธ (พ)	ให้หันหน้าไปทิศบูรพา
วันพฤหัสบดี (อา)	ให้หันหน้าไปทิศอาคเนย์
วันศุกร์ (พ)	ให้หันหน้าไปทิศพายัพ
วันเสาร์ (ท)	ให้หันหน้าไปทิศทักษิณ

ในการประกอบพิธี หมอสูดจะนั่งตรงข้ามกับผู้ถูกเรียกขวัญ จะมีผู้มาร่วมพิธีจะนั่งล้อมรอบ หมอสูดจะดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

4) การไหว้ครู เมื่อเริ่มพิธีเจ้าภาพจะทำการผูกแขนหมอสูด เพื่อเป็นการบูชาครู หลังจากนั้นหมอสูดจะจุดธูปเทียนปักลงในพานบายศรี แล้วยกขึ้น 5 ขึ้น แล้วกล่าวคำไหว้พระ ส่วนใหญ่คำกล่าวไหว้พระจะเป็นการบูชาพระรัตนตรัย หมอสูดแต่ละคนอาจมีคำไหว้พระที่แตกต่างกันออกไป เช่น

คำไหว้พระของ ทองพูน กระवालไพร กล่าววว่า

อรหัง สัมมาสัมพุทโธ ภควา

พุทฺธัง ภควันตัง อภิวา เทมิ

สวากขาโต ภะคะวาตา อัมโม

อัมมัง นะมัสสามิ

สุปฏิปันโน ภะคะวะโต สาวกะสังโฆ

สังฆัง นะมามิ

สาธุ ธูปะทีปะ คันธะมาลา อัคคีทีคัง หตุบุบยัง สุนทังวะรัง

ปุชมะ ชินะกัตตา สิติกัปปะโก ทิโย อภิรุ โปมหาปัญโญ ปุริปัญโญ

ทาเรนโต ปิตะ กะตะยัง นิพพานัง ปะระมัง สุขัง พุทธะบูชา

เดชะวันตา อัมมะบูชา ปัญญาวันตา สังฆะบูชา โภคะวันตา ดิโนนัง

รัตนัง ปุชัง กะโรมะ ยังยังชนะปะทัง ทีปะกะมิรา สะทามิโย ปุชิตो

โหมิ สัพพะโสทธิ ภะวันตุโน (ทองพูน กระวานไพร, 2542)

คำไหว้ พระ ของจำเนียร พันทวี กล่าววว่า

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ (3 ครั้ง)

สาธุ ธูปะ ทีปะ คันธมาลา อัคคีทิมัง พมฺพุปผัง สุนทัง วะรัง ปุชมะ

ชินะ กัตตวา สิติกัปปักโก ทิโย อภิรุโป มหาปัญโญ ปิริปัญโญ ทาเรนโต

ปิตก ตัยยัง นิพพานัง ปรมัง สุขัง พุทธะบูชา เดชะวันตา ธรรมบูชา

ปัญญาวันตา สังฆบูชา โภควันตา ดินนัง รัตตานุวัตรัง ปุชมะ ยัง

ยัง ชนะะปะทัง ญาติมิกขัง มิรา สัพทปิโย สัพพะตะ ปุชิตो โหติ

สัพพา โสถิ ภวันตุเต (จำเนียร พันทวี, 2542)

และคำไหว้พระของบุญมา บุญเสน กล่าวว่า

อิมนา สะกาเรนะ พุทธัง ปุเชมิ
 อิมนา สะกาเรนะ ธรรมัง ปุเชมิ
 อิมนา สะกาเรนะ สังฆัง ปุเชมิ
 อระหังสัมมา สัมพุทธโร ภาคะวา พุทธัง ภาคะวันตัง
 อภิวาเทมิ สวากขาโต ภาคะวาตาธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ
 สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นมามิ
 สาธุ พุทธบูชา ธัมมังบูชา สังฆะบูชา อหุบุผัง ประทีปเดรัง
 พุทธะเส ปุเชมะ (บุญมา บุญเสน, 2542)

5) การปาวเทดา (ชุมนุมเทวดา) เป็นขั้นตอนการกล่าวคำอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่สถิตอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ให้มาเป็นเกียรติและสักขีพยานในพิธีการสู่ขวัญ ตามความเชื่อของชาวบ้านหม่มัน หมอสูดจะยกขันน้ำมนต์มาตั้งบริเวณหน้าตนเอง แล้วจุดเทียนคัง (เทียนที่ใช้เป็นตัวแทนของผู้ถูกเรียกขวัญ) ปักที่ริมขันน้ำมนต์ พร้อมกล่าวคำเชิญเทวดา คือ

สัคเคกาเมจะรูปุเป ศิริสิขะระตะเต จันทะริกเข วิมาเน ที่เปรัตเตจะ
 คาเม ตะรุวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมหิเชตเต พรหมมา พรหมมา จะยันตุเทวา
 สระระระวิสาเม ยักกะคันธัพพะนาคา दिग्गुण्डา สันติเกยัง มุนิวะระ
 วะจะนัง สาธะโวเม สุนันตุ ธัมมัสสะ วะนะกาโร อะยัมภะทันตา
 ธัมมัสสะวะนะกาโร อะยัมภะทันตา ธัมมัสสะวะนะกาโร อะยัมภะ
 ทันตะ... (จำเนียร พันทวี, 2542)

6) การสู่ขวัญ ผู้ถูกเรียกขวัญจะยื่นมือข้างใดข้างหนึ่งแตะขอบพานบายศรี หมอสูดจะกล่าวคำสู่ขวัญประเภทต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสที่จัด ผู้มาร่วมงานจะคอยส่งเสียงสนับสนุนหมอสูด เพื่อกล่าวคำว่า “มาเยอขวัญเอย” จนกว่าหมอสูดจะกล่าวคำสู่ขวัญเสร็จสิ้น

7) การมิดฟาย เป็นขั้นตอนที่หมอสวดจะขับไล่ความอัปมงคล และสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกจากเจ้าของขวัญ หรือผู้ร่วมพิธี การมิดฟายมีวิธีการทำโดยหมอสวดจะยกแก้วเหล้าหรือแก้วน้ำ แล้วใช้ใบมะยมหรือหญ้าคามัดเป็นกำจุ่มลงไปในแก้วแล้วสลัดไปทิ้งสี่ทิศ น้ำจะถูกผู้เข้าร่วมพิธีหมอสวดจะกล่าวคำมิดฟายไปด้วยตัวอย่างคำมิดฟาย เช่น

“..สาธุ เดอ น้ำอันนี้ได้ชื่อน้ำอำมะริด ประสิทธิ์จากพระสังฆะเจ้าแก้ว พระองค์ท่าน ได้ได้ทรงพระธรรมคำสั่งสอน ใส่ในน้ำอันนี้จึงได้ชื่อน้ำอำมะริด ปูพระเจ้าให้ข้าวิดข้าจึงได้วิด ยาพระเจ้าให้ข้าฟายข้าสิดได้ ฟาย ๆ ไป ไส่ผี เชื้อไฮ้อยู่ปากา ก็ให้มากินเสีย ฟายไปน้ำผีเชื่อน้ำอยู่ปากาสุก็ให้มากินเสีย ฟายเมื่อภูเทวดาอยู่เค้าไม้ก็ให้มากินเสีย เมื่อมิดฟายหลายน้ำอำมะริดก็ บ่อมาก น้ำอำมะริดพากแตกออกจากกัน ผันธุลีกันไปทุกแห่ง แบ่งกันไป ทุกภาย ยายกันไปทุกก้า เม็ดหนึ่งตกไปก้าทางอีสานจวอยู่ ขอให้เจ้าจงมี บริวารหลายพราพร้อม โอนอ่อนน้อมขวัญเข้านามา เม็ดหนึ่งตกไปก้า บุรพาตะวันออก บอกว่าให้เจ้านี้จะมีสติปัญญาเหมือนพระเจ้ามโหสถ ให้เจ้ามีใจอดใจเพียรเหมือนพระเจ้าเตเม เม็ดหนึ่งตกไปก้าอาคะเนพื้น ขอให้เจ้านี้จะมีเคนาหลังใหญ่กว้าง...”

(บุญมา บุญเสน, 2542)

8) การผูกแขน เมื่อหมอสวดกล่าวคำมิดฟายเสร็จ ก็จะเป็นขั้นตอนการผูกแขนเจ้าของขวัญ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และเชื่อว่าเป็นการป้องกันมิให้ขวัญออกจากร่างไปอีก การผูกแขนเจ้าของขวัญจะเอาไข่และกล้วย ใส่ถุงมือ ญาติพี่น้องหรือแขกที่มาร่วมงานจะช่วยกัน “โถม” (ประคอง) มือ ผู้ผูกจะนำเอาฝ่ายผูกแขนที่เตรียมไว้ในพาขวัญ มาผูกข้อมือ แล้วกล่าวคำผูกแขน เป็นการอวยพร ให้เจ้าของขวัญมีความสุข

สมาน ชินเพ็ง กล่าวคำผูกแขน ว่า

ผูกก้าซ้ายให้ขวัญมา ผูกก้าขวาให้ขวัญอยู่ ว่ามาเยอขวัญเอย
ขวัญเจ้าไปตั้งค่อนกินปลา ก็ให้มามือนี้นี้ ขวัญเจ้าไปเฮ็ดนากินข้าว
ก็ให้มามือนี้นี้ ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้าไปปั้นเบ้าหล่อเงินทอง
ก็ให้มามือนี้นี้ ขวัญเจ้าไปขายของอยู่ในตลาด ก็ให้มามือนี้นี้
ขวัญเจ้าไปเบ็งนักปราชญ์ เจ้าก่อสร้างกระทำบุญ ก็ให้มามือนี้นี้
ขวัญเจ้าไปนำคอมขุนและยศใหญ่ ก็ให้มามือนี้นี้ ขวัญเจ้าไปอยู่สุข

สมสร้างกินทานทุกเช้าค่ำ เชิญขวัญหัวเกษเกล้าให้ยืนหมั่นหมั่นปี
อายุ วัฒน โณ สุขัง พะลัง ฯ ...

(สมาน ชินเพ็ง, 2542)

9) การสังสรรค์ คือเป็นขั้นตอนสุดท้าย ในเมื่อเสร็จขั้นตอนสุดท้ายของการสู่ขวัญแล้ว เจ้าภาพจะเป็นผู้เชิญแขกผู้มาร่วมงานรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งอาหารนั้นเจ้าภาพเป็นผู้ตระเตรียมไว้ อนึ่ง เป็นการเลี้ยงขอบคุณที่มาร่วมพิธีการสู่ขวัญนั้นด้วย

กล่าวโดยสรุป พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านหมั่น กระทำกันมาช้านาน และมีการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะมีความเชื่อว่า ในความเป็นมนุษย์ทุกคนที่มีส่วนประกอบอยู่สองส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ หรือ “ขวัญ” ขวัญเป็นสิ่งที่เปราะบางนามธรรม แต่มนุษย์จะขาดไม่ได้ ถ้าขวัญออกไปจากร่างกาย เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ จะส่งผลให้ผู้นั้นมีความทุกข์หรือเกิดภัยพิบัติต่างๆ เพื่อให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวและเจ้าของขวัญประสบแต่ความสุข เกิดสิริมงคลและมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตในสังคม จึงจำเป็นต้องจัดให้มีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญหรือการเรียกขวัญขึ้น เพื่อให้ขวัญมาอยู่กับร่าง ถึงแม้ว่าสภาพทั่วไปของบ้านเมืองในปัจจุบันจะได้เปลี่ยนแปลงไปแต่การจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญบางประเภทก็ยังเป็นที่นิยมของชาวบ้านหมั่นอยู่อย่างสม่ำเสมอ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ยังคงมีการทำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันมี 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ การสู่ขวัญคน การสู่ขวัญสัตว์ และการสู่ขวัญสิ่งของ การจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นต้องมียอดประกอบหลายอย่าง เช่น หมอลูด ผู้ถูกเรียกขวัญ เครื่องสังเวยต่างๆ และบทสู่ขวัญ ซึ่งการจัดพิธีนั้นสามารถจัดได้หลายรูปแบบตามความเชื่อ และแนวปฏิบัติของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

4. องค์ประกอบของประเพณีการสู่ขวัญ

การประกอบพิธีกรรมการสู่ขวัญประเภทต่างๆ นั้นเกิดจากความเชื่อในเรื่องขวัญ เมื่อกระทำพิธีนี้แล้วจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ตัวเองและผู้เข้าร่วมพิธีลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตประจำวัน องค์ประกอบของพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมั่น ที่สำคัญมี 4 อย่าง คือ คน วัตถุ สิ่งของ เวลา และสถานที่ รายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีการสู่ขวัญมีดังนี้

4.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ หมอลูด ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีการสู่ขวัญ ผู้ประกอบพิธีกรรมมีหน้าที่นำกล่าวคำไหว้พระ คำเชิญเทวดา มาเป็นสักขี

พยานและคำสดุขวัณต์ตลอดจนพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสุขวัณต์ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลตามวัตถุประสงค์

ในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสุขวัณต์ บุคคลที่มีความสำคัญในพิธีกรรมที่จะขาดไม่ได้ก็คือ หมอสูด หรือบางครั้งเรียกว่า พรหมณ์ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ในการประกอบพิธีการสุขวัณต์ ดำเนินการสวด หรือ กล่าว บทสุขวัณต์ในพิธีกรรมการสุขวัณต์ในโอกาสต่างๆ คำว่า “สูด” เป็นคำเก่าแก่ของชาวบ้านหมูนัน ที่นิยมเรียกการสวดว่า “สูด” เช่น สวดมนต์อีสาน เรียก สูดมนต์ พิธีสวดที่มีลักษณะคล้ายสวดมนต์จะเรียกว่าสูดทั้งหมด เช่น สูดขวัณต์ เป็นต้น โดยปกติแล้วหมอสูดนอกจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพิธีกรรมการสุขวัณต์แล้ว หมอสูดยังเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถืออีกด้วย

จากผลการประกวดหมอสูดในงานบุญประเพณีประจำปีจังหวัดร้อยเอ็ด คือบุญเผวด (พระเวส) ในปี พ.ศ. 2534 และ 2535 ปรากฏว่า หมอสูด ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับรางวัลจากการประกวดในครั้งนี้ จำนวน 7 คน จากหมอสูด ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้าน 11 คน และหลังจากที่ได้รับรางวัลแล้วหมอสูด เหล่านี้ทุกคนได้รับความนิยมนอกจากประชาชนทั้งที่อยู่ในเขต กิ่งอำเภอเชียงขวัญอำเภอเมืองร้อยเอ็ด และอำเภอใกล้เคียง โดยประชาชนได้เชิญหมอสูดเหล่านี้ไปประกอบพิธีกรรมบายศรีสุขวัณต์อยู่ตลอดปี และในบางครั้งเมื่อจังหวัดมีงานรัฐพิธี ก็จะมีเชิญหมอสูดเหล่านี้ไปประกอบพิธีทุกครั้ง การศึกษาเกี่ยวกับหมอสูดในครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงทำการศึกษา หมอสูดทั้ง 7 คน ดังกล่าว เพราะเป็นหมอสูดที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบผลสำเร็จในการประกอบพิธีจนเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป และปัจจุบันหมอสูดทุกคน ยังประกอบอาชีพนี้อยู่

การศึกษารายละเอียดประกอบของประเพณีการสุขวัณต์ในส่วนของหมอสูดในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แยกประเด็นศึกษาเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ประวัติหมอสูด

ตอนที่ 2 การเล่าเรียนเพื่อเป็นหมอสูด

ตอนที่ 3 คำตอบแทน

ตอนที่ 4 สถานภาพของหมอสูด

ตอนที่ 1 ประวัติหมอสุด

หมอสุดที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาทั้งหมด 7 คน ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงประวัติอย่างสั้นๆ การศึกษาและอาชีพโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

1. นายจำเนียร พันทวี อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด (ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 275/14 ถนนสุริยเดชบำรุง ตำบลในเมือง) สำเร็จการศึกษา ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อาชีพรับราชการครู ทำการสอนที่วิทยาลัยเทคนิค จังหวัดร้อยเอ็ด ทำหน้าที่เป็นหมอสุดเมื่ออายุได้ 32 ปี โดยได้แบบอย่างและรับการถ่ายทอดจากบิดา คือ นายหาญ พันทวี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) นายจำเนียร พันทวี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“.. แต่ก่อนเคยติดตามบิดาไปทำพิธีการสู่ขวัญเป็นประจำตั้งแต่วัยเด็ก ต่อมาบิดาเกิดป่วยกะทันหันไม่สามารถเดินทางไปทำพิธีได้ จึงต้องไปเป็นหมอสุดแทนบิดา และบิดาเห็นว่าในบรรดา ลูกชาย 7 คน ตนเองมีความสามารถที่จะสืบทอดได้ จึงถ่ายทอดวิชาให้ หลังจากนั้นได้รับเชิญจากประชาชนให้ทำหน้าที่หมอสุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา..”

(จำเนียร พันทวี,สัมภาษณ์,27 เมษายน 2542)

ปัจจุบัน นายจำเนียร พันทวี ได้รับความนิยมาจากประชาชนทั่วไป เมื่อมีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแขกเมืองภายในจังหวัดร้อยเอ็ดเอง หรือมีพิธีในจังหวัดใกล้เคียง จะได้รับเชิญเป็น หมอสุดเสมอ และได้รับเชิญเป็น วิทยากรพิเศษของ คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชาวบ้านหมู่มั่น และชาวจังหวัดร้อยเอ็ด มักเรียกนายจำเนียร พันทวีว่า “หมอสุดระดับประเทศ”

2. นายทองพูล กระจวลไพโร อายุ 55 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 6 หมู่ 1 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สอบได้นักธรรมชั้นเอกประกอบอาชีพค้าขาย เริ่มทำหน้าที่เป็นหมอสุดเมื่ออายุได้ 30 ปี โดยทำการศึกษาจากตำราและความรู้เมื่อครั้งยังบวชอยู่ นายทองพูล กระจวลไพโร ได้นำตำราหมอสุดมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน เป็นหมอสุดที่ได้รับความนิยมาจากประชาชนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด และต่างจังหวัด โดยเฉพาะที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดปราจีนบุรี เป็นหมอสุดที่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและเครื่อง

สังเวย ต้องให้มีครบตามตำรากำหนดจึงทำให้ประชาชนเลื่อมใสและนิยมให้ไปเป็นผู้ประกอบพิธีให้อยู่เสมอ

3. **นายประยูร ดาราดำตรง** อายุ 55 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 2 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 อาชีพปลูกจางประจำ (พนักงานขับรถ) สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการสู่ขวัญจากบิดา คือนายดา ดาราดำตรง (ปัจจุบันได้เสียชีวิตแล้ว) เริ่มทำหน้าที่หมอสวดเมื่ออายุได้ 35 ปี และได้รับความนิยมจากประชาชนในเขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด และอำเภอใกล้เคียง

4. **นายกลม ประกอบแสง** อายุ 72 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 8 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำนา เริ่มทำหน้าที่เป็นหมอสวดเมื่ออายุ 28 ปี โดยได้เรียนรู้จากการบวชเป็นพระ และได้รับการถ่ายทอดจากจารย์ไล่ อุดรมาตย์ ซึ่งปัจจุบันได้เสียชีวิตแล้ว นายกลม ประกอบแสง ได้รับเชิญให้เป็นหมอสวดเป็นประจำจากประชาชนตามหมู่บ้านต่างๆ ในเขตกิ่งอำเภอเชียงขวัญ และอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

5. **นายประสิทธิ์ ศิริชะฮาง** อายุ 72 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 8 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ก่อนทำหน้าที่เป็นหมอสวดเคยบวชเรียนจนสอบได้นักธรรมโท ได้เรียนรู้วิธีการต่างๆ จากจารย์ครูสุวรรณ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) เริ่มทำหน้าที่หมอสวดเมื่ออายุได้ 60 ปี สาเหตุที่ได้เป็นหมอสวด เพราะชาวบ้านแนะนำและให้การสนับสนุน เพราะ นายประสิทธิ์ ศิริชะฮาง เป็นคนที่มีเสียงดังกังวาล และเป็นคนที่มีความรู้ดี สามารถอ่านหนังสือได้คล่อง (ประสิทธิ์ ศิริชะฮาง, 2542) นายประสิทธิ์ ศิริชะฮาง เป็นหมอสวดที่ได้รับความนิยมจากประชาชนในเขตกิ่งอำเภอเชียงขวัญ และอำเภอเมืองร้อยเอ็ดมาก โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด นอกจากนี้ก็ยังได้รับความนิยมจากประชาชนในเขตจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย

6. **นายสมาน ชินเพ็ง** อายุ 71 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 9 บ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 7 มีอาชีพเป็นข้าราชการบำนาญ เริ่มทำหน้าที่เป็นหมอสวดเมื่ออายุได้ 60 ปี โดยเรียนรู้จากอาจารย์อาม โสภะวันดี สาเหตุที่เป็นหมอสวดเพราะมีใจรักชอบและเห็นว่ามีประโยชน์ต่อสังคม (สมาน ชินเพ็ง, 2542) ได้รับเชิญให้เป็นหมอสวดในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดใกล้เคียงรวมทั้งกรุงเทพมหานคร

7. นายบุญมา บุญแสน อายุ 69 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพเป็นหมอลำและเคยบวชเป็นเวลาถึง 16 พรรษา เป็นหมอลำเมื่ออายุได้ 53 ปี โดยได้รับการถ่ายทอดจากบิดาซึ่งบวชเป็นพระ สาเหตุที่เป็นหมอลำ เพราะเคยบวชเป็นพระอยู่กับบิดา จึงได้รับการถ่ายทอดความรู้ให้และได้ใช้เวลาว่างศึกษาการสวดวิทยจากโปลาน ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนในเขตกิ่งอำเภอเชียงขวัญ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด และอำเภอโกสุมพิสัย

จากประวัติหมอลำทั้ง 7 คน ที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษามีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับหมอลำ ที่ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนว่าจะต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. จำนวนหมอลำที่ได้รับการยอมรับและยอมรับจากประชาชนนั้นปรากฏว่าเป็นเพศชายทั้งหมด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทที่ยกย่องเพศชายมากกว่าเพศหญิง ที่เป็นเช่นนี้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจาก ชาวบ้าน ที่เป็นเพศชายในสังคมไทยสมัยโบราณ มีโอกาสได้เรียนรู้และมีการศึกษาในด้านต่างๆ มากกว่าเพศหญิง ดังนั้น การให้ความสำคัญในด้านการเป็นผู้นำในการจัดพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมจึงมีอยู่ในกลุ่มคนที่เป็เพศชาย

2. มีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีการสวดวิทย คือ หมอลำที่ดีจะต้องจำบทสวดวิทยได้แม่นยำ และต้องรู้จักปรับปรุงถ้อยคำในบทสวดวิทยให้ทันต่อเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมได้ดี ดังจะเห็นได้จากมีหมอลำจำนวน 4 ใน 7 คน ปัจจุบันเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด การที่หมอลำอาศัยอยู่ในตัวเมือง ซึ่งเป็นแหล่งที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารดีกว่าตามหมู่บ้านเป็นเหตุให้หมอลำเหล่านี้มีความรู้ในเหตุการณ์ปัจจุบัน การประยุกต์เนื้อหาของบทสวดวิทยจึงมีมากและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน

3. เป็นผู้ที่เคยบวชในพุทธศาสนามาก่อน ผู้ที่ผ่านการบวชนอกจากจะเป็นผู้มีจิตใจดีงาม คุณธรรมสูงและประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนในสังคมแล้ว ผู้บวชมีโอกาสได้เรียนรู้หลักธรรมและคำสวดต่างๆ จากโปลานและคัมภีร์ต่างๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้อีกอย่างหนึ่ง หมอลำสามารถนำความรู้ที่ได้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการประกอบพิธีการสวดวิทยได้อีกด้วย

4. มีวิทยุหรือมีอาวุธ สังคมไทยจะยึดถือและให้การยอมรับผู้อาวุธ เพราะถือว่าผู้อาวุธเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในชีวิตสูง เข้าใจชีวิตของคนได้ดี และมีประสบการณ์ในการสวดวิทยมา

นาน ประกอบกับหมอสุดที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาจะได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนมาก

5. สำเนียงและน้ำเสียงในการพูดขวัญ เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมให้หมอสุดได้รับความนิยมนับถือจากประชาชน การมีน้ำเสียงกังวลา่อนหวานและไพเราะ ให้วรรคตอนได้ดีและมีการออกเสียงได้ชัดเจนจะทำให้การพูดขวัญน่าฟังและเชื่อว่าขวัญจะกลับคืนสู่ร่างเจ้าของขวัญโดยเร็ว เพราะขวัญพอใจด้วยคำที่มีสำเนียงนุ่มนวลอ่อนหวาน ญาติมิตรและผู้มาร่วมพิธีก็พอใจด้วย

ตอนที่ 2 การเล่าเรียนเพื่อเป็นหมอสุด

ผู้ที่ต้องการเรียนวิชาการประกอบพิธีการสู่ขวัญจากหมอสุดคนใดคนหนึ่ง ก็จะต้องแจ้งความจำนงค์กับหมอสุดคนนั้น หากหมอสุดยินดียินยอมให้ถ่ายทอดให้ผู้เรียนจะต้องนำขัน 5 คือ ขันที่ประกอบด้วยเทียน 5 คู่ และดอกไม้ 5 คู่ ไปคารวะขอเป็นศิษย์และจะทำการนัดหมายวันเรียน จากการสัมภาษณ์หมอสุดทั้งหมดพบว่า วิธีการเรียนผู้สอนจะบอกขั้นตอนของการประกอบพิธีการสู่ขวัญแต่ละประเภท หลังจากนั้นก็จะให้ผู้เรียนท่องบทพูดขวัญประเภทต่างๆ ให้จำได้ ซึ่งการเรียนจะใช้เวลามากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเองว่า จะจดจำบทพูดขวัญได้เร็วหรือช้า ส่วนใหญ่การเรียนจะใช้เวลาประมาณ 1 เดือน เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะได้รับสร้อยลูกประคำจากหมอสุดผู้ถ่ายทอดวิชา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของหมอสุดที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่อไป

นอกจากการเรียนกับหมอสุดแล้ว หมอสุดบางคนจะได้รับการถ่ายทอดจากบิดา ซึ่งเป็นหมอสุดที่ได้รับความนิยมนับถือจากประชาชนในท้องถิ่น หมอสุดเมื่อมีอายุมากมักมีปัญหาเรื่องการเดินทางไปประกอบพิธีตามหมู่บ้านต่างๆ จึงหาผู้สืบต่อซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกชาย การถ่ายทอดก็จะใช้เทคนิคและวิธีการที่คล้ายคลึงกับการเรียนตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตอนที่ 3 ค่าตอบแทนในการทำพิธีสู่ขวัญ

ค่าตอบแทนในการทำพิธีสู่ขวัญของหมอสุดในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษา พบว่าหมอสุดได้รับค่าตอบแทน 2 อย่าง คือ

1. **ค่าตั้งครุ** หมายถึง เงินที่ทางฝ่ายเจ้าภาพผู้จัดงานมอบให้หมอสวด พร้อมกับขัน 5 หรือพานดอกไม้รูปเทียนก่อนทำพิธีสู่ขวัญ ส่วนใหญ่ค่าตั้งครุในการประกอบพิธีสู่ขวัญแต่ละครั้งเป็นเงิน 1 บาท 50 สตางค์ หรือ 6 สลึง

2. **ค่าสมนาคุณ** หมายถึง เงินที่ฝ่ายเจ้าภาพผู้จัดพิธีมอบให้หมอสวดเพื่อเป็นค่าตอบแทนหรือสินน้ำใจ ซึ่งหมอสวดจะไม่เรียกร้องขึ้นอยู่กับศรัทธาของเจ้าภาพ จากการสัมภาษณ์หมอสวดทั้ง 7 คน พบว่าเงินค่าสมนาคุณ ในการประกอบพิธีแต่ละครั้งมีจำนวน 50 บาทขึ้นไป จนถึง 2,000 บาท ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพที่จัดงานโดยเจ้าภาพจะผูกข้อมือให้หมอสวดก่อนทำพิธีเรียกว่า “ผูกแขนหมอพราหมณ์” ในบางครั้งเจ้าภาพจะมอบเงินนี้แก่หมอสวดหลังจากเสร็จพิธีแล้ว ก่อนที่หมอสวดจะลากลับบ้าน เจ้าภาพก็จะมอบเงินให้เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณหมอสวด

ตอนที่ 4 สถานภาพของหมอสวด

สถานภาพของหมอสวด วัดได้จากความนิยม และการยอมรับนับถือจากบุคคลอื่น ในการเชิญไปให้เป็นผู้ประกอบพิธีการสู่ขวัญ ซึ่งจะมีมากขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของหมอสวดแต่ละคนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น ความมีอาวุโส การมีน้ำเสียง และสำเนียงที่อ่อนหวานไพเราะ มีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีการสู่ขวัญ และการรู้จักปรับเนื้อหาในคำกล่าวสู่ขวัญให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของสังคมปัจจุบัน เป็นต้น

4.2 **ผู้ร่วมพิธีกรรม** ได้แก่ ผู้ถูกเรียกขวัญ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงที่ใกล้ชิดสนิทสนมหรือผู้สนใจมาร่วมพิธีการสู่ขวัญ

ผู้ถูกเรียกขวัญ หมายถึง ชาวบ้านที่ประสบกับภาวะขวัญออกจากร่าง เนื่องจากสาเหตุหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว จึงต้องทำพิธีสู่ขวัญเพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับคืนมาสู่ร่าง และก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ผู้ถูกเรียกขวัญเป็นบุคคลหลักที่จะกำหนดให้มีการจัดพิธีการสู่ขวัญขึ้น การจัดพิธีการสู่ขวัญอาจเป็นพ่อแม่และญาติพี่น้องของผู้ถูกเรียกขวัญ กลุ่มบุคคลดังกล่าวคือกลุ่มเจ้าภาพที่จัดพิธีการสู่ขวัญนั่นเอง ซึ่งในบางครั้งผู้ถูกเรียกขวัญและเจ้าภาพจะเป็นคนคนเดียวกัน บุคคลกลุ่มนี้จัดเป็นผู้ร่วมพิธีกรรม

ในฐานะที่เป็นตัวหลักในการจัดพิธีการสู่ขวัญ เจ้าภาพจึงมีบทบาทและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะอำนวยความสะดวกให้งานพิธีการสู่ขวัญ เจ้าภาพจึงมีบทบาทและมีความสำคัญ

เป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะอำนวยความสะดวกให้งานพิธีการสู่ขวัญดำเนินไปอย่างเรียบร้อยและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี บทบาทและความสำคัญของเจ้าภาพจะเห็นได้อย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่การที่เจ้าภาพตกลงใจที่จะจัดพิธีการสู่ขวัญขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสู่ขวัญให้ญาติมิตรที่สนิทสนมกันก่อน การปรึกษาหารือดังกล่าวเป็นลักษณะของการวางแผนที่ดีเนื้อหาของการวางแผนนี้เพื่อกำหนดวันเวลาที่เป็นสิริมงคล และสถานที่ที่เหมาะสม ตลอดจนถึงการวางแผนเพื่อเตรียมการในขั้นตอนต่าง ๆ การเตรียมการนี้เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อกำหนดให้งานไม่ขาดตกบกพร่อง หรือทำให้งานบกพร่องน้อยที่สุด การเตรียมการที่จะจัดพิธีการสู่ขวัญนี้ประกอบไปด้วย การเตรียมเงินทุน การเตรียมบุคคล ตลอดจนการเตรียมองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น หมอสูด เครื่องสังเวท เป็นต้น นอกจากนี้เจ้าภาพจะต้องเป็นผู้ประสานงานในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ทุกคนที่มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่นและบรรลุผลไปด้วยความเรียบร้อย เป็นที่พอใจ และเกิดความสิริมงคลแก่ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่เป็นกลุ่มศึกษา จำนวน 50 คน มีการจัดพิธีการสู่ขวัญตามประเภทต่าง ๆ แตกต่างกัน รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มั่น ในระยะเวลา 1 ปี ปรากฏในตาราง

ตารางที่ 6 แสดงการจัดพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มั่น จำแนกตามประเภทการสู่ขวัญ

ลำดับที่	ประเภทการสู่ขวัญ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1	สู่ขวัญบ่าวสาว	14	28.00
2	สู่ขวัญคนธรรมดา	12	24.00
3	สู่ขวัญนาค	8	16.00
4	สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่	7	14.00
5	สู่ขวัญคนป่วย	5	10.00
6	สู่ขวัญควายและวัว	3	6.00
7	สู่ขวัญข้าว	1	2.00
	รวม	50	100.00

จากตาราง แสดงว่าชาวบ้านหมู่มั่น มีการจัดพิธีสู่ขวัญประเภทต่าง ๆ แตกต่างกัน กล่าวคือ จัดมากที่สุดคือ สู่ขวัญบ่าวสาว จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 28.00 รองลงมาคือสู่ขวัญคนธรรมดา จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 24.00 สู่ขวัญนาค จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 16.00 สู่

ขวัญขึ้นบ้านใหม่ จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 14.00 สุขขวัญคนป่วย จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 สุขขวัญควายและวัว จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 6.00 และสุขขวัญข้าว จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.00 ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าจวบจนปัจจุบันการสุขขวัญประเภทต่าง ๆ ยังเป็นที่สนใจของชาวบ้านหมันอยู่ แต่การสุขขวัญบางประเภทก็ไม่ได้ได้รับความนิยมและกำลังจะสูญหายไปจากสังคม เพราะสภาพต่างๆ ของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันบางชนิดได้หมดความสำคัญลง ความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหมัน จึงลดลง และสูญหายจากสังคมไปในที่สุด

4.3 วัสดุสิ่งของ หรือเรียก เครื่องสังเวย

หมายถึง อุปกรณ์และสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นของภาคอีสาน หรือ ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ จะใช้เครื่องสังเวยในการประกอบพิธีคล้าย ๆ กัน แต่บางท้องถิ่นอาจแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีมีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นการบูชา หรือ เชื้อเชิญขวัญ ให้มาอยู่กับร่างของเจ้าของขวัญ สำหรับความเชื่อของชาวบ้านหมัน มีความเชื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ในแต่ละประเภทของการสู่ขวัญเป็นไปตามที่เสนอไว้เบื้องต้นแล้ว ซึ่งส่วนมากแล้วจะใช้เครื่องสังเวยในการประกอบพิธี ดังต่อไปนี้

1. พานบายศรี หรือ ที่ชาวบ้านหมัน นิยมเรียกว่า หมากเบ็ง หมายถึงเครื่องเชิญขวัญที่ทำด้วยใบตองสดมีรูปร่างคล้ายกระทง พับจีบอย่างมีศิลปะสวยงามเป็นชั้น ๆ เป็นภาชนะที่รวบรวมเครื่องสังเวย เพื่อบูชาเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์และใส่อาหารเพื่อให้ขวัญได้กินและได้มาอยู่ในพานขวัญนี้ คำว่า หมากเบ็ง มาจากคำว่า เบญจะ เพราะประกอบไปด้วยชั้น 5 ตามประเพณีของศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่า เครื่องภาชนะสำหรับใส่อาหารจำพวกถ้วยชามไม่มีความสะอาดบริสุทธิ์ เหมือนใบตองเพราะไม่ต้องใช้ซ้ำกับใคร ให้เสร็จแล้วก็โยนทิ้งได้เลยไม่ต้องกังวลกับการล้างเก็บและนำมาใช้ซ้ำกับคนอื่นซึ่งเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ดังนั้นการทำพาขวัญหรือหมากเบ็งด้วยใบตองชาวบ้านเชื่อว่าจะได้กุศลแรงกว่าใช้ภาชนะอื่น การทำหมากเบ็งจะต้องตัดและเย็บใบตองเป็นรูปกรวย เพราะว่าหมากเบ็งชาวบ้านสมมติให้เป็นเขาไกรลาส ซึ่งเป็นสถานที่สิงสถิตของพระอิศวร (จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

หมากเบ็งเป็นการสู่ขวัญของคนอีสานที่มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความนิยมของคนในแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตามหมากเบ็งที่ใช้ประกอบพิธีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมัน ปกติชาวบ้านนิยมนำหมากเบ็งลงบนพานทองเหลืองหรือขันสัมฤทธิ์ (โองหิน) หลายๆ ใบซ้อนกันให้สูงขึ้น บางหมู่บ้านเรียกว่าขันหมากเบ็ง การจัดขันหมากเบ็งนั้นนิยมจัดเป็นชั้นๆ คือ 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น และ 9

ชั้น แล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ แต่มีความเชื่อเป็นธรรมเนียมว่า 3-5 ชั้น เป็นพาขวัญหรือหมากเบ็งที่จัดสำหรับคนธรรมดา ส่วน 7-9 ชั้นสำหรับชั้นพระวงศ์และพระมหากษัตริย์ สาเหตุที่นิยมจัดชั้นเป็นเลขคี่หมอสวดทั้ง 7 คน ให้ความเห็นตรงกันว่า จัดตามความเชื่อในตัวเลขของชาวบ้านหมู่บ้านที่เชื่อว่า “คี่อยู่-คู่หนี” (คี่หมายถึงจำนวนคี่) เพราะฉะนั้นเมื่อต้องการให้ขวัญอยู่ต้องจัดชั้นให้มีจำนวนคี่

จำเนียร พันทวี หมอสวด ให้ความเห็นว่า

“..ในพิธีหลวง บายศรี มีความคล้ายคลึงกันกับ หมากเบ็ง แต่ไม่เหมือนเสียทีเดียว เช่น เครื่องสังเวศ จะต้องเป็นเครื่องคู่ มีหัวหมู เป็ด ไก่ กล้วย น้ำไทย ขนมด้มแดง ขนมด้มขาวด้มขาว ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง

บายศรีและเครื่องประกอบบายศรีนี้มักนำไปเปรียบให้เป็นปริศนาธรรม เช่น ขนมด้ม 3 ลูก หมายถึง พระรัตนตรัย และขนมน้ำทำจากน้ำตาล แป้ง มะพร้าว ใครรู้จักปริศนาแล้วมีรสอร่อย คือรสแห่งพระรัตนตรัย ไข่ขวัญ เป็นเครื่องหมายแห่งการเกิดอันนี้ก็เหมือนกัน อย่างการสู่ขวัญนาค เขาก็จะให้ความหมาย บายศรีต้น 5 ชั้น หมายถึง ศีล 5 ข้อ ถ้าเป็นบายศรีปากชาม 3 หวี หมายถึงไตรสิกขา 3 อย่าง มีศีล สมาธิ ปัญญา ด้ายผูกมัดบายศรี เปรียบได้กับทิว และ อุปาทาน ถือตน ว่าเป็นนั้นเป็นนี้ หลงตัวเอง ส่วนใบตองสด 3 ใบ หมายถึง โลก โกรธ หลง เข้าห่อหุ้มจิตใจมิให้เห็นธรรมะ. มีน้ำมะพร้าว เขาเปรียบเหมือนจิตของนาคอันบริสุทธิ์ ยามที่จะได้บวช และเมื่อบวชแล้วจิตก็จะผ่องใสจนเกิดปัญญาเหมือนเปลวเทียนที่ปิกไว้บนยอดบายศรีให้ ดวงตาเห็นธรรม เห็นคุณพระรัตนตรัย ชาบซึ่งคุณบิดามารดา ..”

(จำเนียร พันทวี, สนทนากลุ่ม, 15 สิงหาคม 2543)

หมากเบ็งถือได้ว่าเป็นโครงสร้างหลักของพานบายศรีสู่ขวัญ เพราะนอกจากจะใช้เป็นที่วางอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องสังเวศต่างๆ แล้ว หมากเบ็งยังเป็นวัสดุที่มีส่วนทำให้พานขวัญมีความสวยงาม เพราะทำด้วยใบตองกล้วยสดพับจีบอย่างมีศิลปะก่อให้เกิดความสวยงาม ดูแล้วศักดิ์สิทธิ์น่าเลื่อมใส ดังนั้นการทำหมากเบ็งที่สวยงามในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีช่างทำประจำ เวลามีการสู่ขวัญเจ้าภาพก็จะมีช่างให้หัววาน (การเหล้า) เป็นลักษณะการบอกบุญหรือบางแห่งก็เป็นการจัดจ้างช่างที่มีฝีมือมาโดยเฉพาะเพื่อให้ช่างทำหมากเบ็งประจำหมู่บ้านไปร่วมงานทุกครั้ง

จะเห็นได้ว่าการนำ ชันหมากเบ็ง หรือ ฟานบายศรี และเครื่องประกอบเปรียบเทียบกับสิ่งนั้นสิ่งนี้นั้นเป็นแนวความคิดของผู้รู้แต่ละคน ชาวบ้านหมู่มั่นส่วนใหญ่ มักเปรียบเทียบให้เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ซึ่งเข้ามาผสมผสานกับพุทธศาสนา จนบางครั้งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้

2. **เครื่องค้าย** (ชัน 5) เป็นเครื่องบูชาหมอสูตรของเจ้าภาพประกอบไปด้วย ดอกไม้และเทียนอย่างละ 5 คู่ และเงินค้ายกครู เจ้าภาพจะจัดใส่กรวยที่ทำด้วยใบตองสด โดยจัดใส่พานเพื่อมอบให้หมอสูตรก่อนที่จะเริ่มพิธี เงินค้ายกครูในสมัยก่อนใช้จำนวนเพียง 6 สลึงเท่านั้น แต่ในสมัยปัจจุบันค้ายกครูจะรวมเข้ากับค่าตอบแทน ขึ้นกับศรัทธาและฐานะเจ้าภาพ หมอสูตรทั้ง 7 คน ได้ให้สัมภาษณ์ว่าได้เงินค้ายกครูครั้งละ 200-500 บาท ซึ่งหมอสูตรจะไม่เรียกร้อง หากได้ออกไปทำพิธีในต่างจังหวัดจะได้ค่าตอบแทนสูงถึง 1,000-2,000 บาท โดยเจ้าภาพจะผูกแขนให้พร้อมกับ มอบพานดอกไม้และเทียน เรียกว่าพานผูกแขนพราหมณ์ เป็นการให้กำลังใจหมอสูตรก่อนที่จะเริ่มพิธี

3. **ไข่ต้มสุก** เป็นเครื่องสังเวยที่มีความหมายแทนขวัญเพราะไข่กับขวัญมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือไข่มีเปลือกหุ้ม และขวัญมีร่างกายห่อหุ้ม นอกจากนี้การใช้ไข่ต้มสุกประกอบพิธีสู่ขวัญ ชาวบ้านหมู่มั่นยังเชื่อว่าไข่เป็นลักษณะของการเกิด และไข่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของเจ้าของขวัญ ดังนั้นไข่จึงเป็นเครื่องหมายของความเป็นสิริมงคล และบางคนยังเชื่อว่าขวัญชอบกินไข่อีกด้วย

4. **กล้วยสุก** นิยมใช้จำนวน 4 ลูก จะต้องเป็นกล้วยน้ำหว้า เพราะถือว่าเป็นเครื่องสังเวยแก่เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งสิงสถิตอยู่ทั้ง 4 ทิศ ชาวบ้านหมู่มั่น จังหวัดร้อยเอ็ดเชื่อว่ากล้วยเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์เพราะในช่วงชีวิตที่เป็นทารกมารดาได้ป้อนกล้วยเป็นอาหาร ดังนั้นกล้วยจึงเป็นสิ่งจำเป็นแก่คนเรา (ประสิทธิ์ ศิริชะฮาง, พฤษภาคม 2543) นอกจากนั้นกล้วยยังเกิดออกมาจากปลีกล้วยซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่ากล้วยเกิดขึ้นมาหลายครั้ง

5. **เทียน** ผู้ประกอบพิธีจะมีไว้เพื่อจุดบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งเทียนเปรียบเสมือนแสงสว่างของชีวิต เทียนที่ใช้ในการประกอบพิธีมี 2 ชนิด คือ

5.1 เทียนธรรมดา จะใช้ใส่ขันหมากเบ็งมีจำนวน 5 คู่

5.2 เทียนคิง (คิงแปลงร่างกาย) เป็นตัวแทนของถูกเรียกขวัญจะทำได้ด้วยซี่ผึ้ง (เทียนดิบ) และใช้ด้ายเป็นไส้เทียน ซึ่งจะมีวิธีทำที่ต่างกัน เช่น ถ้าเป็นงานมงคลจะวัดรอบ ศีรษะ เทียนที่สร้างขึ้นนี้ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าของขวัญได้มอบกายถวายแด่พระรัตนตรัย ด้วยการทำเทียนที่วัดรอบดังกล่าว การจัดพาขวัญจะปักเทียนนี้ไว้บนสุดของยอดหมากเบ็ง หมอสูตรจะจุดเทียนนี้บูชาการเริ่มพิธี

6. ฝ้ายผูกแขน เป็นสิ่งที่จะขาดมิได้ในการจัดพิธีการสู่ขวัญ ฝ้ายผูกแขนชาวบ้านทำจากด้ายดิบ เพราะถือว่าเป็นสิ่งของที่ยังมีชีวิตอยู่ ฝ้ายผูกแขนเส้นหนึ่งจะมีความยาวประมาณคืบเศษๆ ฝ้าย คือ ด้ายดิบซึ่งโบราณใช้ฝ้ายจากต้นฝ้ายมา กรอ ให้เป็นเส้น ๆ ด้านดิบนี้จึงเรียกกันว่าฝ้าย หมอสูตรบางคนกล่าวว่า

“..เชื่อกันว่าพระอินทร์ เฝ้ามองประทานด้ายดิบป้องกันภูตผีได้ ประทานมาให้..
เพราะว่า บทสู่ขวัญกลางบท กะเว้าเลย ว่า “..ใช้ฝ้ายผูกขวัญถุง ฝ้ายมาจาก
เมืองสวรรค์ พระอินทร์ถอดไว้ให้แก่มนุษย์..” เฝ้ามองจังสิ..”

(กลม ประกอบแสง, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2543)

ฝ้ายผูกแขนจะประกอบด้วยฝ้ายเส้นเล็กๆ รวมกัน 3 เส้น ชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธีให้สัมภาษณ์ว่า

“..ฝ้ายผูกแขน นั้นบ้อ..หมายถึงพระรัตนตรัย ก่อนที่สิผูกแขน..หมอสูตร เฝ้ามอง
สิขอ(ขมวด)ด้ายให้เป็นขอดน้อยๆ อยู่กลาง เขาเชื่อว่า..เป็นการผูกไว้เพื่อบ
ให้สิ่งที่ดีที่งามหนีจาก ..”

(ขวัญใจ พันทวี, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2542)

สาเหตุที่นิยมผูกข้อมือเพราะผูกง่ายและสะดวกและเชื่อว่าเป็นทางเดินของขวัญเพราะมีชีพจรเต้นตุบๆ แสดงถึงความมีชีวิตเหมาะแก่ที่จะเป็นทางเดินออกของขวัญ เมื่อผูกไว้แล้วขวัญจะไม่หนีไปจากร่างได้ ดังนั้นเวลาผูกจึงต้องมีการเอาด้ายปิดเข้าออก การปิดเข้านั้น หมายความว่า ปิดเอาสิ่งที่ดีเป็นมงคลเข้าไปหรือมีอยู่ในตัว แล้วก็ปิดเข้าไม่ให้หลุดหนีจากร่างกาย การปิดออกหมายความว่า ปิดเอาสิ่งที่ชั่วร้ายและเป็นมลทิน ซึ่งมีอยู่ในตัวเจ้าของขวัญออกไป ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า

“...ยาม(เวลา)ผูกแขนไต่บ้านเขาเพิ่นกะลือบอว่า...ฮ้ายกวอดหนีดีกวอดเข้า
ฮ้ายกวอดหนีดีกวอดเข้า..สามเทื่อ(สามครั้ง)..เป็นการกวอดแน่วบ่ดีออกจากร่าง
กายเฮา..”

(สมร ธานีวรรณ,สัมภาษณ์,22 เมษายน 2542)

ในการจัดพาขวัญชาวบ้านจะนำเอาฝ้ายผูกแขนวางไว้ชั้นบนสุดของชั้นหมากเบ็ง

7. ดอกไม้และใบไม้ เป็นสัญลักษณ์ที่แทนความสวยงาม จะประดับหมากเบ็งทำให้มี
ความสวยงามและหมากเบ็ง จำเนียร พันทวี หมอสูด เล่าว่า

“..สมมติว่าหมากเบ็งเป็นเขาพระสุเมรุ พุ่มบนยอดหมากเบ็งจึงเปรียบเสมือน
วิมานของพระอิศวร ดอกไม้ที่นำมาใช้ประกอบพิธี ชาวบ้านหมุ่มน้ยึดถือดอก
ไม้เป็นสำคัญ ชาวบ้านเชื่อในมงคลนาม ถ้าชื่อมาพ้องความหมายกันก็จะ
กำหนดเป็นมงคลแล้วใส่พาน เช่น ดอกรัก แทนความรัก ดอกบานไม่รู้โรย ก็
เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ความอดทน ใบคูณ แทนความคำคุณหรือ
ความเป็นมงคล และใบยอนั้นก็จะแทนค่ายก่อกองของคนทั่วไป ..”

(จำเนียร พันทวี,สัมภาษณ์,พฤษภาคม 2543)

8. เสื้อผ้าหรือเครื่องใช้ประจำตัวของเจ้าของขวัญ ถ้าเป็นการแต่งแก้เสียเคราะห์จะมี
การตัดผม ตัดเล็บเอามาใส่พาขวัญ ชาวบ้านหมุ่มน้ยึดถือว่าเสื้อผ้าและเครื่องใช้ เช่น ผ้าเช็ดตัว หวี
หรือแหวนเป็นสิ่งของที่มีเหนือโคลและกลืนกายเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าของขวัญ เจ้าภาพจะพับเสื้อ
ผ้าไว้เป็นฐานรองพานทองเหลืองที่วางหมากเบ็ง เป็นการถวายตัวแก่พระรัตนตรัย และจัดไว้เพื่อ
บูชาผีสง เทวดานางไม้ แม่ธรณี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เชิญมาร่วมพิธี ชาวบ้านบางคนยังม
ีความเชื่อว่า

“..การเอาเสื้อผ้าและเครื่องใช้ ของเจ้าของขวัญจะมีคราบเหนือโคลติดอยู่
เวลาทำพิธีเรียก หรือ สุขขวัญ ขวัญจะจำกลิ่นเจ้าของได้ก็จะเข้ามาที่พาขวัญ
และจะเข้าสู่เจ้าของขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวเจ้าของขวัญ..”

(เครือจิต จามจุรียโสภาค,สัมภาษณ์,27 พฤษภาคม 2543)

11. **ด้ายสายสิญจน์** ทำด้วยฝ้ายดิบ นิยมใช้เป็นไฉมาต่อกัน (ฝ้าย 1 ม้วน มี 5 ไฉ) นำมาม้วนให้เป็นก้อน ในพิธีการสู่ขวัญจะถือว่าเป็นด้ายมงคล นำมาใช้ในพิธีกรรมนี้โดยหมอสวดมนต์จะจับที่ริมสุดของด้าย แล้วโยงไปที่เจ้าภาพ ผู้ถูกเรียกขวัญและผู้มาร่วมงานจัดต่อกันไปจนหมดด้ายนั้น หมอสวดมนต์กล่าวคำสู่ขวัญจบ คนสุดท้ายที่จับด้ายสายสิญจน์นี้จะมีม้วนกลับคืน นำมาวางไว้ที่พานบายศรี เช่นเดิม ด้ายสายสิญจน์เปรียบเสมือนสายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้มาร่วมงาน และหมู่ญาติพี่น้องของเจ้าภาพก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

12. **เครื่องสังเวยอื่น ๆ** ซึ่งจำเป็นต้องมีในการประกอบพิธี เช่น อาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ (ยาเส้น) ข้าวต้มมัด 2 มัด (4 กีบ) ข้าวแดงกา (ข้าวเหนียวหนึ่งคลุกกับน้ำอ้อย) และข้าวสาร เครื่องสังเวยเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารหรือของกินในชีวิตประจำวันของชาวบ้านหมูนัน

เครื่องสังเวยในประเพณีการสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน ที่ผู้ศึกษากล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงเครื่องสังเวยหลัก ที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม เครื่องสังเวยบางอย่างเจ้าภาพจะใช้หรือไม่ใช้ขึ้นอยู่กับโอกาสและประเภทของการสู่ขวัญนั้น เช่น การสู่ขวัญนาคน จะไม่มีเหล้าและไข่ เป็นต้น

4.4 เวลาและสถานที่

ในการประกอบพิธีกรรม การกำหนดเวลาประกอบพิธีกรรมขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามที่ดี ซึ่งหมอสวดมนต์เป็นผู้กำหนด ชาวบ้านเชื่อว่าการจัดพิธีในเวลาที่ดีจะทำให้ผู้ประกอบพิธีและผู้มาร่วมพิธีกรรมมีความร่มเย็นเป็นสุข สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธี ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของการสู่ขวัญแต่ละประเภท เช่น บ้านของผู้ประกอบพิธี วัด และสถานที่ราชการ เป็นต้น

5. บทสู่ขวัญ

พิธีกรรมบายสู่ขวัญมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับบทสู่ขวัญจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านในอดีตซึ่งเป็นรากฐานของสังคมในปัจจุบันและอนาคตบทสู่ขวัญนอกจากจะเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้านหมูนัน ตำบลหมูนัน จังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว การศึกษาบทสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน ได้สะท้อนให้เห็นความจริงบางประการ เกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจ ได้แก่วิถีชีวิตความเชื่อตลอดจนสภาพเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านหมูนัน จากอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การวิเคราะห์วิถีชีวิตที่ปรากฏในบทสวดของชาวบ้านหม่ม ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษา โดยแยกวิถีชีวิตที่ปรากฏในบทสวดออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านปัจจัยสี่
2. ด้านความเชื่อ
3. ด้านการประกอบอาชีพ
4. ด้านภาษา

1.ด้านปัจจัยสี่

ปัจจัยสี่ หมายถึง ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่สี่อย่าง ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค จากการศึกษาบทสวดของชาวบ้านหม่ม พบว่าบทสวดทั้ง 7 ประเภทได้สะท้อนให้เห็นปัจจัยทั้งสี่ประการดังกล่าวที่สำคัญ มีดังนี้

1.1 อาหาร

อาหารนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์จำเป็นต้องบริโภคอาหารในทุก ๆ วัน ชาวบ้านหม่ม ตำบลหม่ม จังหวัดร้อยเอ็ด ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องอาหารมาก ผู้นำพิธีกรรมในหมู่บ้านเล่าว่า

“เรื่องอาหารการกิน เรื่องปากท้อง เป็นเรื่องที่สำคัญ คือจั่ง(เหมือนดัง) สุภาสิตโบราณอีสานเขาบอกไว้ว่า “ทุกข์บ่มีเสื่อผ่า ผาเหือนดีพอลื้ออยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้องสินอนลื้ออยู่บ่เป็น นันกะแมน ในบทสวดจะกล่าวไว้หลายหม่อง(หลายที่)อยู่ดีหละ..”

(บุญมา บุญแสน,สัมภาษณ์,15 สิงหาคม 2543)

ความหมายของสุภาสิตดังกล่าว หมายถึง ความทุกข์ที่เกิดจากสิ่งต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัยไม่ดีก็เป็นเรื่องที่พอกทนได้ แต่ความทุกข์ที่เกิดจากการที่ท้องหิว หรือ ขาดแคลนอาหารเป็นเรื่องที่มนุษย์จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อชาวบ้านให้ความสำคัญกับเรื่องอาหารดังได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นการตั้งถิ่นฐานจึงมักตั้งอยู่ใกล้แหล่งธรรมชาติ ที่สามารถหาอาหารมาบริโภคในชีวิตประจำวันได้อย่างเพียงพอ เช่น ริมห้วย หนอง กุด บึงป่า ดอน และภูเขา เป็นต้น ในบทสวดทุกประเภท ได้กล่าวถึงการที่ขวัญออกจากร่างแล้วไปพลัดหลงตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เจ้าของขวัญได้ผ่านไป สถานที่ที่ขวัญ

ไปส่วนมากมักเป็นแหล่งอาหารเกือบทั้งสิ้น แหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านหมู่บ้าน ที่ปรากฏในบทสุขวัณเป็นแหล่งที่มีตามธรรมชาติ ในบทสุขวัณภาค ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติไว้ว่า

“มาเยอขวัณเยอขวัณเจ้านาคไปอยู่วังน้ำลึกกินปลา ก็ให้มาสามมือนี้นี้...”

(กลม ประกอบแสง, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2542)

หมายความว่า “.. ขอเชิญขวัณของเจ้านาค (หมายถึงผู้ที่จะบวช) ที่ไปหลงอยู่แหล่งน้ำลึก หรือ

วังปลา ไปกินปลา ก็ขอให้กลับมา อออยู่กับเนื้อกับตัวเจ้านาคเสีย...”

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีบทสุขวัณหลายประเภท เช่น บทสุขวัณคนป่วย บทสุขวัณคนธรรมดา บทสุขวัณพื้นบ้านใหม่ มักกล่าวถึงแหล่งน้ำต่าง ๆ อยู่เสมอ หมอสุด ท่านหนึ่งเล่าว่า

“...อาจเป็นไปได้ว่าอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้าน ส่วนใหญ่น่าจะเป็นประเภทปลา ซึ่งมีอยู่อย่างชุกชุมในห้วย หนองแถบบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านมาก่อน..ก็ได้แสดงให้เห็นได้อีกอย่างนะว่าบ้านหมู่บ้าน แต่ก่อนมีความอุดมสมบูรณ์ ที่เดียว..”

(จำเนียร พันทวี, สนทนากลุ่ม, 15 สิงหาคม 2543)

ที่มาของอาหารอีกแหล่งหนึ่งของชาวบ้าน คือ การผลิตขึ้นเอง ได้แก่ การปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ ตามที่นา ไร่ และสวน เพื่อนำผลผลิตมาใช้บริโภคในครัวเรือน เช่น ข้าว ถั่วฝักยาว อ้อย หมากพลู และพืชผักต่าง ๆ เป็นต้น แหล่งอาหารที่ชาวบ้านผลิตขึ้นเองนี้นับเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวบ้าน และมีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านมาตลอด ชาวบ้านมักจะวัดฐานะกันด้วยปริมาณของข้าวในเล้า (ยุ้ง) ครอบครัวใดมีเล้าข้าวใหญ่ก็จะมีหน้ามีตา ประสิทธิ์ ศิริชะฮาง กล่าวว่า

“..สังคมบ้านเขามักสืบทอดคนที่มีนาดี มีความเพียร (อ้วน) มีเล้าข้าว(ยุ้งข้าว)ใหญ่”

(ประสิทธิ์ ศิริชะฮาง, สนทนากลุ่ม, 15 สิงหาคม 2543)

ดังนั้น คำอวยพรตอนผูกแขนของชาวบ้านหมู่บ้าน จึงมักจะอวยพรให้มีความอุดมสมบูรณ์ของข้าวอยู่เสมอ ดังเช่น คำกล่าวผูกแขนขึ้นบ้านใหม่ ที่ว่า

“ขอให้ทรัพย์สินไหลมาเนืองนอง อย่าให้ขาดเหมือนดั่งน้ำสระอนินดาต มหา
นที... ให้ได้ทองเก้งก่า คำเก้งหมื่นให้ได้ข้าวลั่นลั่น(เยอะแยะมากมาย)มาเยี่ย
(ยุ่ง) ...”

(ประยูร ดาราก้านตรง, 20 พฤษภาคม 2543)

หรือในคำกล่าวมิตฟายการสู่ขวัญคนป่วยซึ่งกล่าวว่า

“ถึกเล่าข้าวเปลือก ให้สูงท้อลำพร้าว ถึกเล่าข้าวเจ้าให้สูงท้อภูเขา เม็ดใดถึก
ไฮ่ถึกนาสิอุดมมูลมัง ผุงข้าวน้ำสไหลหลังเต็มยั้งเต็มฉาง...”

(สมาน ชินเพ็ง, 20 พฤษภาคม 2543)

หมายถึง ถ้า น้ำมนต์ที่ “มิตฟาย” (มิต หมายถึง จุ่ม ฟายคือ สลัด สะบัด หรือปะพรมน้
เอง) ถ้าน้ำนั้นโดนยั้งข้าวเปลือก (ข้าวเหนียว) ให้ยั้งนั้นสูงใหญ่เท่าต้นมะพร้าวมีข้าวเปลือกอยู่เต็ม
ยั้ง ถ้าโดนยั้งข้าวเจ้า ให้ยั้งสูงเท่าภูเขา หยอดใดโดนไร่นา ไร่นาจะอุดมสมบูรณ์ ข้าวปลาอาหาร
ไหลมาเทมา นั่นเอง

นอกจากนี้ที่มาของอาหารอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้าน คือการแลกเปลี่ยนค้าขาย ซึ่งมีทั้งการ
แลกเปลี่ยน โดยการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และการใช้สิ่งของแลกเปลี่ยนกันโดยตรง
ในบางครั้งชาวบ้านมีการแบ่งปันอาหารในหมู่ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน เป็นการแสดงความมีน้ำ
ใจที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ คำกล่าวสู่ขวัญบ่าวสาว ตอนหนึ่งได้สอนให้ภรรยา
รู้จักแบ่งปันสิ่งของแก่ญาติพี่น้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไว้ว่า

“..เอือนหลังดำนันหม่นเอือนอาร์ ชายคาสูงหลังใหญ่ กะทอดใส่บ้านลม
หลังกลมนันหม่นเอือนพ่อ เกยขานต่อนันหม่น เอือนลุงและเอือนป้า
ได้กินขึ้น ให้เจ้าส่งเอือนอาร์ ได้กินปลาให้เจ้าส่งเอือนย่า... ”

(บุญมา บุญเสน, 15 สิงหาคม 2543)

ลักษณะความเป็นอยู่ตามชนบท ครอบครัวจะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย สร้างบ้าน
ติดๆ กัน พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ลุงป้าน้าอา สร้างบ้าน โดยทำ ชาน หรือ ระเบียงให้ต่อถึงกันได้ จะได้
ไปมาหาสู่กันสะดวกสบาย ช่วยเหลือกันได้ เวลาทำอาหาร หรือ ได้อาหารมาจากที่ไกล ก็

แบ่งปันกันไปมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่หาได้ อย่างทั่วถึง ใน บทสุขวัณ กล่าวถึง การสั่งสอนให้
เจ้าสาว ให้มีความเชื่อเพื่อเชื่อแบ่งปัน“ขึ้น” หรือ เนื้อ หรือปลา ก็ให้รู้จักแบ่งปันแก่ญาติผู้ใหญ่ ซึ่ง
เป็นลักษณะของพฤติกรรมของชาวบ้านหมูนั่น ที่มีให้เห็นเป็นเรื่องปกติ

“ให้ฟังคำสอน ตา ยาย พ่อ แม่ ให้เจ้าแม่กว้างพี่น้องวงศ์”

(จำเนียร พันทวี, 15 สิงหาคม 2543)

สอนให้เชื่อฟังคำสอน บิดา มารดา ตา ยาย และเชื่อเพื่อต่อญาติพี่น้องอีกฝ่าย

ในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคอาหารนั้น ชาวบ้านหมูนั้จะนำอาหารที่ได้มา มาปรุงเพื่อใช้
บริโภคในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ปั่น จี่ ต้ม แกง เป็นต้น และอาหารประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านหมูนั้ และ
ชาวบ้านหมูนั้ส่วนใหญ่จะขาดไม่ได้ก็คือ แก้ว (น้ำพริก) เพราะทำให้อาหารมีรสชาติมากขึ้น เช่น
คำสุขวัณคนธรรมดาคนหนึ่งกล่าวถึงอาหารของขวัณไว้ว่า

“..ขวัณเจ้าไปทอดข้าวกินมัน ต้มบ่เบื้อย ขวัณเจ้าไปเมื่อยล้าเนาเฒ่า

กะหนองเนิน ขอเชิญขวัณของเจ้ามากินข้าวสาลีกาขาวอ่อน มีทั้งปลาป่นปั้ง
ประสงค์ จ้าแก้วบอง(จิ้มปลาร้าทรงเครื่อง) อันสุกข้าสิปั้งก็เจียจิ้น ยุถ่างทรง
ความชอบพระทัยยอให้...”

(จำเนียร พันทวี, 15 สิงหาคม 2543)

นอกจากอาหารที่ชาวบ้านรับประทานตามปกติในชีวิตประจำวันแล้ว หมอขวัณ เล่าว่า

“..ชาวบ้านยังมีอาหารที่รับประทานในโอกาสพิเศษโดยเฉพาะเวลามางาน
บุญที่สำคัญๆ อาหารพิเศษ ก็อย่างเช่น ของหวานชนิดต่าง ๆ ข้าวต้มมัด น้ำ
อ้อยบั้ง ข้าวดำ ข้าวแดง และข้าวแดกงา(ข้าวคดุงา) ก็เป็นอาหารที่เชิญ
ขวัณมากิน ที่มีการกล่าวถึงในบทสุขวัณด้วยเช่นเดียวกัน..”

(จำเนียร พันทวี, 15 สิงหาคม 2543)

1.2 ที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยหรือ เอือน เอียน ก็เรียก เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่จะใช้เป็นสถานที่กินอยู่ หลับ นอน และประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาบทสູ່ขຽງของชาวบ้านหม่มัน พบว่ารูปแบบการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นกระจุกอยู่ตามแหล่งภูมิประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การตั้งบ้านเรือนเป็นกระจุกหรือเป็นกลุ่ม มีผลดีในแง่ที่ทำให้ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และอาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความรัก ความอบอุ่นและความสามัคคีกันเป็นอย่างดี

การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านส่วนใหญ่ จะใช้วัสดุที่มีอยู่ตามแหล่งธรรมชาติใกล้หมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่และภูเขา และหญ้าคาตามป่า เป็นต้น ชาวบ้านจะดัดแปลงเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ตามฐานะของผู้อยู่อาศัย รูปทรงของที่อยู่อาศัยที่ปรากฏในบทสູ່ขຽງ บ้าน โดยทั่วไปจะเป็นบ้านที่มีใต้ถุนสูงใช้เป็นคอกสัตว์ ฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่สานหรือไม้กระดาน หลังคาจะมุงด้วยแฝก และพื้นบ้านทำด้วยไม้กระดาน คำสູ່ขຽງคนธรรมดาคนหนึ่ง หมอสูดกล่าวว่า

“ให้เจ้ามาอยู่เอือนพื้นแป้น(บ้านพื้นเป็นไม้กระดาน) หญ้าแฝกมุงหนา มาอยู่เอือนพื้นเป็นหญ้าหลังคามุงถี่...”

(ทองพูน กระवालไพร, 15 สิงหาคม 2543)

และในบทสູ່ขຽງคนธรรมดาเช่นเดียวกันได้กล่าวถึงประโยชน์ของใต้ถุนบ้าน ซึ่งใช้เลี้ยงควายและวัวได้ว่า

“กุ่มให้เจ้ากุ่มทั้งพี่น้องพวกหมุ่มมาโฮม กุ่มให้เจ้ากุ่มทั้งจัวควายอันอยู่ใต้ตะลาง...”

(ทองพูน กระवालไพร, 15 สิงหาคม 2543)

หมายถึง ให้บ้านสามารถคุ้มครอง ดูแล ไม่เฉพาะแต่เจ้าบ้านเท่านั้น ญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน หรือ มาจากแดนไกล ก็ให้คุ้มครองเขาเหล่านั้นเช่นกัน นอกจากนั้น “ใต้ตะลาง” หมายถึง ใต้ถุนบ้านก็ให้ คุ้มครอง ดูแลวัวควายด้วย เป็นประโยชน์ของบ้านที่สามารถใช้พื้นที่ที่มีอยู่ได้คุ้มค่า

ส่วนการดำเนินการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน มีการถือฤกษ์ยามโดยเฉพาะฤกษ์ยามที่ยกเสาบ้าน เพราะถือว่า ถ้ายกฤกษ์ยามดีแล้ว ก็จะก่อให้เกิดสิริมงคลและความร่มเย็นเป็นสุขแก่เจ้าของบ้าน แต่ถ้ายกไม่ตรงกับฤกษ์ดีแล้ว ก็เกิดความเดือดร้อน การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในบพสุชวัลย์ขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะไหว้วานเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องให้มาช่วยกันโดยเฉพาะในวันยกเสาบ้าน ส่วนขั้นตอนการสร้างบ้านส่วนอื่น ๆ เช่น การสร้างช่อ กลอน แป่ สานฟาก ตลอดจนการมุงหลังคา ชาวบ้านก็จะอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องเช่นเดียวกัน ในระหว่างการทำภารกิจตามขั้นตอนต่าง ๆ ก็จะมีการเลี้ยงอาหารและเหล้ากัน เมื่อสร้างเสร็จแล้วก่อนที่จะขึ้นอยู่อาศัย ก็จะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขและสิริมงคลตัวอย่างเช่น

“..เชิญทั้งเท้าเจื่องหาญและสังครีพ ให้รับมายอเสาค้ำให้มันแก่น
เป็นแท่นบัลลังก์ จับชื้อยังสุบสอดหวายนวดน้าวกับแจ ตัดกลอน
แป่ชุกไสยายเลี่ยนหวายเคียนกับบางแห่ง จัดแจงแล้วจึงเอาฟาก
มาसान เอากระดานมาปูลวดแล้ว ปิดกวาดแผ้วสินเสีย ลางคน
เอา เบี้ยมาตั้งใส่แบบ ลางคนขึ้นคาคัดหัวหวายนวดน้าวกับ
สะยัว บางพ่องถักหัวกลอนบ่ชักช้า บางพ่องจัดเอาหญ้า
มามุงลวดแล้ว ไ้แก้วสอดตาหนูปูนดี ดุงามแบ่งแข่ง เหล้า
ใสแผ่งยายกันนั่งดูเป็นม่วน ลางคนดวนเอาข้าววามัด บางพ่อง
ตัดเอาเขินมาชุกใส่ฮู..”

(ประยูร ดาราก้านตรง, 15 สิงหาคม 2543)

มีความหมายว่า หมอสูด ได้กล่าวเชิญท้าวเจื่องและท้าวสุครีพ ให้รับมายกเสาค้ำแบกเสาให้เที่ยงตรง เสาขวัญก็ให้แข็งแรง จับชื้อ สวมสอดหวายเข้ามุม ใส่กลอน เอาหวายมัดให้แน่น เอาฟากมาसान เอากระดานมาปูปิดถวายเป็นแล้ว บางคนใส่ประตูลงกลอน บางคนเอาหญ้ามุงหลังคาดูงามตา แต่งเติมให้สวยงามดีแล้ว เอาเหล้ามากินกันสนุกสนาน บางคนเอาข้าวมานวด เอาไม้เขินมาเข้ามูมมอม แล้วมองดูดี

ในบพสุชวัลย์ ได้กล่าวถึง วิธีการในการสร้างบ้าน เริ่มด้วยการยกเสา ก่อน ซึ่งการยกเสาแต่ละเสาก็ มีความหมายแตกต่างกันไปล้วนแล้วแต่เป็น การให้กำลังใจ และบ่งบอกถึงความต้องการพื้นฐานของชาวชุมชน อีกนัยหนึ่งเช่นกัน ดังเช่น ความตอนหนึ่งในบพสุชวัลย์ ซึ่ง กลมประกอบแสง ได้ยกตัวอย่าง ให้เห็นถึง การให้ความหมายในการยกเสาดังนี้

“ยกเสาหนึ่งขึ้นให้ได้วัวแม่ลาย
 ยกเสาขวัญขึ้นให้ได้ควายเขาส่อง
 ยกเสาสามขึ้นให้ได้ทองเก้ากำ
 ยกเสาสี่ขึ้นให้ได้ค้ำเก้านมื่น
 ยกเสาห้าขึ้นให้ได้ข้าวลานหมื่นมาเยอ
 ยกเสานหกขึ้นให้ได้เมียผู้งาม ผู้ดีมาเคียงข้าง
 ยกเสาเจ็ดขึ้นให้ได้ลูกมาแต่งพาลง(อาหารเย็น)พางาย(อาหาร
 เช้า)
 ยกเสาแปดขึ้นให้ได้ชายผู้ดีผู้งาม
 มาแจกใส่เกล้าและของขวัญ”

(กลม ประกอบแสง, 15 สิงหาคม 2543)

ในการลงเสาปลูกบ้านมักจะมี 8 เสา ตามบทสวดขวัญ การลงเสาแต่ละเสาก็ขอให้มีความเป็นสิริมงคลต่าง ๆ กัน เช่น

“ยกเสาเอกขึ้นให้ได้วัวแม่ลาย
 ยกเสาขวัญขึ้นให้ได้ควายแม่งาม
 ยกเสาสามขึ้นให้ได้ทองเก้ากำ
 ยกเสาสี่ขึ้นให้ได้ทองเก้านมื่น
 ยกเสาห้าขึ้นให้ได้ข้าวหมื่นเล้า
 ยกเสานหกขึ้นให้ได้เมียมาเคียงข้าง
 ยกเสาเจ็ดขึ้นให้ได้ช้างใหญ่มาโอง
 ยกเสาแปดขึ้นให้ได้ไส้ข้งมาใส่เฮือนยายเลา
 ยกเสาขึ้นพร้อมกันแล้วขอให้มั่งมั่งมั่ง”

(จำเนียร พันทวี, 15 สิงหาคม 2543)

การยกเสาขึ้นแต่ละเสาก็ขอให้ทรัพย์มาต่าง ๆ กัน หมอสูดแต่ละคน จะมีบทสวดขวัญที่ดัดแปลงแตกต่างกันบ้าง แต่โดยส่วนรวมแล้วมักจะเหมือน ๆ กัน

ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยการเชิญ หรือ ไหว้วานเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องนั้น ไม่ได้ใช้เงินทองจ้างวานแต่อย่างใด เป็นเพียงการเลี้ยงอาหาร มีการรับประทานอาหารร่วมกัน ดื่มสุราสนุกสนานฮาเฮ ตามประสาเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง แล้วก็เสร็จภารกิจ

เมื่อพิจารณา ถึงการให้ความหมายในการยกเสา ความต้องการอันดับแรก ๆ ของชาวบ้าน คือ วัว ควาย ซึ่งเป็นสัตว์ใช้งาน อันจำเป็นยิ่งต่อการทำนา การได้ข้าวมากินแต่ละปีก็ต้องใช้ควายไถนา ถัดจากความต้องการวัวควายแล้ว ก็เงินทองอันเป็นสิ่งสำคัญที่จะแลกเปลี่ยนอื่น ๆ ได้อีกเกือบทุกชนิด และยังเป็นเครื่องประดับที่สวยงามอีกก็ได้ ถัดจากเงินทองก็ขอให้ข้าวมากมาขายพอกินตลอดปีหรือเรียกว่าปี แล้วจึงคิดถึงการมีครวเรือน คือการได้ลูกเมียหรือมีผัวงาม ๆ จะเห็นว่าสังคมชนบทไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ความจำเป็นจากแรงงานสัตว์จึงเป็นสิ่งจำเป็นก่อนอื่น เมื่อมีพอกินจึงลำดับมาถึงการตั้งครอบครัวใหม่ สิ่งเหล่านี้พิจารณาจากการยกเสาปลูกเรือน

1.3 เครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่ม เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ เครื่องนุ่งห่มนอกจากจะใช้ประโยชน์ในการปกปิดร่างกายและสร้างความอบอุ่นให้กับร่างกายแล้ว ยังทำให้ผู้แต่งมีความสวยงามเพิ่มบุคลิกภาพได้อีกด้วย จากการศึกษาบทสวดของชาวบ้านหม่ม พบว่า เครื่องนุ่งห่มของชาวบ้านส่วนใหญ่จะผลิตขึ้นเอง โดยใช้วัสดุที่ชาวบ้านปลูกและเลี้ยง เช่นผ้าฝ้ายได้มาจากการนำเอาใยของฝ้าย มาทอ และผ้าไหมได้จากตัวไหมที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ เป็นต้น ผ้าไหมถือเป็นผ้าชนิดพิเศษ ชาวบ้านมักใช้สวมใส่เวลามีงานประเพณีที่สำคัญและเวลาทำบุญที่วัด ดังนั้น ผ้าไหมจึงเป็นผ้าที่มีความสำคัญและพึงปรารถนาของชาวบ้าน ดังบทสวดบูชาบ่าวสาว ตอนหนึ่งที่กล่าวถึงผ้าแพรไหม ไว้ว่า

“..ยามตะวันตกป่าไม้ ให้ขวัญมาเทียมนาง แม่เจ้าแต่งห้องนอนคอย มีผ้าไหม แพรลาย เสือบักไหมแดง ขวัญอยู่แห่งใดก็ให้มา ให้เจ้ามาตัดดอกไม้ทั้งผมสวมตัดดอกไม้ พี่น้องคอยหญิงบ้านเหนือบอกว่า เจ้ามีบุญมากินพาสวดแต่งไว้ ..”

(ประยูร ดารากันตรง, 15 สิงหาคม 2543)

จากคำกล่าว มิดฟาย ในบทสวดขวัญคนป่วยของ ทองพูน กระवालไพร ที่กล่าวถึงเครื่องนุ่งห่ม ไว้ว่า

“น้ำอันนี้แม่น้ำอินทราธิราช น้ำโดนตาตาของพระอินทร์ เอามารินใส่ขัน...มิดใส่ผ้าอ้อมน้อยสิเป็นผ้าไหมคำ..”.

(ทองพูน กระवालไพร, 15 สิงหาคม 2543)

นอกจากนี้ในบทสุขวัณคนปวยได้กล่าวถึงเครื่องมือทอผ้าของชาวบ้านที่มีอยู่แทบทุกหมู่บ้านที่เรียกว่า กี่ หรือ กี่กระตุก โดยกล่าวว่า

“ให้เจ้าหมั่นคือคั่งเสาก็ลูกสาวพระยาเถน...”

(ทองพุล กระวานไพร, 15 สิงหาคม 2543)

มีความหมายว่า ให้ ขวัณ มีความมั่นคง เหมือนกับ เสาคง กี่กระตุก ซึ่งเป็นเครื่องมือทอผ้าไหม ของลูกสาวพระยาเถน

1.4 ยารักษาโรค

ยารักษาโรค เป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ในสังคมนำมาใช้บำบัดรักษาโรค ทำให้ร่างกายแข็งแรง การบำบัดรักษาโรคด้วยยา ของชาวบ้านหมั่นที่ปรากฏในบทสุขวัณ มักจะไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเรื่องของยามากนัก ในบทสุขวัณภาค ได้กล่าวถึง และการใช้ยาสมุนไพร และการปฏิบัติตนของหญิงแม่ลูกอ่อนไว้ว่า

“น้ำฮ้อนยิงปานไฟ ตักเอาไปแล้วคิดเกรงเกิดหมู่โรคฯ ทั้งขียวาและฮากไม้
กินบ่ได้ก็จำอดนอนอนชดจุมจุม ไฟลูกหุ้มฮมตา ตามแขนขาเขียวไซ่ ไฟ
แตกใส่โพรงคิงมัวหมองเหลืองหล่า ยากทุกท่าพอสเน นอนสะแนน
นั่งเฝ้ากินข้าวก็กับเกลือก กุมกัดเลียหย่า อยู่ดีด้อย ๆ นุ่งสีนสอยนั่งผิงไฟ”

(กลม ประกอบแสง, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2542)

มีความหมายว่า เมื่ออยู่ไฟ แม่เหวี่ยงโคลไหลย้อย ตัวลายเป็นตุ่ม ผ่าเปื่อยทั้งกาย นอนผิงไฟ ทุกซี่ยาก น้ำต้มถ้าตักกินก็กลัวจะเป็นโรค น้ำต้มนั้นทั้งขมยาและกลืนรากไม้จุน กินไม่ได้ก็ต้องกิน นอนชดตัวในกองไฟร้อนไปทั้งตัว ตามแขนขาของแม่นั้น สะเกิดไฟกระเด็นใส่ตัวพอง เหลืองต้องนอนไม้กะดาน กินข้าวจี (ข้าวปิ้งไฟ) กับเกลือก นุ่งผ้าขืนผิงไฟ

“..อดสาใจจำอยู่ พ่อเป็นผู้หาน้ำพิน ฟายเหวี่ยงกินต่างน้ำ อดสาค้ำพินไฟเดิน
ทางไกลกลางป่า ยากทุกท่าเทียมกัน 12 วัน ปานเดือนหนึ่ง ยากลึก ทั้งสอง
งอดสาปอง เลี้ยงปานเชือกผูกพั้วพัน 12 วัน ครบคลอดแล้วคลาดแคล้วออก
จากพินไฟ ผ่นหวานไฟทาตามเนื้อจึงชุ่มคื่นมา...”

(กลม ประกอบแสง, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2542)

มีความหมายว่า แม่นั้นต้อง อดทนอยู่ไฟ ส่วนพ่อก็ไปหาฟืน เหนือโคลนไหลย้อยเหมือนน้ำไหล อดทนหาฟืนเดินเข้าป่า ทุกข์ยากคู่กันกับแม่อยู่ 12 วัน ก็ดูเหมือนยาวนานเท่ากับหนึ่งเดือน 10 วันครบแล้วออกจากไฟ หานหานไฟ (ไฟล) ทาตามเนื้อตัวให้ชุ่มเย็น

จะเห็นได้ว่า นอกจากการรักษาโรคที่เป็นสมุนไพรรักษา ว่านไฟ หรือ ไฟล ตลอดจนยารักษาแล้ว เมื่อมองถึงการปฏิบัติตัว ของแม่หลังคลอดที่มีความยากลำบากต้องทนอยู่ไฟ ปฏิบัติตัวให้ถูกต้องตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ปฏิบัติ ต่อกันมาแล้ว มุมมองอีกมุมหนึ่งของการเลือกรับและปรับใช้ ในการอยู่ไฟของชาวบ้านหมูนัน การกินข้าวจี หรือ ข้าวก็ กับเกลือ หรือนอนไม้กระดาน ลักษณะที่เป็นพฤติกรรมอย่างนี้ ตามหลักการแพทย์ เป็นพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ยิ่งจะทำให้แม่หลังคลอดที่เสียเลือดมากอยู่ต้องสูญเสียน้ำจากความร้อน และยังต้องขาดสารอาหารอีก ปัจจุบันวิธีการอย่างนี้ไม่มีอยู่แล้วในชุมชน แต่ในบทสวดวิญญูพรรณนาให้เห็นถึงความยากลำบากของแม่ที่ต้องคลอดและเลี้ยงลูกจนโต เพื่อให้ลูกเกิดสำนึก และตระหนักในบุญคุณของบุพการีนั่นเอง

ส่วนในบทสวดวิญญูคนป่วยจะกล่าวถึงการขออานุภาพของพระรัตนตรัยให้เป็นยาบำบัดโรคภัยของผู้ป่วย โดยกล่าวว่า

“คุณพระพุทธ ขอให้มาช่วย(ช่วย)คำ คุณพระธรรมขอให้มาช่วย(ช่วย)
ล้อม พร้อมพร้าทั้งพระสงฆ์ ขอจงลงมาเป็นเภสัช คอยบำบัดโรคาให้ล่วงซา
เบาเนื้อ...”

(ทองพูล กระवालไพร, พฤษภาคม 2543)

จากการศึกษาบทสวดวิญญู พบว่าการรักษาโรคของชาวบ้านหมูนัน ที่ปรากฏในบทสวดวิญญูเป็นการรักษาโรคแบบดั้งเดิม คือ การใช้หลักทางไสยศาสตร์ในการบำบัดรักษาโรค เช่น การอ้อนวอนเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรดน้ำมนต์ และการทำพิธีบาศิวิญญูให้กับผู้ป่วย เป็นต้น ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคำมิดฟาย ในบทสวดวิญญูหลายประเภท เช่น

“เมิดได้ถึกแม่มานกะสือออกลูกง่าย เมิดได้ถึกสองผัวเมีย อายุยืนถึงเฒ่า
เมิดได้ถึกพวกเจ้าให้หายจากโรคา...หายจากพยาธิเจ็บเกล้าเมาหัว...”

(ทองพูล กระवालไพร, พฤษภาคม 2543)

ในบทสุภาษิตประเภทต่าง ๆ ได้มีคำแนะนำให้คนในสังคมประพฤติแต่สิ่งที่ดีงามตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นผลบุญที่ทำให้คนมีอายุยืน มีผิวพรรณผุดผ่อง มีความสุขและความแข็งแรง ซึ่งคำแนะนำเหล่านี้จะปรากฏในคำกล่าวผูกแขนของบทสุภาษิตเกือบทุกประเภท เช่น

“ให้เจ้าสุขมันยืนหมื่นปี อายุ วรรณโณ สุขัง พะลัง...”

(ประสิทธิ์ ศิริชะฮาน. พุทธภาษิต 2543)

2. ด้านความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การที่คนยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่สิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน ในบางครั้งสิ่งที่เชื่ออาจมีจริงหรือไม่ก็ได้ ปกติแล้วความเชื่อ จะเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อคนมีความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิดอย่างไรแล้ว ก็มักจะแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งความหมายของคำว่าความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของอภิศักดิ์ โสมอินทร์ ที่ว่า ความเชื่อเป็นรากเหง้าของความรู้สึก นึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534 : 5)

มนุษย์มีความเชื่อที่สามารถจำแนกได้หลายประเภท เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องโชคกลาง ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณและความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อที่ปรากฏในบทสุภาษิตของชาวบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้น กิ่งอำเภอเวียงชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สำคัญจำแนกได้ 8 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องขวัญ
2. ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
3. ความเชื่อเรื่องมงคลและอัปมงคล
4. ความเชื่อเรื่องผี
5. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม
6. ความเชื่อเรื่องอำนาจคุณพระรัตนตรัย
7. ความเชื่อเรื่องบุญกรรม
8. ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย

2.1 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ขวัญเป็นเรื่องที่ชาวบ้านหมูนัน เชื่อสืบเนื่องกันมาตั้งแต่โบราณ โดยเชื่อว่าในตัว ของมนุษย์มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม สามารถจับต้องมองเห็นได้ อัน ได้แก่ ร่างกายและอวัยวะอื่น ๆ และส่วนที่เป็นนามธรรม ซึ่งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ การ ที่คนเราจะมีความสุขจะต้องมีทั้ง 2 อย่างสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ชาวบ้านหมูนัน ยัง เชื่ออีกว่า ขวัญนอกจากจะมีในตัวคนแล้ว ขวัญจะต้องอยู่กับร่างกายของคนตลอดเวลา ถ้าเวลาใด ขวัญออกจากร่างกาย คนคนนั้นจะเริ่มแสดงอาการอ่อนแอ เจ็บปวด และเสียชีวิตในที่สุด คนที่มี ขวัญอ่อนมักเจ็บป่วยอยู่เสมอ สำหรับสัตว์และสิ่งของอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ถ้าขวัญออกจากร่างเดิม ความหายนั้นก็จะเข้ามาแทนที่

จากการศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน พบว่าความเชื่อที่เกี่ยวกับขวัญมี อยู่ 2 ประการ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของขวัญ และจำนวนของขวัญและที่อยู่ของขวัญ รายละเอียดของความเชื่อ มีดังนี้

2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของขวัญ

ถึงแม้ว่าคนทั่วไปจะมีความเข้าใจว่า ขวัญมีลักษณะเป็น นามธรรม มองไม่เห็นตัวและไม่มีตัวตน ก็ตาม แต่จากการศึกษาบทสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน พบ ว่า ขวัญมีความสำคัญต่อการมีชีวิตในสังคมมนุษย์ เพราะขวัญเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเทียบเท่า กับการร่างกาย ดังนั้นขวัญจึงมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับร่างกาย เพียงแต่ไม่มีตัวตนเท่านั้น ขวัญจึงเป็นสิ่งที่ ทำหน้าที่แทนจิตใจของมนุษย์ กล่าวคือ ขวัญมีอารมณ์ ขวัญกินอาหารได้ ขวัญชอบคำสรรเสริญ เยินยอ ขวัญชอบฟังถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ชอบใช้เสื้อผ้าอาภรณ์ที่สะอาดและสวยงาม ขวัญ ตกใจง่าย และลักษณะของขวัญที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของขวัญก็คือ ชอบเที่ยวเพเลิดเพลินพลัดหลง อยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ร่างกายของคนได้ผ่านไปเพื่อทำภารกิจต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน จากการ ศึกษาภาคสนาม สัมภาษณ์ผู้นำพิธีกรรม ลักษณะของขวัญอาจกล่าวได้ว่า ตัวหรือร่างกายของ มนุษย์เป็นเพียงคาบ (คราบ) ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต ส่วนขวัญเป็นสิ่งที่มีความสำคัญใน ฐานะเป็นตัวแทนจิตใจที่มีอำนาจเหนือคาบหรือร่างกาย ดังคำกล่าวที่ว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” หมายถึง ร่างกายมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของจิตใจ เนื่องจากขวัญมีความสำคัญดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อคนตกอยู่ในสภาพขวัญออกจากร่าง เป็นภาวะที่อันตรายอย่างยิ่ง จำเป็นต้องมีการทำพิธีสู่ขวัญ เพื่อเชิญขวัญซึ่งพลัดหลงอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับคืนสู่ร่าง

ตัวอย่างบทสุภาษิตของชาวบ้านหมัน ที่ใช้ถ้อยคำไพเราะอ่อนหวานยกย่องสรรเสริญและเชิญชวนให้ขวัญ ซึ่งออกจากร่างกายแล้วไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาอยู่ร่างกายของเจ้าของขวัญเช่นเดิมซึ่งประกอบพิธี จะมีการจัดเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวยงาม มีบายศรีที่ตกแต่งด้วยดอกไม้ นานาชนิดพร้อมด้วยเครื่องสังเวยต่าง ๆ เพื่อให้เป็นเครื่องดึงดูดให้ขวัญมาคืนและเชยชมสิ่งเหล่านี้ คำกล่าวมีว่า

“..มือนี่แม่นมือชะงำหมอเพิ่นว่ามือสวรรค์ วันดีถือมุตตะโขค สิทธิโยค พร้อมลักษณขวัญเจ้าไปเล่นน้ำนำปลาภิเษกสามมือนี้นี้ ขวัญเจ้าไปเที่ยวนา ต่างด้าวก็ให้มาสามมือนี้นี้ ให้ขวัญคืนมาอย่าสัจจร ดั้นเที่ยว เหลียว เบิงญาติพี่น้องเพิ่นคอยจ้องผูกแขนเจ้าแล้ว อีกอันนึ่งคันแม่นต้มไข่ไว้ ครบเครื่องของสังเวย อาหารหวานคาวครบ เครื่องกินมีพร้อม ขอให้เจ้า มาค้าต้นหมากเบิงคำเม็งอาจ ผ้าขาวปูลาดพื้นคอยต้อนรับขวัญ ต่อไปนี้ขอให้เจ้าสมบูรณ์ถ้วนถ้วนได้อยู่ชุ่มกินเย็น เพราะห้อยอย่าเห็น เชิญอย่าช่อง กรรมอย่าน่าสนอง เวรอย่าปองเข้าใส่ บาปเสียดจัญไรขอให้หายเหือดแห้งอย่ามาใกล้ให้หน่ายหนี เพราะห้อยย้ายตกไปอยู่เมืองผี...”

(ทองพูล กระจ่างไพร, พฤษภาคม 2543)

นอกจากขวัญชอบถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เครื่องแต่งกายที่สวยงามและอาหารหวานหวานที่อร่อยแล้ว ในบางครั้งขวัญออกจากร่างแล้วมักจะไปเพเลิดเพลินอยู่กับสถานที่ต่าง ๆ เรื่อยไป เป็นการพลัดหลงกับร่างกาย จึงจำเป็นต้องมีการเรียกขวัญกลับมาเพื่อให้มีความสุขและสวัสดิภาพของชีวิต ตัวอย่างเช่น

“ศรี ๆ สุ่มังคะละ สุขะสวัสดิ บัดนี้ข้าจักเอาขวัญ สมศรีเจ้านาคเข้ามาเต้า ข้าจักเชิญเอาขวัญเจ้านาคเข้ามาโหม มาเยอขวัญเอาขวัญเจ้านาคไปอยู่วังน้ำลึกนำปลา ก็ให้มาสาวันนี้ ขวัญเจ้านาคไปอยู่นาตอมข้าวก็ให้มาสาวันนี้ ขวัญเจ้านาคไปอยู่นาเฒ่าท่านอิศวร ก็ให้มาวันนี้ ขวัญเจ้าไปชมดอมสาวหนุ่มน้อย ก็ให้มาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้านาคอย่าได้ไปชมชะนีและไก่แก้วขันแจ้วๆ ในฎมา ทั้งนาคาเนื้อเถื่อน อย่าได้ไปเป็นเพื่อน ผุ่งผี ขวัญเจ้าอย่าได้ไปชมผุ่งลิงค่างเฒ่า ทั้งนกเค้าและเสือสิงห์ ทั้งกระทิงและแฮดช้าง ให้ขวัญเจ้ามาอยู่ในตนทุกเมื่อ มาอยู่ในเนื้อทุกยาม อย่าได้มีความกังวลเดือนฮ้อน อย่าได้ขัดข้องหนุทัย...”

(กลม ประกอบแสง, พฤษภาคม 2543)

มีความหมายว่า วันสิริมงคลวันนี้ ข้าขอเชิญขวัญเจ้านาคมาอยู่ที่นอนบนเรือน ขวัญไปอยู่
วังน้ำกินปลา ไปอยู่นาไปอยู่สวน ก็ให้มา ขวัญไปชมสาว ขวัญอย่าไปชมสิง ไก่ ผึ้งผี อย่าไปนอกเขต
ต่างประเทศ ขวัญอย่าไปชมฝูงลิงค่าง นกเค้าแมว เสือ สิงห์ กระตัง แรด ให้มาอยู่กับตัวตน อย่าได้
เดือดร้อน อย่าได้หม่นหมองใจ

จากบทสวดขวัญของบ้านหมู้น ขวัญเป็นอะไรอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ประจำตัวคน และสัตว์ตลอด
จนสิ่งต่างๆ บางอย่างบางชนิดดังกล่าวมาแล้ว ถ้าอ่านดูข้อความในบทเชิญขวัญ ก็ชวนให้เข้าใจได้
ว่าขวัญมีตัวตนชอบยอชอบคำอ่อนหวานกินอาหารอย่างดี ซึ่งนำเอามาตั้งไว้ให้กินในงานทำขวัญก็
กินได้ หนีไปเที่ยวเพลิดเพลินเสียในป่าในดงก็ได้ แต่ทว่าไม่มีกล่าวไว้ว่าขวัญนั้นมีรูปร่างอย่างไร

ชาวบ้านหมู้นมีความเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตเช่นคน ไม่มีแต่ร่างกายเท่านั้น ยังมีอะไรอีกอย่างหนึ่ง
สิงอยู่ในร่างกาย แต่มองไม่เห็นตัวว่ามีรูปร่างอย่างไร ที่เรารู้คิดรู้สึกชอบและรู้สึกเป็นอารมณ์ต่างๆ ก็
ว่าเป็นเพราะเรามีใจเป็นผู้บงการ ถ้าร่างกายที่ปราศจากใจ ถ้าพังร่างกายก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะ
ฉะนั้นร่างกายจะต้องมีใจครองจึงจะรู้คิดและรู้สึกได้ตามปกติ เหนือใจขึ้นไปก็ว่ายังมีอะไรอีกอย่าง
หนึ่ง ซึ่งทำให้เรารู้ว่าเป็นเราไม่ใช่เป็นคนอื่น เป็นสิ่งซึ่งครองใจอีกที สิ่งที่ว่านี้ไม่มีชื่อเรียกในภาษา
ไทย จึงเอาคำว่า *วิญญาณ* ซึ่งเป็นภาษาบาลีแปลว่า ความรู้สึกตัวหรือจิตใจก็ได้ มาใช้เรียกกันเป็น
สามัญ ให้หมายความถึงสิ่งที่ครองใจ ลักษณะของ ขวัญ ขวัญหนี ขวัญบิน บินหนีออกจากร่าง
กายไปแล้ว บางทีก็ไปติดค้างแขวนอยู่ที่ไหนก็ได้ จึงได้มีคำพูดว่า *ขวัญแขวน* ที่ปรากฏในบทสวดขวัญ
ที่ว่า “*ขวัญเจ้านาคไปอยู่นาตอมข้าวก็ให้มาสาววันนี้*” การที่ตอมข้าวได้ แสดงว่า รูปร่างของ ขวัญ
น่าจะเหมือนกับแมลง บินได้ และ ที่ว่า “*เจ้าอย่าได้บินหนี ให้เจ้าตึงกันมา เหมือนดังพันสาธุ*” ใน
บทสวดขวัญข้าวก็น่าจะว่า รูปร่างของขวัญ น่าจะมีลักษณะคล้ายกับแมลง มีปีกบินได้ แต่ก็ไม่ระบุแน่
ชัดลงไปว่ามีลักษณะอย่างไร

เนื่องจากขวัญเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ขวัญจึงมีลักษณะเป็นผู้สั่งการให้คนประพฤติ
ปฏิบัติ จากการศึกษาบทสวดขวัญของชาวบ้านหมู้น พบว่าชาวบ้านให้ความสำคัญและเอาใจขวัญ
มาก นอกจากพูดจา ด้วยคำไพเราะอ่อนหวานแล้วเนื้อหาคำพูดที่ใช้เชื้อเชิญ ล้วนเป็นคำพูดที่ทำให้
ขวัญพอใจและสบายใจ เพื่อให้ขวัญกลับเข้าร่างเดิม ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าของชาวบ้าน
หมู้น ให้ความสำคัญกับจิตใจมาก ตัวอย่างเช่น

“มาเยอขวัญเอ๋ย ขวัญเจ้าไปมุดน้ำสระใหญ่กินปลาทำให้มาสามมือนี่วันนี้
 ขวัญเจ้า ไปอยู่นาทุ่งหลวง กินข้าวก็ให้มาสามมือนี่ ขวัญเจ้าไปนั่งว่า
 นำหมูผีตายก็ให้มาสามมือนี่ มาเยอเจ้าขวัญตาควักทอง มาเข้าคังเจ้าอย่าได้
 เหม็นสาบ มาเข้าคาบเจ้าอย่าได้เหม็นกุย ขวัญคับให้เจ้ามาอยู่ตัดแต่งฮอบ
 ขวัญปอดให้เจ้ามาอยู่ปอดแดงใด ขวัญหัวใจให้เจ้าอยู่ใจอย่าเศร้า มีลูกเค้า
 ให้แม่หลายมีลูกชายให้เลี้ยงใหญ่ ยอยกใส่กินเมือง ขวัญบุญเอื้องบ่น้อย ให้
 เจ้าได้ขอยหมั้นคินลี สมบัติมีบ่ไฮ้ มาฮอดกลางไฮ้อย่าได้ชันป่าคา มาฮอด
 กลางนาอย่าได้ชันป่าช้า มาฮอดเค้าไม้อย่าได้ทอดหัวนอน มาคอน ๆ เจ้า
 อย่าได้ชันป่าใหญ่ ให้เจ้ามาอยู่เอือนพื้นบ้านหญ้า แฝกมุงหนา มาอยู่เอือน
 พื้นบ้าน หญ้าคามุงถี่ ผนตกเจ้าอย่าได้ไปหน้า ฟ้าย้องเจ้าอย่าได้ไปไกล
 ก้อนเส้า ไปถึงไป คีไฟคว้งคว้ง ลูกแต่ปามาเอือน ลูกแต่สวนมาบ้าน
 เจ้าชี้คร้านให้ นอนอยู่มีแสง ชิงแคงบ่งเป็นยอดเจ้าจึงหนี กระฮอกบ่งเป็น
 เขาจึงหนี หนาก กะเลบ่งห่มกันเจ้าจึงหนี หนากทันทวนจั่งกล้วย
 เจ้าจึงหนี น้ำอ้อยย้วยชม เพื่อนเขาฮอเจ้าจึงหนี หนากสมมอหวาน
 คือคังน้ำตาลเทศเจ้าจึงหนี ขวัญเกศเกล้าให้เจ้าใส่กระโจมคำ
 ให้เจ้าจางมาเหลือหลาก ขวัญหากให้ เจ้ามาเสพพาดม้องค้อยสื้อข ขวัญ
 คอให้เจ้ามาใส่สายสร้อย ขวัญก้อยให้มาอยู่ก้อยสุขแหวน ขวัญแขนให้เจ้า
 ถือปี่แก้ว...

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

แสดงให้เห็นถึง การให้ความสำคัญกับ ขวัญ เอาอกเอาใจ สารพัด ในบทที่ยกตัวอย่างมี
 ความหมายว่า ขวัญเมื่อไปตกอยู่ที่ใดก็ขอให้เดินทางกลับมาโดยสวัสดิภาพ ถ้าขวัญเจอกับ
 ภัยอันตรายใดใดก็ให้หลบหลีก หรือถ้า ขวัญที่เกียจยังไม่อยากมา ก็ให้นอนพักเอาแรงก่อน ถ้า
 ขวัญอยากได้อะไรก็พร้อมที่จะหาให้ ทั้งอาหารการกินและแก้วแหวนเงินทอง ทุกๆอย่าง เป็นต้น

2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนและที่อยู่ของขวัญ

บทสุขวัญทุกประเภทที่ใช้ในการประกอบพิธีการของชาวบ้านหม
 มั่น เชื่อว่าคนหรือสัตว์มีขวัญอยู่จำนวน 32 ขวัญ ประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายทั้ง 32
 แห่ง เมื่อพิจารณาเนื้อหาในบทสุขวัญทุกประเภทแล้ว ปรากฏว่าไม่มีบทสุขวัญประเภทใดที่ได้กล่าว
 ถึงขวัญที่ประจำอวัยวะต่าง ๆ ครบทั้ง 32 แห่ง บทสุขวัญมักจะกล่าวถึงขวัญที่อยู่ตามอวัยวะที่
 สามารถจับต้องได้ คือ อวัยวะที่อยู่ภายนอก เช่น ขวัญเท้า ขวัญมือ ขวัญหู ขวัญตา ขวัญคิ้ว ขวัญ

นม ขวัญเอยและขวัญชา เป็นต้น ขวัญดังกล่าวปรากฏในบทสวดขวัญหลายประเภท เช่น บทสวดขวัญ บ่าวสาว ตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“ขวัญตาให้เจ้ามาอยู่ต่ายไย้ม ขวัญแก้มและขวัญคาง ขวัญเอย ขวัญนมพริ้ว
พร้อม ให้เจ้านั่งล้อมอ้อมพาขวัญ...”

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

นอกจากขวัญที่มีประจำอยู่ในอวัยวะภายนอกแล้ว บทสวดขวัญคนธรรมดาได้กล่าวถึงขวัญที่มีประจำอยู่ในอวัยวะภายในไว้ว่า

“ขวัญตับให้เจ้ามาอยู่ตับ แดงฮอบ ขวัญปอดให้เจ้ามาอยู่ปอดแดงใด
ขวัญหัวใจให้เจ้าอยู่ในใจอย่าเศร้า...”

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

จำนวนขวัญที่ปรากฏในเนื้อหาบทสวดขวัญ นอกจากจะมี 32 ขวัญแล้ว คำกล่าวผูกแขนบ่าวสาวของบุญมา บุญเสน ได้กล่าวว่าขวัญมี 92 ขวัญ ดังคำกล่าว

“ผูกเบื้องขวาให้ขวัญอยู่ ให้เจ้ามาเป็นคู่ผัวเมียกันเด้อ 32 ขวัญให้เจ้ามา
เด้า 92 ขวัญให้เจ้ามาโฮม ...”

ในเรื่องนี้ บุญมา บุญเสน ได้ให้ความเห็นว่า

“..ชาวบ้านหมั่น เชื่อว่าขวัญจะมีประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย
จำนวน 32 แห่งเท่านั้น ส่วน 92 ขวัญ ตามที่ปรากฏในบทสวดขวัญดังกล่าว
น่าจะเป็นการเรียบเรียงให้คล้องจองกับคำว่า “เด้า” เพื่อให้เกิดความ
ไพเราะ เป็นตา(น่าฟัง)เท่านั้น”

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

2.2 ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ ที่มีความผูกพัน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ต่อพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกสืบทอดกันมา

หลายชั่วอายุคน เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ชาวบ้านหมูนัน เชื่อว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ เป็นอมมุขย์ที่มีสถานภาพสูงกว่าผี และจะช่วยเหลือคุ้มครองคนที่กระทำความดีเท่านั้น ความเชื่อดังกล่าวในสิ่งที่ลึกลับ ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ คนในสมัยโบราณที่เชื่อว่า มีสิ่งที่มีอำนาจสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ

ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้าน จะเห็นได้ชัดเจนในบทสวดมนต์หลังจากที่ไหว้พระเสร็จแล้ว จะมีคำกล่าวเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีฤทธิ์เดชเหนือมนุษย์ให้มาเป็นสักขีพยานในการทำพิธี หรือที่เรียกว่า การป่าวเทวดา ทั้งนี้เพราะชาวบ้านหมูนันมีความเชื่อว่าเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นจะอยู่บนสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แล้วยังสถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในโลกมนุษย์ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและให้การจัดพิธีการสู่ขวัญสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงจำเป็นต้องอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อมาร่วมรับรู้ในการทำพิธีดังกล่าว

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากบทสวดมนต์ของชาวบ้านหมูนัน พบว่า เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญมีดังนี้

2.2.1 พระอินทร์หรือท้าวสหสสนัยน์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระอินทร์เปรียบเสมือนหัวหน้าของเทวดาทั้งหลาย พระอินทร์เป็นเทวดาที่มีหน้าที่ปกปักรักษาคนที่ประพฤติดี และลงโทษคนที่ประพฤติชั่ว พระอินทร์เป็นเทวดาที่สถิตอยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีฤทธิ์มาก ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวในบทสวดมนต์คนป่วยตอนหนึ่งที่กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระอินทร์เป็นผู้สร้างขึ้นมาว่า

“..น้ำอันนี้ แม่น้ำอินทธาราช น้ำโตนตาของพระยาอินทร์ เอามา
รินใส่ขันที่ทวด ๆ รินใส่ขวดเทลง องค์อินทเจ้าปลงไว้สนิท ท่าน
บอกผมมิดผมจึงได้มิด ท่านบอกให้ผมฟายผมจึงได้ฟาย ฟาย
ไปทุกแห่งแบ่งไปทุกกาย ถึกมือ เบื่องขวาได้เงินก้อนล้าน
ถึกมือเบื่องซ้ายได้แก้วคำตัน ถึกสองผัวเมียโดยพลัน
อายุยืนถึงเฒ่า ถึกเล่าข่าวเปือกสูงท้อลำพราว ถึกเล่าข่าวจ้าว
สูงท้อ ภูผา ถึกคนขราหัวหงอกหัวขาวคำจึก คำดีบ่ปอด
ถึกคนตาบอดสีแจ่มสอง สรรพคุณ ถึกพวกแม่มานสิพากัน
ออกลูกง่าย น้ำอันนี้แม่น้ำรำนน้ำรวย ถึกหัวจ้ว หัวควายหัวช้าง
หัวม้า ผูกพ่อค้าเที่ยวซื้อสุแลง ถึกเงินสตางค์แดง สีเป็นเงิน
สตางค์สิบสตางค์ห้า มิดใส ผ้าอ้อมน้อยสีเป็นผ้าไหมคำ มิด

ใส่ต้นดอกไม้สีเป็นดอกกลีพฤกษ์ ถีกสองผัวเมียอายุยืนถึงเฒ่า
เมิดได้ถีกพวกเจ้าให้หาย จากโรคโรคา เมิดได้ถีกไช้
ถีกนาสิอุดมมุลมั่ง ผู่ข้าวน้ำสิไหลหลังเต็มยั้งเต็มฉาง ถีกผู้สาว
กะได้เป็นขุนนางยศสูง ผู่องค์อาจ หายจากโรคพยาธิเจ็บเกล้า
เมาหัว ถีกแม่ฮ้างกะให้พากันเป็นผัวเงินคำล้านโกฏี พระยาอินทร์
ท่านโปรดน้ำทิพย์มนต์ ให้อยู่ดีทุกคนเพิ่นว่า..."

(ทองพุล กระจวาลไพร, พฤษภาคม 2543)

พระอินทร์นอกจากจะมีอิทธิฤทธิ์และอำนาจแล้ว ในบทสวดของชาวบ้านหม่มัน ปรากฏว่าพระอินทร์ ยังมีหน้าที่ปกปักรักษาให้โลกมนุษย์มีความสงบและร่มเย็นเป็นสุขอีกด้วย ชาวบ้านหม่มัน เชื่อว่าคำสอนต่าง ๆ ที่ให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติตนอยู่ในความดี เป็นคำสอนของพระอินทร์ ความเชื่อดังกล่าว นับได้ว่าเป็น ฤคโลบายที่ดีอย่างหนึ่ง ที่มีส่วนให้สังคมของชาวบ้านหม่มัน ดำบลงหม่มันเป็นสังคมที่สงบสุข เพราะคนในสังคมประพฤติตามคำสอนของพระอินทร์ พระอินทร์จะโปรดปรานและจะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และความสงบให้เกิดในสังคม แต่ถ้ามุขยประพฤติตนไร้ศีลธรรม พระอินทร์ก็จะบันดาลให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลเสียต่อมวลมนุษย์ ดังนั้น การอ้างเอาคำสอนของพระอินทร์ จึงเป็นการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีผลต่อสังคมของชาวบ้านหม่มัน

บทสวดบ่าวสาวตอนหนึ่งได้กล่าวถึงคำสอนของพระอินทร์ไว้เพื่อเป็นแนวทางให้บ่าวสาวที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อก่อให้เกิดความสุขในชีวิตการครองเรือน โดยได้กล่าวไว้ว่า

"ตามทำนองโบราณกล่าวไว้ว่า หมอบอกให้ ว่ามือนี่แม่นวันดี ผมจักเอา
สองศรีเฮียนหมอนซ้อนเสื่อ ให้เจ้าได้สับเชื้อพ่อแม่แทนเฮียน ถึงปีเดือน
ผ่านฮวยฮ้องฮ้ำ วันเจ็ดแปดคำให้พวกเจ้าอยู่จำศีล วันสิบสี่สิบห้าคำให้
พวกเจ้ายินดี ตักบาตรอย่าให้ขาดทางศีลและทาน ขวัญตาให้เจ้ามาอยู่
ตายี่แย้ม ขวัญแก้มและขวัญคาง ขวัญเอวบาง ขวัญนมพรวดพร้อม ให้เจ้า
นั่งล้อมอ้อมอยู่พาขวัญ ว่ามาเยอขวัญเอย มือนี่แม่นมือสรร วันนี่แม่นวันเช้า
พ่อแม่เจ้าดีใจกว่าแม่นมือนี่วันนี่ นอนหลับเจ้าสิได้เงินเมิ่น นอนตื่นเจ้าสาว
ได้เงินแสน แบนมือไปมือมาเจ้าสาวได้ แพนรูปหล่อ ๆ ก็ว่าแม่นมือนี่วันนี่
สามวันให้ได้แก้วมุงคุลมาทำเจ้าเนอ ห้ามื้อให้ได้เสื้อผ้ามานาพวกเจ้าเนอ

แขนท้าวก็ให้กายแขนนาง สุขสบายพราพร้อมให้อ่อนน้อม ตั้งต่อชมเชย
 เจ้าเป็นเชยให้เจ้าทำให้กว้าง ๆ อย่าได้กล่าวอ้างสัพพะสิ่งใด ให้เจ้า
 มีใจใสต่อนางแก่นให้ เจ้าเป็นลูกสะใภ้ให้เจ้าฮักพ่อผัว แม่ผัว อย่าได้
 เว้นนัว ๆ ขวัญผัวเชิงชู เจ้าผู้รู้นักปราชญ์พึงธรรม เกิงเดือนดำเจ้าอย่า
 ได้เป็นเที่ยวเล่นยามค่ำ เอือนหลังตำนานแม่นเอือนอาร์ ชายคาสูงหลังใหญ่
 กระทอดใส่ป่านลม หลังกมนั้นแม่นเอือนพ่อ เกยชานต่อหลังสูงแม่นเอือนลุง
 และเอือนป้า หลังหน้ากว้างตั้งใจใส่แขนนางลายล่องกมฮูปนาค แป้นพื้น
 ฮาบมุงกระเบื้องดินขอ มีหอเย็นหลังสูงพ้อมพาบ โงมผ้าสาดแขวนหิ้ง
 อาชะโน ไหวเอือนโง่น้ำบ่อแก้ว.. คุณพ่อคุณแม่ให้พวกเจ้าแล้วแก่ลูก
 ทั้งสอง ให้เจ้ามาอุปถัมภ์กันทานอย่าให้ ให้พวกเจ้าได้หยาดน้ำเย็นยิ่งเทียมระคา"

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

คำสอนของพระอินทร์ในบทสุทนต์ ที่ยกตัวอย่าง มีความหมายว่า "...วันนี้เป็นวันดี หนุม
 สวามาแต่งงานกัน มาร่วมหมอนนอนเสียดด้วยกัน สืบตระกูลแทนพ่อแม่ แล้ว เมื่อถึงวันเวลาที่มิฝน
 ตกฟ้าร้อง หรือวันขึ้นแปดค่ำให้อยู่รักษาศีล ถ้าถึงวันขึ้น สิบสี่ค่ำให้ทำบุญตักบาตร อย่าให้ขาดทั้ง
 การรักษาศีลและให้ทาน ขวัญตา ขวัญแก้ม ขวัญคาง ขวัญเอว ขวัญนม ให้มานั่งล้อมพาชวีญ กัน
 พ้อมหน้า (แล้วหมอขวัญก็กล่าวคำเรียกขวัญว่า มาเด้อขวัญเอย) วันนี้เป็นวันที่เลือกแล้วเป็นวันดี
 ก็เลยทำบายศรีสู่ขวัญ ถ้าเจ้านอนหลับก็ขอให้ได้เงินหมื่น ตื่นขึ้นมาก็ขอให้ได้เงินแสน ถ้าเป็นหญิง
 สวามมือออกไปก็ขอให้ได้แฟนรูปหล่อ ๆ สามวันให้ได้แก้วมีค่า ห้าวันได้เสื้อผ้าที่สวยงาม แขน
 ฝ่ายชายพาดทับแขนฝ่ายหญิงก็ขอให้มีความสุขกายสบายใจด้วยกันทั้งคู่ ให้ทั้งคู่มีความอ่อนน้อม
 ถ่อมตน ฝ่ายชายที่เป็นลูกเขย ก็ขอให้เป็นคนใจกว้าง มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยาตน รักเดียวใจ
 เดียว ฝ่ายหญิงเป็นสะใภ้ก็ขอให้รักพ่อแม่สามี อย่าคบขี้สุมาย ให้แสวงหาความรู้โดยการศึกษาธรรม
 อย่าได้ขาด เมื่อถึงเวลาพลบค่ำ หรือคืนเดือนมืดอย่าไปเที่ยวที่ใดเวลากลางคืน ให้รู้ไว้ว่า คนใน
 ครอบครัวของอีกมีใครบ้าง มีสถานภาพอย่างไร บ้านหลังไหนของใคร ควรจะปฏิบัติตัวอย่างไรกับ
 ญาติของอีกฝ่าย ทรัพย์สินบ้านช่องห้องหอ ไหว ไหวในโง่น้ำบ่อแก้ว(มีสิ่งที่มีคุณค่า) พอกับแม่ให้
 ลูกแล้วก็ใช้ให้เกิดประโยชน์ รู้จักใช้รู้จักรักษาให้ดี"

"...ได้กินขึ้นให้พวกเจ้าส่งเอือนอาร์ ได้กินปลาให้พวกเจ้าส่งเอือนย่า
 เพิ่งเจ้าบุญกว้างสู่กาย ให้ได้มีลูกชายผู้ประเสริฐให้เกิดฮ่วมอุทร
 ให้ได้ฟังคำสอนตาดายพ่อและแม่ ใจแผ่กว้างพี่น้องวงษา ตาเบื่องซ้าย
 เจ้าอย่าเสี่ยงดูชาย ตาเบื่องขวา เจ้าอย่าเสี่ยงดูชู เกิงยามแลงให้

นางแต่งพาข้าว เถิงยามเช้า ให้เจ้าแต่งพางาย อย่าเป็นคนนอนหลับ
หลาย ตื่นสรวลผิตฮิต คั่นเจ้ามีผัวให้เจ้าถึมใจเก่า ก่องข้าวน้อยให้แจก
ยายไพร่ พาข้าวใหญ่ให้เจ้าแจกยายขุน มีอุมงคุลมาฮอดแล้ว หมอบอก
แล้วข้าต้มถวายพร เป็นคำสอนพระอินทร์สั่งโลก พวกเจ้าหากมีโชคแล้ว
ให้คอยเพียรเอามาเยอขวัญเอย"

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

คำสอนของพระอินทร์ในบทสุวัณญ์ ยังได้กล่าวถึงเรื่องของ พฤติกรรมการปฏิบัติต่อกันของ
สามีภรรยา ดังตัวอย่างของ บทสุวัณญ์ข้างต้น ที่มีความหมายว่า "ถ้าฝ่ายหญิงได้เนื้อ หรือ ปลามา
รับประทาน ก็ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งส่งบ้านอาร์ บ้านแม่สามี ญาติพี่น้องของสามีด้วย ขอ
ให้ได้ลูกชายที่เป็นอภิชาติบุตร ให้คู่บ่าวสาวรู้จักฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ เชื่อฟังต่ายาย พ่อแม่ ฝ่าย
หญิงให้รู้จักรักนวลสงวนตัว อย่าออกแวกเหลียวมองชายอื่น หรือ คบกันฉันคู่สาว เป็นแม่ศรีเรือนรู้
จักจัดเตรียมอาหารให้เรียบร้อยเสร็จสรรพทั้งสามมือ อย่านอนตื่นสาย ตอนนีให้สำนึกเสมอว่ามี
สามีแล้ว แต่งงานแล้ว ให้ลืมคนรักเก่าเสีย รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ทุกคนที่ดีต่อกว่าและมีศักดิ์หรือ
ฐานะสูงกว่าอยู่เป็นนิจ วันนี้ถือเป็นวันมงคลแล้ว เชิญคู่บ่าวสาวดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำมงคล เป็นน้ำ
ประทานจากพระอินทร์ ที่ได้อบรมสั่งสอนผู้คนในโลกไว้ดังที่กล่าวมา วันนี้เป็นวันดี ถือว่าทั้งคู่มี
โชคดีมากให้คู่บ่าวสาวรู้จักจดจำนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตต่อไป.."

"ขวัญผัวให้มานี่หน้า เถิงยามค่ำให้

เจ้าเข้าบ่อนนอน หัวเฮียงหมอนให้เจ้าเซยเมียฮักห่อ ให้พวกเจ้าตั้งต่อ
สร้างแต่ความดี ความสุขมีเพียงพอบ่อน้อย แล่งคำเข้าอยู่สวัสดิ
สมประสงค์แล้วบัดนี้ สองเจ้าให้อยู่คอย ให้สองเจ้าได้พร้อมเคารพ
ยำแยง เมียให้แพงเพียรผัวสู่แลงเย็นเช้า เมียให้ยอผัวขึ้นทูลหัวเกล้า
กระหม่อม ให้ฮักหอมจั่งคู่จันทร์แก้วกลืนเสนห์ยามเมื่อผัวไปเที่ยวเล่น
ลงเหือนบ้อยด่า ผัวกลับมาอย่าด่าบ้อย ให้อยู่เว้าให้ม่วนหู เมียก็ให้
เป็นเมียผู้รู้ยาถูทั้งแลงาย ชายก็ให้เป็นชายคนดีให้ฮักเมียคือดวงแก้ว
สมประสงค์แล้วคือพรดังหมอลว่า ขอความสุขความเจริญ ความก้าวหน้า
จงมีแก่เจ้าผองเฒ่าแก่ชรา..."

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

คำสอนมีต่อว่า ขวัญของสามี ถ้ามาถึงแล้วก็ให้เข้าไปนอน นอนเคียงคู่กันให้สามีรักทะนุ
ถนอมภรรยา ให้ทั้งคู่หมั่นสร้างความดี ให้มีความสุขทั้งสองคน ให้ภรรยายกย่องสามี รักผัวดังดวง

จันทร์ สามีไปเที่ยวเล่นอย่าดำ ให้พูดดีไพเราะนุ อย่ากระทบกระแทกแตกดันเสมอๆ สามีก็ให้รักภรรยาด้งดวงแก้ว สมความปรารถนาแล้ว ดังที่หมอขวัญได้กล่าวไปทั้งหมด ขอให้มีความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้า จงมีแต่เจ้าทั้งสองจนแก่เฒ่าเทอญ

2.2.2 เทวดาองค์อื่นทั้งที่สถิตอยู่บนสวรรค์และสถานที่ต่าง ๆ บนโลกมนุษย์

ชาวบ้านหมุ่มัน มีความเชื่อว่าในสถานที่ต่าง ๆ ของโลกจะมีเทวดาสถิตอยู่เพื่อทำหน้าที่รักษาโลกให้มีความสุข คนในสังคมจะทำอะไรต่าง ๆ เทวดาจะเห็นอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเวลาทำชั่ว ถึงแม้บางครั้งมนุษย์จะไม่เห็น แต่เทวดามองเห็น นับเป็นความชั่วที่เชื้ออำนวยให้คนในสังคมทำแต่ความดี แล้วความสงบจะเกิดขึ้น ความเชื่อเรื่องเทวดาที่ปรากฏในบทสวดของชาวบ้านหมุ่มัน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) เทวดาที่อยู่บนสวรรค์ที่สำคัญ ได้แก่ แถน จตุรา ยมราช นอกจากนี้ ก็มีเทวดาทั่วไปที่ไม่มีชื่อเฉพาะ ดังที่กล่าวถึง แถน ว่า

“พระยาแถน บั่นจัวควยให้เป็นคู่ ลงมาอยู่เมืองคง”

(สมาน ชินเพ็ง, พฤษภาคม

2543)

2) เทวดาที่อยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ อากาศ ถ้ำ อาคารบ้านเรือน ไร่นาและจักรวาล เป็นต้น

3) เทวดาที่ปรากฏตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้แก่ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก พระนารายณ์เป็นผู้รักษาโลก และพระอิศวรเป็นผู้ทำลายโลก เทพทั้งสามจะผลัดกันเป็นใหญ่ โดยเทพทั้งสามองค์จะสถิตอยู่เทือกเขาไกรลาส และเขาคิชฌกูฏ เทวดาทั้งสามองค์ดังกล่าวตามความเชื่อของชาวบ้านหมุ่มัน ที่ปรากฏอยู่ในบทสวดจะมีหน้าที่คล้ายกับเทวดาทั่วไปได้กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ มีหน้าที่ในการปกป้องโลกมนุษย์ให้อยู่เย็นเป็นสุข และทำลายสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ให้หมดไป

4) สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ทั้งที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องอำนาจวิญญาณ ที่สำคัญ ได้แก่ พระแม่ธรณี พระภูมิเจ้าที่ นาค ครุฑ คนธรรพ์ ฤาษี มเหศักดิ์หลักเมือง หนุมาน สุครีพ ฯลฯ

ในคำกล่าวเชิญเทวดาในบทสวดวิญญูทุกประเภท จะปรากฏชื่อ และที่มาเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวบ้านหมั่น เช่น คำกล่าวเชิญเทวดาในบทสวดวิญญูคนธรรมดาของจำเนียร พันทวี ที่กล่าวว่า

“สัคเค กาเมจะรูปเป คิริสิชะ ระตะเต จันตะลิกเขวิมานะ ที่เปรฐฐะจะคา
เม ระวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมหิเขตเต ภูมมาจะยันตุเทวา ชะระณะ
ระวิสะเม ยัคคะคันธัพพะนาคา คิฏฐันคาสันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง
สาทะโวเม สุนันตุ อัมมัสสะวะนะกาโร อะยัมกะทันตา อัมมัสสะวะนะ
กาโร อะยัมกะทันตา อัมมัสสะวะนะกาโร อะยัมกะทันตา”

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

คำบูชาเทวดา ของ จำเนียร พันทวี มีคำแปลในตัวบทเพื่อความเข้าใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบាយศรีวิญญูไปด้วยกัน เป็นภาษาไทย ไม่ใช่สำเนียงภาษาถิ่นอีสาน และทำให้ทราบว่ามี เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรบ้าง ดังนี้

“ สาธุ ข้าขออน้อมนมัสการ แต่ ครูบาอาจารย์ ผู้เรืองเวทย์ อัญชลีกรชั้น
เหนือเอก สดุดี อีกทั้ง เจ้าธรณี ทั่วทุกทิศา พระบรมกษัตรา (กษัตริย์) ขัตติ
ราชาอันเกรียงไกร อีกทั้ง ท้าวไทเทวเวศร์ ผู้เรืองฤทธิ์ ที่สิงสถิตอยู่บนข่อ
กามาสุวรรณ ในภพอันบรรเจิดเลิศฤทธิ์ เทพเจ้าที่สิงสถิตในคิริ (เทพเจ้าที่
สิงสถิตในภูเขา) โชดชื่นแนวนอนในหิมพานและขุนเขา ทั้งเทพเจ้าที่เนา
แน่นในอากาศ อยู่บนวิมานมาศ (เทพเจ้าที่อยู่ในอากาศ)อำไพทอง. อยู่ใน
วิชัยรถทองแลเรือนหลวง เทพเจ้าทั้งปวงผู้ทรงฤทธิ์ ที่สิงสถิตในบ้านน้อย
และเรือนใหญ่ อยู่ตามหลังคาเรือนไร่และโรงนา(เทพเจ้าที่อยู่ตามบ้าน
คอยปักปักรักษาบ้าน) อยู่ตามพุ่มไม้ไพรพฤกษา(เทพเจ้าที่อยู่ตามต้นไม้
ตามป่า) ภูมมา(เทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ในพื้นดินและเทพเจ้าที่อยู่ในน้ำในเหว
ในทะเลวน) เทพเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ ที่สิงสถิตในพื้นที่ภูมิภาค อยู่ในห้วงเหวหลาก
ทะเลวนอีกทั้งคนธรรพ์ครุฑนาคนาคา(คนธรรพ์ ครุฑ พระยานาค)
มหาศาล ที่คอยเที่ยวพ่นพ่นคอย ระแวดระวังภัยแต่ปวงชน อีกทั้ง ฤาษี
มุนี ทุกแห่งหนทั่วโลกา ผู้ทรงฤทธาตบะเดช ทั่วเขตชั้นระเสมาอาณาจักร
ดูกร เทพเจ้าทั้งหลายทั้งปวง จงล่องรู้ ด้วยโศตสดับอันล้ำเลิศ อัมมัส
สะวะนะกาโล ธรรมอันล้ำเลิศของพระพุทธองค์ ศรีฯ วันนี้ข้าขอ

อัญเชิญเทพเจ้าเทพาอารักษ์ ที่อันปกปักรักษาเคหสถานบ้านเรือนแห่งนี้ จง
มาเป็น สักขีพยานการกุศลในวันนี้ด้วยเทอญ...

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

คำกล่าวขึ้นต้นด้วย การบูชา ครูอาจารย์ที่เก่งกาจ ที่อบรมสั่งสอนลูกศิษย์มา พระมหา
กษัตริย์ แล้วกล่าวบูชาเทวดาที่ปกปักรักษาสิ่งต่างๆ ในโลก ตลอดจนบุคคลที่มีอิทธิฤทธิ์ที่ปรากฏใน
ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เช่น คนธรรพ์ ครุฑ พระยานาค พระฤาษี ฯลฯ ขมวดท้ายด้วย
ความที่กล่าวว่า เทพเจ้าทั้งหลายที่กล่าวมาทั้งหมด ที่เข้าใจในธรรมะของพระพุทธองค์ ที่ล่วงรู้ใน
ธรรมะด้วยทิพยญาณของเทวดาแต่ละองค์ แสดงว่า ความเชื่อทั้งหลายในเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ที่มีอยู่เหนือธรรมชาติ ยังมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นหลักอยู่นั่นเอง นี่คือ พุทธศาสนา
แบบชาวบ้าน ที่มีการดึงความเชื่อทางพุทธศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างสำคัญปรากฏให้เห็นใน
บทสวดวัณเฑาะว์โดยทั่วไป แม้แต่คำสอนของเทวดา เช่น คำสอนของพระอินทร์ก็ยังสอนให้ยึด
มั่นในหลักธรรมะ เป็นต้น

2.3 ความเชื่อเรื่องมงคลและอัปมงคล

2.3.1 ความเชื่อเรื่องมงคล

เป็นความเชื่อในสิ่งที่เป็นมงคล ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ความ
สุขความสบาย ชาวบ้านหมู้นั้น มีความปรารถนาที่จะให้เกิดสิ่งเป็นมงคลแก่ชีวิตของตนเอง ความ
เชื่อเรื่องมงคลที่ปรากฏในบทสวดวัณเฑาะว์ของชาวบ้านหมู้นั้น แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ เรื่องมงคลที่เป็นวัตถุ
และเรื่องมงคลที่เกิดจากการปฏิบัติ

1) เรื่องมงคลที่เกี่ยวกับวัตถุ ในการจัดพิธีการสวดวัณเฑาะว์ของชาวบ้านหมู้นั้น
ได้กำหนดให้มีการนำเอาวัสดุบางอย่าง เพื่อใช้เป็นเครื่องสังเวย วัสดุที่นำมาใช้ส่วนใหญ่มักเป็นวัตถุ
ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ใบยอ เป็นสัญลักษณ์แห่งการยกย่องสรรเสริญ ใบคูณ เป็นสัญลักษณ์แห่ง
ความค้ำคูณ (สิริมงคล) หรือใบมะยม เป็นสัญลักษณ์ แทน ความนิยมชมชอบของคนทั่วไป การจัด
เครื่องสังเวยในพิธีสวดวัณเฑาะว์จึงต้องทำตามประเพณีที่สืบทอดกันมา และให้ถูกต้องตามหลักความเชื่อ
จึงจะทำให้เกิดสิ่งมงคล เจ้าภาพผู้จัดก็จะพบกับความสุขความเจริญ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมี
ชีวิตยืนยาว

ในบทสวดวัณเฑาะว์ได้กล่าวถึง สิ่งมงคลที่ผู้จัดพิธีการสวดวัณเฑาะว์ นำมาเป็นเครื่องสังเวยไว้ว่า

ศรี ๆ สิทธิพระพร บวรเวนวิเศษ อติเรกเดโช ชัยยะตะมุทะวัง ชัยยะมัง
 ะรังตะโตโลมัง สุขังทะเล้ง อวหา วิวะโน ชัยยะมนามุงคูล วันนี้แม่นวันคี่
 วันดีถือมุตะโชค โดกใบนี้หากเป็นโดกไม้จันทร์ ชันใบนั้นหากแม่นขันไม้แก้ว
 คุณพ่อ แม่เจ้าตกแต่งแล้ว จึงได้แต่งพาขวัญ อยู่สอนลอนชะล้าย มีทั้งฝ้าย
 ผูกแขนมีทั้งแหวนใส่กำไล ปักน้อยสร้อยสังวาลย์ อาหารหลายเหลือมาก สัพ
 พากพร้อมสุอัน ทั้งพลูพันธุ์มากจิบ ฟ้าววางฮีบเดาตา มาลาหอมหวนเข้า
 เหล้า ก้องแก้วใส่พาขวัญ ชวนกันมาม่วนเต้า ข้าวต้มกล้วยบายศรี มีทั้งไข่
 หน่วยดีเกลี้ยงปลอด พระยอดให้ทศพลญาณ ลงมาแต่เมืองฟ้ากวาดแกว่ง
 หน้าหากชื่อ ขุนศรีขุนพัน สมศรีสรรงาสมสะพาด ท่านจึงมีพระราชอาชญา
 ปลง สิทธิชัยพร บวรเวนวิเศษ อติเรกเดโช ชัยตะมุทะวัง ชัยมังะรังดังนี้เป็น
 เค้าปรากฏเข้าเป็นปี สมฤทธิชัยโชค ประกอบโยคเป็นมิ่งเมียขวัญ ตาม
 สมควรโบราณแต่งไว้ ชันดอกไม้อยกขึ้นเพียงตา ชันสมมาลงตาเจ้าโคตร
 โปรดเจ้าไว้เงินขาวลูกสาวกกสาวกลางและสาวหล้า เพ็นค่าดค่ามาก
 บ่อยากแค้นคี่หลี ปูนแปลงดี พ่อ แม่ เฒ่าแก่ และตายาย ฝนฮวยฮ่ำปีใหม่
 ฟ้าวฮ้อยฮ่อนนก พวกผู้บ่าวรูปหล่อๆ ทางพันแหล่งมาโหมนางงามค่า
 กว้าง...

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

สิ่งมงคลที่ปรากฏในบทข้างต้นมี ชันโดกที่ทำด้วยไม้จันทร์ ชันที่เป็นขันไม้แก้ว ฝ้ายผูก
 แขน แหวน ลูกปัด สร้อยคอ อาหารคาวหวาน ใบพลู หนาก ดอกไม้หอม เหล้า ข้าวต้มมัด
 กล้วย พานบายศรี ไข่ขวัญ และชันดอกไม้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่จำเป็น เป็น
 องค์ประกอบที่สำคัญของพาขวัญ เป็นเครื่องสังเวย ที่นำมาเพื่อบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความหมาย
 ในโดยนัย ในการ
 อบรม สั่งสอนคนให้คนเป็นคนดี มีจริยธรรมประพฤติในสิ่งที่ถูกที่ควรตามทำนองคลองธรรม ตามค
 องสิบลี และหลักธรรมะในพุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องมงคลที่เกี่ยวข้องกับวัตถุดังกล่าวแล้ว ในบทสุขวัญขึ้นบ้านใหม่ได้กล่าวถึง
 ความเป็นมงคลที่เกิดจากน้ำมนต์ ไว้ดังนี้

“..น้ำมนต์เป็นสิกล้ำ อาบยามค่ำอยู่มีแสง อาบยามแสงหายเคราะห์หายเข็ญ
 อาบยามกลางเวณไปง่ายมาง่าย อาบยามบ่ายหายเหงา ผู้ใดอาบบ่อ
 เขาอายุยืนฮอดร้อย ชัดไปถึกเด็กน้อยใหญ่กล้าน้ำบาน ชัดไปถึกแม่มาน

กะออกลูกง่ายน้ำมนต์จ่ายปาวว่าฝนริน มีรสเย็นไปฮอดกระดูกผู้ใด
 ยอยากสุดลูกให้เอาไปกิน น้ำพระอินทร์ผายไผด หายจากโรคอยู่เป็นสุข
 ชัดไปถูกคนทุกข์เป็นเศรษฐี ชัดไปถูกคนมีมีค่าเป็นหมื่น น้ำช้อยขึ้นใจบุญ
 เป็นตระกูลอันมั่งคั่ง จึงได้ตั้งเป็นน้ำมิดพวย อมมิดพวย มหามิดพวย
 สัตหายะ... “

(ประยูร ดาราก้านตรง, พฤษภาคม 2543)

น้ำมนต์ถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ของพระอินทร์ เมื่อเวลาใช้อาบตอนเย็นก็จะทำให้มีความสุข
 หายจากเคราะห์ภัยต่างๆ อาบตอนกลางวันให้เดินทางไปไหนมาไหนโดยสะดวก ถ้าอาบที่บ่อนบุญ
 เขาอายุจะยืนถึงร้อยปี ถ้าสลัดไปถูกเด็กก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สลัดถูกคนท้องก็จะคลอดง่าย สลัด
 น้ำมนต์ออกไปเปรียบดังหน้าฝน มีรสชาติเย็นไปจนถึงกระดูก ถ้าไม่ต้องการมีบุตรอีกก็เอาไปดื่มได้
 คนจนก็จะเป็นเศรษฐี คนรวยก็วยิ่งรวยขึ้น น้ำมนต์คืออย่างนี้จึงได้กำหนดให้เป็นน้ำ มิดพวย(น้ำที่
 ไว้ใช้ประพรม)
 ดังนี้ เป็นต้น

2) มงคลที่เกิดจากการปฏิบัติของชาวบ้านหมุ่มน เชื่อว่า การกระทำดี ถูก
 ตามทำนองคลองธรรม จะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้กระทำและครอบครัว

2.3.2 ความเชื่อเรื่องอัปมงคล

เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ดีของชาวบ้านหมุ่มน ถ้ามีสิ่งอัปมงคลเกิดขึ้นให้เห็น แสดงว่า
 มีสิ่งบอกเหตุแก่ชาวบ้านว่าต้องเกิดสิ่งไม่ดีขึ้นกับตัวเอง และครอบครัวในเวลาอันใกล้ จำเป็นจะต้อง
 มีการสะเดาะเคราะห์หรือหาทางป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่จะเกิดกับชีวิตเพราะถ้าไม่หาทางป้องกัน
 แล้ว จะเกิดความหายนะ และอาจถึงเสียชีวิตได้ สิ่งอัปมงคลที่เกิดขึ้นในบ้านเรือน ที่ปรากฏในบทสូ
 ขวัญของชาวบ้านหมุ่มน ได้แก่ ไฟผ่าหลังคาบ้านเรือน ฐขึ้นบ้าน แมลงวันขึ้นไล่ข้าว คีไฟ (เตาไฟ)
 ครัวดูครางเหมือนเสียงค่าง เห็ดกระด้างเกิดขึ้นหน้าเตาไฟ มีน้ำคล้ายเหงื่อไหลออกจากก้อนเสา
 ข้าวสารเกิดขึ้นเป็นต้นข้าวมีใบ สุนัขคลออดลูกบนบ้าน ห่วงปลีกล้วยแทงออกด้านข้าง ค่างป่าขึ้นมา
 อยู่บนบ้าน ผีพรายกระโดดลงจากบ้านมีเสียงดัง นกเค้าแมวถูกเอาขวัญไป ผันร่ายนอนสะดุ้งก็เช่น
 เดียวกัน ดังบทสวดขวัญภาษาถิ่นที่กล่าวถึง สิ่งอัปมงคลที่กล่าวมาดังนี้

“..สัพพะเคราะห์ทั้งหลาย คือว่ายุ่งกินน้ำได้สีก ไฟผ่าหลังเหือน ฐหลวง

ขึ้นหลังเหียนพอฮ้อยงน้อยขึ้นหลังเหียนพอพัน ต่อแต่นหลวงคนเข็ดขวาง
 ทุกแห่ง แมงวันซีไซ่ข้าว ซีไซ่ข้างซีไซ่หม้อ คีไฟคางเหมือนดังเสียงค่าง
 เห็ดกระด้างออกหน้าคีไฟ เหงื่อเหลวไหลออกจากก้อนเค้า ข้าวสาร
 งอกออกเป็นใบ หมาจิ้งไร่ออกลูกใส่เหียน ปลีกกล้วยออกทางข้าง ค่าง
 เฝียงป่ามาเหียน พายโตนนกเค้าถูกเอาขวัญ นอนวันนอนคืน
 ผืนสะดุ้งตื่น... .."

(กลม ประกอบแสง, พฤษภาคม 2543)

2.4 ความเชื่อเรื่องผี

ในขณะที่ชาวบ้านหมู้นั้น นับถือพุทธศาสนาก็มีเรื่องศาสนา พราหมณ์ และมีเข้ามาผสมผสานกันด้วย การประกอบพิธีกรรมในชีวิตของชาวบ้านหมู้นั้น จะมีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืออวมงคล เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ และงานบุญต่าง ๆ ถึงแม้ว่า ผีจะเป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้แต่ชาวบ้านหมู้นั้น ก็เชื่อว่าผีมีจริง

ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านาน มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และวิถีชีวิตของชาวบ้านหมู้นั้น ผีในทัศนะของชาวบ้านหมู้นั้น มีดังนี้

2.4.1 ผีบรรพบุรุษ เป็นผีที่ชาวบ้านหมู้นั้น ให้ความเชื่อถือและยึดเป็นที่พึ่งทางใจ เพราะเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเป็นผีประจำตระกูลที่เกิดจากบรรพบุรุษจะไม่ทำร้ายลูกหลาน แต่รักษาหลานประพฤติด่วงเกินหรือไม่บอกกล่าวเรื่องสำคัญที่เกิดขึ้นหรือจัดขึ้นในครอบครัวให้ทราบ อาจจะทำอันตรายให้กับลูกหลานเกิดอาการเจ็บป่วย แต่เมื่อขอขมาบอกกล่าวแล้วการเจ็บป่วยก็จะหาย ผีบรรพบุรุษที่ปรากฏในบทสวดของชาวบ้านหมู้นั้น มักจะปรากฏอยู่ในคำกล่าวมิตพาย ได้แก่ ผีปู่ย่าตายาย ผีหลานหญิงและหลานชาย ผีป้า ผีลุง และผีญาติอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกัน

2.4.2 ผีอารักษ์ เป็นผีที่มีอำนาจเหมือนกว่าผีธรรมดา เป็นกึ่งผีกึ่งเทวดา มีหน้าที่พิทักษ์รักษาสถานที่ต่าง ๆ เช่น บ้าน วัด เมือง ป่า และแหล่งน้ำ บางทีเรียกว่าผีเสื้อ ผีประเภทนี้จะให้ทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ ถ้าเช่นสังเวชหรือทำให้ถูกไฟไหม้ ผีนี้ก็จะบันดาลให้เกิดผลดีแก่มนุษย์ผู้กระทำความดี แต่ถ้าล่วงเกินหรือละเลยในการปฏิบัติก็จะทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ ผีประเภทนี้ ได้แก่ ผีเรือน ผีตาแฮก มเหศักดิ์หลักเมือง ผีปู่ตา ผีนา ผีทวาร ผีไฟหลวง เป็นต้น

2.4.3 ผีอื่น ๆ เป็นผีทั่วไปที่สถิตอยู่ตามทีต่าง ๆ เช่น ในน้ำ ป่า ภูเขา ผีเหล่านี้เชื่อว่าเกิดเป็นคนมาก่อน เมื่อตายไปแล้ว การทำกรรมไว้มาก จึงไม่ได้ไปเกิด ผีกลุ่มนี้ได้แก่ ผีปอบ ผีเผด (เปรต) ผีตายโหง ผีป่า ผีพราย ผีภู ผีดำ ผีหลวง ผีสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น ผีประเภทต่าง ๆ ปรากฏในบทสัพพัญญู นาค ดังตัวอย่าง คือ

“โอมศรี ๆ ไส ๆ สัมปอัยไฟพระเจ้าเมตตริยตนวิเศษ สะเกษเกล้า
 บารมี ภูจักษะใส่คาฝูงผี ให้สูหนิไปอยู่ฟ้าสุดดินต่อ ฟ้าละงอกินคนเนอ
 ภูจักษะใส่ข้างข้างกันหน ภูจักษะใส่คนคนก็พ่าย ภูจักษะใส่เขาพระสุเมรุราช
 ก็แตกเป็นเผ่าฝูงธุลี ภูจักษะใส่ตาดผีโหงและผีห้า ภูจักษะใส่ตาดผีป่าและผีดง
 ภูจักษะใส่ตาดผีป่าและดง ผีภูและผีดำ ก็ให้สูหนิมือนี่วันนี้ ภูจักษะใส่
 ตา ผีเสื้อน้ำและผีเสื้อบก ก็ให้สูหนิ ภูจักษะใส่ตาดผีเสื้อเงือก 7 หัว 7 หาง
 ก็ ให้สูภูจักษะใส่ตาดผีหลวงหลาวหอกดาบ ผีนาวาเล่มชวนฟ้า
 หน้าเศร้า และจงลงก็ให้สูหนิ ทดน้ำบวกรขึ้น ผีเสื้อและผีสาบ
 ท้าวห้องกลาง นางห้องท้าย ผีเสื้ออยู่ดงกว้าง
 ผีค่างอยู่ดงขวาง ก็ให้สูหนิ คือว่านมได้คอบ หางขอมอได้ท้อง
 ป้องทวารหลวง ผีทวารไฟหลวง ดินขวางทางคอกก็ให้สูหนิ คือว่าขวยตุม
 ตุมผี ผีภูและผีปวย้าตายาย ผีหญิงผีชาย มีหลานหญิงหลานชาย
 ผีพ่ายและผีปอบก็ให้สูหนิ ห่าก้อมน้อยและก้อมหลวงก็ให้สูหนิ เขาไฟ
 หว่านกำนหนา เขาไสยา กำนกำ เขาไสนวดนางนี้ เขาไสขึ้นกคก เขาไสอกจิตหา...”

(กลม ประกอบแสง, พฤษภาคม 2543)

และคำกล่าวที่ว่า

“แม่เจ้า (แม่ของเธอ) ได้นำเจ้าไปไว้ที่กระดังได้ไปบอกกับผีพรายและผีเป่า
 ผี นกเค้าช้องกุกกรู ถ้าเป็นลูกสูให้มารับไปวันนี้ หากไม่ใช่ลูกสูจงมา
 ช่วยกูเลี้ยง”

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

2.5 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม

การทำมงคลทุกอย่างของชาวบ้านหมูนัน มักหาฤกษ์ยาม เพราะถือว่าฤกษ์ยามยามดีย่อมเป็นสิริมงคล ฤกษ์ยามจึงหมายถึงเวลาที่เหมาะสมที่จะทำการมงคล ชาวบ้านหมูนัน ให้ความสำคัญกับฤกษ์ยามมาก เพราะถือว่าถ้าทำการใดถูกฤกษ์ยามแล้วย่อมเป็นสิริมงคล และประสบผลสำเร็จ ตามปกติหมอสวดจะเป็นผู้กำหนดฤกษ์ยามในการประกอบพิธี ฤกษ์ยามมีความสำคัญ ดังได้กล่าวมาแล้ว บทสวดวิญญูทุกบทจึงมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า

“ศรี ๆ มีอันนี้เป็นมือสรว วันดี เป็นวันดี วันดีดี อะมุตตะโขค...” อยู่เสมอ

ฤกษ์ยามแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

2.5.1 ฤกษ์ดี หมายถึง การทำกิจกรรมใด ๆ ที่ตรงกับวันมงคลตามตำราโหราศาสตร์ ชาวบ้านหมูนัน เรียกว่า “วันใจเป็น” ถ้าทำงานมงคลในวันนี้เชื่อว่า จะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตและประสบผลสำเร็จตามจุดหมายในการประกอบพิธี มีความสุขความเจริญ

ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามนอกจากจะเป็นการกำหนดวันประกอบพิธีมงคลตามตำราโหราศาสตร์แล้ว หมอสวดยังเป็นผู้กำหนดทิศทางที่เป็นมงคล

การประกอบพิธีการใด ๆ ถ้าทำในฤกษ์ยามที่ดีแล้ว เชื่อว่าเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เข้ามาเป็นสักขีพยานและปกป้องรักษาให้ผู้ที่มาร่วมงานมีความร่มเย็นเป็นสุข ตัวอย่างปรากฏในบทสวดวิญญูคนป่วย ดังนี้

“มีอันนี้คำคุณคง พระยาจักรีทรงทศราช พรหมนาถเหล่าแถมพร พระอิศวร
หลอนแถมโชค พระนารายเอยคสิทธิชัย ท้าวสหัสสในประสาทฝนท่าแก้ว
ใจผ่องแผ้วบริสุทธิ อุตตะมะโชค อุตตะมะโยค อุตตะมะคติ อุตตะมะนิธิ
อุตตะมะ ศรีพิลาส อินทะพาสพร้อมไตรยาง ทั้งนาวางคาคู่ พร้อมกันอยู่
สอนลอน อาทิตยัจร จันตะฤกษ์ อังคารถึกมหาชัย พุท พหัสไปเป็นโชค
ศุภร์เสาร์ โยคเดชมงคล อันเป็นผลหลายประโยชน์ อุตตะมะโชคแท้คสิ
มเหศักดิ์ หลังหล้าโลก ให้นายทุกขโคกนา ๆ อกัยราชาขึ้นทะรงแทน หาย
ไถ่แค้น วันดี วันนึคล้ำ ๆ กับวันกันหาชาติมาฮอดเมืองปู่ สติตเสถียร
อยู่เย็นใจ วันนี้เป็นพระบุญเรื่องคุ้มครองไพร่ ทศราชได้ตามธรรม จำนำ

สัตว์ให้พ้น วันนี้ดีสิ้นสิ้นเกินประมาณ ผุ่งหมู่เทวดามาเป็นบริวารแวดล้อม
มาอยู่ล้อม ทุกหมู่โยธา ทั้งนาคานาคี ครุฑนาค ทุกภาคพร้อมธรรณี เมฆลา
ศรีสาวท้าว เชื้อท่อนท้าวปรเมศวร ปรมฤทธิกล้า เอาแผ่นฟ้าชีต่างยาน
กุมพระกันดาล ยมราช จตุโลกาของหลวง ทั้งช่วงบนบรมเจ้าฟ้า เตโช
กังวลและเดียดฮ้อน โรคพยาธิซ่อนหายไป ทั้งภายในและภายนอก แดน
ด้าวขอกีรี พระฤาษีสัทธิเดช จบเทพพร้อมอาคม นิยมประสิทธิ์ประสาท
พรแก้วอาจดวงดี มื่อนี้แม่นมื่อสร วันนีแม่นวันชอบ ประกอบด้วยฤกษ์งาม
ยามอันดี เป็นศรีสิทธิชัย มงคลดีเรก อเนกสวัสดิ์ ตัวผู้ข้าหากขอพร คุณ
อนุสรณ์สาม สิ่งคือ รัตนตรัยแก้วกัณฑ์ดวงดี กับทั้งคุณประเสริฐศรีทุกแห่ง
ทุกแห่งหล้า สรรพสรวรรค์ มาเสกสรรให้เป็นพระพร คืออายุ วัฒนธนะ สุขะ
พละ..."

(ประยูร ดาราก้านตรง, พฤษภาคม 2543)

ซึ่งมีความหมายดังนี้ ว่า "วันนี้เป็นวันสิริมงคล เทพทั้งหลายแต่งให้ขุนบรมลงมาเป็นราชา
ครองเมืองทรงอำนาจพลเมืองไปทั่วเมือง พระยาแสนก็ให้พร พระอิศวรก็ให้โชค พระนารายณ์ให้
ชัย พระอินทร์ให้ฝนตกลงมาจิตใจเบิกบาน อุดมสมบูรณ์ไปด้วยโชคชัย พระอินทร์พร้อมดนตรีวง
เรียงราย พระประจำวันทั้ง 7 มีโชคดีหลาย มเหศักดิ์หลักเมืองสองดูโลก หายทุกข์โศก วันนี้เป็นวัน
คล้ายวันที่ กัณหาขาสีมาถึงเมืองปู้ยเย็นเป็นสุขใจ วันนี้เป็นวันพระมหากษัตริย์คุ้มครองไพร่ฟ้า ผุ่ง
หมู่เทวดาจากทางบก ทางน้ำ ทางภาคอากาศ พระทั้ง 4 มุมโลก มาคุ้มครองคนเมืองโลกมนุษย์ ให้
หายเดือดร้อนพันทุกข์พร้อมให้พรอันประเสริฐ วันนี้เป็นวันดี เป็นฤกษ์งามยามดี เป็นสิริมงคล จึงขอ
พรจากพระรัตนตรัย กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาให้พร คืออายุยืน มีกำลังแข็งแรง บารมีแก่กล้า ให้มี
อายุยืนเป็นร้อยปี มีบารมีแก่กล้า อย่าได้มีสิ่งมาเบียดเบียน ความทุกข์โศกจากโรคภัย อย่าได้มา
ใกล้ พยาธิโรคให้หนีไป ให้มีผิวพรรณผุดผ่องใบหน้าเกลี้ยงใส คุณพระพุทฺธ พระธรรม มาช่วยคำ
จุน ไปทางเหนือทางใต้ก็ขอให้ไปดีมาสะดวก วันดีวันนี้"

ในบทสวดวิญญูขึ้นบ้านใหม่ได้กล่าวถึงผลดีของการปลูกบ้านเรือนในฤกษ์ยามที่ดี ทำให้เกิดสิริ
มงคลและความสมบูรณ์พูนสุข ตัวอย่างเช่น

"ศรี ๆ สิทธิพระพรเกสรหอมฮ้วงเฮ่า มื่อนี้แม่นมื่อสัน วันนีแม่นวันดี
วันเศรษฐีเบิกสะภาไปค้า มื่อนี้ว่ากาบสง่าสวัสดิ์ ยังมีพระยาตนหนึ่ง
อยู่เมืองมันคำทอง พระยาตนที่สองอยู่เมืองศรียุทธราช จึงพร้อมกัน

มายกเสาแฮกขึ้นให้ได้วัวแม่ลาย ยกเสาขวัญขึ้นให้ได้ควายแม่งาม
ยกเสาสามขึ้นได้ไฉ่ฉ่องเก้งเก้ง ยกเสาสีขึ้นได้คำเก้งหมื่น ยกเสาห้า
ขึ้นได้ข้าวเก้งหมื่นมาเยี่ย ยกเสาหกขึ้นได้เมี่ยงามมาเทียมม่วง
ยกเสาเจ็ดขึ้นได้ช้างสารใหญ่มาโฮม ยกเสาแปดขึ้นได้ชายโง่
มาเยี่ยยายเหล้า ยกเสาขึ้นพร้อมแล้วจกมั่งมูลดี เป็นธัญชัยเศรษฐี
ทั้งห้า ขอให้มีชัยข้าเหลือหลาย วัวควายเต็มคอก ช้างม้าออกเนื่อง
นอง เงินคำทองแสนโกฏิ..".

(ประยูร ดาราก้านตรง, พฤษภาคม 2543)

มีความหมายคือ "วันนี้วันดีเป็นสิริมงคล วันเศรษฐีเอาเรือไปค้า วันนี้เป็นวันมีสง่าราศรียังมีพระยาอยู่เมืองมั่งคั่งทอง และพระยาอยู่เมืองศรีอยุธยา มาพร้อมกันยกเสาแรกให้ได้ วัวแม่ลายควายแม่งาม ยกเสาสามขึ้นได้ไฉ่ฉ่อง ยกเสาสีได้ทองคำเก้งหมื่น ยกเสาห้าได้ข้าวเก้งหมื่น ยกเสาหกได้เมี่ยงามมาอยู่เคียงข้าง ยกเสาเจ็ดได้ช้างสาร ยกเสาแปดได้ชายหญิงมาเป็นทาสรับใช้ ยกเสาขึ้นพร้อมกันแล้วจะมั่งมี เป็นเศรษฐีทั้งห้า มีคนรับใช้ วัวควายเต็มคอก ช้างม้ามากมาย เงินคำทองเป็นแสนเป็นล้าน"

และจากบทสวดที่ว่า

"ไฉ่ฉ่องมาแต่เมืองหมื่นคำทอง แสงทองที่สร้างบ้านเพื่อปลูกสร้างให้
อยู่ร่มเย็นเย็น ความเป็นเชษฐาผู้มีพ่อ บ่อนนี้บ่อนพระก่อสร้างไพโรศมภาร
บ่อนนี้บ่อนพระเจ้าปราบแพ้วพยามารผู้สาโหด บ่อนนี้บ่อนพระเจ้าโปรด
สัตว์คานิกร บ่อนนี้บ่อนนางธรรณีเอาคำสอนมาผูกไว้ บ่อนนี้บ่อนพระแก่น
ให้ว่า ให้อยู่สวัสดิ หมื่นพันปี เจ้าสิบบ่มีโยภยมาต้อง เจ้าสิสุขอยู่ห้อง
แก้วแก่นเงินดำ ชยยะ ชยโย..".

(ประยูร ดาราก้านตรง, พฤษภาคม 2543)

ทำให้ทราบว่า นอกจากความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเกี่ยวกับวันมงคล ความเชื่อในเรื่องของทิศทางหรือสถานที่ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ก็มีความสำคัญไม่น้อยซึ่งเนื้อหา ในบทสวดขวัญขึ้นบ้านใหม่ข้างต้น ได้กล่าวถึงผลดีของการสร้างบ้านเรือน ในที่ที่เป็นมงคล

2.5.2 **ฤกษ์ไม่ดี** เป็นวันอัปมงคล ที่ห้ามทำการใด ๆ บางครั้งเรียกว่า “วันใจตาย” ถ้ากระทำการมงคลในวันนี้จะเป็นกาลกิณี จะเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ความหายนะจะเกิดขึ้นกับผู้จัดพิธี จากการศึกษาของชาวบ้านหมัน ปรากฏว่า ไม่มีบทสวดัญประเภทใดเลย ที่กล่าวถึงรายละเอียด และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับฤกษ์ไม่ดี ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการจัดพิธีการสวดัญ ประเภทใด ๆ ก็ตาม เจ้าภาพผู้จัดพิธีต้องหาฤกษ์ยามที่ดีทุกครั้ง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับพระรัตนตรัย

ศาสนาเป็นสิ่งที่มียุทธผลต่อความเชื่อความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมของ ชาวบ้านหมัน มากที่สุด ชาวบ้านหมัน เห็นว่าสังคมของมนุษย์ต้องมีศาสนา ถ้าปราศจากศาสนาจะทำให้สังคมป่าเถื่อน คนไม่รู้ดีรู้ชั่ว ไม่ละอายหรือเกรงกลัวต่อบาป บ้านเมืองจะมีแต่ความวุ่นวายและวิบัติล่มจม ศาสนาเป็นเสาหลักในการยึดเหนี่ยวของจิตใจเป็นหลักแห่งความเชื่อถือ ในวิถีชีวิตของชาวบ้านหมันนั้น ความเชื่อในพุทธศาสนาได้ถูกผสมผสานเข้ากับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องวิญญาณและภูตผีปีศาจ ซึ่งพุทธศาสนาลักษณะดังกล่าว เรียกว่าพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Folk Buddhism) ซึ่งมีรูปแบบเฉพาะตัวและมีความแตกต่างจากพุทธศาสนาในท้องถิ่นอื่น ๆ

เนื่องจากชาวบ้านหมัน มีความเชื่อว่าศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สังคม ดังนั้นเมื่อมีการสร้างบ้านแปลงเมืองที่ใด ชาวบ้านจะหาบริเวณสำหรับสร้างวัดไว้ด้วย เพราะถือว่าหมู่บ้านต้องมีวัดต้องมีพระสงฆ์ และที่สำคัญที่สุดชาวบ้านเชื่อว่า การทำบุญในพุทธศาสนาจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์ได้ไปเกิดในสวรรค์ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. 2534 : 134-135)

ความเชื่อเกี่ยวกับเดชานุภาพของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ความเชื่อดังกล่าวปรากฏในคำไหว้พระและคำบูชาในบทสวดัญคนปวยที่กล่าวว่า

อรหัง สัมมา สัมพุทโธ ภควา พุทธัง ภควันตัง อภิวาเทมิ
สวากขาโต ภควตาธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ
สุปฏิปันโน ภควโต สาวกะสังโฆ สังฆัง นมามิ
สาธุ ฐปะทีปะ คันธะมาลา อัคคีทีคัง พุทฺธบุยัง สุคันทังวะรัง ภูเขมะ
ชินักตวาสิทธิกับปะโก ติโย อภิรุโธมหาปัญโญ บุริปัญโญ ทาเรนโต ปิตะ

กะต่ายนิพนธ์ ประมัญชัง พุทธบูชา เตชะวันตา ธัมมะบูชา
ปัญญะวันตา สังฆะบูชาโกตะวันตา ตินนัง รัตนานัง ปุชังกะโรมะ...

(ทองพูล กระจวลไพโร, พฤษภาคม 2543)

ความเชื่อของชาวบ้านหมูมัน เชื่อว่า พระพุทธเป็นสัญลักษณ์แทนอานุภาพ ทำให้คนที่
สักการะบูชาและให้ความศรัทธามีฤทธิ์เดช พระธรรมเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา เพราะพระธรรม
เป็นคำสั่งสอนให้คนเกิดความรู้หรือปัญญา และพระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เชื่อ
ว่าถ้าใครบูชาแล้วผู้นั้นจะมีทรัพย์สมบัติอย่างบริบูรณ์

2.7 ความเชื่อเรื่องบุญกรรม

หลักคำสอนของพุทธศาสนา มีอิทธิพลสูงสุด ต่อความเชื่อของชาวบ้านหมูมัน
นั้น

บุญ คือ ผลของการทำดีแนวทางทำดีคือการประพฤติธรรม ส่วนกรรมคือการกระทำชั่วหรือการ
ปฏิบัติผิดจารีตประเพณี บุญกรรมนี้จะส่งผลถึงผู้ปฏิบัติอย่างไม่มีช้อยกเว้น บุญกรรมจะเป็นตัว
กำหนดชีวิตของมนุษย์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า คนที่ทำบุญไว้มากจะมีชีวิตที่ดี มีความเจตียะฉลาด
มีบุคลิกลักษณะงดงาม มีโภคทรัพย์และบริวาร มีสุขภาพแข็งแรงและมีอายุยืน ความเชื่อดังกล่าว
เป็นความเชื่อพื้นฐานที่มีผลต่อพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านหมูมัน

จากการศึกษาทฤษฎีของชาวบ้านหมูมัน พบว่า ชาวบ้านเชื่อในเรื่องบุญกรรม มีการ
สอนให้คนในสังคมทำบุญในพุทธศาสนา เพื่อผลบุญเหล่านี้จะมีผลต่อการดำรงชีวิตในชาติหน้า ถ้า
ใครมีบุญบารมีมาก ก็จะพ้นจากวัฏฏะสงสาร หรือการเวียนว่ายตายเกิด เช่น คำสวดบูชา
สอนให้ชาวบ้านรู้จักทำบุญทำทาน มีจิตใจโอบอ้อมอารี ดังคำกล่าวที่ว่า

“ให้เจ้าสืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮือนถึงปีเดือนฝนฮวยฮ่องฮ่ำ วันเจ็ดแปดคำให้
พวกเจ้ายินดีดีกบาตร อย่าให้ขาดทางศีลและทาน”

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

2.8 ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย

ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียหรือพระศรีอารียเมตตรัย ซึ่งเป็นความเชื่อในพุทธศาสนา ประสิทธิ์ ศีระฮางได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ชาวบ้านหมูม้น เชื่อว่า ในปี พ.ศ. 5000 โลกจะมีแต่ความเลวร้าย บ้านเมืองระส่ำระสาย ขณะเดียวกันก็จะมีผู้มีบุญมาปราบยุคเข็ญ คือ พระศรีอารีย หลังจากยุคเข็ญผ่านไป ในโลกก็จะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข แต่คนที่ได้เห็นพระศรีอารียต้องสะสมบุญไว้ไม่ได้ขาด จะต้องเป็นผู้ตั้งมั่นในศีลธรรม (ประสิทธิ์ ศีระฮาง, พฤษภาคม 2543) จากความเชื่อดังกล่าว ในบทสุขวัณูประเภทต่าง ๆ จึงมีการวางแผนทางให้คนในสังคมปฏิบัติอยู่ในความดี มีการทำบุญทำทานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อจะได้มีโอกาสได้พบพระศรีอารียเมตตรัย ดังบทสุขวัณูประเภท ที่กล่าวว่า

“..บัดนี้อายุเจ้าได้ 20 ปี บรรพจร คักแน่น พวกเฒ่าแก่จึงจัดหา บอกศรัทธา ถึงญาติพี่น้อง ทั้งพวกพ่อและมิตรสหาย บางผ่องศรัทธาหลายได้เสื่อสาต เป็นของอาตปูนอน บางผ่องได้จิวและสังฆาพาด บางผ่องได้สาตและผ้าสบง บางผ่องได้ถุงหรือไม้เท้า น้ำเต้าและตาละปัด มีดตัดเล็บ มีดโกน กล่องน้ำ และกล่องเข็ม ธรรมะกะโลก บางผ่องได้ถ้วยโคกคันที เหล็กจาร ตีคมกล้า ทั้งเสื่อสาต อาคสะหนา ทั้งคิลาและเหมียงหมาก หลากบริวาร เจตตะนาทานอันล้ำยิ่ง เพราะอยากเห็นหน้าแก้วกิงพระเมตตรัย ขอยอย่า ทัวระไวอยู่ในโลก ขอให้พ้นจากโครกโสกา ขอให้เกิดในสิดาล้าเลิศ เมืองแก้วเกิดคือนิระพานเป็นสำราญลือเดช ขอให้พ้นจากทุกขะเวทอยู่ สวัสดิ์ ลัตตะธัมมา วุฑฒิธรรมทั้ง 7 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ อโรคยะ ถ้วน 5 ปฏิภาณ ถ้วน 6 อะธิปะจะยะ ถ้วน 7 จงสำเร็จ เข้ามารักษาแห่งขันธะสันดาน แห่งข้าตราบต่อเท่าพันวัสสาที่ข้าเทอญ...”

(กลม ประกอบแสง, พฤษภาคม 2543)

มีความหมายว่า “เวลานี้ อายุได้ 20 ขวบปีแล้ว ต้องการบวช จึงบอกญาติมิตรสหาย ต่างก็มีศรัทธานำเสื่อ สาต จิว ผ้าสบง ไม้เท้า น้ำเต้า ตาละปัด มีดตัดเล็บ มีดโกน ที่กรองน้ำ กล่องเข็ม เหล็กจาร ตั้งใจมาให้ทาน เพราะต้องการเห็นหน้าพระศรีอารียพ้นจากทุกขโสกา ขอให้เกิดเมืองแมน เกิดพ้นทุกขเวทนาพบธรรม 7 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ อโรคยะ 5 ปฏิภาณ 6 อธิจะยะ 7 วงสำเร็จ มาปกป้องรักษาพวกข้าเทอญ (ลันหม่อง)”

3. การประกอบอาชีพ

จากการศึกษาเนื้อหาในบทสູໜຶງຂອງຊາວບ້ານຟຸ້ມ ພົບວ່າ ສາພາການປະກອບອາຊີບຂອງຊາວບ້ານທີ່ປາກກູໃນບຸໜຶງ ມີດັ່ງນີ້

1. ການເພະປູກ
2. ການເລີຍສັດໄວ້
3. ການຄ້າຂາຍ

3.1 ການເພະປູກ

ການເພະປູກນັບໄດ້ວ່າເປັນອາຊີບທີ່ມີຄວາມສຳຄັນຕໍ່ການດຳລົງຊີວິດ ຂອງຊາວບ້ານ

ຟຸ້ມ ມາດັ່ງດີດຈົນເຖິງປັດຈຸບັນ ການເພະປູກທີ່ສຳຄັນທີ່ສຸດ ຄື ການຳນາ ຮອງລົງມາໄດ້ແກ່ຳສວນ ແລະຳໄວ້ ທັງນີ້ເນື່ອງມາຈາກຊາວເປັນອາຫານທີ່ຊາວບ້ານໃຊ້ບຸໜຶງໃນຊີວິດປະຈຳວັນ

ໃນບຸໜຶງຊາວໄດ້ກ່າວເຖິງຊາວພັນຮູ້ຕ່າງ ໆ ທັງທີ່ເປັນຊາວພັນຮູ້ດີ ແລະພັນຮູ້ໄມດີທີ່ໃຊ້ປູກໃນຕະປື ໂດຍກ່າວໄວ້ວ່າ

“ຮີ ຮີ ມື້ນີ້ແມ່ນມື້ອຸ້ມ ມື້ນີ້ໃຫ້ເຈົ້າຸ້ມປານຫິນຜາແຜ່ນ ມື້ນີ້ໃຫ້ເຈົ້າ
ມື້ນີ້ປານແທ່ນຜາຈຽງ ຜາຈັນຮີ ມື້ນີ້ໃຫ້ເຈົ້າຸ້ມປານສັນເຂາຫລົງໄກຣາດ
ມື້ນີ້ໃຫ້ເຈົ້າຸ້ມປານອາກາດສູນຍັດວ່າມາເຍອໜຶງເຍ ນາງຊາວເຈົ້າ
ຊາວເໝີຍ ກໍໃຫ້ມາສາມື້ນີ້ວັນນີ້ ດັນເຂີຍ ໆ ຊາວກໍກໍໃຫ້ມາສາມື້ນີ້ວັນນີ້
ດັນຕ່ຳ ໆ ຊາວປັກເຂີ ກໍໃຫ້ມາສາມື້ນີ້ວັນນີ້ ສວງເຜີຍຊາວປັກແອ້ວແລະຊາວ
ແຂ້ວ ສະຟຸ່ງຮ່ອມບັດນີ້ ສວງຮີຊາວອ້ວນຊາວຊີ່ວາຍ ເມັດສວຍນັ້ນຊາວວງ
ຊາວ ເມັດຊ່ວງນັ້ນຊາວລວດເຫີຍ ລາຍເວີຍນັ້ນຊາວຫມາແຫ່ງ ເອົາຈິງແບ່ງ
ໄວ້ໃຫ້ຟຸ້ມໄທໄກລ ກໍໃຫ້ມາສາມື້ນີ້ວັນນີ້ ເອົາແຕ່ຊາວກາບເຈີງສວງຟຸ້ມ ອຸຍສຸ້ຍ
ນັ້ນແມ່ນຊາວຄອດ ເມັດແດງນັ້ນແມ່ນເລືອດແອດ ເມັດແຈບນັ້ນແມ່ນຊາວເໝີຍ
ເບີດ ເມັດເຮີຍດີນັ້ນຊາວຫມາກອກ ເມັດນອກນັ້ນຊາວມັນຫມ ກິນນັ້ນແມ່ນ
ປາດ ສະຟາດຮ່ອມແມ່ນຊາວຫມາກໂຮ້ ຫມພາໂຊຊາວລົງຊາວເຕັມໄຮ້...”

(ສມານ ຂີນເພີງ, ພຸຊະກາດມ 2543)

พันธุ์ข้าวที่ปรากฏในบทนี้มี ทั้ง ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ที่ต้นเขียวๆ เป็นข้าวเหนียวดำ(ข้าว ก่ำ) ลำต้นเตี้ยๆ เรียก ข้าวมะเขือ ส่วน ข้าวปล้องเอน และ ข้าวเข้ขา(ข้าวที่สูงขนาดลำแข้ง)ที่เห็น ออกออกรวงมากมาย ที่เห็นรวงฟูฟูโบกสบัดอยู่ คือ ข้าวอ้วนน้อย ข้าวซี่ควาย เม็ดสวยๆยาวๆ คือ ข้าววงช้าง เม็ดขวางๆ นั่นคือ ข้าวลวดเทียน ข้าวที่มีลักษณะเป็นลายเวียนเรียก ข้าวหมาแย่ง นอกจากนี้ยังมี ข้าวกาบเชิง ข้าวคอแดง ข้างที่เม็ดสีแดง คือ ข้าวเลือดแรด และมีเม็ดข้าวเหนียว ข้าวหมากโพธิ์ ข้าวลองช้าง ด้วย ทั้ง 16 ชนิดของข้าวที่ปรากฏในตัวอย่าง จะบอกลักษณะของ เมล็ดข้าวได้ด้วย

นอกจากนี้ในบทสุภาษิตควายและวัว ปรากฏว่ามีขั้นตอนและวิธีการทำนาของชาวบ้าน หมู มั่น ซึ่งเริ่มทำนาในเดือนหกของทุกปี โดยอาศัยแรงงานควายลากไถ และมีการปักดำตามลำดับ จากการศึกษาบทสุภาษิตดังกล่าว ทำให้ทราบว่า การทำนาของชาวบ้านในแถบนี้อาศัยน้ำจากธรรมชาติ และใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก รายละเอียดเรื่องการทำนาปรากฏในบทสุภาษิตควายและ วัว ดังตัวอย่าง

“โอกาสฯ ถึงกาลฤดูปีใหม่ เจ้าผู้ใหญ่ถ้ายราศรี ถึงกำหนดฤดู
เดือนหกฝนตกฟ้าร้องฮ่ำ คนทำนาเขาจึงเอามามึงสา พ่อโคและแม่โค
ควายแก้ว มาฮอดแล้วแฮกไฮไถนาเขาจึงเอาไม้ลั้งกักมาใส่คอ เอา
เชือกปอเข้าผูก เชือกพาดผ่ากลางหลัง หัวไถนาก็เกาะไว้แล้ว ควาย
แก้วแก่งไป เจ้าไปเหล่าเขาผัดป้อยเจ้าหลายคำ เจ้าไปฮามเขาซ้ำ
ผัดดำ เจ้าย่างซ้ำเขาซ้ำผัดดี เจ้าก็อดขันตีไว้หลายวันเลยลวดแล้ว เขา
จึงปล่อยควายแก้วเจ้าอยู่เปล่าเขาแฮง เถิงยามมือแลงเขาซ้ำเอามาคาด
เป็นคาดหลาดดูดี ซี้ไถฮี่แหลกแล้วฝูงหมู่มั่วบ่าวและนารี เขาจึงห้าวพากันหาบ
กร้าออกมาดำ ดำหลายวันเลยลวดแล้ว ถึงเดือนสิบมาฮอดแล้ว เขาจึง
ปล่อยควายเจ้าเขาอยู่มีแฮง มีศรีแสงบ่อเศร้า”..

(ประสิทธิ์ ศิริชะฮาง, พฤษภาคม 2543)

มีความหมายว่า “เมื่อถึงฤดูกาลปีใหม่ เดือนหกฝนตกฟ้าร้อง คนทำนาจึงพัวแม่วัว ควายมาที่นาทำพิธีไถนาโดยเอาไม้ที่มีลักษณะขดง ที่เรียกว่า แฮก ใส่ไว้ที่ คอวัวและควาย เอา เชือกปอมาผูกพาดไปกลางหลัง หัวไถมัดต่อเชือกให้ ควายแก้ว (หมายถึง ควายอันเป็นที่รัก เพราะ ชาวบ้านให้ค่ากับควายเพราะเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณกับคนสูงสุด) ดึงไป ไม่ถูกทางเดินซ้ำ เขาก็ดำเขา กิติ เจ้าก็อดทนต่อการตีจนไถนาแล้ว เขาจึงปล่อยให้พักเอาแรง ถึงตอนเย็นเขาเอามาคราดมาคราดนา

ซีไถละเอียดแล้วหาบกล้าออกมาดำ ดำหลายวันจึงแล้วเสร็จ เดือนสิบจึงปล่อยควายให้พักเอาแรง มีน้ำนวลช้วนท้วนขึ้น"

นอกจากการทำนาแล้ว จากการศึกษาบทสູ່ວຽງຍັງພົບວ່າ ພື້ນບ້ານໝູ່ມັນ ຍັງມີການກໍ່ໄຮ່ ແລະກໍ່ສວນ ເພື່ອປູກພື້ພືດໄວ້ບຣິບອກໃນຄຣັວເຣືອນ ສິ່ງມີທັງຫມາກ ພູ ກຸ່ລ້ວຍອ້ອຍ ແລະພື້ພືດຕ່າງ ໆ ດັ່ງ ປຣາກຼໃນບຸຣຸ່ວຽງຄຸນຄຣຣມດາ ວ່າ

“ວ່າມາເຍອໜູ່ເຍ ໜູ່ເຈົ້າໄປປູກພູເປັນອາກ ໜູ່ເຈົ້າໄປປູກຫມາກ
ເປັນໃບກິ້ໂຂໃຫ້ມາສາມື້ນີ້ວນນີ້ ໜູ່ເຈົ້າໄປປູກຫຸ່ງສິງໄດເຢື່ວອ່ອນ ກິ້ມາ
ສາມື້ນີ້ວນນີ້...”

(ຈຳເນີຍຣ ພັນທຸ, ພຸຣະກາຄມ 2543)

3.2 ການເລີ່ຍສັດຜູ້

ການເລີ່ຍສັດຜູ້ຂອງພື້ນບ້ານໝູ່ມັນ ທີ່ປຣາກຼໃນບຸຣຸ່ວຽງ ມີທັງການເລີ່ຍເພື່ອໃຫ້ເປັນ ອາຫານບຣິບອກໃນຄຣັວເຣືອນ ແລະເລີ່ຍໄວ້ເພື່ອໃຫ້ເປັນແຮງງານເພື່ອໃຫ້ກໍ່ໄຮ່ ແລະການເພາະປູກທັງໄປ ສັດຜູ້ເລີ່ຍທີ່ສຳຄັນ ໄດ້ແກ່ ຄວາຍແລະວັ ສິ່ງພື້ນບ້ານຈະເລີ່ຍກັນເກືອບທຸກຄຣັວເຣືອນເພາະຕ້ອງໃຫ້ແຮງງານ ກໍ່ໄຮ່ ບຸຣຸ່ວຽງປຣະກາຕ່າງ ໆ ໄດ້ໃຫ້ເຫັນວ່າ ພື້ນບ້ານໄດ້ເລີ່ຍຄວາຍແລະວັ ໂດຍໃຫ້ໄດ້ຄຸນບ້ານເປັນ ຄອກສັດຜູ້ເພາະມີຄວາມປອດກິ້ ເຢັນ ຄຳກຸ່ລ້າວມິດພາຍ ບຸຣຸ່ວຽງຄຸນຄຣຣມດາຕອນໜຶ່ງກຸ່ລ້າວວ່າ

“ກຸ່ມໃຫ້ເຈົ້າກຸ່ມທັງພີ່ນ້ອງພວກໝູ່ມາໂອມ ກຸ່ມໃຫ້ກຸ່ມທັງວັວຄວາຍ ອັນອຸ່ຍຕະຫລ່າງ
ກຸ່ມທັງຂ້າງແລະມ້າຂ້ອຍຂ້າຍອຸ່ຍເອື້ອນ...”

(ຈຳເນີຍຣ ພັນທຸ, ພຸຣະກາຄມ 2543)

ໃນບຸຣຸ່ວຽງຄວາຍແລະວັໄດ້ໃຫ້ເຫັນເຖິງຄວາມສຳຄັນຂອງຄວາຍແລະວັ ໃນຮູບຮ່າງເປັນສັດຜູ້ທີ່ ພື້ນບ້ານໃຫ້ແຮງງານໃນການຜະລິດຂ້າວ ສຳລັບບຣິບອກໃນຊີວິດປຣະຈຳວັນ ພື້ນທີ່ໃຫ້ງານພື້ນບ້ານອາຈຸລ່ວງ ເກືນສັດຜູ້ເລີ່ຍເຫລົ່ານີ້ ໂດຍການດຳແລະຕີ ດັ່ງນັ້ນເມື່ອເສັຣສິ້ນກະກິຈການກໍ່ໄຮ່ ຈິ່ງມີການຂອໝາດສັດຜູ້ ເລີ່ຍເຫລົ່ານີ້ ໃນບຸຣຸ່ວຽງຄວາຍແລະວັ ໄດ້ກຸ່ລ້າວເຖິງສະພາບໃນການໃຫ້ແຮງງານຈາກຄວາຍແລະວັ ໄວ້ດັ່ງນີ້

“..ເຖິງກຳນົດຄຸດຸດເດືອນຫ ຝນຕກຸ່ຟ້າອ້ອງອ້າ ຄຸນກໍ່ໄຮ່ເຈົ້າເອມື່ງສາ
ພ່ອໂຄແລະແມ່ໂຄຄວາຍແກ້ວ ມາອອດແລ້ວແຍກໄຮ່ໄດ້ນາ ເຈົ້າເອມື່ງສາ

ลักรักมาใส่คอ เอาเชือกปอเข้าผูก เชือดพาดผ่ากลางหลัง หิวไถนา
ก็เกาะไว้แล้ว ควายแก้วแก่งไป เจ้าไปเลาเขาผัดบ้อยเจ้าหลายคำ
เจ้าไปหามเขาเข้าผัดดำ เจ้าย่างเข้าเขาเข้าผัดดี เจ้าก็อดขันดีไว้
หลายวันเลยลวด เขาจึงปล่อยควายแก้วอยู่เปล่าเขาแสง เถิงยาม
มือแลงเขาเข้าเอามาคาด เป็นอาดหลายดูดี ชีไถฮี้แหลกแล้ว..".

(ประสิทธิ์ ศิริระฮาง, พฤษภาคม 2543)

คำกล่าวข้างต้นมีความหมายเดียวกันกับ คำสุขวัณวักควายที่ปรากฏ ในเรื่องของวิธีการทำนา ว่ามี
ขั้นตอนอย่างไร ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แล้วในที่สุด ก็ทำพิธีขอมา ควาย ดังที่หมดสุดแล้วว่า

"..ชาวนา ก็เลยทำพิธีคารวะวัควาย เอาดอกไม้ ข้าวตอก เหล้า ไก่ต้ม
ข้าวต้มมัด เผือก มัน พร้อมทุกสิ่ง กล้วย อ้อย มานูชาพร้อมกับ หมอสูตรมา
สุขวัณ ให้กับควาย เพราะควายมีคุณกับคน.."

(ประสิทธิ์ ศิริระฮาง, พฤษภาคม 2543)

3.3 การค้าขาย

จากการศึกษาว่าการค้าขายในเขตบ้านหมู้นั้น ที่ปรากฏในบทสุขวัณ มีอยู่ 2 แบบ
คือ

3.3.1 การค้าแบบใช้เงิน เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีบทสุขวัณหลายบทที่
กล่าวถึงความสำคัญของเงินตรา เช่น บทสุขวัณคนป่วย ตอนหนึ่งกล่าวว่า

"..น้ำอันนี้เหมื่อนน้ำรำนน้ำรวย ถือหัวจ้วหัวควยหัวข้างหัวม้า
ฝูงพ่อค้าเที่ยวซื้อสู่แลง ถึกเงินสตางค์แดงสีเป็นเงินสตางค์สีบ
สตางค์ห้า... ถึกแม่ฮ้างกะให้พากันได้ผัวเงินคำล้านโกฏี.."

(ทองพูน กระवालไพร, พฤษภาคม 2543)

นอกจากนี้ในบทสุขวัณทุกบทยังได้อวยพรให้เป็นคนมีเงินและทองเป็นจำนวนมาก เพื่อให้มี
ชีวิตที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ คำกล่าวอวยพรดังกล่าวได้แก่

“มาเด้อขวัญเฮย นอนหลับให้เจ้าได้เงินหมื่น นอนตื่นให้เจ้าได้เงิน
แสน แบนมือไปให้ได้แก้วมณีโชติ...”

(ประสิทธิ์ ศิริระฮาง, พุทธภาค 2543)

3.3.2 การค้าโดยวิธีแลกเปลี่ยนสิ่งของโดยตรง ซึ่งปรากฏในบทสุทนต์ใน
ตอนหนึ่งที่กล่าวถึงการนำข้าวไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งต่าง ๆ ไว้ว่า

“เมตหนึ่งตักไปทานทุกคำเข้าเหลือหลาย เมตหนึ่งตักไปซื้อควายตัวแม่
เขาโง้ง เมตหนึ่งตักไปซื้อหมองเก้งกำ เมตหนึ่งตักไปซื้อคำให้ได้คำเก้งหมื่น
เมตหนึ่งตักไปซื้อกล้าให้ได้ข้าวหมื่นมาเหยย เมตหนึ่งตักไปสุเมียให้ได้เมียมา
อยู่เอนชายข้าว เมตหนึ่งตักไปเอาผู้เฒ่า ให้มาเล่าขายของ มาเยอขวัญ
ข้าวเฮย...”

(สมาน ชินเพ็ง, พุทธภาค 2543)

4. ด้านภาษา

ความงามของภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแขนงหนึ่งทางวัฒนธรรม มีปรากฏ
ในบทสุทนต์หลายประการ เป็นการบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอันดีงามมาแต่
โบราณ ซึ่งบรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ให้คนรุ่นต่อ ๆ มา ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

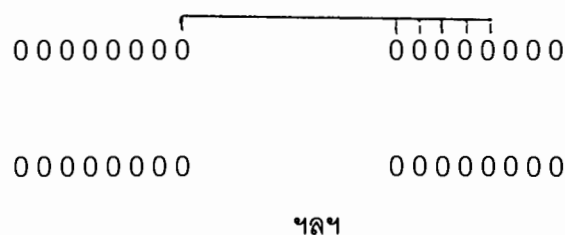
ลักษณะของภาษาไทยจัดอยู่ในภาษาตระกูลไต มีลักษณะเด่นคือมีหน่วยเสียง
วรรณยุกต์บางคนเรียกว่า ภาษาไทยมีเสียงดนตรี และเป็นภาษาคำโดดคือการไม่เปลี่ยนแปลงรูป
คำเมื่อนำเข้ารูปประโยค ความไพเราะงดงามของภาษาไทยจะปรากฏชัดเจนเมื่อนำมาแต่งเป็นร้อย
กรอง

มีการสัมผัสสระ พยัญชนะ คล้าย ๆ ร่าย ทำให้เกิดความไพเราะทางภาษาขึ้น

ภาษาของบ้านหมู้น เป็นลักษณะของภาษาถิ่นไทยแขนงหนึ่ง ยังเป็นลักษณะภาษาที่
เก๋กว่าภาษาไทยที่ใช้กันอยู่ปัจจุบัน โดยเฉพาะรูปคำและความหมาย ภาษาในบทสุทนต์มีความ
ไพเราะชัดเจน และบรรยายโวหารเปรียบเทียบได้ไพเราะอย่างยิ่ง ดังนี้

- 1) บทสุทนต์เดิม มักมีลักษณะร้อยกรองปะปนอยู่ในบางวรรค กล่าวคือ มี
การสัมผัส

ระหว่างวรรคและสัมผัสพยัญชนะภายในวรรคก็มี ลักษณะการสัมผัสจะเป็นตามผัง ดังนี้

กล่าวคือ คำสุดท้ายของวรรคแรกจะส่งสัมผัสไปในคำที่ 1-5 ของวรรคถัดไป โดยมากส่งสัมผัสในคำที่ 2 และ 3 บางครั้งบางที คำสุดท้ายของบาทที่สอง จะส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของบาทที่ 3 ดังตัวอย่าง

“ท้าวอ่อนแพงสี

พันปีอย่าได้ไปไใส

หมื่นพันปีอย่าได้ไปทางใต้

เจ้าไปทางไกลอย่าได้ถึกเทพารักษ์ลงโทษ”

หรือ

“ฝนตกเจ้าอย่าไปกินน้ำฮอยฮอก

แดดออกเจ้าอย่าไปกินน้ำฮอยควย”

(กลม ประกอบแสง, พฤษภาคม 2543)

ลักษณะการสัมผัสเช่นที่กล่าวมานี้มีปรากฏอยู่ในทุกบทสวดขวัญ ทำให้บทสวดขวัญไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น อันเป็นเอกลักษณ์ของการใช้ภาษาไทยรูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้มาแต่โบราณดังตัวอย่างอื่น ๆ ต่อไป

“ถึงเดือนมีดอย่าเที่ยวยามค่ำ

เหียนหลังดำ นั้นเหียนอาว

ชายคาสูงหลังใหญ่

หลังกลมนั้นแม่นเหียนพ่อ

เกยขานต่อหลังสูง

นั้นแม่นเหียนสูงและเหียนป่า

หลังหน้ากว้างใส่เพดาน”

(จำเนียร พันทวี, พฤษภาคม 2543)

เป็นการสัมผัสสระวรรคต่อวรรค เป็นร้อยกรองประเภทร่าย

2) การเล่นคำ

การเล่นคำ หมายความว่า การใช้คำซ้ำ ๆ ในหลาย ๆ วรรคติดต่อกัน หรือเป็นคำที่อาจมีความหมายหรือไม่มีความหมาย เป็นคำท้ายบทหรือวรรค การเล่นคำทำให้ภาษาไพเราะ และเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์แห่ง พิธีกรรม เช่น การเน้นย้ำคำ "ขวัญและขวัญเจ้า" และ "วันนี้"

“ขวัญถูกน้อยผิวแดงก็ให้มาวันนี้
 ขวัญนาแดงผิวฆ่าก็ให้มาวันนี้
 ขวัญเจ้าไปถูกทำร้ายในเมืองใดก็ให้มาวันนี้
 ขวัญเจ้าไปถือกระจกเงินกระจกทองก็ให้มาวันนี้
 ขวัญเจ้าไปเยี่ยมป่าในเมืองบนก็ให้มาวันนี้
 ขวัญเจ้าไปเกิดในเมืองล่างก็ให้มาวันนี้
 ขวัญเจ้าไปตีกลองเมืองนาคก็ให้มาวันนี้”

(สมาน ชินเพ็ง, พุทธภาค 2543)

การเล่นคำว่า ขวัญ และวันนี้ เป็นการย้ำความสำคัญและเรียกหาขวัญให้กลับคืนมา ในบัดนี้วันนี้ อาจเป็นกาลปัจจุบัน ทำให้ผู้ได้รับการสู่ขวัญเกิดความมั่นใจและกำลังใจ เกิดสมาธิให้ขวัญหรือจิตใจอยู่กับเนื้อกับตัว

การเล่นคำที่ปรากฏอยู่ท้ายวรรค โดยใช้พยัญชนะ ล, ล อาจมีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ตาม แต่ก็ให้ความไพเราะด้านเสียงเมื่อจบวรรคหนึ่ง ๆ ในการเล่นคำ ลีลา ลีลาศ ลีลม ลีได้ เช่น

“ขวัญแข่งให้เจ้ามาอยู่แข่ง ลีลา
 ขวัญขาให้เจ้ามาอยู่ขา ลีหลายลิล้าย
 ขวัญบ่าให้เจ้ามาอยู่บ่า ลีลม
 ขวัญนมให้เจ้ามาอยู่นม ลีได้”

(จำเนียร พันทวี, พุทธภาค 2543)

หมายถึง ให้จิตอยู่ที่ แข่ง ขา บ่า นม เป็นการสอนทำสมาธิโดยใช้กายานุสติคือ

การฝึกสติโดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นจุดเพ่ง

การเล่นคำในบทสวดขวัญโดยมากเป็นการเน้นคำ และใช้คำซ้ำและมีคำขยายด้านเสียงของภาษาแต่ความหมายอาจจะไม่มี ลักษณะเช่นนี้จะทำให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์และไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น

3) ความเปรียบเทียบ

ความเปรียบเทียบในบทสวดขวัญมักจะเป็นความเปรียบเทียบเชิงอุปมาอุปไมยให้เห็นภาพพจน์ตามคำบทสวด เช่น การเปรียบเทียบให้เห็นถึงความมั่นคงแห่งจิตใจต่อสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

“ให้มันเหมือนง่ามเขากวาง
ให้มันเหมือนทางหมูเถื่อน
ให้มันเหมือนโรงสร้างล้อ (ล้อ = ล้อลาก)
ให้มันเหมือนก้อนหินแดง
ให้มันเหมือนก้อนหินลาด
ให้มันเหมือนเสาโรงพญานาค
ให้มันเหมือนธาตุดินแดง
ให้มันเหมือนพญาแมนผู้ก่อทราย
ให้มันเหมือนดอยสุทธารนางราชภูบาล
ให้มันเหมือนดอยจักรวาลวิเศษ
ให้มันเหมือนดอยสัตตาเบตผั้วระผัน
ให้มันเหมือนดอยยุคันธรตั้งอยู่
ให้มันเหมือนภูเขาสมิง
ให้มันเหมือนสโกตาถูกแก้ว”

(ทองพูล กระवालไพร, พฤษภาคม 2543)

“มันให้เจ้ามันคือก้อนผาแอน
มันให้เจ้ามันกว่าแคว้นพระจวงพระจันทร์
มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าเครือเขาหลวงไกรลาส
มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าอาสน์สุริยตะวัน

มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าพระจันทร์ที่ใสส่องแจ้ง

มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าเขากวงยามเดือนสี

มันให้เจ้ามันยิ่งกว่า เสากี่ ลูกสาวพระยาแก่น พระยาพรหมฟากฟ้า"

(จำเนียร พันทวี, พุทธศักราช 2543)

คำว่า "มัน" หมายความว่า มันคง แข็งแรง ไม่คลอนแคลน

เป็นคำอวยพรให้ผู้รับการสู่ขวัญมีชีวิตยืนยาว มันคงทั้งร่างกายและจิตใจ คำเปรียบเทียบใช้คำว่า "เหมือน" สิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบล้วนแต่เป็นของแข็งแรงและมันคง เช่น เขากวงเดือนสี ก้อนผา เขาไกรลาส เป็นต้น

4) การบรรยายและพรรณนาโวหาร

การบรรยายโวหารมักเป็นการบรรยายเรื่องนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน เช่น ความดี ทำดี ขวัญ เรื่องร้าย เป็นการบรรยายที่ให้ความชัดเจนและกินใจ ตามความพร้อม ทั้งให้ความไพเราะอยู่ในตัว เช่น

"กูขวัญเงินขวัญคำเอ๋ย ให้เจ้าออกจากไร่นามากซื้อหล่อมาเด้อ ให้เจ้าออกจากหม้อ
หมากฟักหมากแดงมาเด้อ ให้ไหลมาทุกเช้าแลงอย่าได้ขาด เป็นดั่งน้ำประหลาด
รดแทนธรรณีได้เต็มก็ยังไม่พอ จนกระทั่งได้เต็มถึงก็ยังไม่พอ ไปค้าได้เต็มสาเก
ยังไม่พอ ได้เต็มทอกก็ยังไม่พอ ได้สัร้อยห้าร้อยก็ยังไม่พอใจ ได้สัไหนห้าห่อ
ก็ยังไม่พอได้สัไหนห้าห่อ"

(กลม ประกอบแสง, พุทธศักราช 2543)

เป็นการบรรยายถึงให้เงินทองไหลมาเทมาเข้าถุง (เงิน ทอง) และบอกลักษณะจิตใจของคนว่าไม่รู้จักพอ เป็นการบรรยายให้เห็นภาพพจน์ และพฤติกรรมของคนว่ายังตกอยู่ในความโลภ อันเป็นธรรมชาติของคนทั่วไป

ภาษาในบทสวดขวัญเป็นภาษาที่ท่องจำกันมา โดยได้รับการเรียบเรียงเป็นอย่างดี จึงมีความชัดเจนไพเราะ และเมื่อสวดในพิธีกรรมผสมผสานกับน้ำเสียงเอื้อนสูง-ต่ำมีจังหวะของหมอลำยิ่งเพิ่มความไพเราะ ความสง่า อันเป็นผลให้เกิดความศรัทธาในพิธีกรรมยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่น ตำบลหมู่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีคุณลักษณะและมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ วิเคราะห์แยกตามองค์ประกอบของพิธีกรรมได้ดังนี้

ตารางที่ 7 การวิเคราะห์คุณลักษณะและความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของพิธีกรรม
บายศรีสู่ขวัญแยกตามองค์ประกอบ

องค์ประกอบพิธีกรรม	คุณลักษณะและความหมาย
1. หมอสูด หรือ หมอขวัญ	- มีความสามารถในการสวดให้ท่านองการสู่ขวัญ ได้ไพเราะ - รู้จักปรับปรุงพัฒนาถ้อยคำการสวด หรือ สวด - มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมอย่างแท้จริง - ฉลาด ความจำดี ความรู้ดี อ่านหนังสือคล่อง - มีใจรัก - มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม ถือศีล 5 ในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และบางคนถือข้อห้าม (ชะล้า) อื่น ๆ ด้วย - มีอารมณ์มั่นคงในการทำพิธีสู่ขวัญ - ตั้งใจแน่วแน่ ให้ใจเป็นสมาธิ - มีความใฝ่รู้ด้วยตนเอง แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ - ผ่านการบวชในพุทธศาสนา - มีประสบการณ์ในการสู่ขวัญมานาน - ได้รับความนิยมน และยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป - ได้รับความตอบแทน ได้แก่ ค่าตั้งครุ และ ค่าสมนาคุณ - ได้รับความศรัทธา เชื่อถือ ให้เกียรติ - เป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน
2. ผู้ถูกเรียกขวัญ หรือ เจ้าของขวัญ	- เกิดสิริมงคลกับตน - เกิดความปิติ มีความสุขใจ อบอุ่นใจ สบายใจ - ความสำนึกในบุญคุณของบุคคลผู้มีพระคุณ สัตว์ สิ่งของ ที่มีบุญคุณกับตน - ได้รับความรู้ในวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามครรลอง จาก การสู่ขวัญ - เกิดความตั้งใจและความ - เชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตต่อไป - มองโลกในแง่ดีมากขึ้น - มีความระมัดระวังในการดำเนินชีวิต

องค์ประกอบพิธีกรรม	คุณลักษณะและความหมาย
	- ทำงานร่วมกับผู้อื่น และปฏิบัติต่อผู้อื่นได้ดีขึ้น - สังคม ชุมชนให้การยอมรับ และคาดหวังว่า เมื่อผ่านการสู่ขวัญแล้วจะสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ และดียิ่งๆ ขึ้น
3.เครื่องสังเวย 3.1 หมากเบ็ง หรือ พานบายศรี	- เป็นโครงสร้างหลักขององค์ประกอบอื่นๆ - ใช้เป็นที่วางอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องสังเวยต่างๆ - เป็นวัสดุที่มีส่วนทำให้พาวุธมีความสวยงาม ดูแล้วศักดิ์สิทธิ์น่าเลื่อมใส เพราะทำด้วยใบตองกล้วยสด พับจีบอย่างมีศิลปะก่อให้เกิดความสวยงาม - สมมติว่าเป็นเขาพระสุเมรุเป็นวิมานของพระอิศวรซึ่งเป็นเทพเจ้าของพราหมณ์ - บุษาทเวตดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - ใส่อาหารเพื่อให้ขวัญได้กินและได้มาอยู่ในพาวุธนี้
3.2 เครื่องคาย (ชั้น 5)	- เป็นพานของเจ้าภาพเพื่อบูชาหมอสวด ประกอบด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เงินค้ายกครู มอบให้หมอสวดก่อนจะเริ่มพิธี - เป็นการให้กำลังใจหมอสวดก่อนเริ่มพิธี ซึ่งหมอสวดจะไม่เรียกร่องขึ้นอยู่กับศรัทธาของเจ้าภาพ
3.3 ไข่ต้มสุก	- เพื่อความสมบูรณ์ขององค์ประกอบตามความเชื่อ - มีความหมายแทนขวัญ ซึ่งสมมติว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน - คือไข่มีเปลือกหุ้ม ขวัญมีร่างกายห่อหุ้ม - ไข่เป็นสัญลักษณ์ของการเกิด - เป็นศูนย์จิตใจของเจ้าของขวัญ - เป็นเครื่องหมายของความเป็นสิริมงคล - ขวัญชอบกินไข่

องค์ประกอบพิธีกรรม	คุณลักษณะและความหมาย
3.4 กล้วยน้ำว่าสุก 4 ลูก	- เพื่อความสมบูรณ์ขององค์ประกอบตามความเชื่อ - เป็นเครื่องบูชาเทวดาและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่อยู่ประจำ 4 ทิศ - กล้วยเป็นผลไม้ที่มีบุญคุณต่อมนุษย์เพราะในช่วงชีวิตที่เป็นทารก มารดาได้ป้อนกล้วยเป็นอาหาร ดังนั้นกล้วยจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่มนุษย์เรา - กล้วยเป็นผลไม้ที่สะอาดบริสุทธิ์ มีเปลือกห่อหุ้ม และเกิดไหล่ออกมาจากเปลือกกล้วยได้หลายๆ ครั้ง
3.5 เทียน	- เพื่อจุดบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งเทียนเปรียบเสมือนแสงสว่างของชีวิต - เป็นตัวแทนของถูกเรียกขวัญ
3.6 ฝ้ายผูกแขน	- หมายถึงพระรัตนตรัย พัน ด้วย ด้าย 3 เส้น - เชื่อว่าเป็นการผูกไว้เพื่อไม่ให้สิ่งที่ตึงามหนีจากไป
3.7 ดอกไม้ใบไม้	- ชาวบ้านเชื่อในมงคลนาม ถ้าชื่อมาพ้องความหมายกันก็จะกำหนดเป็นมงคลแล้วใส่พาน เช่น ดอกรัก แทนความรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง ความอดทน ใบคูณ แทนความค้าคุณหรือความเป็นมงคลและใบยอจะแทนค่ายก่อกองของคนทั่วไป - เป็นสัญลักษณ์ที่แทนความสวยงาม จะประดับมากเบ่งทำให้มีความสวยงาม
3.8 สิ่งของของเจ้าของขวัญ	- เชื่อว่า การเอาเสื้อผ้าและเครื่องใช้ ของเจ้าของขวัญจะมีครบเหงื่อไคลติดอยู่ เวลาทำพิธีเรียก ขวัญจะจำกลิ่นเจ้าของได้ก็จะเข้ามาหาขวัญ และจะเข้าสู่เจ้าของขวัญในที่สุด

องค์ประกอบพิธีกรรม	คุณลักษณะและความหมาย
3.9 เหล้า	- เหล้าขาวเป็นเหล้ากลั่นไม่มีสีจึงเปรียบเสมือนน้ำแห่งความบริสุทธิ์ ที่ทำให้เกิดความรื่นรมย์สนุกสนาน
3.10 ชันน้ำหอม หรือ ชันน้ำมนต์	- เชื่อว่าน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็นเป็นสุข และความสามัคคี
3.11 สายสิญจน์	- ด้ายสายสิญจน์เปรียบเสมือนสายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้มาร่วมงาน และหมู่ญาติพี่น้องของเจ้าภาพ ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
3.12 เครื่องสังเวยอื่นๆ	- จำเป็นต้องมีในการประกอบพิธี จะเป็นอาหารหรือของกิน ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านหมู่บ้าน

องค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีคุณลักษณะและความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ เป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายแห่งความดีงาม

จากการศึกษาพบว่า ชีวิตของคนในอดีตมีความสัมพันธ์กับเรื่องของขวัญอยู่ตลอดเวลา จนอาจกล่าวได้ว่าพิธีการสู่ขวัญมีความผูกพันคนเกือบตลอดช่วงชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย มีความทุกข์ หรือมีความสุข การสู่ขวัญมีบทบาทสำคัญเสมอมา ทั้งนี้เพราะการสู่ขวัญมีผลต่อความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดความอบอุ่น และมีกำลังใจในการดำรงชีวิตในสังคม

ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาด้านมานุษยวิทยาของประมวล ดิฉินสัน (2521 : 148 – 159) ที่พบว่า ความสำคัญของการสู่ขวัญในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหลายประการ เช่น ทำให้เกิดความอุ่นใจ แสดงถึงความเชื่ออาทรของเพื่อนมนุษย์ ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่น มีความสามัคคี และเป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตวิธีหนึ่ง

มนุษย์มีความเจริญ และพัฒนาการขึ้นตามลำดับแห่งวัยของชีวิต กล่าวคือ ต้องการมีการบวชเรียน การแต่งงาน มีบ้านเรือน ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งสภาพเหล่านี้มนุษย์จำเป็นต้องมีหลักธรรมในการดำรงชีวิตในแต่ละช่วงของชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงตนในสังคมได้อย่างเหมาะสม การสวัญตามโอกาสต่าง ๆ ดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนสื่อซึ่งทำหน้าที่สอน เตือนสติ และให้หลักในการดำรงชีวิตที่ดี ส่วนการสวัญควายและวัวนั้น เป็นการแสดงจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาของชาวบ้าน ที่มีต่อสัตว์เลี้ยงที่ให้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของคึกฤทธิ์ พันธุวิไล (2527 : 5) ที่พบว่า บทสวัญเป็นเครื่องมือสร้างคนให้เป็นคนดี มีคุณค่าแก่สังคม และเป็นเครื่องมือเตือนให้คนทำความดี ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต

องค์ประกอบในการประกอบพิธีกรรมสวัญ มีอยู่ 6 อย่าง ได้แก่ หมอสูตร ผู้ถูกเรียกสวัญ วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวท บทสวัญ เวลา และสถานที่ เนื่องจากการทำพิธีสวัญเป็นการทำเพื่อก่อให้เกิดสิริมงคล ดังนั้นการจัดองค์ประกอบต่างๆ ชาวบ้านจะเลือกจัดแต่สิ่งที่เป็นมงคล ตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณของชาวบ้าน โดยเฉพาะเครื่องสังเวทที่จัดไว้สำหรับเป็นเครื่องเซ่น และสักการบูชาสำหรับเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวบ้าน การจัดสิ่งองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ถูกต้อง เชื่อว่าทำให้เกิดผลในทางดีต่าง ๆ

วิถีชีวิตที่ปรากฏในบทสวัญในด้านปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ด้านความเชื่อ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะสิ่งเหนือธรรมชาติมีความผูกพัน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ต่อพฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม ซึ่งความเชื่อที่ปรากฏในบทสวัญ มีการสืบทอดกันมายาวนาน ทั้งนี้ เพราะคนในสังคมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ซึ่งขาดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงจำเป็นต้องมีที่พึ่งทางใจ และมีการแสดงออกเพื่อสนองความเชื่อในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ ความเชื่อของชาวบ้านหมุ่ม มีส่วนในการคุมพฤติกรรมของคนในสังคมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2534 : 136-137) ที่ว่า ชาวบ้านหมุ่มเป็นพวกมองโลกในแง่ดี ทั้งนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง การได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นต้องสร้างกรรมดี โดยมีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน จากพื้นฐานดังกล่าวจึงทำให้สังคมอีสานเป็นสังคมที่สงบสุข

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ มีผลต่อความมั่นคงทางจิตใจ และเนื้อหาในบทสู่ขวัญประกอบด้วย คำสอนที่จำเป็นต่อการปฏิบัติตัวของคนในสังคม จึงควรมีการรักษาประเพณีนี้ไว้ ให้มีอยู่ในสังคม ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และเผยแพร่ให้ประชาชนมีความเข้าใจในเจตนารมณ์ที่แท้จริงของ ประเพณีการสู่ขวัญ และรู้คุณค่าของการทำขวัญที่มีต่อจิตใจของมนุษย์ เป็นการอนุรักษ์สิ่งที่ดีงาม ของชีวิตไว้ได้อย่างถูกต้อง

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวชุมชนหมูม่น ในฐานะตัวแทนพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนอีสานจึงมีความสัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตของคนอีสานในชุมชนอย่างสอดคล้องและกลมกลืน มีลักษณะของการพึ่งพากัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และคนกับคน โดยใช้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสื่อ

คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน
ในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

การนำเสนอเนื้อหาในบทนี้เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนันในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน นำข้อมูลจากกรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนบ้าน

หมูนัน มาวิเคราะห์ โดยใช้ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม ซึ่งประกอบไปด้วย แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และแนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน และพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรม กับการพัฒนาชุมชน โดยนำข้อมูลจากกรณีศึกษาชุมชนบ้านหมูนัน หมู่ที่ 1, 2, 8 และ 9 มาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรม กับการสร้างทัศนคติต่อตนเองภายใต้กรอบองค์ประกอบเกียรติภูมิแห่งตน (self – esteem) ที่กล่าวถึงการมีเกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวมและการมีเกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ หาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมและความผูกพันกับชุมชนและสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดเชิงการหน้าที่นิยม (Functionalism) ดังนี้

ตอนที่ 1 วิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนัน ในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

ตอนที่ 2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน

ตอนที่ 3 สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น

ตอนที่ 1 วิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม ในฐานะทุนวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาชุมชน

1.1 พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญชาวบ้านหม่มในความหมายของวัฒนธรรม

โดยตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ สามารถจัดอยู่ในสาขาที่สอง ในห้าประเภทหลัก คือ จัดอยู่ในกลุ่ม มนุษยศาสตร์ ศาสนา จริยธรรม ปรัชญา ธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ ในประเภทของวัฒนธรรม ที่สาโรช บัวศรี(2531) ได้แบ่งไว้ โดยถือจากการประชุมระหว่างชาติ เรื่องนโยบายวัฒนธรรม ซึ่งจัดโดย องค์การยูเนสโก ณ กรุงเวนิส พ.ศ. 2513

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ สามารถจัดอยู่ในสาขา วัฒนธรรมทางคติธรรม (moral culture) ที่กล่าวไว้ว่า เป็นวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและศีลธรรม ซึ่งได้มาจากศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นประการสำคัญที่สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี ซึ่งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้จำแนก หัวข้อวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นหลักสำหรับดำเนินการให้การศึกษาวัฒนธรรมแก่ประชาชนออกเป็น 4 สาขา คือ (2506: 104-105)

1. วัฒนธรรมทางคติธรรม (moral culture) ได้แก่ วัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับ หลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและศีลธรรม ซึ่งได้มาจากศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นประการสำคัญ

2. วัฒนธรรมในทางวัตถุธรรม (material culture) ได้แก่ วัฒนธรรมในทางวัตถุ เช่น เรื่องเกี่ยวกับการกินดีอยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม บ้านเมือง ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ ซึ่งเป็นความเจริญออกมาทางวัตถุ

3. วัฒนธรรมทางนิติธรรม (legal culture) ได้แก่ วัฒนธรรมไทยทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีค่าสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย

4. วัฒนธรรมในทางสหธรรม (social culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งนอกจากจะหมายถึง คุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกแล้ว ยังรวมทั้งระเบียบแบบแผน จรรยา มารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนิดด้วย

และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญยังจัดอยู่ในประเภท วัฒนธรรมทางจิตใจ ที่ พระยาอนุมานราชธน (2531: 34) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้อย่างกว้าง ๆ 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่ง วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา เช่น ศาสนาและจรรยา ศิลปะและวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามหรือสบายใจ

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึง วัฒนธรรมในความหมายสากล ที่ นายอามาตึ มาฮิตาร เอมโบว์ อดีตผู้อำนวยการใหญ่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (อ้างถึงใน สมคิด โชติภาวนิชย์, 2531) กล่าวไว้ว่าเป็น ผลผลิตขั้นสุดท้ายของสรรพสิ่ง ซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งได้สร้างสรรค์สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน และในปัจจุบันก็ยังคงดำเนินการสร้างสรรค์อยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เป็นสิ่งหนึ่งที่หล่อหลอมความคิดใคร่ครวญ และการจินตนาการของชุมชนนั้น ทำให้สามารถกำหนดวิถีทางที่เขาเหล่านั้นเป็นอยู่และมองเห็นโลก ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนหัวใจของมนุษย์ที่กำหนดให้มีชีวิตอยู่ในสังคม

เมื่อกล่าวถึง วัฒนธรรม ที่หมายถึงความถึง พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูม้น ตำบลหมูม้น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็น วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมเก่าแก่ที่ชาวบ้านหมูม้น ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา และนิยม กระทำสืบเนื่องติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ถือว่าเมื่อจัดพิธีนี้แล้วจะเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เป็นกำลังใจ ในการที่จะประกอบคุณงามความดี และจะทำให้มีความสุขความเจริญ ในชีวิตที่ดำเนินอยู่ หมอสุด เล่าว่า

“..บายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่ทำให้กำลังใจคน อันที่เป็น หมอสุด นี้ เพราะใจเขามัก(มีใจรัก)ชอบและเห็นว่ามีประโยชน์ต่อสังคม..”

(สมาน ชินเพ็ง,สนทนากลุ่ม,15 สิงหาคม 2543

ด้วยความคิดเห็นของผู้นำพิธีกรรมว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อชุมชน ต่อสังคมที่ตัวเองอาศัย ประกอบกับที่มีใจรักที่จะเรียนรู้และสืบทอดต่อ เป็นจุดแข็งที่สำคัญ ที่ทำให้วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีชีวิตอยู่ได้ในชุมชนบ้านหมูม้น และเป็นเสมือนหัวใจ ที่กำหนดให้ชุมชนมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน

การจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีสาเหตุมาจากความดี คือ ทำขึ้นเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต ทำให้มีความร่มเย็นเป็นสุข เป็นต้นว่า สู่ขวัญแต่งงาน สู่ขวัญบวชนาค สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญคนป่วย แม้ในเรื่องการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากินของชาวบ้านหมู่บ้าน ตำบลหมู่บ้าน ก็จะมีพิธีกรรมนี้แทรกอยู่ เช่น การสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญลาน สู่ขวัญควายและวัว หรือในบางครั้งโอกาสพิเศษ เช่น ได้ลูกใหม่ ไปค้าขายได้เงินมามาก ได้เลื่อนชั้น เลื่อนยศ ก็ทำการสู่ขวัญ นอกจากนี้การจัดพิธีสู่ขวัญในบางครั้งก็มีสาเหตุมาจากสิ่งไม่ดี กล่าวคือเป็นการจัดให้มีขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขับไล่สิ่งที่ไม่ดี หรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลให้หนีหายไป หมอฮูดเล่าว่า

“..เมื่อหายจากเจ็บป่วย ลูกเสีย เมียตาย ก็จะทำการสู่ขวัญ เหมือนกันนะ พิธีกรรมนี้ทำเพื่อทะนุถนอมน้ำใจ ช่วยส่งเสริมแรงใจ ปลุกปลอบส่งเสริมจิตใจให้ดี ให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิตต่อไปด้วย....”

(จำเนียร พันทวี,สัมภาษณ์,21 กันยายน 2542)

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ นับเป็น วัฒนธรรมทางคติธรรม ที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งของชาวบ้านหมู่บ้าน ที่กระทำสืบต่อกันมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมท้องถิ่น ที่มีความเกี่ยวพันอย่างแน่นแฟ้นกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้าน ตำบลหมู่บ้าน ถึงอำเภอเชียงใหม่ จังหวัดร้อยเอ็ด ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นประเพณีที่ชาวบ้านทำกันแทบทุกโอกาส จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในฐานะผู้นำพิธีกรรม หรือ ผู้ประกอบพิธีกรรมที่เล่าว่า

“..บ้านเรามี สู่ขวัญ นี้แหละเป็นหน้าเป็นตาของไต่บ้าน เอ็ดกันมาตั้งแต่ได้เท่าได้ (ทำมานมนาน) เอ็ดกันตั้งแต่น้อยเท่าเฒ่า (ตั้งแต่เด็กจนแก่) เอ็ดแล้ว กะชุมกะเย็น (อยู่เย็นเป็นสุข) มีกำลังใจเอ็ดเวียกเอ็ดงาน (ทำการทำงาน)..”

(ประยูร ดารากันตรง,สนทนากลุ่ม,15 สิงหาคม 2543)

คำว่า “เอ็ดกันมาตั้งแต่ได้เท่าได้” หรือ “..ตั้งแต่น้อยเท่าเฒ่า” และจากคำพูดของชาวบ้านที่เล่าว่า

“.. บ้านเฮ้า.พากันเอ็ด สืบต่อมา พ่อใหญ่ แม่ใหญ่เพิ่นพาเอ็ดพาทำกันกะเลย..เอ็ดต่อ ชันมันบ่ดีมันคือจั่งสืออยู่บ่ได้โดนดอก “

(จินตนา ไชยพาลี,สัมภาษณ์,20 เมษายน 2542)

มีความหมายว่า บ้านหมูนั่นของเรา ทำพิธีกรรมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน “เฮ็ดกันมาตั้งแต่ได้เท่าใด” ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านได้สืบทอดมายังลูกหลานด้วยวิธีการ “พาเฮ็ดพาทำ” ถ่ายทอดความรู้ด้วยการกระทำจริง มีการพัฒนาต่อมาสู่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิต วิธีการกระทำอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ที่เรียกว่า “เฮ็ดต่อ” เลือกรับและปรับใช้ในส่วนที่ดีเอาไว้ เพราะจากคำที่ว่า “ชั้นมันบ่ดีมันคือจั่งสืออยู่บ่ได้โดนดอก” หมายถึงถ้าไม่ดีจริง คงจะไม่อยู่กับชุมชนได้เป็นเวลานานมาจนถึงปัจจุบันนี้ ชาวบ้านหมูนั่นเลือกพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญบางประเภทเอาไว้ นั่นเองจึงทำให้คนทุกวันนี้ ยังมีโอกาสได้เห็นได้ประพุดิปฏิบัติตามประเพณีโบราณนี้อยู่

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีกรรมบางอย่างที่ไม่ปรากฏให้เห็นในหมู่บ้านหมูนั่น เช่น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเกวียน ซึ่งสมัยก่อนเกวียนคือพาหนะที่จำเป็นและสำคัญ แต่ปัจจุบันชาวบ้านหมูนั่นไม่มีใครใช้อีกแล้ว เพราะ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เข้ามามีบทบาทมากขึ้น สภาพการคมนาคมขนส่งที่เปลี่ยนแปลงไป แต่กระนั้นก็ยังมียุติกรรมบายศรีสู่ขวัญรถกระบะให้เห็น แต่ยังมีผู้น้อยในชุมชน หมอสุด เล่าว่า

“..เคยสู่ขวัญรถอยู่สองเทีอปีกลาย(2 ครั้งเมื่อปีที่แล้ว) หมู่ 8 กะดัดแปลงคำสู่ขวัญใหม่ กะใช้คำสู่ขวัญเกวียน(เกวียน) เข้าไป แต่เปลี่ยนจากเกวียนเป็นรถกระบะ “..ชนเข้าชนของ พาท้องพาเทียวแดนไกล เจ้าของอยากไปทางใด เจ้ากะพาไปชูป่อน”มันแล้วแต่ผู้ใดจะปรับไปดอก(แล้วแต่หมอขวัญคนไหน จะประดิษฐ์คิดคำขึ้นมา)..กะมีหยังมาใหม่ ๆ กะปรับไปได้เหมิดนั้นหละ.”

(ทองพูน กระवालไพร,สัมภาษณ์,พฤษภาคม 2542)

“..ซ้อยจักเชิญเอาขวัญรถแก้วเจ้าเข้ามา ว่า มาเด้อขวัญเฮ้ย เจ้าเดินทางไกลไปทางยาว ก็ให้มาสามี่วันนี้ เมื่อถึงคราวเจ้าแล่นไปยากขวัญเจ้าไปลากไม้ในเหล่างหลวง..”

(จำเนียร พันทวี,พฤษภาคม 2542)

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญม้อน (ตัวไหม) กระทำในโอกาสที่ชาวบ้านลงมือเลี้ยงตัวม้อน(ตัวไหม) หรือ หลังจากการเลี้ยงเสร็จ เป็นรังไหมแล้ว พาขวัญมีข้าวต้มและใบหม่อน กระทำเพื่อสิริมงคล แก่ผู้เลี้ยงตัวม้อน ชายเส้นไหมได้เงินทอง ชาวบ้านเล่าว่า

“..การสู่ขวัญม่อน ไทบ้านเฮาเชื่อว่า..(เชื่อว่า)สิเฮ็ดให้ม่อนมีไยหนาๆ(จะส่ง
ผลให้ตัวใหม่มีไยหนาขึ้น)..”

(ประวัติ คำภักดี,สัมภาษณ์,พฤษภาคม 2542)

ปัจจุบันก็ยากที่จะได้พบเห็นได้ นอกจากกลุ่มแม่บ้านผู้ผลิตผ้ามัดหมี่ไหมเท่านั้นที่ทำงาน
อยู่ ในฐานะครูผ้าแม่ลายมัดหมี่ไหม แก่นนำผู้ก่อตั้งกลุ่มเยาวชนหม่อนไหม โรงเรียนบ้านหมู่มัน
ให้ความเห็นเกี่ยวกับ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญม่อน ไว้ว่า

“..ที่มีชื่อเสียงได้ทุกม่อนี่(ที่มีชื่อเสียงทุกวันนี้) กะย้อนมีแสงใจ(มีกำลังใจ)
ใจสู้ กับอุปสรรคต่างๆ ยามสู่ขวัญ เพื่อกะฮุดให้มีแสงใจนี้แหละ แห่
เพื่อกะพรำพรรณนาไป ฮอด(ถึง)บุญคุณของม่อน (ตัวใหม่) วา..เฮ็ดให้คน
มี ปัจจัยที่สาม คือเสื้อผ้าหน้าแพร ให้คนได้ใส่ได้อบอุ่น กะขอให้ม่อนไย
หนาๆ ทอผ้าได้ หลายวาทหลายเส้น..เพื่อกะวา..”

(บุญเกี้ยว พันระไชย,สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2542)

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเรือ ปืน ช้าง ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความมีชีวิตของ พิธี
กรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มัน ที่ชาวบ้านคิดใคร่ควรอุปปรับใช้พิธีกรรมให้เหมาะสมกับ
โอกาส และยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสมเหตุสมผล เมื่อไม่ได้ใช้ก็ถูกปรับเปลี่ยนไป คงไว้แต่
แก่นสาระแห่งพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คุณค่า ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ มีวิถีชีวิตชาวบ้าน
สอดแทรกโดยตลอด เพื่ออบรมสั่งสอนผู้คน โดยไม่ให้รู้ตัวว่านี่คือการสอน นี่คือการศึกษ ถ้าย
ทอดสู่ผู้คนโดยการให้ซึมซับรับเอาอย่างเป็นธรรมชาติ โดยอาศัยความเชื่อ . ความศรัทธาต่อสิ่ง
เหนือธรรมชาติ เพื่อความเจริญงอกงามของวิถีชีวิตส่วนรวม

สอดคล้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมที่ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวว่า
ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญนั้นจะต้องมี “ความจริงและความดีงามเป็นแกน” (พระธรรมปิฎก
[ป.อ.ปยุตโต] , 2537 ข : 3) จึงจะสามารถทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ และเป็นประโยชน์อย่างแท้
จริงกับคนในสังคม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2537 ข) ได้กล่าวถึงความจริงในตัว วัฒนธรรม
ว่า วัฒนธรรมนั้นมาจากความจริง 3 ระดับคือ

ระดับรากฐานที่สุด ได้แก่ สัจธรรม คือ ตัวความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ
เป็นตัวแท้ที่สำคัญที่สุดต่อจากสัจธรรม ได้แก่ จริยธรรม เป็นข้อผูกพันที่ยึดสัจธรรมนั้นเข้ากับชีวิต

และสังคมของมนุษย์ เป็นหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์ต้องนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติและสุดท้าย ได้แก่ วัฒนธรรม เป็นรูปแบบหรือวิธีปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตจริงของสังคมมนุษย์ สังคมเป็นสิ่งคงตัว แต่วัฒนธรรมเป็นเรื่องของรูปแบบภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ถิ่นฐานบ้านเมือง และยุคสมัย เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการหรือดำรงอยู่ของมนุษย์ขั้นพื้นฐานตามธรรมชาติ

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูม้น ยังสอดคล้อง กับความหมายของวัฒนธรรม ตามที่พระยาอนุมานราชธน (2515 : 70,110 – 115) ผู้ที่ UNESCO ยกย่องให้เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นระดับโลก ได้ให้ความหมายไว้ว่า

วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญชาวบ้านหมูม้นก็เช่นเดียวกัน เป็นผลผลิต ของส่วนรวมที่ชาวบ้านชาวชุมชน ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนสืบทอด เป็นประเพณี จนเป็น มรดกแห่งชุมชน ซึ่งสังคมบ้าน หมูม้น รับผิดชอบไว้ให้เจริญอกงาม อาจสรุปในเรื่องของความหมายได้ดังนี้

ตารางที่ 8 สรุปความหมายของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในเชิงวัฒนธรรม

หัวข้อความหมาย	การอธิบายความ
1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้	- พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่มมัน ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือ ไม่ได้เกิดขึ้นตามสัญชาตญาณ แต่พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นผลรวมทางด้านความคิดของชาวบ้าน ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้เพื่อกระทำให้ถูกต้องตามที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดขึ้นเอง
2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม	- พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นสมบัติของชุมชนบ้านหม่มมัน และถ่ายทอดจากหมอขวัญ หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนรุ่นก่อนๆ ซึ่งเป็นผู้รักษา พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เอาไว้สู่คนรุ่นต่อไป มีการสั่งสม ถ่ายทอดต่อเนื่องไปเป็นกระแส - พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีการปรับใช้ เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคตามสมัย การเปลี่ยนแปลงบางอย่างอาจใช้เวลาานกว่าจะปรากฏให้เห็นได้ แต่บางอย่างอาจจะเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ดังคำกล่าวที่ว่า “..กะมีหยังมาใหม่ ๆ จังสู่ขวัญรดกระบะกะปรับไปได้ คือกันนั้นแหละ.” (ทองพูน กระवालไพร, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2542)
3. วัฒนธรรมอาจสลายตัวหรือตายไปได้	- พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญบางอย่างไม่มีปรากฏให้เห็นอีกต่อไป เช่น สู่ขวัญเกวียน ซึ่งสมัยก่อนเกวียนคือพาหนะที่จำเป็นและสำคัญ แต่ปัจจุบันชาวบ้านหม่มมันไม่มีใครใช้อีกแล้ว เพราะ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เข้ามามีบทบาทมากขึ้น

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นผลรวมทางด้านความคิดของชาวบ้าน ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้เพื่อกระทำให้ถูกต้องตามที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดขึ้นเอง มีการปรับใช้ เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคตามสมัย การเปลี่ยนแปลงบางอย่างอาจใช้เวลานานกว่าจะปรากฏให้เห็นได้ บางอย่างไม่มีปรากฏให้เห็นอีกต่อไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่ปรากฏอยู่คู่กับชุมชน คือ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ โดยคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเอง คือ คุณค่าในเชิงการเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายแห่งความดีงาม ที่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับคนและชุมชน โดย องค์ประกอบของพิธีกรรมอันได้แก่ ผู้นำพิธี ผู้ร่วมพิธีกรรม วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวย เนื้อหาในบทสู่ขวัญ เวลาและสถานที่ ล้วนแล้วแต่เป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายแห่งความดีความงาม สิ่งอันพึงประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนแทบทั้งสิ้น และโดยเนื้อหาสาระของพิธีกรรมที่เป็น *สาระร่วม* คือไม่ว่าพิธีกรรมจะมีรูปแบบอย่างไร พิธีกรรมก็ยังให้คุณค่าสาระเหมือนกันทุกประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ *สาระร่วม* ที่พบจากการวิเคราะห์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ปรากฏในชุมชนบ้านหมู่มั่นทั้งหมด มีคุณค่าที่เกิดขึ้นบุคคล อันได้แก่ *ความเชื่อและความศรัทธา* โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องขวัญ ที่มีอยู่ประจำองค์กายของบุคคล นอกจากนี้นี้ยังมีในสัตว์ และสิ่งของที่มีคุณค่ากับคน และความเชื่อความศรัทธาเรื่องอื่นๆ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องมงคลและอัปมงคล ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องอำนาจคุณพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องบุญกรรม และความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์ *สมาธิ* การให้กำลังใจ หรือ การบำรุงขวัญ เพื่อให้เกิดความสบายใจ เห็นคุณค่าของ คน สัตว์ และสิ่งของที่มีบุญคุณกับตนและชุมชน เกิด *ความกตัญญูกตเวที* ความอ่อนน้อมถ่อมตน *มีสัมมาคารวะ* มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจงาม เป็นผลให้เกิด *ความสามัคคี* ในการสร้างพลังขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนต่อไป และเมื่อรูปแบบของพิธีกรรมเปลี่ยนไปตามประเภทของการสู่ขวัญก็จะมีประยุต์สาระเกิดเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับประเภท และสภาพการณ์นั้นๆ เป็นสาระที่เฉพาะเจาะจงในแต่ละประเภทของการสู่ขวัญ เป็นความรู้ที่ประยุต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และรูปแบบของการสู่ขวัญ เช่น ความรู้เรื่องการเกิด การคลอด การบวช การครองเรือน การสร้างบ้าน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยวิธีการรักษาแบบชาวบ้าน และการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพหลักของชุมชนไทย นอกจากนี้อาจมีอาชีพอื่นๆ เช่นการค้าขาย การรับราชการ เป็นต้น สามารถแสดงได้ในรูปแบบของตารางวิเคราะห์ดังนี้

5 ตารางแสดงการวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน

ประเภทของการสู่ขวัญ	สาระรวม						สาระเฉพาะ						
	สมาธิ	สบายใจ	กตัญญูกตเวที	มีสัมมาคารวะ	มีน้ำใจ	ความสามัคคี	การเกิด	การคลอด	การบวช	การครองเรือน	การรักษาโรค	การสร้างบ้าน	อาชีพ
1.สู่ขวัญพระสงฆ์	/	/	/	/	/	/			/				
2.สู่ขวัญคนป่วย	/	/	/	/	/	/					/		/
3.สู่ขวัญออกกรรม(อยู่ไฟ)	/	/	/	/	/	/	/	/			/		
4.สู่ขวัญนาค	/	/	/	/	/	/	/	/	/				/
5.สู่ขวัญเด็ก	/	/	/	/	/	/	/				/		
6.สู่ขวัญคน(พ่อแม่ได้เด่น)	/	/	/	/	/	/	/	/		/			/
7.สู่ขวัญต้อนรับ	/	/	/	/	/	/							/
8.สู่ขวัญทหาร	/	/	/	/	/	/	/			/			/
9.สู่ขวัญควาย	/	/	/	/	/	/							/
10.สู่ขวัญช้าง	/	/	/	/	/	/							/
11.สู่ขวัญม่อน(ตัวใหม่)	/	/	/	/	/	/							/
12.สู่ขวัญเขื่อน(บ้าน)	/	/	/	/	/	/				/		/	/
13.สู่ขวัญข้าว นา เล้า	/	/	/	/	/	/							/
14.สู่ขวัญรถ	/	/	/	/	/	/							/

1.2 การถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรม(พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม)

จากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยร่วมกับ คณะครูอาจารย์ ผู้นำพิธีกรรม และผู้นำชุมชน ประชุมร่วมกัน ณ หอประชุม โรงเรียนบ้านหม่ม ในวันจันทร์ที่ 4 ธันวาคม 2543 เวลา 09.00 – 12.00 น. ในเรื่อง การถ่ายทอดและการเรียนรู้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม ซึ่งก่อนหน้านี เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2543 ได้มีการสนทนากลุ่ม ในประเด็นคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญชาวบ้านหม่ม โดยผู้วิจัยร่วมกับ ผู้นำพิธีกรรม 3 คน และผู้นำชุมชน 2 คน อาจารย์ 1 คน ได้ข้อสรุปในการสนทนากลุ่ม คือ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่มมีคุณค่าทั้ง คุณค่าในตัว และ คุณค่าต่อชุมชน จะสืบสานและอนุรักษ์ มรดกที่มีค่าของชุมชนนี้ไว้อย่างไร กลุ่มมีมติเสนอความคิดเห็นต่อทางโรงเรียนบ้านหม่ม ว่า โรงเรียนน่าจะมียุทธศาสตร์ในการสืบสานพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับเยาวชน หลังจากนั้น คณะครูอาจารย์ได้ประชุมกันและตกลงให้มีการจัดกิจกรรมให้ความรู้ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ทดลองให้ความรู้ ในลักษณะของการสอน โดยผู้ให้ความรู้คือ ผู้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หรือ หมอสูด 2 คน คือ จำเนียร พันทวี และ ทองพูล กระवालไพร ให้ความรู้เกี่ยวกับ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และวันที่ 4 ธันวาคม 2543 ได้ประชุมอีกครั้งเพื่อเตรียมความพร้อม

โรงเรียนได้จัดพิธีบายศรีสู่ขวัญพ่อแม่ดีเด่นเนื่องในวันพ่อแห่งชาติขึ้น ในวันที่ 5 ธันวาคม 2543 เวลา 14.00 น. โดยมีนักเรียน 21 คน พร้อมพ่อแม่ ผู้ปกครองนักเรียน และชาวบ้านหม่มร่วมพิธี ซึ่งก่อนหน้าทำพิธี โดยผู้นำพิธีกรรมคือ จำเนียร พันทวี และ ทองพูล กระवालไพร ให้ความรู้เกี่ยวกับ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ในลักษณะพูดคุย ถึงสาระของพิธีกรรมประมาณ 30 นาที มอบรางวัลพ่อแม่ดีเด่นโดยกำนันตำบลหม่ม ผู้นำพิธีกรรมประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญพ่อแม่ดีเด่น หลังจากเสร็จพิธี ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเกี่ยวกับคุณค่าที่ได้รับจากพิธีกรรมนี้ และในวันที่ 7 ธันวาคม 2543 เวลา 10.00 น. จัดสนทนากลุ่ม คณะครู ผู้นำพิธีกรรม และผู้นำชุมชน อีกครั้งเพื่อสรุปประเด็น ผลการศึกษาได้ข้อสรุป

การถ่ายทอดและการเรียนรู้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหม่ม มีลักษณะดังนี้

วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดและการเรียนรู้

- 1) เรียนรู้เนื้อหาตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเพื่อความรู้ เพื่อความเข้าใจ และนำคุณค่าพิธีกรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเอาไว้
- 2) เรียนรู้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ แล้วสามารถพัฒนาพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเชื่อมโยงไปสู่ การพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ โดยใช้คุณค่าของพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

ดังความเห็นของกลุ่ม ดังนี้

...เราทำพิธีกรรม ทำแต่ตัวพิธีกรรม คนร่วมพิธีไม่ได้มีความเข้าใจในเนื้อหาสาระของพิธีกรรม คุณค่าในตัวพิธีกรรมมีมากมาย มากมายอย่างนี้ใช่ บทสู่ขวัญแต่ละบทเป็นตำราได้เลย...

(วัน มหาพรหม,5 ธันวาคม 2543)

...แบบอย่างที่ดี ของหมอสุด ก็มีให้เป็นตัวอย่าง ดำเนินชีวิตอย่างไร ครอบครัวลูกเค้าเขาประสบความสำเร็จ พิธีสู่ขวัญน่าจะเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้...

(ประภัสส์ บัวเพา,5 ธันวาคม 2543)

..บทสู่ขวัญก็เป็นตัวอย่างของตำรานอกโรงเรียน ที่หมอสุดเป็น เหมือนครู แต่ไม่ได้สอนนักเรียนในโรงเรียน เป็นการสอนนักเรียนในหมู่บ้าน แล้วหมู่บ้านเราก็ มี สู่ขวัญ เป็นของดี เพราะฉะนั้น เราน่าจะเอาของดีมาพัฒนาหมู่บ้านเรา ทำให้เป็นกิจลักษณะ ในโรงเรียนก็น่าจะมีการ เอาคุณค่าสู่ขวัญมาสอนด้วยนะ....

(ประวัติ คำภักดี, 7 ธันวาคม 2543)

ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรม ต้องคำนึงถึง วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่พัฒนาทั้งคน ตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเอง และประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อสภาพปัจจุบันของสังคม

ผู้ถ่ายทอดความรู้

ผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอย่างแท้จริง จึงจะสามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างถูกต้อง บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้ถ่ายทอดเป็นได้ทั้งผู้นำพิธี ครูในโรงเรียน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ฯลฯ ที่ผ่านมา ผู้นำพิธีกรรมเท่านั้น ที่สามารถถ่ายทอดได้ดี

...ถ้าเรารักษาประเพณีไว้อย่างเดียว โดยอาศัยหมอสูดอย่างเดียวก็น่าเป็นห่วงเหมือนกัน ถ้าไม่มีหมอสูด หมอขวัญ พิธีกรรมก็จะหายไปในส่วนที่ดีๆ ก็ไม่มีใครถ่ายทอดต่อ น่าจะเป็นหน้าที่ของหลายๆ ฝ่ายนะที่จะร่วมกันสอน....

(สุพรม จตุรเทศ, 7 ธันวาคม 2543)

..การสอนในโรงเรียนไม่มี ต้องเชิญหมอสูด มาเป็นวิทยากร ถ้าครูมีความรู้ก็คงจะดี นักเรียนไม่เข้าใจก็ถามครูได้ ไม่ต้องถึงหมอสูด เอาพิธีมาทำเป็นหลักสูตรท่องถิ่นก็ยังได้เลย..

(อาจารย์, 7 ธันวาคม 2543)

...ผู้ถ่ายทอดต้องเป็นผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดี...มีใจรักมาก่อน ความประพฤติดี แล้วเป็นที่นิยมของชาวบ้าน มีความชำนาญในการสูด เคยบวชเรียนมาแล้ว มีอาวโสมากด้วยประสบการณ์ แล้วต้องมีเสียงดีด้วย เพราะบางคนสืบทอดทางสายเลือด ที่เรียนเองต้องเพียบพร้อมจริงๆ ที่สำคัญ มีใจรักด้วย...พอพูดถึงเรื่องนี้ ค่าตั้งครูก็น่าคิดนะครับ น่าจะมากกว่าเดิม..ถ้าพูดถึง เพราะเป็นเหมือนค่าตอบแทนที่เป็นค่าวิชาที่ให้ได้..

(อาจารย์, 7 ธันวาคม 2543)

ผู้ถ่ายทอดที่เป็นหมอสูด ของบ้านหมูม้น เป็นผู้ที่มีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นหมอสูดที่ได้รับความนิยมและการยอมรับจากประชาชน
2. มีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีการสู่ขวัญ คือ หมอสูดที่ดีจะต้องจำบทสู่ขวัญได้แม่นยำ และต้องรู้จักปรับปรุงถ้อยคำในบทสู่ขวัญให้ทันต่อเหตุการณ์และ

สภาพแวดล้อมได้ดี ดังจะเห็นได้จากมีหมอสวดจำนวน 4 ใน 7 คน ปัจจุบันเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด การที่หมอสวดอาศัยอยู่ในตัวเมือง ซึ่งเป็นแหล่งที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารดีกว่า ตามหมู่บ้านเป็นเหตุให้หมอสวดเหล่านี้มีความรู้ในเหตุการณ์ปัจจุบัน การประยุกต์เนื้อหาของบทสวดจึงมีมากและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ได้รับความนิยมนอกจากประชาชน

3. เป็นผู้ที่เคยบวชในพุทธศาสนามาก่อน ผู้ที่ผ่านการบวชนอกจากจะเป็นผู้มีจิตใจงาม คุณธรรมสูงและประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนในสังคมแล้ว ผู้บวชมีโอกาสดูเรียนรู้หลักธรรมและคำสวดต่างๆ จากโบสถ์และคัมภีร์ต่างๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้อีกอย่างหนึ่ง หมอสวดสามารถนำความรู้ที่ได้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการประกอบพิธีการสวดได้อีกด้วย
4. มีวิทยุหรือมีอาวโธ สังคมไทยจะยึดถือและให้การยอมรับผู้อาวโธ เพราะถือว่าผู้อาวโธเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในชีวิตสูง เข้าใจชีวิตของคนได้ดี และมีประสบการณ์ในการสวดมานาน ประกอบกับหมอสวดที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาจะได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนมาก
5. สำเนียงและน้ำเสียงในการสวดสวด เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมให้หมอสวดได้รับความนิยมนอกจากประชาชน การมีน้ำเสียงกังวาลอ่อนหวานและไพเราะ ให้วรรคตอนได้ดีและมีการออกเสียงได้ชัดเจนจะทำให้การสวดสวดน่าฟังและเชื่อว่าสวดจะกลับคืนสู่ร่างเจ้าของสวดโดยเร็ว เพราะสวดพอใจด้วยคำที่มีสำเนียงนุ่มนวลอ่อนหวาน ญาติมิตรและผู้มาร่วมพิธีก็พอใจด้วย

ดังนั้น ผู้ถ่ายทอดที่ไม่ได้หมายถึง ผู้นำพิธีกรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ใน คุณค่าของพิธีกรรม และคุณค่าในตัวผู้นำพิธีกรรมก็เป็นบทเรียนที่มีค่าในรูปแบบพฤติกรรมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่สมควรถ่ายทอดและเรียนรู้ต่อไปเช่นเดียวกัน โดยการให้การสนับสนุนจากทุกฝ่ายในชุมชน สังคม และให้ความสำคัญกับผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบพิธีกรรมอันพึงได้รับด้วย

ผู้รับการถ่ายทอด

ผู้รับการถ่ายทอดนั้น ที่เป็นอยู่ปัจจุบันและดั้งเดิม คือ ผู้ถูกเรียกขวัญ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงที่ใกล้ชิดสนิทสนมหรือผู้สนใจมาร่วมพิธีการสวดขวัญ ผู้รับการถ่ายทอดโดยตรง หมายถึง ชาวบ้านที่ประสบกับภาวะขวัญออกจากร่าง เนื่องจากสาเหตุหลายประการ จึงต้องทำพิธีสวดขวัญ

เพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับคืนมาสู่ร่าง และก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ผู้ถูกเรียกขวัญเป็นบุคคลหลักที่จะกำหนดให้มีการจัดพิธีการสู่ขวัญขึ้น การจัดพิธีการสู่ขวัญอาจเป็นพ่อแม่และญาติพี่น้องของผู้ถูกเรียกขวัญ กลุ่มบุคคลดังกล่าว คือ ผู้รับการถ่ายทอดในเนื้อหาของพิธีกรรม คือ กลุ่มเจ้าภาพที่จัดพิธีการสู่ขวัญนั่นเอง ซึ่งในบางครั้งผู้ถูกเรียกขวัญและเจ้าภาพจะเป็นคนคนเดียวกัน บุคคลกลุ่มนี้จัดเป็นผู้ร่วมพิธีกรรม

เมื่อมองถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน โดยพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ความหมายของผู้รับการถ่ายทอด ตามความคิดเห็นของกลุ่ม มีดังนี้

...ผมคิดว่า นักเรียนในโรงเรียนดังที่เราทำกันวันนี้ เขาก็รู้สึกดี ทุกคนสนใจเข้าใจกันมากขึ้นนะ ผู้ปกครองไม่เท่าไร เขาอยู่แล้วพอควร ถ้าเป็นไปได้ น่าจะถ่ายทอดคุณธรรม จริยธรรมในพิธีกรรม กับเยาวชนในโรงเรียน ด้วยน่าจะดีมาก...

(อาจารย์, 7 ธันวาคม 2543)

...ผู้รับการถ่ายทอดที่พูดถึง เป็นแค่ผู้รับเนื้อหาของพิธีกรรมจากหมอขวัญ ผู้รับการถ่ายต่อน่าจะมีการ พูดถึงผู้ที่จะเป็นหมอสุดต่อไป ที่เป็นแบบอย่าง และมีความเชี่ยวชาญในพิธีกรรมเพื่อถ่ายทอดต่อไปด้วย จะสอนกันอย่างไร ให้มีความชำนาญ เป็นหมอสุดกันได้อีกต่อไป โดยเป็นแบบอย่างที่ดีได้ด้วย...

(จำเนียร พันทวี, 7 ธันวาคม 2543)

ดังนั้นผู้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน แบ่งได้ ดังนี้

- 1) ผู้ร่วมพิธีกรรมตามความหมายเดิม
- 2) นักเรียนที่เรียนในโรงเรียน
- 3) ผู้รับการถ่ายทอดที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น เพื่อเป็นหมอสุด หรือ หมอขวัญ หรือ เพื่อฝึกการทำเครื่องประกอบพิธี หมายถึง หมากเบ็ง หรือ พานบายศรี เป็นต้น

ความรู้ที่ถ่ายทอด

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ มีลักษณะความรู้ อันประกอบไปด้วย คติ ความเชื่อตามแบบแผนชุมชนท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนาและจริยธรรม ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน และความรู้เฉพาะในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแต่ละประเภท อาทิ สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ จะมีความรู้เกี่ยวกับวิธีการสร้างบ้านในแบบชาวบ้าน สู่ขวัญข้าว มีความรู้เกี่ยวกับการปักดำและการเก็บเกี่ยวข้าว การทำนาตลอดกระบวนการ สู่ขวัญบ่าวสาว หรือ สู่ขวัญแต่งงาน มีศิลปะในการครองรักครองเรือน เป็นต้น ปัจจุบันความรู้ที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าใดนัก เน้นเฉพาะรูปแบบพิธีกรรมเป็นสำคัญ ทำให้ไม่ได้ถ่ายทอดส่วนอื่นๆ ของพิธีกรรมออกมา เมื่อขาดการรับรู้ในส่วนนี้ ผู้รับการถ่ายทอดไม่เห็นภาพรวมของพิธีกรรม ไม่เข้าใจคุณค่าพิธีกรรมอย่างแท้จริง จึงไม่รู้จักพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และทำให้ไม่เห็นความสำคัญของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน ข้อมูลสนับสนุนจากพื้นที่สนาม เช่น

...การถ่ายทอดพิธี โดยมีผู้ร่วมพิธี หมอสูด ไม่พอแล้ว ถ้าคิดจะเอาความรู้จากพิธีไปใช้ ต้องหันมาให้ความสำคัญกับ การสอนในโรงเรียนด้วย..จึงจะดี..

(พล จ้อยนุแสง, 7 ธันวาคม 2543)

...จริงๆ แล้วความรู้ในบทสู่ขวัญมีมากมาย ภาษาที่ สูด เป็นทำนอง ก็มีเอกลักษณ์ชัดเจนนะ เอามาแต่งให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันก็ยังได้เลย..

(ทองพูล กระवालไพร, 7 ธันวาคม 2543)

...การสร้างบ้าน ในอดีต ก็เป็นแบบที่ปรากฏในการสู่ขวัญนี้แหละ สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ที่ผ่านมา ก็เหมือนกัน ถือคติตามโบราณทั้งนั้น..

(แอ็ด แน่นอุดร, 5 ธันวาคม 2543)

..ถ้าสอนในโรงเรียนสอนความรู้ในพิธีกรรม ยกตัวอย่างพิธีให้เห็น ยกแบบ
อย่างที่ดีในหมู่บ้านให้เห็น จะทำให้นักเรียนเห็นแบบอย่างชัดแจ้ง การ
เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ ความสามัคคีกัน อย่างนี้..

(หนูเฌอน ทาสี,5 ธันวาคม 2543)

ดังนั้นการพิจารณาถึงความรู้ในการถ่ายทอด เป็นสิ่งที่จำเป็นและควรให้ความสำคัญและ
ดึงมาใช้ถ่ายทอดด้วยวิธีการที่เอื้อต่อการรับรู้ และเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอด

วิธีการถ่ายทอด สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด และการวัดและประเมินผล

วิธีการถ่ายทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ผ่านมา เป็นการถ่ายทอดให้กับกลุ่มที่มีเป้าหมาย
เฉพาะเช่น ชาวบ้านที่ประสบกับภาวะขวัญออกจากร่าง เนื่องจากสาเหตุต่างๆ หรือชาวบ้านที่
เตรียมจะทำกิจกรรมที่ต้องเตรียมพร้อมทางด้านจิตใจ เป็นต้น ซึ่งเมื่อยึดตามวัตถุประสงค์ของการ
ถ่ายทอด คือ มุ่งถ่ายทอดเพื่อนำไปใช้ได้จริงกับผู้รับการถ่ายทอดเอง และประโยชน์ในการพัฒนา
ชุมชน ทั้งในลักษณะของการถ่ายทอดให้กับผู้ร่วมพิธีตามความหมายเดิม นักเรียนในโรงเรียน
และผู้รับการถ่ายทอดที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ผู้รับ
การถ่ายทอดนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันได้จริง โดยมีเหตุมีผลในการทำกิจกรรมแต่ละลักษณะแต่
ละประเภทสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด ได้แก่ สื่อบุคคลคือ หมอสูด สื่ออื่นๆ อันได้แก่ องค์ประกอบ
ของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญต่างๆ

...เวลาสู่ขวัญ ต้องทำให้ไม่น่าเบื่อ ทำให้สนุกไปด้วย ไม่ต้องยืดยาว
มากนัก จึงจะไม่น่าเบื่อ โดยเราปรับบทสู่ขวัญ ให้เหมาะกับ ประเภท
ของงานได้ ก็น่าจะดีนะ..

(ประยูร ดาราก้านตรง,สัมภาษณ์,7 ธันวาคม 2543)

..ถ้าสอนในโรงเรียน ก็ต้องไม่สอนเฉพาะทฤษฎี ต้องให้ปฏิบัติจริงด้วย
พวกผมสอนก็คงต้องอาศัยวิทยากรท้องถิ่น อย่างหมอสูดนี่ ที่ต้องเชิญผู้
รู้จริงมาให้ความรู้บ้างในเนื้อหาสาระด้วย..

(อาจารย์,7 ธันวาคม 2543)

จากการถ่ายทอดที่เน้นความสำคัญของเนื้อหาสาระพิธีกรรม สิ่งที่สำคัญต่อมา คือ วิธีการถ่ายทอด สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด และการวัดและประเมินผล ซึ่งการถ่ายทอดที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจอย่างง่าย ๆ นำไปใช้ได้จริงจำเป็นอย่างยิ่งที่ ผู้ถ่ายทอดจะต้องเป็นต้นแบบที่ดีทั้งความชำนาญในพิธีกรรม วิธีการถ่ายทอด และเป็นแบบอย่างของความคิด ความเชื่อ ความประพฤติ รวมทั้งสามารถจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้รับการถ่ายทอดด้วย ซึ่งผู้ถ่ายทอดถือเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด

ตอนที่ 2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรม กับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน

การศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่าง คุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน ได้ศึกษาข้อมูลจากชุมชนบ้านหมันมาวิเคราะห์เปรียบเทียบภายใต้แนวคิดด้านทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน ดังนี้

1.1 แนวคิดเรื่องคุณค่าพิธีกรรม

1.1.1 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง

ทัศนคติประกอบด้วยความรู้สึก อารมณ์ ความเข้าใจ ความรู้และพฤติกรรมที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และจากบุคลิกภาพของตนเอง ทัศนคติอาจเปลี่ยนแปลงได้จากการชักชวน เลือกรับรู้ หลักเลียง และการสนับสนุนของกลุ่ม เมื่อก่อรูปได้ระยะหนึ่งจึงก่อเกิดเป็นมโนคติ (self concept) หรือทัศนคติต่อตนเองต่อไป

จากการศึกษาทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติโดยทั่วไป จนถึงทัศนคติต่อตนเองแล้ว พบว่าทัศนคติต่อตนเองมีความเกี่ยวข้องกับ เกียรติภูมิแห่งตน ที่ประกอบด้วยตัวตนที่เป็นจริงกับตัวตนที่ต้องการจะเป็นตามอุดมคติของตนและสังคม การเกิดทัศนคติต่อตนเองเป็นผลมาจากการได้รับการยอมรับอย่างจริงจัง การมีโอกาสได้ทำงานที่สำคัญ การมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และการมีโอกาสช่วยเหลือผู้อื่น องค์ประกอบดังกล่าวก่อให้เกิดเกียรติภูมิแห่งตนที่ส่งผลต่อทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวกหรือลบต่อไป ดังนั้นการศึกษาทัศนคติต่อตนเองจึงสามารถศึกษาได้จากการที่บุคคลมีเกียรติภูมิแห่งตนไปในทิศทางใด ผู้วิจัยจึงศึกษาคุณค่าพิธีกรรมที่ได้จากชุมชนภายใต้กรอบองค์ประกอบ

ของเกียรติภูมิเพื่อนำข้อมูลมาสรุปเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับทัศนคติต่อตนเอง ดังนี้

องค์ประกอบของเกียรติภูมิ ประกอบด้วย

1. การมีเกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวม ประกอบด้วย

1.1 สถานภาพ หมายถึง การเข้าใจตนเองว่าเป็นใครในสังคมที่ตนดำรงอยู่

1.2 การประเมินตน หมายถึง การอธิบายตนเองว่าเป็นเช่นไร ในเรื่อง การให้คุณค่าตนเอง ความภูมิใจตนเอง และการแสดงออกตามเกียรติภูมิของตน

2. เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะ หมายถึง การวิเคราะห์ตนเองว่าเป็นเช่นไรในเรื่องความรู้ความสามารถในการทำงาน บุคลิกภาพ อุปนิสัย ภาวะเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่

จากข้อมูลแนวคิดทัศนคติต่อตนเอง ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็นกรอบวิเคราะห์ข้อมูลจากชุมชนบ้านหมู่น เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับทัศนคติต่อตนเอง ดังนี้

ตารางที่ 10 กรอบการวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง

คุณค่าพิธีกรรม	แนวคิดทัศนคติต่อตนเอง	
	เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวม	เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะ
1. ด้านวัฒนธรรม 1.1 ประวัติศาสตร์ 1.2 ภูมิปัญญาหมอสวด 2. ด้านสุนทรียภาพ จริยธรรม 3. ด้านบุคลิกภาพ อารมณ์ 4. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมในพิธีกรรม 5. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมทางสังคม	1. สถานภาพตนเอง ศึกษาความรู้ความเข้าใจที่มีต่อ ตนเอง เรื่องสถานภาพของตนใน สังคมที่ตนดำรงอยู่ อันจะนำไปสู่ การประเมินตนเอง 2. การประเมินตนเอง ศึกษาความรู้สึกว่าตนเองมี คุณค่าเช่นไร มีความภูมิใจใน ตนเองอย่างไร อันจะส่งผลต่อการ แสดงออก ตามความรู้สึแห่ง เกียรติภูมิของตน	1. การวิเคราะห์ตนเอง ศึกษาความรู้สึกลึกต่อตนเองในเชิง วิเคราะห์ว่า ตนเองมีความรู้ ความ สามารถ บุคลิก อุปนิสัย สภาพ ความเป็นอยู่และภาวะทาง เศรษฐกิจอย่างไร

ผู้วิจัยนำกรอบการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลจากชุมชนบ้านหมูม้น ดังนี้

**ตารางที่ 11 การวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรม กับการสร้างทัศนคติต่อตนเองของผู้นำ
และผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ**

คุณค่าพิธีกรรม	ทัศนคติต่อตนเอง ของผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
1. ด้านวัฒนธรรม	เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวม
1.1 ประวัติศาสตร์	สถานภาพตน
1.2 ภูมิปัญญาหมอสวด	เขาบอกว่า เป็นหมอสวด เป็นคือ จังผู้นำชุมชนสมัยก่อน เป็นพหูสูตร ทางพิธีกรรม
2. ด้านสุนทรียภาพ และจริยธรรม	เป็นโตแทนของคน สื่อสารกับ เทวดา อินทร์ พรหม ยมราชได้ (วัฒนธรรม – ประวัติศาสตร์)
3. ด้านบุคลิกภาพ อารมณ์	เขายกย่องเป็นหมอสวดก็ดีใจ
4. ด้านการเรียนรู้จากพฤติกรรมทางพิธีกรรม	มีชาวบ้านชาวช่อง ครูบาอาจารย์มาเคารพนับถือ ศรัทธา (บุคลิกภาพ – อารมณ์)
5. ด้านการเรียนรู้จากพฤติกรรมทางสังคม	หมอสวดเป็นสถานะที่ดี ถ่ายทอดการสั่งสอนให้คนได้โดยการสวด (ทักษะสังคมภายนอก)
	
	คุณค่าตน
	อยู่ได้เพราะมีของเก่า บรรพบุรุษทำตัวอย่างไว้ (วัฒนธรรม – ประวัติศาสตร์)
	มีค่าสำหรับคนปัจจุบัน ได้ของเก่าเหมือนได้ของมีค่า (สุนทรียภาพ – แนวจริยธรรม)
	คนเป็นผู้นำพิธีกรรมต้องอยู่ในความสงบ (บุคลิกภาพ)

ตารางที่ 11 (ต่อ)

คุณค่าพิธีกรรม	ทัศนคติต่อตนเอง ของผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรมบาศรีสุวัญ
1. ด้านวัฒนธรรม 1.1 ประวัติศาสตร์ 1.2 ภูมิปัญญาหมอสวด	เป็นเจ้านายตน ไม่มีใครบังคับเรา มีอิสระ ศักดิ์ศรีเปลี่ยนไปมาก (พฤติกรรมทางพิธีกรรม)
2. ด้านสุนทรียภาพและ จริยธรรม	 ความภูมิใจ
3. ด้านบุคลิกภาพ อารมณ์	ภูมิใจหลาย สุวัญเป็นของเก่าที่ยังคงอยู่กับเขา กับชาวบ้าน
4. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรม	(ประวัติศาสตร์)
5. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมทางสังคม	เป็นคือจั่ง ครู สอนแต่สิ่งดี ๆ ให้ไต่บ้าน (พฤติกรรมทางพิธีกรรม)
	ภูมิใจที่ตัวเองอยู่ตรงนี้ เป็นผู้สืบทอดของเก่า แต่สมัยบรรพบุรุษ (บุคลิกภาพ – อารมณ์)
	 การแสดงออกตามเกียรติภูมิ เอาเยี่ยงอย่างโบราณมาประกอบในชีวิต (ภูมิปัญญา)
	เป็นโตอย่างที่ดีให้ไต่บ้าน ปฏิบัติดี ๆ ให้ลูกหลานเบิ่ง(ดู)ว่าตระกูลเขา เฮ็ดอื๋นยัง(ทำอะไร)
1. ด้านวัฒนธรรม 1.1 ประวัติศาสตร์ 1.2 ภูมิปัญญาหมอสวด	(สุนทรียภาพ – แนวจริยธรรม)
2. ด้านสุนทรียภาพและ จริยธรรม	

ตารางที่ 11 (ต่อ)

คุณค่าพิธีกรรม	ทัศนคติต่อตนเอง ของผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
3.ด้านบุคลิกภาพอารมณ์	ใจเราเพียร ทำให้ได้แบบเขา
4. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมทาง พิธีกรรม	(บุคลิกภาพ) ประกอบพิธีให้ดี มีสมาธิ มีศรัทธา ผู้รับการสู่ กะสิได้(ก็จะได้) (พฤติกรรมทางพิธีกรรม)
5. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมทางสังคม	 เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะ ความรู้ – ความสามารถ เรามีความอยู่เรื่องสู่ขวัญ คือจั่งสู่พิธีอื่นชูแนว สู่ขวัญคนเฮ็ดจั่งได้ สู่ขวัญแนวอื่นเฮ็ดจั่งได้ เฮ็ดได้บ่มีติด ขอให้ศึกษาอ่านตำราอย่าได้ขาด ยกศาลพระภูมิ เป็นเฒ่าจ้ำคำบ้านกะได้เหม็ดเพราะความอยู่อยู่กับเฮา สังคมปัจจุบันมันเปลี่ยนไป ความสู่ขวัญ(บทสู่ขวัญ)เฮาจะปรับใส่ไปใหม่ น้ำ เป็นตั้งแต่สมัยทวด สมัยปู่ อ่านภาษาธรรม ภาษาบาลีว่าแมนน้ำไหล หนังสือหนังหากะบ่ได้เขียน (พฤติกรรมทางพิธีกรรม)
1. ด้านวัฒนธรรม	บุคลิกภาพ อารมณ์
1.1 ประวัติศาสตร์	กล้าตัดสินใจ ประกอบพิธีอยู่ว่าบ่ผิด
1.2 ภูมิปัญญาหมอสวด	มีความมั่นใจสูง
2. ด้านสุนทรียภาพ และ จริยธรรม	(บุคลิกภาพ)

ตารางที่ 11 (ต่อ)

คุณค่าพิธีกรรม	ทัศนคติต่อตนเอง ของผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรมบาศรีสุขวัณ
3.ด้านบุคลิกภาพ อารมณ์	ช้าบายใจ สุขใจ ความสุขนี้มันได้นุญน้ำตัว
4. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรม ทางพิธีกรรม	เป็นคนใจเย็น ใจอ่อนบ่ได้ มีสมาธิ อยู่ในศีลกินในธรรม (อารมณ์)
5. ด้านการเรียนรู้จาก พฤติกรรมทางสังคม	ภาวะทางเศรษฐกิจ ค่าค่ายเป็นส่วนประกอบซื้อๆ लगतेो यामदेोनमगल गेढेढललललल यामबढेढललल สภาพความเป็นอยู่ เขาเป็นผู้นำจริยธรรม เขาต้องช่วยเหลือเกื้อกูลคน (พฤติกรรมทางสังคม - ผู้นำ) ชอยกันเฮ็ด คนละไม้ คนละมือ เจ้าภาพกะเฮ็ดไป บ้านใดเฮ็ดหมากเบ็ง กะเฮ็ดไป ผู้ใดเว้า(พูด)เก่งๆ กะไปคุยไปบอกข่าวเขา (พฤติกรรมทางสังคม) กะพออยู่พอกินดีหละ กะบ่ได้ถือว่าเป็นอาชีพหลักแหลม ประกอบพิธีทอดได้ ดูปานได้(บ่อยขนาดไหน)เฮากะได้เองน้ำ เป็นการ เตือนสติเจ้าของพร้อม บ่ว่าแต่สอนผู้อื่น (พฤติกรรมทางพิธีกรรม)

จากข้อมูลการวิเคราะห์เปรียบเทียบดังกล่าว พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรม
กับการสร้างทัศนคติต่อตนเองของชุมชนบ้านหมู่มั่น ดังนี้

1. เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวม

เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทรวมประกอบด้วย การรับรู้สถานภาพของตนว่าเป็นเช่นไรในชุมชน การประเมินตนในด้านการให้คุณค่าตนเอง ความภูมิใจตนเอง และการแสดงออกตามเกียรติภูมิแห่งตน

ในด้านสถานภาพแห่งตนพบว่า ชาวบ้านหมูนั้มีความรู้สึกต่อสภาพของตนจากสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์การสืบทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ที่แสดงถึงภูมิปัญญาหมอสวดที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ชุมชนรู้สึกว่าตนเองมีบรรพบุรุษที่มีความสามารถได้รับการยกย่องจากสังคมภายนอก เมื่อตนสามารถทำได้ เป็นผู้สื่อสาร เป็นตัวแทนของชาวบ้าน ได้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้เป็นพหูสูตรและได้รับเชิญให้เป็นผู้นำพิธีกรรมอยู่เสมอ บางครั้งบางคนก็ได้รับเชิญเป็นวิทยากรบ่อยครั้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจ มีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างหมอสวดที่มีประสบการณ์สูงและหมอสวดใหม่ๆ รุ่นหลังๆ ซึ่งมีการช่วยเหลือกันตลอดเวลา และเป็นการถ่ายทอดและการเรียนรู้โดยพิธีกรรมไปพร้อมๆ กัน หมอสวดจึงได้รับการยกย่องเป็นผู้นำชุมชนตามธรรมชาติที่มีสถานภาพดี ก่อให้เกิดความพอใจในสถานภาพหมอสวด แต่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพปัจจุบันทั้งภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมมีผลกระทบ จึงไม่เกิดลักษณะเด่นทางความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงบทสู่ขวัญให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบันมากนัก มีบ้างแต่ไม่มาก ทำให้บางครั้งมีความรู้สึกว่าสถานภาพหมอสวด ไม่มีลักษณะเด่นพิเศษจริงๆ เท่าใดนัก ดังที่หมอสวดเล่าว่า “จะมีว่าศักดิ์ศรีก็มี ไม่มีก็ไม่มี หมอสวดทุกคนทำได้เหมือนกันหมด”

กล่าวได้ว่า คุณค่าทางวัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่มีเอกลักษณ์สามารถสืบทอดมาถึงปัจจุบันจะส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกถึงสถานภาพตนว่าเป็นผู้มีวัฒนธรรมมีความสามารถในการดำรงรักษาไว้ได้ สร้างความภูมิใจให้แก่ตนเอง แต่ถ้ารูปแบบพิธีกรรมเปลี่ยนไปเปลี่ยนแปลงไปจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษเป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่ได้แสดงเอกลักษณ์ของตน จะส่งผลถึงความภูมิใจลดลง

ความรู้สึกด้านคุณค่าตนเอง พบว่าชุมชนบ้านหมูนั้รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าเพราะอยู่ในชุมชนที่มีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาแต่โบราณกาล ชุมชนมีความเชื่อว่าหมอสวดโบราณมีความสามารถมีบุคลิกภาพที่ดี เป็นผู้รู้ เป็นที่เชื่อถือ ศรัทธาของชาวบ้าน การมีคุณค่าของตนจึงเกิดความสามารถในการเลียนแบบ ยึดถือเป็นแบบอย่าง สืบทอดโดยเรียนรู้จากพฤติกรรมของคนโบราณ และควบคุมจิตใจให้สงบได้ตามแบบอย่างผู้นำพิธีกรรมสมัยเก่าก่อน อีกทั้งการที่ตนเองได้คิดอย่าง

อิสระทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณเองมีศักดิ์ศรี ส่วนชุมชนอื่นๆ มีความรู้สึกแตกต่างกันกล่าวคือ หมอสุดปัจจุบันไม่รู้สึกว่าประวัติศาสตร์มีคุณค่าต่อตนเอง เพราะพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นของพื้นบ้านธรรมดาไม่มีเอกลักษณ์ที่เด่นเป็นพิเศษ จึงรู้สึกว่าเป็นเพียงพิธีกรรมธรรมดาๆ และรู้สึกว่าตนมีคุณค่าเมื่อได้ร่วมพิธีเท่านั้น ในขณะที่ผู้นำพิธีกรรม ที่เป็นผู้ที่สืบทอดมาจากตระกูลที่เป็นผู้นำพิธีกรรมหรือ เฒ่าจ๋า อยู่แล้ว จึงมีความรู้สึกว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสิ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และทำให้ตนเองมีคุณค่าขึ้น

กล่าวได้ว่าคุณค่าพิธีกรรมด้านประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าชุมชนมีคุณค่า มีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่มีความงามด้านสุนทรียภาพ กล่าวคือ มีความงามทางศิลปะภาษา การเรียงร้อยถ้อยคำ และสุนทรียะแนวจริยธรรมที่เรียกว่า จริยธรรมระดับประเพณี ทำให้มีความหมายต่อชาวบ้าน จนเกิดการเลียนแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่เฝ้าอย่างกัน ทำให้รู้สึกว่าตนเองมีค่า เป็นผู้มียุทธธรรมระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคลิกของหมอสุด อีกทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีศักดิ์ศรีมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันถ้าคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญไม่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าเพียงพทางประวัติศาสตร์ จะทำให้ไม่เกิดความรู้สึกว่าตนมีความภาคภูมิใจ ที่อยู่ในชุมชนนั้น แต่จะรู้สึกว่าตนมีคุณค่า ที่มีความทำ ดำเนินชีวิตไปตามปกติเท่านั้น

ด้านความรู้สึกภูมิใจต่อตนเองพบว่า ชุมชนบ้านหมูนันมีความรู้สึกภูมิใจชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ทางพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ภูมิใจที่ชุมชนตนมีภูมิปัญญาที่คนอื่น ๆ ยกย่อง และมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนตน จึงรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของชุมชน ส่วนชุมชนอื่นๆ ผู้นำพิธีกรรมปัจจุบันมีความรู้สึกว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นของธรรมดาในสังคมประเพณี ไม่สำคัญอะไรนักกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะชาวบ้านเหล่านี้ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมอย่างถ่องแท้ ทำไปตามรูปแบบที่ถูกกำหนดมา โดยไม่เข้าใจความหมายโดยนัย จึงไม่ค่อยรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน แต่รู้สึกภูมิใจบ้างที่ยังมีพิธีกรรมในชุมชน ส่วนหมอสุดที่สืบทอดทางสายเลือดยังมีความภูมิใจกับบรรพบุรุษ เนื่องจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นเป็นเอกลักษณ์ชุมชนมาแต่ดั้งเดิม

กล่าวได้ว่าความรู้สึกภูมิใจต่อตนเองเป็นผลสืบเนื่องจากบริบทชุมชนที่มีประวัติศาสตร์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คุณค่าพิธีกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้พิธีกรรม ทำให้รู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและความรู้สึกภูมิใจที่ว่านั้น ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง หากประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ส่งผลต่อคุณค่าพิธีกรรมในปัจจุบันจะทำให้ไม่เกิดความรู้สึกภูมิใจต่อชุมชน แต่จะรู้สึกภูมิใจที่พิธีกรรมยังคงอยู่ไม่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน หวังเห็นความมีเอกลักษณ์ทางประเพณีที่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ มากนัก

ในด้านการแสดงออกตามเกียรติภูมิของตน พบว่าชุมชนบ้านหมู้นั้นมีการดำรงชีวิตตามแบบอย่างวิถีดั้งเดิม ซึ่งตนเองจินตนาการขึ้นจากสภาพแวดล้อมของตน และยังจินตนาการถึงอารมณ์และจิตใจของผู้นำชุมชน สมัยก่อนๆ เฒ่าจ๋า หรือหมอสุดโบราณว่าเป็นผู้มีสมาธิ จึงเกิดพฤติกรรมปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมในการทำคุณค่าพิธีกรรม จึงมีความพยายามกำหนดอารมณ์และจิตใจของตนเอง ให้เหมือนบรรพบุรุษ เพื่อจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างมีค่า เช่นในอดีต และรู้สึกต้องการให้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน มีการถ่ายทอดความรู้รุ่นต่อไป ประกอบกับชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วม ทุกครัวเรือนทำมากเบ่งได้ ทุกครัวเรือนมีต้นกล้วย และองค์ประกอบในพิธีกรรมคือของพื้นๆ ที่หาได้ง่ายๆ ในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเราก็น่าจะทำได้ น่าจะเข้าใจ น่าจะนำสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในพิธีกรรมมาใช้ นำคุณค่าพิธีกรรมมาเป็นสื่ออบรมสั่งสอนบุตรหลาน พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสิ่งมีคุณค่าทางจิตใจที่สร้างแนวปฏิบัติในเชิงจริยธรรมกับชุมชน ซึ่งแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ที่มีความพึงพอใจกับ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในฐานะพิธีกรรมหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ตระหนักว่าเป็นเรื่องของภูมิปัญญาดั้งเดิม ไม่ได้มองความหมาย สัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นของพิธีกรรม จึงไม่รู้สึกว่าต้องสืบทอดต่อ และอนุรักษ์ไว้เพื่อคนรุ่นหลังต่อไป

กล่าวได้ว่าคุณค่าวัฒนธรรมก่อให้เกิดความรู้สึกพอใจกับวิถีชีวิตดั้งเดิม จึงแสดงออกตามแบบอย่างบรรพบุรุษในด้านบุคลิกภาพอารมณ์ การดำเนินชีวิต ส่งผลให้รู้สึกต้องการถ่ายทอดคุณค่าพิธีกรรมสู่รุ่นต่อไปด้วยจริยธรรมอันงดงาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลานเพื่อสืบสานคุณค่าพิธีกรรมตามแบบอย่างดั้งเดิมไว้ ในขณะที่ถ้าชุมชนไม่ตระหนักในคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและประวัติศาสตร์ของชุมชน จะทำให้ ไม่เกิดความรู้สึก เชื่อมโยง ระหว่างคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ จึงไม่คิดถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมสู่คนรุ่นต่อไป

2. เกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะ

การเกิดเกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะเป็นการวิเคราะห์ตนเองในด้านความรู้ในความหมายของพิธีกรรม บุคลิกภาพอุปนิสัย ภาวะทางเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่

ในด้านความรู้ในความหมายของพิธีกรรมพบว่า ชุมชนบ้านหมู้นั้นรู้สึกพึงพอใจตนเองที่มีความรู้ในคุณค่าพิธีกรรมและนำไปใช้ได้พอควร เนื่องจากยึดถือผู้นำพิธีเป็นแบบอย่างในการทำงานในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังได้มีส่วนร่วมกับผู้อื่น มีการพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เมื่อไปร่วมพิธีกรรม ได้เห็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ดีของผู้นำพิธีจนเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังคำพูดของหมอขวัญแสดงให้เห็นความรู้สึก มีเกียรติภูมิในตน ที่ว่า เป็นโดยอย่างดีให้ไท

บ้าน ปฏิบัติดีๆ ให้ลูกหลานเบิ่ง(ดู)ว่าตระกูลเขาเฮ็ดอีหยัง(ทำอะไร) ในขณะที่ชาวบ้านหมั่นทั่วไปไม่มีความพอใจในคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่มีอยู่ ดังคำพูดที่ว่า “มีพิธีดีๆ จังซีเป็นของบ้านเขา แล้วกะยังเหลื่ออยู่กะภูมิใจแล้ว”

กล่าวได้ว่าคุณค่าด้านพฤติกรรมทางพิธีกรรมที่ชุมชนมีการเรียนรู้และรับรู้ ให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีความรู้ในความหมายของพิธีกรรมและสามารถนำมาปรับใช้ ทำให้สังคมยอมรับความเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ถ้าชาวบ้านรู้สึกว่ บายศรีสู่ขวัญเป็นเพียงพิธีกรรมธรรมดาๆ จะทำให้ชุมชนรู้สึกว่าตนเองไม่มีความภาคภูมิใจในชุมชน อาจเกิดการสูญหายไปของพิธีกรรม ดีๆ อื่นๆ ในชุมชนไปทีละน้อยๆ

ด้านบุคลิกภาพและอารมณ์ผู้นำพิธีชาวบ้านหมั่นมีบุคลิกภาพ กล้าตัดสินใจ ตระหนักว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งอันพึงทำ เกิดกุศลกับตัว เป็นเกียรติภูมิแห่งตระกูลด้วย มีความเชื่อมั่น สบายใจ สุขใจ ชาวบ้านที่ร่วมพิธีทั้งที่เป็นผู้รับการบายศรีและผู้ร่วมในฐานะญาติหรือเพื่อนบ้าน ก็เกิดความรู้สึกที่ไม่แตกต่าง จึงร่วมกันจัดพิธีขึ้น เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้รับและผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม ตลอดจนมีความประสงค์ให้ลูกหลานรุ่นหลังๆ ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อไป

2.2 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมกับความผูกพันกับชุมชน

ความผูกพันกับชุมชนว่าเป็นปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาจะก่อให้เกิดความรัก ความภูมิใจที่จะอยู่ช่วยกันสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น ชุมชนย่อมได้รับการพัฒนาไปได้ด้วยดีในเวลาอันควร ถ้าชุมชนใดละทิ้งถิ่นฐานชุมชนนั้นย่อมก้าวหน้าได้ยาก เนื่องจากไม่มีชาวบ้านมาร่วมในกระบวนการพัฒนา

ความผูกพันกับชุมชนว่าเป็นความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่น (sense of belonging) ชุมชนใดมีวัฒนธรรมชุมชนเป็นของตนเองชุมชนนั้นก็สามารถพัฒนาได้ด้วยการสร้างความรักและความหวงแหนท้องถิ่น ถ้าไม่มีความรักในท้องถิ่นจะไม่มีความรักในชาติ ความรักจะต้องเกิดขึ้นในตน ครอบครัว สังคมและในชาติ

การสร้างความเป็นเจ้าของชุมชนจึงต้องมีสิ่งที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่เป็นคตินิยมของชุมชน โดยการรักษาสິงนั้นไว้ทั้งในเชิงอนุรักษ์หรือปฏิรูปแต่ไม่ปฏิวัติอย่างสิ้นเชิง เพื่อให้เกิดความ

เข้าใจและคุ้นเคยกับความคิดความเชื่อของตนเอง จนเกิดเป็นความพอใจชุมชน (community satisfaction) ที่มีความเป็นปึกแผ่น (community solidarity) ซึ่งสามารถศึกษาได้จากความพึงพอใจกับเพื่อนบ้านกับสภาพแวดล้อมภายในชุมชน และพึงพอใจด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนภูมิใจตนเองไม่ดูถูกตนเอง การปฏิบัติอย่างสิ้นเชิงจะก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและไม่คุ้นเคยกับความคิดความเชื่อของชุมชน การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของจึงทำได้ยากยิ่ง (สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2539 :17)

ความผูกพันกับชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา ซึ่งสามารถศึกษาได้จากความรู้สึกพึงพอใจต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่ประกอบขึ้นจากความพึงพอใจต่อบุคคล สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ ความรู้สึกพึงพอใจจะก่อให้เกิดความรัก ความภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน และความผูกพันกับชุมชนโดยไม่คิดจะละทิ้งไป

การศึกษาความผูกพันกับชุมชนจากข้อมูลสนามพบว่า ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนแบบกลไก (Durkheim, 1964) มีความสำนึกร่วมกันในประวัติศาสตร์ของชุมชน เชื่อมมั่นในคุณค่าพิธีกรรมแบบดั้งเดิมและถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งมีการขัดเกลาสังคมตามคตินิยมชุมชนด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนขึ้นอยู่กับสถานภาพความเป็นอยู่ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาของการอยู่อาศัย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมและความเชื่อมโยงทางสังคม กล่าวคือ ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชนส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมต่อชุมชน เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานจะสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เกิดความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มและชุมชนมากกว่าคนที่อยู่อาศัยเป็นระยะเวลาสั้น และผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีความผูกพันกับชุมชนแตกต่างกันด้วย กล่าวคือผู้ที่ได้รับการยกย่องมักเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมมากกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการยกย่อง นอกจากนี้ความเชื่อมโยงทางสังคมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความผูกพันต่อชุมชน ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์กับเครือญาติ เพื่อนบ้าน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ความเชื่อมโยดังกล่าวมีอิทธิพลสูงต่อความผูกพัน ผู้ที่มีความเชื่อมโยงทางสังคมในระดับสูงจะมีความผูกพันต่อชุมชนในระดับสูงด้วยเช่นกัน ลักษณะความเชื่อมโยงอาจเกิดจากสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านหรือญาติและเข้าร่วมในกิจกรรมกับกลุ่มใดเป็นพิเศษจนเกิดความผูกพันต่อกลุ่ม และส่งผลต่อความผูกพันกับชุมชนด้วย ซึ่ง Hunter (1974) และ Christenson (1983) กล่าวว่า คนที่อาศัยในชุมชนที่มีความรู้สึกต่อกลุ่มในทางบวกจะประเมินชุมชนในทางบวกมากกว่าคนที่มีความรู้สึกต่อกลุ่มในทางลบ อีกทั้งความเชื่อมโยงทางสังคมยังสัมพันธ์กับความเป็นปึกแผ่นของชุมชนในทางบวกคือ ถ้าคนในชุมชนมีความเชื่อมโยงทางสังคม

มากและมีส่วนร่วมในกิจกรรมมาก จะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงตามไปด้วย (Kasarda and Janowits 1974 : 325)

จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านหมู้นั้นได้มีการปรับตัว สังคมความรู้ประสบการณ์ จนพัฒนาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านหมูนั่นเอง เป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบ "เอื้ออยู่เอื้อกิน" เพื่อให้ "มืออยู่มีกิน" สอดคล้องกับแนวคิด ของ มาลินอฟสกี ที่กล่าวถึง วัฒนธรรมว่าเติบโตมาจากความต้องการจำเป็น 3 ประเภทของมนุษย์ คือ ความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความต้องการจำเป็นขั้นต่อมา หรือความต้องการด้านสังคมและความต้องการทางด้านจิตใจ ความต้องการเบื้องต้นคือความต้องการจำเป็นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเพื่อมีชีวิตอยู่ เช่น ต้องการอาหารหรือที่อยู่อาศัย ส่วนความต้องการขั้นที่ 2 จะเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม เป็นความผูกพันกับชุมชน เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน และทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นเบื้องต้นได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร และการป้องกันภัย การผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ และการควบคุมทางสังคม ความต้องการขั้นที่ 3 คือ ความต้องการจำเป็นของมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ต้องการความสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายของชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ความรู้ กฎหมาย ศาสนา พิธีกรรม นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนต์คาถา โดยทั่วไปเวทมนต์คาถาทำหน้าที่ที่ทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจ เพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำ ค่อนข้างยากลำบาก และมนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ จึงต้องพึ่งเวทมนต์คาถาให้ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อำนาจชนชั้นปกครอง และให้ค่านิยมทางสังคม มาลินอฟสกีย้ำว่าวัฒนธรรมทุกด้านมีหน้าที่ที่ต้องทำคือการตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง 3 อย่างดังกล่าวมาแล้ว

ความคิดของมาลินอฟสกีที่ว่า ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมมีหน้าที่ เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกชนในสังคมนั้น กลายเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของคนทั้งหมด ที่จะส่งผลต่อความผูกพันของคนในชุมชน ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของทฤษฎีการหน้าที่นิยมของมาลินอฟสกี คือ การศึกษาวัฒนธรรมด้านหนึ่งจะนำไปสู่การศึกษากระบวนการทั้งหมด

การศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูนั่นก็เช่นเดียวกัน นำไปสู่การศึกษาพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอื่นๆ แทบทั้งสิ้น ตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเองก็เข้าไปแทรกเป็นกิจกรรมหนึ่งของประเพณีหลายๆ ประเพณีของชาวบ้าน เช่น การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การ

ประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพทางการเกษตร การทำนา ปลุกข้าว การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ทำให้เกิดการซึมซับ วัฒนธรรม ตลอดจนภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วย

การดำรงชีวิตทำมาหากินไปตามจารีตประเพณีที่สืบอายุกันมาของชาวบ้าน ดังที่รู้จักกันในนาม “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” มีการจัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านที่เป็น “คุ้มบ้าน” ผู้ที่อยู่ภายใต้คุ้มเดียวกันมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน หรือ ร่วมเผ่าเดียวกันมาก่อน แล้วอพยพโยกย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหมู้นั้นแห่งนี้ ถือเป็นความผูกพันกับชุมชนที่เห็นได้อย่างชัดเจน โดยมีผู้อาวุโสที่สุดของสายตระกูลก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำเป็นสายป่านโยงใย เป็นผู้คอยชักทอความผูกพันให้เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยของประวัติศาสตร์ชุมชนที่ผ่านๆ มา ผู้ใดมีความรอบรู้ความชำนาญเฉพาะทาง ก็ได้รับการยอมรับนับถือเป็นผู้นำทางด้านต่างๆ ที่สำคัญ คือ เฒ่าจ๋า หรือผู้ที่มีความรอบรู้ และรู้รอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของพิธีกรรมท้องถิ่น ทำให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของความเป็นชุมชนที่อาศัยสิ่งที่เรียกว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นเครื่องมือร้อยรัดให้เกิดความผูกพันกันของผู้คนในชุมชน

ด้วย ความผูกพันกับชุมชน ในลักษณะระบบที่มีการพึ่งพากันเองในคุ้มบ้าน หรือ ระหว่างคุ้มบ้านใกล้เคียง บ้านหมูนั่นจึงสามารถพึ่งพาตนเองและตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองได้มาโดยตลอดในการดำรงอยู่ รักษาระบบความสัมพันธ์ในระดับพื้นฐานของชาวบ้านไว้อย่างมีความหมาย และมีคุณค่าที่สืบสานต่อเนื่องกันมา แม้จะมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสังคมก็ตาม จึงมีความผูกพันกับชุมชนค่อนข้างสูง

แนวทางดังที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับแนวความคิดของ วิลเลียม แบสคอม ที่เป็นผู้ที่แสดงความคิดเห็นเรื่องการหน้าที่ว่า คติชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะการใช้ถ้อยคำ ในฐานะที่เป็นการประกอบแต่งอย่างสร้างสรรค์ของสังคมที่มีการหน้าที่ เป็นสิ่งที่ไม่อยู่นิ่ง แต่มีการเคลื่อนไหว ไม่โดดเดี่ยว มีการรวมตัวกันเป็นส่วนประกอบที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนก็ในทำนองเดียวกัน ถือเป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำที่ปรากฏอยู่ในชุมชน มีบทบาทหน้าที่ และคุณค่าที่ปรากฏเกิดขึ้น และมีความสำคัญต่อชาวบ้านมาก หน้าที่ต่าง ๆ ของพิธีกรรม ช่วยในการศึกษาของเยาวชน สนับสนุนให้คนในกลุ่มมีความรู้สึกที่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน หรือเกิดความรักความสามัคคี เกิดความผูกพันกับชุมชน ให้ความเห็นชอบต่อปัจเจกบุคคลบางคนในการที่จะตกเดือน หรือดำเนินคดีคนอื่น ทำหน้าที่เป็นสื่อสำหรับการประท้วงทางสังคม ทำให้ผู้คนหนีไปจากความเป็นจริงชั่วคราว และทำให้งานที่น่าเบื่อกลายเป็นเรื่องสนุกสนานได้

เมื่อใช้แนววิเคราะห์เชิงการหน้าที่นิยม(functionalism) โดยนำแนวคิดของวิลเลียม แบลคคอม ซึ่งประยุกต์แนวคิดเชิงการหน้าที่นิยมของ มาลินอฟสกี มาใช้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ โดยวิเคราะห์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ที่ชุมชนบ้านหมู่มั่น ตำบลหมู่มั่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ว่า มีบทบาทหน้าที่ และมีคุณค่าต่อชุมชนอย่างไรหลายประการ ผู้วิจัยจึงประยุกต์แนวคิดของ วิลเลียม แบลคคอม เพื่อให้เห็นคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในฐานะที่เป็นกระจกเงาสท้อนวัฒนธรรมทางภาษา และให้ความบันเทิงแก่ชาวชุมชน

ความงดงามของภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแขนงหนึ่งทางวัฒนธรรม มีปรากฏในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญหลายประการ เป็นการบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอันดีงามมาแต่โบราณ ซึ่งบรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ให้คนรุ่นต่อ ๆ มา

ลักษณะของภาษาไทยจัดอยู่ในภาษาตระกูลไต มีลักษณะเด่นคือมีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ เรียกได้ว่า ภาษาไทยมีเสียงดนตรี และเป็นภาษาคำโดด คือการไม่เปลี่ยนแปลงรูปคำเมื่อนำเข้ารูปประโยค ความไพเราะงดงามของภาษาไทย จะปรากฏชัดเจนเมื่อนำมาแต่งเป็นร้อยกรอง มีการสัมผัสสระ พยัญชนะ คล้าย ๆ ร่าย ทำให้เกิดความไพเราะทางภาษาขึ้น

ภาษาของบ้านหมู่มั่น เป็นลักษณะของภาษาถิ่นไทแขนงหนึ่ง ยังเป็นลักษณะภาษาที่เก่ากว่าภาษาไทยที่ใช้กันอยู่ปัจจุบัน โดยเฉพาะรูปคำและความหมาย ภาษาในบทสวดขวัญมีความไพเราะชัดเจน และบรรยายโวหารเปรียบเทียบได้ไพเราะอย่างยิ่ง อาทิ บทสวดขวัญเดิม มักมีลักษณะร่ายโบราณปะปนอยู่ในบางวรรค กล่าวคือ มีการสัมผัสระหว่างวรรคและสัมผัสพยัญชนะภายในวรรคก็มี ลักษณะการสัมผัสเช่นที่กล่าวมานี้มีปรากฏอยู่ในทุกบทสวดขวัญ ทำให้บทสวดขวัญไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น อันเป็นเอกลักษณ์ของการใช้ภาษาไทยรูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้มาแต่โบราณ ดังตัวอย่างอื่น ๆ ต่อไป

“ถึงเดือนมีดอย่าเทียวยามค่ำ
 เอือนหลังต่ำ นั้นเอือนอาร์
 ชายคาสูงหลังใหญ่
 หลังกลมนั้นแม่นเอือนพ่อ

เกยซานต่อหลังสูง
 นันแม่นเฮือนสูงและเฮือนป่า
 หลังน้ำกว้างใส่เพดาน"

เป็นการสัมผัสสระวรรคต่อวรรค เป็นร้อยกรองประเภทร่าย

มีการเล่นคำ ซึ่งหมายความว่า การใช้คำซ้ำ ๆ ในหลาย ๆ วรรคติดต่อกัน หรือเป็นคำที่อาจมีความหมายหรือไม่มีความหมาย เป็นคำท้ายบทหรือวรรค ก็ได้ การเล่นคำทำให้ภาษาไพเราะ และเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์แห่ง พิธีทำให้ผู้ได้รับการสู่ขวัญเกิดความมั่นใจและกำลังใจ เกิดสมาธิให้ขวัญหรือจิตใจอยู่กับเนื้อกับตัว การเล่นคำที่ปรากฏอยู่ท้ายวรรค โดยใช้พยัญชนะ ล, ล อาจมีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ตาม แต่ก็ให้ความไพเราะด้านเสียงเมื่อจบวรรคหนึ่ง ๆ ในการเล่นคำ ลีลา ลีหลายลีล่าย ลีลม ลีได้ เช่น

“ขวัญแข่งให้เจ้ามาอยู่แข่ง ลีลา
 ขวัญขาให้เจ้ามาอยู่ขา ลีหลายลีล่าย
 ขวัญบ่าให้เจ้ามาอยู่บ่า ลีลม
 ขวัญนมให้เจ้ามาอยู่นม ลีได้”

หมายถึง ให้จิตอยู่ที่ แข็ง ขา บ่า นม เป็นการสอนทำสมาธิโดยใช้กายานุสติคือการฝึกสติโดยการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นจุดเพ่ง

การเล่นคำในบทสวดขวัญโดยมากเป็นการเน้นคำ และใช้คำซ้ำและมีคำขยายด้านเสียงของภาษาแต่ความหมายอาจจะไม่มี ลักษณะเช่นนี้จะทำให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์และไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น

มีการเปรียบเทียบในบทสวดขวัญ ซึ่งมักจะเป็นความเปรียบเทียบเชิงอุปมาอุปไมยให้เห็นภาพพจน์ตามคำในบทสวด เช่น การเปรียบเทียบให้เห็นถึงความมั่นคงแห่งจิตใจต่อสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

“ให้มันเหมือนง่ามเขากวาง
 ให้มันเหมือนทางหมูเถื่อน
 ให้มันเหมือนโรงสรางล้อ (ล้อ = ล้อลาก)

ให้นั้นเหมือนก้อนหินแดง
 ให้นั้นเหมือนก้อนหินลาด
 ให้นั้นเหมือนเสาโรงพญานาค
 ให้นั้นเหมือนธาตุดินแดง
 ให้นั้นเหมือนพญาแมนผู้ก่อทราย
 ให้นั้นเหมือนดอยสุทธสารนางราชภูบาล
 ให้นั้นเหมือนดอยจักรวาลวิเศษ
 ให้นั้นเหมือนดอยสัตตบาเบตผั้วระผัน
 ให้นั้นเหมือนดอยยุคันธรตั้งอยู่
 ให้นั้นเหมือนภูเขาสมิง
 ให้นั้นเหมือนสโกตาถูกแก้ว"
 "มันให้เจ้ามันคือก้อนผาแอน
 มันให้เจ้ามันกว่าแคว้นพระจวงพระจันทร์
 มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าเครือเขาหลวงไกรลาส
 มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าอาสน์สุริยตะวัน
 มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าพระจันทร์ที่ใสส่องแจ้ง
 มันให้เจ้ามันกว่าเขากวยามเดือนสี่
 มันให้เจ้ามันกว่า เสาที่ ลูกสาวพระยาแก่น พระยาพรหมฟากฟ้า"

คำว่า "มัน" หมายความว่า มันคง แข็งแรง ไม่คลอนแคลนเป็นคำอวยพรให้ผู้รับการสู่ขวัญมีชีวิตยืนยาว มันคงทั้งร่างกายและจิตใจ คำเปรียบเทียบใช้คำว่า "เหมือน" สิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบล้วนแต่เป็นของแข็งแรงและมันคง เช่น เขากวางเดือนสี่ ก้อนผา เขาไกรลาส เป็นต้น

มีการบรรยายโวหารซึ่งมักเป็นการบรรยายเรื่องนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน เช่น ความดี

ทำดี ขวัญ เรื่องร้าย เป็นการบรรยายที่ให้ความชัดเจนและกินใจ ตามความพร้อม ทั้งให้ความไพเราะอยู่ในตัว เช่น

"กูขวัญเงินขวัญคำเอย ให้เจ้าออกจากไร่มากซื้อหล่อม้าเด้อ ให้เจ้า
 ออกจากหม้อหมากพิกหมากแดงมาเด้อ ให้ไหลมาทุกเข้าแลงอย่าได้
 ขาด เป็นดั่งน้ำประหลาดรดแทนธรรมิได้เต็มก็ยังไม่พอ จนกระทั่งได้เต็ม

ถึงก็ยังไม่พอ ไปค้าได้เต็มสาก็ยังไม่พอ ได้เต็มทอก็ยังว่าโตได้น้อย ได้สี่
ร้อยห้าร้อยก็ยังไม่พอใจ ได้สี่ในห้าท่อก็ยังว่าโตได้น้อย”

เป็นการบรรยายถึงให้เงินทองไหลมาเทมาเข้าถุง (เงิน ทอง) และบอกลักษณะจิตใจ
ของคนว่าไม่รู้จักพอ เป็นการบรรยายให้เห็นภาพพจน์ และพฤติกรรมของคนว่ายังคงอยู่ในความ
โลก อันเป็นธรรมชาติของคนทั่วไป

ภาษาในบทสุตตขวัณเป็นภาษาที่ท่องจำกันมา โดยได้รับการเรียบเรียงเป็นอย่างดี จึง
มี

ความชัดเจนไพเราะ และเมื่อสวดในพิธีกรรมผสมผสานกับน้ำเสียงเอื้อนสูง-ต่ำมีจังหวะของหมอ
ขวัณยิ่งเพิ่มความไพเราะ ความสง่า อันเป็นผลให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมยิ่งขึ้น อันเป็น
การสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชน นอกจากนี้แล้วพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญยังให้
ความบันเทิงแก่ชาวชุมชนในโอกาสต่างๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นความบันเทิงในเนื้อหาของการสู่
ขวัญในแต่ละประเภท ความซาบซึ้งตรึงใจในบุญคุณของบุคคลสำคัญเช่น บพการี สัตว์ที่มีบุญ
คุณกับเจ้าของ หรือ แม้กระทั่งวัตถุสิ่งของหรือสถานที่ที่ก่อประโยชน์กับเจ้าของ เป็นต้น ความ
งดงามทางภาษาและความบันเทิงใจเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม
และสังคมเกษตรกรรมของชาวชุมชน มีส่วนในการทดแทนความปรารถนาจากจิตสำนึกของคนใน
สังคม และยังเป็นการช่วยระบายความอัดอั้นตันใจและความคับข้องใจในความเคร่งครัดในขนบ
ธรรมเนียมประเพณี หรือทำให้ขนบธรรมเนียมคลายความรู้สึกเคร่งครัดของตัวเองมันเองลงนั่นเอง

2. คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคม ของชุมชน

จากการศึกษาภูมิหลังและความเป็นมาของหมู่บ้าน พฤติกรรมของชาวบ้านในการถือ
ปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการ และกระบวนการ
การที่ก่อเกิดความเป็นชุมชนวัฒนธรรม ของบ้านหมู่มั่น ที่มีภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมอันสืบ
ทอดมาจากบรรพชน ตั้งแต่การก่อร่างสร้างชุมชน มาจนถึงปัจจุบัน การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐาน
การทำมาหากิน การยังชีพที่พึ่งพิงธรรมชาติมาแต่อดีต

ชาวบ้านหมู่มั่นได้มีการปรับตัว สังสมความรู้ประสบการณ์ จนพัฒนาเป็นวิถีชีวิตของชาว
บ้านหมู่มั่นเอง เป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบ “เอื้ออยู่เอื้อกิน” เพื่อให้ “มืออยู่มีกิน” การดำรง
ชีวิตทำมาหากินไปตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา ดังที่รู้จักกันในนาม “อีตลีสองคองลีสี่”

การจัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านที่เป็น “คุ้มบ้าน” ผู้ที่อยู่ภายใต้คุ้มเดียวกันมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน หรือ ร่วมผีปู่ตาเดียวกันมาก่อน แล้วอพยพโยกย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหมู่มั่นแห่งนี้ ผู้อาวุโสที่สุดของสายตระกูลก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำ ผู้ใดมีความรอบรู้ความชำนาญเฉพาะทาง ก็ได้รับการยอมรับนับถือเป็นผู้นำทางด้านต่างๆ ที่สำคัญ คือ เฒ่าจ๋า หรือผู้ที่มีความรอบรู้ และรู้รอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของพิธีกรรมท้องถิ่น

ด้วยระบบที่มีการพึ่งพากันเองในคุ้มบ้าน หรือ ระหว่างคุ้มบ้านใกล้เคียง บ้านหมู่มั่นจึงสามารถพึ่งพาตนเองและตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองได้มาโดยตลอดในการดำรงอยู่ รักษาระบบความสัมพันธ์ในระดับพื้นฐานของชาวบ้านไว้อย่างมีความหมายและมีคุณค่าที่สืบสานต่อเนื่องกันมา แม้จะมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสังคมก็ตาม

พฤติกรรมของชาวบ้านที่ถือปฏิบัติตาม ความเชื่อ ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เป็นภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหมู่มั่น นั้น พบว่า ชาวบ้านหมู่มั่นมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏนั้น แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านหมู่มั่นเชื่อเรื่อง “ผี” อันได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า แถน เทวดา เจ้าแม่โพสพ แม่ขวัญข้าว ผีดิน ผีน้ำ และผีอื่นๆ ก็เพราะชาวบ้านหมู่มั่น จัดให้ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ โดยอาศัยอิทธิพลของพุทธศาสนา เข้ามาผสมผสาน ในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน และหล่อหลอมถือปฏิบัติต่อกันมา โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เกิดจากการปฏิบัติเป็นระเบียบแบบแผนทางสังคมของชาวชุมชน ล้วนแล้วแต่ปรากฏในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญทั้งสิ้น แบบแผนทางสังคมที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในฐานะ คู่ครอง หรือการปฏิบัติตนต่อเครือญาติ ก็ปรากฏในพิธีสู่ขวัญกินดอง(แต่งงาน) เช่น

บทสู่ขวัญบ่าวสาวตอนหนึ่งได้กล่าวถึงคำสอนของพระอินทร์ไว้เพื่อเป็นแนวทางให้บ่าวสาวที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อก่อให้เกิดความสุขในชีวิตการครองเรือน โดยได้กล่าวไว้ว่า

“ตามทำนองโบราณกล่าวไว้ว่า หมอบอกให้ ว่ามีอันนี้แม่นวันดี ผมจักเอา
สองศรีเฮียนหมอนซ้อนเสื้อ ให้เจ้าได้สืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮียน เถิงปีเดือน
ฝนฮวยฮ้อยฮ่ำ วันเจ็ดแปดคำให้พวกเจ้าอยู่จำศีล วันสิบสี่สิบห้าคำให้
พวกเจ้ายินดี ตักบาตรอย่าให้ขาดทางศีลและทาน ขวัญตาให้เจ้ามาอยู่

ตายี่แย้ม ขวัญแก้มและขวัญคาง ขวัญเอวบาง ขวัญนมพร้าพร้อม ให้เจ้านั่งล้อมล้อมอยู่พาขวัญ ว่ามาเยอขวัญเอย มือนี่แม่นมือสรว วันนี่แม่นวันเช้า พ่อแม่เจ้าดีใจก็ว่าแม่นมือนี่วันนี่ นอนหลับเจ้าสได้เงินหมื่น นอนตื่นเจ้าสาวได้เงินแสน แบนมือไปมือมาเจ้าสาวได้ แพนรูปหล่อ ๆ ก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้สามวันให้ได้แก้วมุงคุลมาทำเจ้าเนอ ห้ามือให้ได้เสื้อผ้ามาหาพวกเจ้าเนอ แขนท้าวก็ให้กายแขนนาง สุขสบายพร้าพร้อมให้อ่อนน้อม ตั้งต่อชมเชย เจ้าเป็นเชยให้เจ้าทำให้กว้าง ๆ อย่าได้กล่าวอ้างสัพพะสิ่งใด ให้เจ้ามีใจใสต่อนางแก่นไท้ เจ้าเป็นลูกสะใภ้ให้เจ้าฮักพ่อผัว แม่ผัว อย่าได้เว้านัว ๆ ขวัญผัวเชิงฐู เจ้าผู้รู้นักปราชญ์พึงธรรม เถิงเดือนดำเจ้าอย่าได้เป็นเที่ยวเล่นยามค่ำ เือนหลังตำนานแม่นเือนอาวี่ ชายคาสูงหลังใหญ่ กระทอดใส่ป้านลม หลังกมนั้นแม่นเือนพ่อ เกยخانต่อหลังสูงแม่นเือนลุง และเือนป้า หลังหน้ากว้างตั้งใจใส่แขนนางลายล่องกมฐูปนาค แป้นพื้นฮาบมุงกระเบื้องดินขอ มีหอเียนหลังสูงพร้อมพาบ โงมำสาตแขวนหิ้ง อาชนะโน ไหในเือนโองน้ำบ่อแก้ว.. คุณพ่อคุณแม่ให้พวกเจ้าแล้วแก่ลูกทั้งสอง ให้เจ้ามาปูนปองกินทานอย่าไ้ ให้พวกได้หยาดน้ำเียนยิ่งเียระคา"

(บุญมา บุญเสน, พุทธภาค 2543)

มีความหมายว่า "...วันนี้เป็นวันดี หนุ่มสาวมาแต่งงานกัน มาร่วมหมอนนอนเสียดด้วยกัน สิบตระกูลแทนพ่อแม่ แล้ว เมื่อถึงวันเวลาที่ผีฝนตกฟ้าร้อง หรือวันขึ้นแปดค่ำให้อยู่รักษาศีล ถ้าถึงวันขึ้น สิบสี่ค่ำให้ทำบุญตักบาตร อย่าให้ขาดทั้งการรักษาศีลและให้ทาน ขวัญตา ขวัญแก้ม ขวัญคาง ขวัญเอว ขวัญนม ให้มานั่งล้อมพาขวัญ กันพร้อมหน้า (แล้วหมอขวัญก็กล่าวคำเรียกขวัญว่า มาเด้อขวัญเอย) วันนี้เป็นวันที่เลือกแล้วเป็นวันดี ก็เลยทำบายศรีสู่ขวัญ ถ้าเจ้านอนหลับก็ขอให้ได้เงินหมื่น ตื่นขึ้นมาก็ขอให้ได้เงินแสน ถ้าเป็นหญิงสาวแบนมือออกไปก็ขอให้ได้แพนรูปหล่อ ๆ สามวันให้ได้แก้วมีค่า ห้าวันได้เสื้อผ้าที่สวยงาม แขนฝ่ายชายพาดทับแขนฝ่ายหญิงก็ขอให้มีความสุขกายสบายใจด้วยกันทั้งคู่ ให้ทั้งคู่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ฝ่ายชายที่เป็นลูกเชย ก็ขอให้เป็นคนใจกว้าง มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยาตน รักเดียวใจเดียว ฝ่ายหญิงเป็นสะใภ้ก็ขอให้รักพ่อแม่สามี อย่าคบขู้ขูชาย ให้แสวงหาความรู้โดยการศึกษาธรรมอย่าได้ขาด เมื่อถึงเวลาพลบค่ำ หรือคืนเดือนมืดอย่าไปเที่ยวที่ใดเวลากลางคืน ให้รู้ไว้ว่า คนในครอบครัวของอีกมีใครบ้าง มีสถานภาพอย่างไร บ้านหลังไหนของใคร ควรจะปฏิบัติตัวอย่างไรกับญาติของอีกฝ่าย ทรัพย์สินบ้านช่องห้องหอ ในไห ในโอง มีน้ำบ่อแก้ว(มีสิ่งที่มีคุณค่า) พ่อกับแม่ให้ลูกแล้วก็ใช้ให้เกิดประโยชน์ รู้จักใช้รู้จักรักษาให้ดี"

หรือ การควบคุมระเบียบแบบแผนทางสังคมของชุมชน ในเรื่องของความเชื่อเรื่องบุญกรรม เนื้อหาของพิธีกรรม มีการสอนให้คนในสังคมทำบุญในพุทธศาสนา เพื่อผลบุญเหล่านี้จะมีผลต่อการดำรงชีวิตในชาติหน้า ถ้าใครมีบุญบารมีมาก ก็จะพ้นจากวิภวภูตสังสาร หรือการเวียนว่ายตายเกิด ถือเป็นแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตของชาวชุมชน เช่น คำสวดบูชาหลวงปู่สอนให้ชาวบ้านรู้จักทำบุญทำทาน มีจิตใจโอบอ้อมอารี ดังคำกล่าวที่ว่า

“ให้เจ้าสืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮือนถึงปีเดือนฝนช่วยฮ้องฮ้ำ วันเจ็ดแปดคำให้พวก
เจ้ายินดีต่อกบตร อย่าให้ขาดทางศีลและทาน”

(บุญมา บุญเสน, พฤษภาคม 2543)

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นมาตรการหนึ่ง ในหลายหลายมาตรการที่ชุมชนใช้ควบคุมแบบแผนวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทำให้สมาชิกในชุมชนที่ประพฤติผิดพลาดไปมีกำลังใจ มีความเชื่อมั่นว่า จะสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้นๆ

3. คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน มีองค์ประกอบต่างๆของพิธีกรรม อีกทั้งเนื้อหาสาระในบทสู่ขวัญแฝงไปด้วยคำสั่งสอนให้คนประพฤติแต่ความดี บทสู่ขวัญแต่ละบทสะท้อนให้เห็นความจริงบางประการเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคม หรือการอบรมบ่มนิสัย ให้คนเป็นคนดีของชุมชน สังคม สอนให้เข้าใจถึง วิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทย เช่น บทสู่ขวัญนาค แสดงถึงความเชื่อถือ ความยึดมั่นในพระรัตนตรัย เน้นให้เห็นความสำคัญของบิดา มารดา และมุ่งสอนให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม มีความกตัญญูต่อบิดามารดา บทสู่ขวัญตอนหนึ่งพรรณนาถึงความทุกข์ทรมานของมารดา เพื่อให้ลูกได้สำนึกในพระคุณ ว่า

“..อดสาใจจำอยู่ พ่อเป็นผู้นำน้ำพิณ ฟายเหงือกินต่างน้ำ อดสาคำพิณไฟเดิน
ทางไกลกลางป่า ยากทุกท่าเทียมกัน 12 วัน ป่านเดือนหนึ่ง ยากลึก ทั้งสองอด
สาปอง เลี้ยงป่านเชือกผูกพัวพัน 12 วัน ครบคลอดแล้วคลอดแล้วออกจาก
พิณไฟ ฝนหวานไฟทาตามเนื้อจึงชุ่มคินมา...”

(กลม ประกอบแสง,สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2542)

มีความหมายว่า แม่น้ำต้อง อดทนอยู่ไฟ ส่วนพอกก็ไปหาพิน เหยื่อโคลไหลย้อยเหมือนน้ำไหล อดทนหาพินเดินเข้าป่า ทุกข์ยากคู่กันกับแม่อยู่ 12 วัน ก็ดูเหมือนยาวนานเท่ากับหนึ่งเดือน 10 วัน ครบแล้วออกจากไฟ หานหานไฟ (ไฟล) ทาตามเนื้อตัวให้ชุ่มเย็น

บทสวดวิญว ควาย และบทสวดวิญข้าว ต่างแสดงให้เห็นถึงการรู้จักยกย่อง และรู้จักบุญคุณสิ่งๆ ที่ให้ประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือสิ่งของ ส่วนการสวดวิญบ่าวสาว และบทสวดวิญขึ้นบ้านใหม่ก็แสดงถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคล สอนให้อาศัยหลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการครองเรือน มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชีวชนให้คนในสังคมเห็นหลักศีลธรรมจรรยาอันเป็นความเชื่อถือและแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ถือเป็นเครื่องมือ ที่ใช้ขัดเกลาทางสังคม สั่งสอนอบรมคนให้ประพฤติตนอยู่ในความดี มีสติในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่า "พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นเครื่องมือสร้างคนให้เป็นคนดี มีคุณค่าแก่สังคม และเป็นเครื่องมือเตือนให้คนทำความดี ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต"

4. คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

จากการศึกษา ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหมูม้น ข้อดีอีกลักษณะหนึ่งเป็นลักษณะดั้งเดิมที่ปรากฏในความเป็นชาวบ้านหมูม้น คือ ความมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ของชาวบ้าน เป็นที่มาของการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านหมูม้น ที่เป็นแรงเกาะเกี่ยวที่สำคัญภายในชุมชนนั้น เป็น "สิ่งที่พึงปรารถนา" ที่ถือว่ามี "คุณค่า" ต่อชุมชน ถือเป็น "ความนึกคิดทางจริยธรรมระดับประเพณี" ในฐานสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ที่พึงปฏิบัติต่อกัน โดยมีพื้นฐานจากขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ของชุมชนบ้านหมูม้น ที่มีการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเวลายาวนานจนเป็น "จริยธรรมระดับมโนธรรม" ที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจของชาวชุมชนบ้านหมูม้นในแต่ละบุคคล

ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานนั้น บทสวดวิญหลายประเภทที่ปรากฏให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจ สัมผัสสามัคคี อาทิ บทสวดวิญเฮือน หรือสวดวิญขึ้นบ้านใหม่ ของชาวบ้านหมูม้น พบว่า โดยรูปแบบการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นกระจุกอยู่ตามแหล่งภูมิประเทศต่าง ๆ การตั้งบ้านเรือนเป็นกระจุกหรือเป็นกลุ่ม มีผลดีในแง่ ที่ทำให้ชาวบ้านมีความ

เชื้อเพื่อเชื้อแม่ และอาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความรัก ความอบอุ่นและความสามัคคีกัน

และในการปลูกสร้างบ้านเรือนก็เช่นเดียวกัน ในบทสุภาษิตตอนหนึ่งความว่า

“..เชิญทั้งทำเจื่องหาญและสังครีพ ให้รับมายอเสาค้ำให้มันแก่น
เป็นแท่นบัลลังก์ จับชื้อยังสุบสอดหาญนวดน้าวกับแจ ตัดกลอน
แปะทุกใส่ยายเลียนหาญเคียนกับบางแห่ง จัดแจงแล้วจึงเอาฟาก
มาสาน เอากระดานมาปูลดแล้ว ปิดกวาดแล้วสิ้นเสีย ลางคน
เอา เบี้ยมาตั้งใส่แบบ ลางคนขึ้นคาดหัวหาญนวดน้าวกับ
สะยัว บางพ่องถักหัวกลอนบ่ชักช้า บางพ่องจัดเอาหญ้า
มามุงลดแล้ว ไม้แก้วสอดตาหนูปูนดี ดูงามแบ่งแข่ง เหล้า
ใส่แผ่งยายกันนั่งดูเป็นม่วน ลางคนควนเอาข้าวมามัด บางพ่อง
ตัดเอาเขินมาผูกใส่ธนู..”

(ประยูร อารักษ์ทรง, 15 สิงหาคม 2543)

มีความหมายว่า หมอสุด ได้กล่าวเชิญท้าวเจื่องและท้าวสุครีพ ให้รับมายอเสาค้ำแบกเสาค้ำให้เที่ยงตรง เสาชวีญก็ให้แข็งแรง จับชื้อ สวมสอดหาญเข้ามุง ใส่กลอน เอาหาญมัดให้แน่น เอาฟากมาสาน เอากระดานมาปูปิดถวายเป็นแล้ว บางคนใส่ประตูลงกลอน บางคนเอาหญ้ามาหลังคา ดูงามตา แต่งเติมให้สวยงามดีแล้ว เอาเหล้ามากินกันสนุกสนาน บางคนเอาข้าวมานวด เอาไม้เขินมาเข้ามุงมอง แล้วมองดูดี

ในบทสุภาษิตได้สะท้อนให้เห็นถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในบทสุภาษิตขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะไหว้วานเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องให้มาช่วยกันโดยเฉพาะในวันยกเสาค้ำ ส่วนขั้นตอนการสร้างบ้านส่วนอื่น ๆ เช่น การสร้างชื้อ กลอน แป สานฟาก ตลอดจนการมุงหลังคา ชาวบ้านก็จะอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องเช่นเดียวกัน ในระหว่างการทำภารกิจตามขั้นตอนต่าง ๆ ก็จะมีการเลี้ยงอาหารและเหล้ากัน เมื่อสร้างเสร็จแล้วก่อนที่จะขึ้นอยู่อาศัย ก็จะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขและสิริมงคล สะท้อนให้เห็นถึง ความมีน้ำใจ ความเอื้อเพื่อเชื้อแม่ และอาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความรัก ความอบอุ่น ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวชุมชน

การประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมการทำนา ที่ชาวบ้านเรียกว่า การทำนาสามัคคี ก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชนและวิถีการดำรงชีวิตอันเป็นพื้นฐาน ความมีอยู่มีกินของคนพื้นบ้าน การขยายตัวอย่างรวดเร็วของความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ละทิ้งถิ่นฐาน ละทิ้งท้องไร่ท้องนา เพราะผลที่ได้ไม่คุ้มค่าแรง เนื่องจากราคาข้าวไม่เป็นที่ไปตามนโยบาย ปัญหาการทอดทิ้งที่นาให้ว่างเปล่า นี้เองกลุ่มแม่บ้านหมู่ที่ 8 ได้เริ่มหารือกันเพื่อสร้างเงื่อนไขในการช่วยเหลือกันเพื่อให้มีโครงสร้างที่มั่นคงมากกว่าการช่วยงานแบบ “ลงแขก” ธรรมดา ดังนั้นเมื่อมีการทดลองช่วยกันทำนา ทำให้เกิดผลดีหลายประการ เช่นการทำงานเสร็จตามกำหนดเวลาช่วยกันประหยัดแรงงาน และช่วยเหลือกันในด้านแรงงานสัตว์สำหรับการคราดไถ ซึ่งเป็นผลดีต่อครอบครัวที่มีปัญหาสัตว์ใช้แรงงาน และคนช่วยคราด ไถ อีกส่วนหนึ่งก็คือการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำนาด้วยกัน ให้แน่นแฟ้นและมีข้อต่อรองกับพ่อค้าคนกลางมากขึ้น คุณค่าที่ได้จากการทำงานร่วมกัน ในลักษณะการทำนาสามัคคีก็คือ ความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนพ้องที่ร่วมอาชีพมีความผูกพันอีกระดับ เป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างงานบนพื้นฐานภูมิปัญญาของท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ และยังบังเกิดผลต่อความสามัคคีของกลุ่มชนให้แน่นแฟ้นได้อีกระดับหนึ่งด้วย

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่และคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ของชาวบ้านหม่ม มั่น จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน มีบทบาท หน้าที่ และคุณค่าต่อวิถีชีวิตและสังคมชาวชุมชนอย่างยิ่ง ทั้งในด้านเป็นกระจุกเงาสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษาและให้ความบันเทิงแก่ชาวชุมชน ในโอกาสต่างๆ ของประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคน และชุมชนโดยรวม ทำให้วัฒนธรรมมีความเข้มแข็งขึ้นจนสามารถดำรงอยู่และสืบทอดมาได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะพิธีกรรมมีส่วนช่วยควบคุมและรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาทางสังคม อบรมกล่อมเกลาจิตใจ ให้เข้าใจในบรรทัดฐานของสังคม และมีจิตสำนึกในขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนมีบทบาทในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชนเพื่อความสามัคคี และความ เป็นปึกแผ่นของสังคม

ตอนที่ 3 สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น

3.1 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวชุมชนบ้านหมู่มัน ตั้งแต่การวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนของชาวบ้าน จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู่มัน ซึ่งถือเป็นตัวแทนของ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ที่มีฐานะเป็นทุนวัฒนธรรม นั้นนับเป็นเป้าหมายหนึ่งของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมเพื่อให้บังเกิดผลต่อการแก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนในชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด การส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ในแผนงานที่ 4 เป็นหนึ่งใน 9 แผนงานหลัก ในแผนแม่บทวาระแห่งชาติ ว่าด้วย “ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา” (พ.ศ.2541 – 2550) เป็นการประกาศเจตนารมณ์จของรัฐบาลไทยในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ว่า

“การลงทุนทางวัฒนธรรมเป็นการนำเอาระบบคุณค่าและการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้าง ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและเกิดคุณค่าทางสังคมและจิตใจ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังนั้นการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมจึงครอบคลุมบทบาทของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน”

โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและยั่งยืน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เมื่อมองย้อนถึงการศึกษา ชุมชนบ้านหมู่มัน ทั้งหมู่ที่ 1 2 8 และ 9 ตำบลหมู่มัน กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น บ้านหมู่มันเมื่อในอดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้บางช่วงเวลาอาจจะมีแรงปะทะจากภายนอกเข้ามากระทบอยู่บ้าง แต่ก็มีไม่มากนัก เมื่อมองถึงระบบเศรษฐกิจของชาวบ้าน มีลักษณะเป็นระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้ ลักษณะทางสังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยความมีน้ำใจระหว่างครัวเรือน ทั้งในการผลิต และชีวิตความเป็นอยู่อื่นๆ เช่น การแบ่งปันผลผลิต และเวลาทุกซักรือนเจ็บไข้ได้ป่วยก็ช่วยเหลือจนเจือกัน ถูกสืบทอดมายังรุ่นต่อๆ มา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจต่างๆ เป็นแรงกระทบจาก

ภายนอก ที่ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัว อาทิเช่น ชาวบ้านหมู้นกลุ่มที่ทำการเกษตร ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ มีความขยันขันแข็งทำมาหากินตามรูปแบบดั้งเดิม ไม่ตื่นตามกระแสความเปลี่ยนแปลง มากนัก แต่เรียนรู้ที่จะปรับตัว นำเอาเกษตรผสมผสานเข้ามาใช้ ควบคู่ไปกับอาชีพเดิมที่ทำอยู่ มีการรวมกลุ่มกันพัฒนาอาชีพเสริม เช่น รวมกลุ่มกันผลิตผ้ามัดหมี่ไหม เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงไก่ และฟาร์มเห็ด ตลอดจน การลงแขกดำนา เก็บเกี่ยวข้าวและผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ โดยไม่หวังผลตอบแทน คิดช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อการพึ่งตนเองได้ แทนที่จะไปพึ่งพาภาครัฐราชการ หรือ ภาครัฐ ข้อดีที่เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่นี้ ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดของบรรพชนที่ถ่ายทอดผ่านลูกหลาน วัฒนธรรมของชาวบ้านหมู้น นี้ เรียกได้ว่า เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีคุณลักษณะเป็นเอกภูมิ (uniqueness) คือความมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านในอดีตที่ผ่านมา ยังปรากฏให้เห็นเป็นแรงเกาะเกี่ยวที่สำคัญภายในชุมชน ด้านทุนแรงปะทะจากภายนอก ทำให้สามารถรักษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเอาไว้ไม่ให้ถูกกระทบจากกระแสทุนนิยมเท่าใดนัก

ดังนั้นแล้ว พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู้น ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมท้องถิ่นของอีสาน พิธีกรรมหนึ่ง ที่มีฐานะเป็นทุนวัฒนธรรม จึงสามารถนำมาสร้างเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนที่เราມີอยู่อย่างเข้มแข็ง เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและยั่งยืน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยใช้ระบบคิด หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเชื่อมโยง โดย

เมื่อคนในชุมชนเรียนรู้ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หมายถึง คุณค่าในองค์ประกอบของพิธีกรรม อันได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม บทสู่ขวัญ วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวย เวลาและสถานที่ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายแห่งความดีงาม คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมาธิ ความสบายใจ ความกตัญญูตเวที ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ และความมีน้ำใจงาม และคุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระจุกเงาสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษาและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนก็จะก่อให้เกิด ความเข้าใจ ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้คนในชุมชนเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และเมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทาง

สังคมของชุมชน ก็จะก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับ การปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชน และเกิดความรู้สึกพึงพอใจตลอดจนเกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนส่งผลให้เกิดความผูกพันกับ ชุมชนมากยิ่งขึ้น

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานจึงเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชน ใช้เป็น ทุนทางวัฒนธรรม อันหมายถึง รากเหง้าทางวัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญาสั่งสม ที่สามารถนำมาใช้เป็นรากฐาน ในการพัฒนาวัฒนธรรมและชุมชนได้ โดยใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือใน การสร้างสัมพันธภาพที่ถูก ต้อง ที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ และสอดคล้องกัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเอง พร้อมกันกับความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กับชุมชนซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชน ในการพัฒนาให้เกิดคุณภาพโดยใช้ระบบความคิด หรือ ปัญญาของชุมชนเป็นตัวเชื่อม

ซึ่งในที่สุดแล้ว วัฒนธรรมชุมชน ของไทย ถึงแม้จะเป็นเพียงส่วนประกอบเล็กๆ เป็นวัฒนธรรมย่อยๆ ของสังคม หรือ ของวัฒนธรรมแห่งชาติ แต่สังคมไทยเป็นแบบชุมชน ไม่ใช่เป็นแบบปัจเจกชนแบบตะวันตก ประเทศไทย และประเทศตะวันออกนั้น ชาติไม่ได้สร้างจากปัจเจกชน หรือ องค์กรทุติยภูมิ แต่สร้างจากองค์กรปฐมภูมิ คือ ครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและเครือข่ายของชุมชน ชาติ คือ เครือข่ายของชุมชน วัฒนธรรมแห่งชาติที่แท้จริงจึงจะต้องประกอบขึ้นมาจาก วัฒนธรรมของชุมชน จึงจะมีรากฐานที่เข้มแข็ง และมีความยั่งยืน เป็นวัฒนธรรมแห่งชาติที่เน้น จิตวิญญาณ สามารถโยงยึดสมาชิกของสังคมได้แท้จริง ซึ่งปัจจุบันการลงทุนทางวัฒนธรรมนั้นได้ ถูกละเลยไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่ถูกละเลยมากที่สุด คือ ส่วนที่สำคัญที่สุด คือ ส่วนวัฒนธรรมชุมชน นั่นเอง เราจึงควรมาให้ความสำคัญ กับการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม โดยการ นำเอาระบบคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้างให้เกิดการพัฒนา จักเป็นการสาน ต่อและพัฒนา เป็นพลังสร้างสรรค์ที่โน้มนำคนไทยและสังคมไทยไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนา ประเทศบนพื้นฐาน แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่ลืมรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง

3.2 รูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น

การจัดกิจกรรมให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดพิธีกรรม ผู้วิจัยมีแนวความคิดว่า ถ้า ต้องการจัดวิชาวัฒนธรรมชุมชน และพิธีบายศรีสู่ขวัญของชุมชน เป็นวิชาพื้นฐานสำหรับเยาวชนที่ เรียนในโรงเรียน จัดเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนต่อความเป็นชาติไทยในอนาคต สามารถกระทำได้ ในลักษณะของ หลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้

แนวคิดการบูรณาการความรู้ ตามหลักสูตรแกนกลาง ผู้วิจัยจึงนำเสนอ การจัดวิชาวัฒนธรรมชุมชน และคุณค่าพิธีบายศรีสู่ขวัญของชุมชน กับเนื้อหาหลักสูตรแกนกลางเพื่อเป็นแนวทางการจัดหลักสูตรท้องถิ่น

วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน คือ คุณค่าด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วยคุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และคุณค่าต่อชุมชน คติความเชื่อตามแบบแผนชุมชนท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนาและ จริยธรรม ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน และความรู้เฉพาะในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแต่ละประเภท เมื่อนำมาหาความสัมพันธ์กับกรอบวิชาในหลักสูตรประถมศึกษาจะพบความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาในกลุ่มวิชาทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ

จากการวิเคราะห์วัฒนธรรมชุมชนบ้านหมู่นและคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน กับหลักสูตรประถมศึกษาดังกล่าว จึงพบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับกลุ่มวิชาในหลักสูตรประถมศึกษา ดังนี้

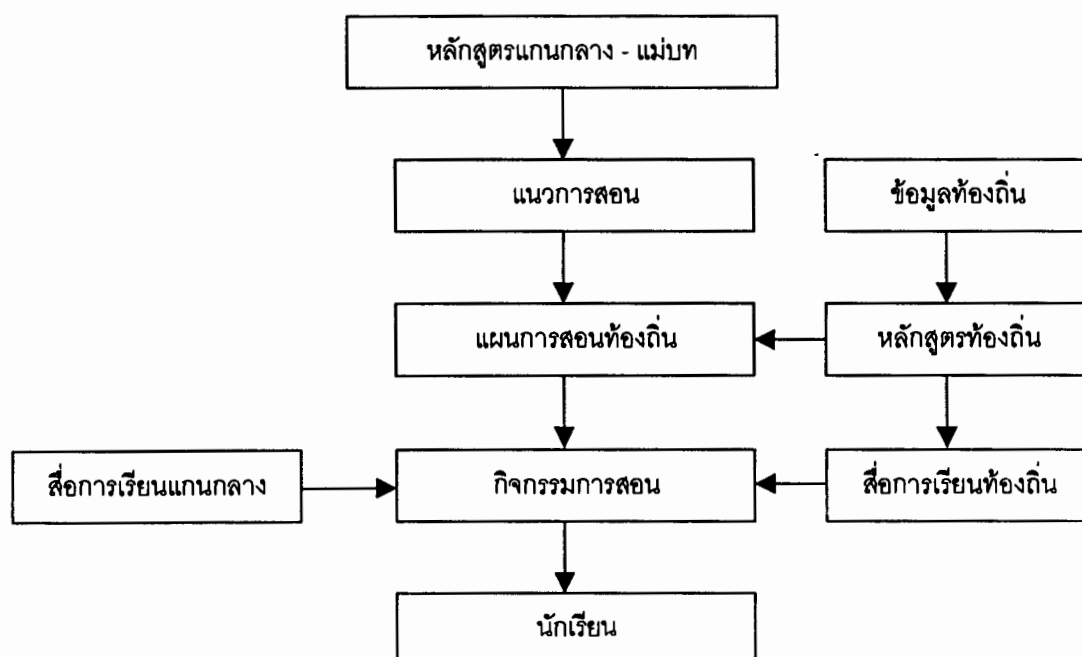
แผนภูมิที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับกลุ่มวิชาในหลักสูตรประถมศึกษา

จากความสัมพันธ์ดังกล่าวจะพบจุดเน้นร่วมกันของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมชุมชน และคุณค่าพิธีกรรมกับกลุ่มวิชาทั้ง 5 กลุ่ม คือ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ของชุมชน นับว่าเป็นแก่นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาสร้างเป็นปรัชญา และกรอบเนื้อหาในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงศึกษาหลักการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นทั้งในด้านปรัชญาและแนวคิดสำคัญ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องวัฒนธรรมชุมชนโดยเน้นคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ โดยมีรายละเอียดดังนี้

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงรายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดเพิ่มขึ้นให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง วิถีชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพและสังคมอย่างลึกซึ้ง ทั้งสามารถนำประสบการณ์มาพัฒนาความเป็นอยู่ อาชีพและสังคมให้ดีขึ้น หลักสูตรท้องถิ่นจึงมีลักษณะบูรณาการและเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท โดยมีแผนการสอนและกิจกรรมการสอนนักเรียนที่ประกอบด้วยแนวการสอนและสื่อการเรียนจากหลักสูตรแกนกลาง ผสมผสานกับหลักสูตรท้องถิ่นที่ประกอบด้วยสื่อการเรียนท้องถิ่นและข้อมูลท้องถิ่น ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรแกนกลางกับหลักสูตรท้องถิ่น

(คณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2534)

การจัดหลักสูตรท้องถิ่นจะมีจุดเน้นสำคัญ 3 ประการ คือ 1) สาระความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเชิงลึกและมีเนื้อหาเพียงพอที่จะช่วยให้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ สังคมและท้องถิ่นของตนได้เป็นอย่างดี ตลอดจนปลูกฝังความรักท้องถิ่น บุคคลในท้องถิ่น โดยไม่คิดอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น 2) กระบวนการเรียนการสอนเปิดโอกาสให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรง เรียนรู้ชีวิตจริงในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาท้องถิ่น 3) เน้นการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ในการบวนการเรียนการสอน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น พานบายศรี หรือ ชันหมากเบ็ง และวิทยาการที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หมอสูด หรือ ผู้นำชุมชน เฒ่าจ๋า และผู้นำพิธีกรรมอื่นๆ ในชุมชนรวมทั้งยังเน้นกิจกรรมตามแผนพัฒนาท้องถิ่นด้วย

นอกจากนี้ลักษณะที่ดีของหลักสูตรท้องถิ่นยังประกอบด้วยสาระที่มีความจำเป็น 5 ประการ คือ 1) เนื้อหาแสดงสภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมจริงของท้องถิ่น 2) สะท้อนสภาพปัญหา ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองและประชาชนในท้องถิ่น 3) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจและสังคมท้องถิ่น 4) ให้นักเรียนรู้จัก มีความรัก และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นให้ดีขึ้น 5) ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการแก่นักเรียนเฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพสูงสุด

นำเสนอในรูปแบบของการเปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ 12 การนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วย วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน

หัวข้อ	หลักสูตรท้องถิ่น	หลักสูตรท้องถิ่น : วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
ปรัชญาหลักสูตร	- สร้างองค์ความรู้และประสบการณ์ที่สร้างประโยชน์สู่แก่ชุมชนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - สร้างบุคคลให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และสำนึกร่วมกันในการดำรงอยู่อย่างสงบสุขในชุมชน	- เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตระหนักยอมรับ และมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่มีความคุณค่าของชุมชนด้านพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ อันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในด้านการพัฒนาตนปฏิสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข - เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ภูมิปัญญาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกับอาจารย์ผู้สอน - เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้สถาบันการศึกษาเป็นผู้จัดการศึกษา โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และภูมิปัญญาชุมชนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้

หัวข้อ	หลักสูตรท้องถิ่น	หลักสูตรท้องถิ่น : วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
จุดมุ่งหมายการเรียนรู้	- รู้จักตนเอง ชุมชนที่ตนอาศัย มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน สร้างความเข้าใจ และรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนของตนเอง - สามารถพัฒนาแนวคิดและมีส่วนร่วมในการปรับปรุง ดัดแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืนระหว่างสภาพความเป็นอยู่เดิมกับเทคโนโลยีและความก้าวหน้าของสังคมสมัยใหม่	- มีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน - สร้างความเข้าใจ ฟังพอใจความตระหนักและทัศนคติที่ดีต่อพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน - มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง มีความภูมิใจและเกียรติภูมิในวิถีชีวิตของตน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตน
แนวการจัดการเรียนการสอน	- โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน โดยมีกิจกรรมเรียนทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน - ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียน โดยจัดชุมชนให้เป็นแหล่งความรู้ที่สามารถศึกษาได้ตลอดเวลา - โรงเรียนและชุมชนร่วมมือกันสร้างกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน	- ศึกษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชนและผลกระทบที่เกิดขึ้นทางด้านสังคม วัฒนธรรม พิธีกรรม วิถีชีวิตของชุมชน การพึ่งตนเอง การเรียนรู้และการพัฒนาดิน - ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมการจัดกิจกรรมการเรียนให้สอดคล้องกับ

หัวข้อ	หลักสูตรท้องถิ่น	หลักสูตรท้องถิ่น : วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
	- เน้นการศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจกระบวนการคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น - - นำกระบวนการ แนวคิด แนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดกระบวนการเรียนการสอน - สร้างเสริมกระบวนการคิดที่เป็นระบบเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต - ผสมผสานความรู้ท้องถิ่นกับความรู้สากล - เน้นกระบวนการมากกว่าผลผลิต - การจัดกิจกรรมมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอนและภูมิปัญญาท้องถิ่น - ให้ผู้เรียนฝึกประสบการณ์ในฐานะเป็นตัวแทนชุมชนในการเป็นวิทยากร หรือเข้าร่วมประชุมกับองค์กรอื่นของรัฐ	กลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรแม่บท ได้แก่ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มพื้นฐาน - การงานอาชีพ โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบเรียน ตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มประสบการณ์นั้นๆ - เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง และปฏิบัติจริง - ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนร่วมให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกับนักเรียน - สร้างคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก และค่านิยมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

หัวข้อ	หลักสูตรท้องถิ่น	หลักสูตรท้องถิ่น : วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
การวัดและประเมินผล	- มุ่งวัดผลด้านความรู้ การนำแนวคิดไปใช้ในชีวิตประจำวัน และการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี - มุ่งวัดผลด้านความรู้ของชุมชน - ทักษะการสร้างสรรค์งานที่เป็นคุณค่าของชุมชน	- ใช้แบบสอบถามและแบบฝึกหัดท้ายบท ที่แสดงความรู้และความคิดเห็นของผู้เรียน - สังเกตพฤติกรรมผู้เรียนด้านความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก ทักษะที่ดีและความผูกพันกับคุณค่าพิธีกรรมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน - ชักถามและสนทนากับผู้เรียนและผู้ปกครองในเนื้อหาที่จัดการเรียนการสอน
การติดตามกำกับหลักสูตร	- ครูผู้สอนและภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกันติดตาม กำกับหลักสูตร ด้วยการประเมินผลหลักสูตรที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ทักษะ จิตสำนึก ความเป็นอยู่ ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ความผูกพันกับชุมชนอย่างไร หากพบปัญหาและอุปสรรคให้ร่วมกันพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับชุมชนต่อไป	- ครูผู้สอนและภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกันติดตาม กำกับหลักสูตร ด้วยการประเมินผลหลักสูตรที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ทักษะ จิตสำนึก ความเป็นอยู่ ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ความผูกพันกับชุมชนอย่างไร หากพบปัญหาและอุปสรรคให้ร่วมกันพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับชุมชนต่อไป

ตัวอย่างแผนการจัดการเรียนการสอนเรื่อง วัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าพิธีกรรม บายศรีสู่ขวัญของชุมชน

เวลาเรียน	6 คาบ หรือ 120 นาที
เนื้อหา	วัฒนธรรมชุมชนและพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน
ระดับชั้น	ประถมศึกษาปีที่ 5 – 6

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. นักเรียนสามารถเขียนบรรยายเกี่ยวกับประโยชน์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนในด้านต่างๆ ได้
2. นักเรียนบอกวิธีการสืบสาน การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนและพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนได้
3. นักเรียนสรุปวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนได้
4. นักเรียนร่วมกันดูแลและอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

1. ครูและนักเรียนสนทนา อภิปราย เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชน คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน และประโยชน์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนในด้านต่างๆ
2. ครูร่วมกับวิทยากรท้องถิ่นนำนักเรียน เข้าร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและศึกษาวัฒนธรรมของความเป็นอยู่ในชุมชน
3. ให้นักเรียนเข้าร่วมในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญทั่วไปที่พบเห็นได้ง่าย อาทิ บายศรีสู่ขวัญแต่งงาน บายศรีสู่ขวัญนาคร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง หมอขวัญ หรือ หมอสูด
4. ให้นักเรียนเขียนอธิบายประสบการณ์ที่ตนเองได้รับจากการเข้าร่วมในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

สื่อการเรียนการสอน

2. พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน
3. องค์ประกอบของพิธีกรรม

การวัดและประเมินผล

1. วัดผลจากการทำกิจกรรมภาคปฏิบัติและแบบฝึกหัด
2. สังเกตพฤติกรรมการเรียนภายในและภายนอกชั้นเรียน

การจัดหลักสูตรท้องถิ่นและแผนการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวยังเป็นการจัดหลักสูตรศึกษาในระบบ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มาตรา 23 ยังระบุถึงการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเรียนรู้เพื่อทุกคน (education for all) ซึ่งต้องอาศัยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมจัดการเรียนการสอน โดยมีแนวคิดร่วมกันในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมามีส่วนร่วมจัดการศึกษาเพื่อให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมูม้น ในแง่ของการถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรมนั้น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่สามารถใช้เป็นสื่อ หรือเครื่องมือทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทย ให้สมบูรณ์และมีจิตสำนึกในความเป็นไทย ดังนั้นแบบแผนการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อถือ ความศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ จึงมีคุณค่าในการจรรโลงสังคม ซึ่งก็คือการอาศัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่เป็นของชุมชน ถ่ายทอดไปสู่ผู้คนในชุมชน ในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาหรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ใช้การถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาบุคคล ชุมชน สังคม นั่นเอง และที่สำคัญ คือ เป็นการจัดการศึกษาตามความมุ่งหมายและหลักการ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การสืบสานทางวัฒนธรรม (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4) เป็นการจัดการศึกษาโดยให้สังคมมีส่วนร่วม อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 8) และเป็นการเตรียมคนให้มีความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การศึกษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม การศึกษาจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรม มีภาษาเป็นสื่อกลาง หล่อหลอมให้เกิดความรู้ความเข้าใจ

การศึกษา เป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาทางกาย วาจา ใจ ให้เติบโตขึ้นในหนทางแห่งพัฒนาการ จัดการศึกษาให้เป็นผู้มีการศึกษา (educated) มีองค์ความรู้

(knowledge) มีทักษะ (skill) ศักยภาพ มีพฤติกรรมที่แสดงคุณลักษณะที่เป็นที่ยอมรับ มีการสอน รายวิชา การฝึกฝนพัฒนาตนเป็นผู้ใหญ่เข้มแข็ง รับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สร้างมโนทัศน์ (concept) ในศาสตร์วิชาชีพ มีตำราวิชาการ การเรียนรู้ที่มีระบบ สร้างค่านิยม ความเชื่อใน กระบวนการวิชาการที่ค้นพบพิสูจน์ไว้แล้ว เตรียมคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าให้เรียนรู้และสืบทอดศิลปวิทยาการ

เมื่อวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของสังคม พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนบ้านหมู่มั่น ก็มีความ หมายถึง การศึกษาชีวิตสัมพันธ์กับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ในฐานะที่เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) ถ่ายทอดมโนทัศน์ในเนื้อหาสาระของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญคุณค่า ของพิธีกรรม คติความเชื่อตามแบบแผนชุมชนท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนาและจริยธรรม ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน และความรู้เฉพาะในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแต่ละประเภท จากภูมิปัญญาบรรพบุรุษมิให้สูญหายขาดตอน ใช้ ประสพการณ์ตรงในการสั่งสอนอบรม รวมทั้งเรียนรู้แบบธรรมชาติจากครอบครัว ชุมชนและสังคม

ข้อมูลสนับสนุนจากชุมชน เกี่ยวกับการเอาอย่าง เรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน และสังคม อาทิ

“..ชาวบ้านเขาก็สอนลูกหลานต่อๆ กันไปนะครับว่า ลูกบ้านนี้ หลานบ้านนั้น ได้ดิบได้ดี เรียนหนังสือเก่ง จนได้เป็นใหญ่เป็นโต เพราะเขาขยัน โตขึ้นต้อง ให้ได้อย่างเขานะลูกนะ ก็มี ...แม้บางคนก็สอนลูกว่า พอลุงเพื่อนเฮ็ดโตอย่าง ให้เบ่งในสิ่งที่มันดีๆ ลูกหลานกะเขียนแบบเอาเด้อ มันดีกว่าความครูสอน ฟันตัวนี้.. อย่างนี้ก็มีเยอะครับ จนพวกเราพร้อมกับชาวบ้านจัดพิธีสู่ขวัญ แล้วก็ ให้รางวัลบุคคลดีเด่นของชุมชน พ่อดีเด่น แม่ดีเด่น ทุกๆ ปี เลยนะครับ จะ ได้ให้ชาวบ้านโดยเฉพาะรุ่นลูกหลานเห็นแบบอย่างที่ดี...”

(สุพิชาติ เวียงธรรม,สัมภาษณ์,26 พฤษภาคม 2543)

ตัวอย่างการเรียนรู้ที่ ใช้คติความเชื่อตามแบบแผนชุมชนท้องถิ่น มายึดเป็นแบบ เช่น ความเชื่อเรื่องการบวช เมื่อถึงวัยอันสมควรเป็นเณร เป็นพระในพุทธศาสนา

“..แม่นฟ้าร้องแม่อีกอดไว้ในอก หลับแล้วเอาใส่อู่ ถ้าตื่นแล้วให้กินนม

ถ้าโตแล้วให้ไปบวชเป็นเณรให้ไปเรียนเอาปัญญา สีสาคูณ"

(สมาน ชินเพ็ง, 7 ธันวาคม 2543)

ชาวบ้านหม่ม นิยมให้บวชเป็นเณรก่อนจึงบวชเป็นพระเมื่อถึงควรบวชเป็นพระคืออายุ 20 ปี ขึ้นไป ตัวอย่างการเรียนรู้เฉพาะในช่วงหนึ่งของชีวิต เช่น การพรรณนาถึงคุณมารดาที่มีปรากฏในบทสวดชวัญแม่ออกกรรม สู้ขวัญเด็กน้อย ดังนี้

"ศรี ศรี เจ้ามาเกิดในท้องแม่เมื่อครบ 9 เดือนแม่เจ้าก็จ่ม (บ่น) ว่าเจ็บท้อง มีพวกพี่น้องญาติทั้งหลายมาช่วยดี แม่เจ้าเจ็บท้องหลายแม่เจ้านอนอยู่ แม่เจ้าบ่เป็นอันหลับอันนอนคือใจสิดขาดแล้ว จึงได้ประสูติลูกแก้วออกมา"

(ประยูร ดาราก้านตรง, 7 ธันวาคม 2543)

เป็นการสู้ขวัญเมื่อคลอดแล้ว แม่อยู่ไฟครบ ก็สู้ขวัญ เป็นการพรรณนาความทุกข์ของแม่ขณะตั้งครรภ์ แท้จริงเด็กไม่รู้เรื่องอะไร แต่เป็นการสอบคนรอบข้างที่อยู่ในพิธีกรรมสู้ขวัญ การเรียนรู้ในเรื่องความเชื่อทางศาสนา อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับอนิจจัง คือ สังขารหรือสิ่งต่าง ๆ ไม่เที่ยงแท้ทั้งสิ้น เช่น ในการสอนนาคว่า

"ต่อไปนี้เจ้าจะได้พรากจากบ้าน จะได้ลาพ่อแม่ไปบวช...เจ้าคิดเห็นสังขารอันไม่เที่ยง ตัดไมขาด"

(กลม ประกอบแสง, 7 ธันวาคม 2543)

เป็นการสอนนาคให้ทำใจสบาย โดยตัดความสัมพันธ์จากบ้าน พยายามให้เห็นว่าสังขารรูปร่างและสิ่งต่าง ๆ ย่อมมีการล้มสลายหายไป ไม่มีอะไรเป็นสิ่งที่ยั่งยืนตลอดไปได้เลย ทั้งนี้เพื่อให้ นาคใจสงบ และเข้าบวชในพุทธศาสนา เป็นต้น

ดังนี้แล้ว เมื่อ วัฒนธรรมเป็นภาวะที่เจริญงอกงามซึ่งปรากฏในวิถีชีวิตของมนุษย์ พิธีกรรมบายศรีสู้ขวัญของชุมชนบ้านหม่มจึงมิใช่สิ่งที่ผิดปกติ และแปลกแยกออกจากวิถีชีวิตมนุษย์เลย

พิธีกรรมจึงเป็น การศึกษาที่พัฒนาวิถีดำเนินชีวิต (สุขภาวะ) พัฒนา วิถีดำเนินชีวิตที่ดี (คุณภาวะ) และวิถีดำเนินชีวิตที่มีแก่นสารหลักการ (อิสริภาวะ) ของคนในชุมชน

ดังนั้น การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน จึงเป็นเสมือนเกลียวเชือก 3 เกลียว เกี่ยวพันประสานกันสนิท โดยที่วัฒนธรรมเป็น way of life ศาสนาเป็น ways of good life และการศึกษาเป็น way of life development (สุมน อมรวิวัฒน์, 2536)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อวัฒนธรรมเป็นเป้าหมายของการศึกษา พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญก็เช่นเดียวกัน เพราะพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญก็ให้พัฒนาคนในชุมชน ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของชาติ แก่นสาร สารของพิธีกรรมก็คือเป็นแกนหลักของพื้นฐานการศึกษา และมนุษยศาสตร์เป็นทิศทางในการขัดเกลาทางสังคมในฐานะที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม การศึกษาไทยที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมท้องถิ่น ถือเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ได้สัดส่วนสมดุลกับวิถีชีวิตครอบครัว วัฒนธรรมประเพณีการสั่งสอน อบรม ตามหลักพุทธศาสนา ถือเป็น รากฐานสำคัญของการศึกษาเพราะการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและสร้างภูมิปัญญาให้แก่วัฒนธรรม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มิใช่เฉพาะผู้มีอาชีพครูเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการสั่งสม แลกเปลี่ยนกันเป็นระยะเวลายาวนาน จนเกิดการพัฒนาที่ผสมกลมกลืน สมดุลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษยชาติสืบไป

การถ่ายทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนบ้านหมู่มั่น เรียนรู้จากความรู้ของวงศ์ตระกูลสืบสานกันเป็นสังคม เพราะความมีใจรักที่อยากจะเรียนรู้ สร้างสรรค์ เอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นมรดกอันเกิดจากอัจฉริยภาพ และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ความรู้ที่เรียนรู้สืบทอดกันมา สานต่อความคิดขึ้นได้เอง เกิดเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ กระบวนการถ่ายทอดพิธีกรรมดูได้จากแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการถ่ายทอด

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาับวัฒนธรรม ซึ่งหมายความว่าถึงพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวชุมชน จึงมีทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเนื้อหาของพิธีกรรม คือ การพัฒนา และโดยเป้าหมายและวิธีการ การพัฒนา คือ การพัฒนาพิธีกรรม อันเป็นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสร้าง

ทรัพยากรบุคคล ที่สั่งสมและฝึกฝนให้เกิดภูมิปัญญาของชาติต่อเนื่องกันไปในวิถีของสังคม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2540 : 22)

การศึกษา เป็นกระบวนการทางสังคมกระบวนการหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม อย่างยิ่งการศึกษาเป็นกระบวนการที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ในด้านที่เกี่ยวกับ ทัศนคติกฎเกณฑ์ของสังคม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ รวมทั้งพฤติกรรมทุกรูปแบบของมนุษย์ซึ่งสิ่งที่การศึกษาสามารถถ่ายทอดนี้ ก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่ผู้เยาว์ เพื่อให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข

การพัฒนาด้วยวัฒนธรรม ในที่นี้ คือพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน หรือการใช้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในการพัฒนา หมายถึง การนำเอาประสบการณ์ ความชัดเจน ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมสืบต่อกันไว้ในชุมชน ของตนออกมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผชิญ ต้อนรับ ปรับ ดัด แปลง และสร้างสรรค์ จัดทำสิ่งใหม่ ๆ ให้เข้ากัน และบังเกิดคุณค่าอันวอยประโยชน์แก่ชีวิตและชุมชน

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวบ้านนิยมกระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน การสู่ขวัญของชาวอีสานได้รับอิทธิพลมาจากพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าเมื่อได้จัดพิธีนี้แล้วจะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตเป็นกำลังใจให้คนประกอบคุณงามความดีและก่อให้เกิดความสุข ความเจริญในชีวิต ทั้งยังแสดงถึงวัฒนธรรมของคนในระยะเวลาหนึ่งๆ วิถีการดำเนินชีวิตทุกอย่างและทุกขั้นตอนของชาวอีสาน จะมีการสู่ขวัญควบคู่ไปด้วยเสมอ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวอีสาน เกิดจากความเชื่อของชาวอีสาน เรื่องจิตวิญญาณ หรือ เรื่องขวัญ ที่มีอยู่ประจำในร่างกาย คน สัตว์ และแม้กระทั่งสิ่งของ ซึ่งจะเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ การจัดพิธีสู่ขวัญ จัดทำขึ้นเพื่อให้ขวัญ มาอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อเป็นการเสริมสร้างพลังใจ ความเข้มแข็ง เกิดความเป็นสิริมงคลให้กับผู้ที่เหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่ดี และไม่ดีมา จึงจัดให้มีการสู่ขวัญ หรือสวด ขวัญขึ้น ชุมชนอีสานเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอยู่มาก และพิธีกรรมเหล่านั้นมีลักษณะเป็นพิธีกรรมชุมชน หรือพิธีกรรมของหมู่คณะ เพราะพิธีกรรมเป็นตัวสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คณะ เป็นที่รวมของสมาชิกในชุมชน เป็นสิ่งที่ใช้บอกเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิถีคิดของชุมชน เป็นความซาบซึ้งลาดของคนในชุมชน จากข้อมูลสนับสนุนจากการศึกษา เช่น

ระบบความคิดใน การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านส่วนใหญ่ จะใช้วัสดุที่มีอยู่ตามแหล่งธรรมชาติใกล้หมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่และภูเขา และหญ้าคาตามป่า เป็นต้น ชาวบ้านจะดัดแปลงเป็น ส่วนประกอบต่าง ๆ ตามฐานะของผู้อยู่อาศัย รูปทรงของที่อยู่อาศัยที่ปรากฏในบทสุชวัญ บ้าน โดยทั่วไปจะเป็นบ้านที่มีใต้ถุนสูงใช้เป็นคอกสัตว์ ฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่สานหรือไม้กระดาน หลังคาจะมุงด้วยแฝก และพื้นบ้านทำด้วยไม้กระดาน ระบบการคิดดังกล่าวแทรกอยู่โดยทั่วไป ดังคำสุชวัญ คนธรรมดาคนหนึ่ง หมอสูดกล่าวว่า

“ให้เจ้ามาอยู่เหือนพื้นแป้น(บ้านพื้นเป็นไม้กระดาน) หญ้าแฝกมุงหนา มาอยู่
เหือนพื้นเป็นหญ้าหลังคามุงถั่ว...”

(ทองพูน กระवालไพร, 15 สิงหาคม 2543)

และในบทสุชวัญคนธรรมดาเช่นเดียวกันได้กล่าวถึง ระบบการคิดของชาวบ้านที่กล่าวถึง ประโยชน์ของใต้ถุนบ้าน ซึ่งใช้เลี้ยงควายและวัวได้ว่า

“กุ่มให้เจ้ากุ่มทั้งพี่น้องพวกหมู่มาโฮม กุ่มให้เจ้ากุ่มทั้งวัวควายอันอยู่ใต้ตะลาง...”

(ทองพูน กระवालไพร, 15 สิงหาคม 2543)

หมายถึง ให้บ้านสามารถคุ้มครอง ดูแล ไม่เฉพาะแต่เจ้าบ้านเท่านั้น ญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน หรือ มาจากแดนไกล ก็ให้คุ้มครองเขาเหล่านั้นเช่นกัน นอกจากนั้น “ใต้ตะลาง” หมายถึง ใต้ถุนบ้านก็ให้ คุ้มครอง ดูแลวัวควายด้วย เป็นประโยชน์ของบ้านที่สามารถใช้พื้นที่ที่มีอยู่ได้คุ้มค่า

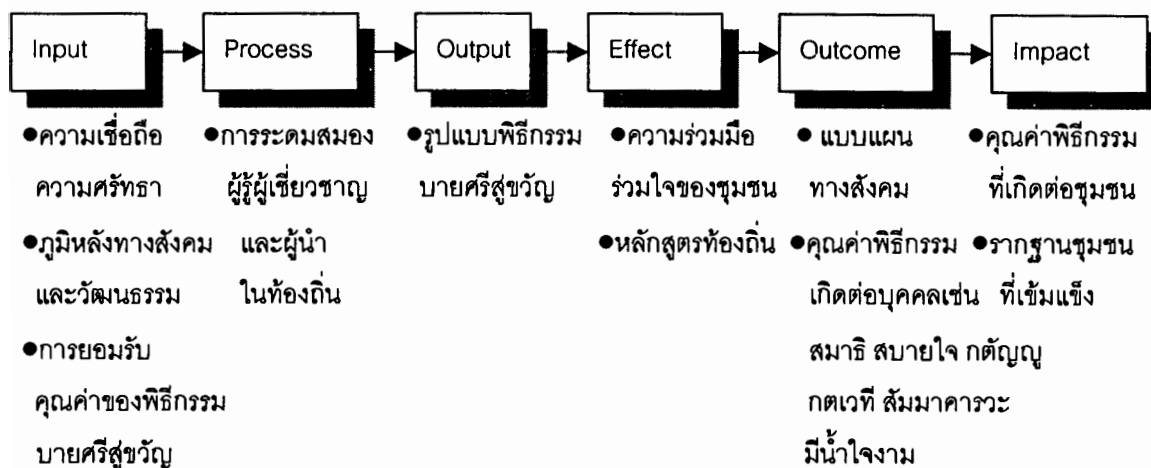
ระบบความคิด เป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน การคิดที่เป็นระบบ ก่อให้เกิดการสืบทอดสถานภาพดั้งเดิมที่มีมาแต่อดีต ส่วนการคิดที่มีความแตกต่างออกไปจากกระแสหลัก เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง มีการเลือกรับและปรับใช้ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญประเภทใดไม่เหมาะสมกับสภาพชุมชน สภาพสังคมปัจจุบัน ก็มีการปรับเปลี่ยนไป เมื่อการคิดกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต และเมื่อการคิดที่แตกต่างออกไปนั้น ยกย่องคุณค่าขึ้นกลายเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของวิถีการดำเนินชีวิตทางสังคม เช่น การเอาความเชื่อทางพุทธศาสนา เข้ามาสอดแทรกในเนื้อหาพิธีกรรม เอาความเปรียบเทียบในเครื่องสังเวทที่เป็นองค์ประกอบของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมาย และเกี่ยวพันกับปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เมื่อนั้น “วัฒนธรรมการคิด” ก็เกิดขึ้น วัฒนธรรมการคิดมีอยู่อย่างอิสระ เกิดจากความ

สมัครใจของผู้คิด และผู้ต้องการป้อนความคิด ก็ต้องอาศัยความเต็มใจและอาศัยการหวานล่อม ชักจูง มากกว่าการจัดตั้ง

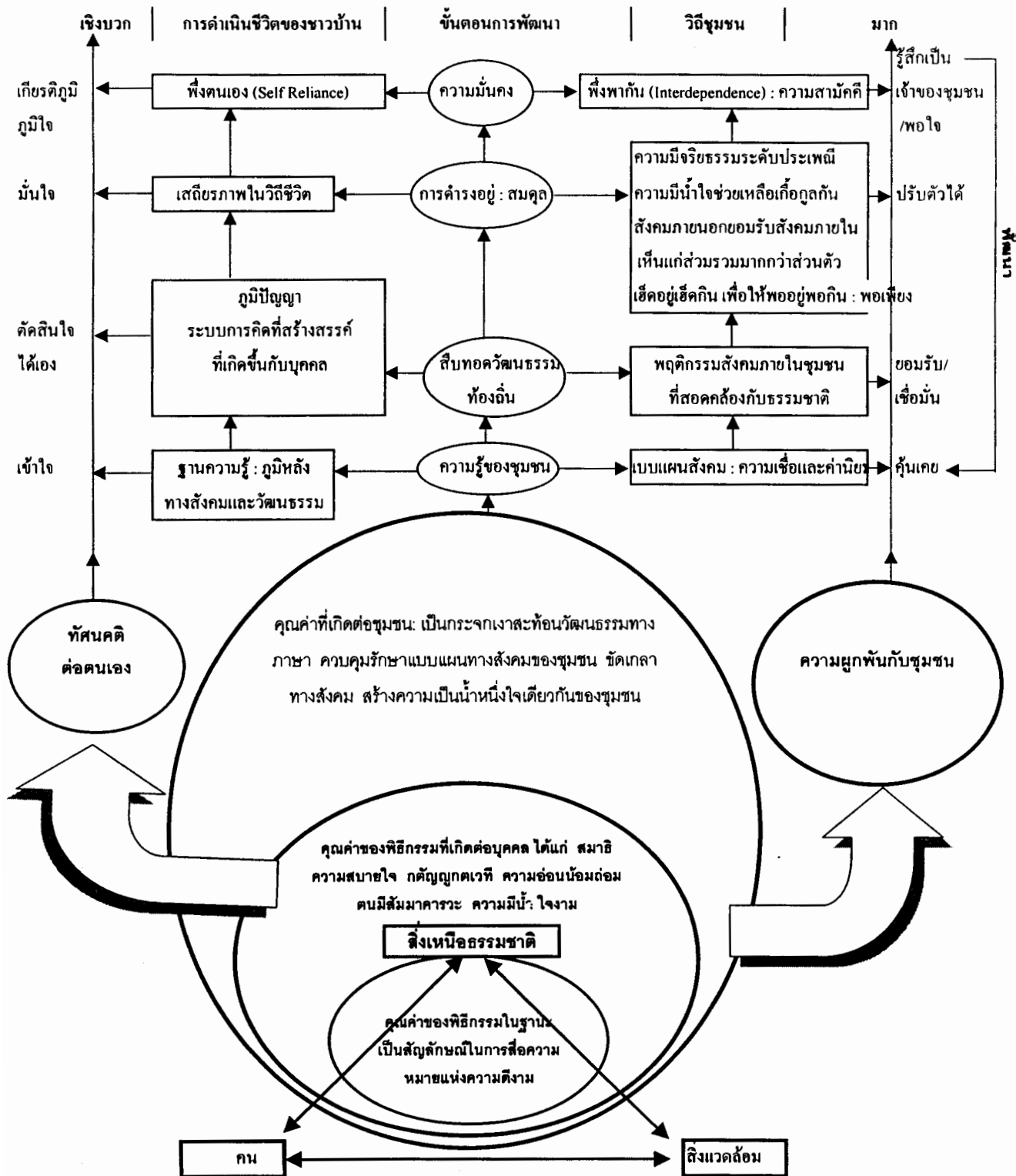
สอดคล้องกับ วัฒนธรรมการคิด ตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่กล่าวถึง วัฒนธรรมการคิด เป็นส่วนสำคัญของ วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุน เพราะทักษะการคิดคือปัจจัยการผลิตทางวัฒนธรรม ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพของวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นทุนและต่อผลผลิตทางวัฒนธรรม ทักษะการคิด จึงเป็นปัจจัยเพิ่ม productivity ของสาระ เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนจะเกี่ยวพันกับวิธีคิด และทักษะการคิดอย่างแยกไม่ออก สังคมที่คนคิดเป็น คิดเก่ง คิดชอบ จะเป็นผู้นำทางความคิด ในทางตรงข้าม สังคมที่คนคิดไม่เป็น คิดไม่เก่ง คิดไม่ชอบ ก็จะเป็นผู้ตามทางความคิด

วัฒนธรรมไทยกำลัง เผชิญกับความท้าทายทั้งจาก กระแสโลกาภิวัตน์ และการรุกรทางวัฒนธรรมจากชาติที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและที่เป็นเจ้าของบริษัทข้ามชาติ เมื่อวัฒนธรรมคือทุนประเภทหนึ่ง ทุนนี้จะเพิ่มหรือ ลดก็ได้ ซึ่งการเพิ่มทุน โดยมีรายจ่ายทางวัฒนธรรมอาจคิดเป็นตัวเงินได้ยาก แต่วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนนี้เอง ที่ทุนเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาได้ นำการผลิตสินค้าและบริการเข้าไปหาส่วนผสมที่เป็นวัฒนธรรม หรือนำบางส่วนของวัฒนธรรมเข้าไปแฝงไว้สินค้าและบริการก็ทำได้ ไม่เพียงมุมมองในทางเศรษฐกิจเท่านั้น มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้คือ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมอื่นๆและ พฤติกรรมและสิ่งที่คนในชุมชน สังคมผลิตขึ้น สร้างขึ้น เป็นสิ่งหรือพฤติกรรมซึ่งต้องการเรียนรู้จากกันและกัน เป็นของเดิมที่มีไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้ มีการร่วมใช้ เพื่อประโยชน์ในอันที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในวิถีชีวิต และในหมู่พวกของตน ทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง ที่มีความสำคัญต่อการสร้างรากฐานทางสังคม

แผนภูมิที่ 6 แสดงการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของชาวชุมชน

แผนภูมิที่ ๗ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาเชิงวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน 2) ศึกษาเชิงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนของชาวบ้าน และ 3) สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษา 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับกระบวนการวัฒนธรรม คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ แนวคิดทัศนคติ ความผูกพันกับชุมชน แนวคิดการพัฒนาด้วยวัฒนธรรม เมื่อได้ข้อมูลดังกล่าวแล้วจึงสรุปเป็นแนวคิด เพื่อใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูลสนามได้ประเด็น 3 แนวคิด คือ แนวคิดวัฒนธรรมคือทุน แนวคิดคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และ แนวคิดทัศนคติและความผูกพันกับชุมชน ขั้นตอนที่ 2 เป็นการศึกษาข้อมูลสนาม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บข้อมูลในชุมชน บ้านหมู่น ตำบลหมู่น กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด 4 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 2 8 และ 9 ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม ด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกและตรวจสอบข้อมูลสนามตลอดระยะเวลาที่อยู่ภาคสนาม และตรวจสอบครั้งสุดท้ายด้วยการสนทนากลุ่ม นำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการจัดกลุ่มข้อมูลและจำแนกประเภทข้อมูล เพื่อศึกษาหาคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในชุมชน และหาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลในการทำงานขั้นที่ 3 คือ การสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน เสนอผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบให้คำแนะนำเพื่อให้รูปแบบมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และในขั้นตอนที่ 4 ได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะต่อไป

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่อง การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน สรุปได้เป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน

ตอนที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน

ตอนที่ 3 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น

สรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นผลรวมทางด้านความคิดของชาวชุมชน ซึ่งมีการเรียนรู้เพื่อกระทำให้ถูกต้องตามที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดขึ้น มีการปรับใช้ เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคตามสมัย การเปลี่ยนแปลงบางอย่างอาจใช้เวลาานกว่าจะปรากฏให้เห็นได้ บางอย่างไม่มีปรากฏให้เห็นอีกต่อไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่ปรากฏอยู่คู่กับชุมชน คือ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ โดยคุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเอง คือ คุณค่าในเชิงการเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายแห่งความดีงาม ที่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับคนและชุมชน โดย องค์ประกอบของพิธีกรรมอันได้แก่ ผู้นำพิธี ผู้ร่วมพิธีกรรม วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวย เนื้อหาในบทสู่ขวัญ เวลาและสถานที่ ล้วนแล้วแต่เป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายแห่งความดีความงาม สิ่งอันพึงประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนแทบทั้งสิ้น และโดยเนื้อหาสาระของพิธีกรรมที่เป็น สาระร่วม คือไม่ว่าพิธีกรรมจะมีรูปแบบอย่างไร พิธีกรรมก็ยังให้คุณค่าสาระเหมือนกันทุกประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ สาระร่วม ที่พบจากการวิเคราะห์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ปรากฏในชุมชนบ้านหมู้นทั้งหมด มีคุณค่าที่เกิดต่อบุคคล อันได้แก่ ความเชื่อและความศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องขวัญที่มีอยู่ประจำองค์กายของคน นอกจากนี้ยังมีในสัตว์ และสิ่งของที่มีคุณกับคน และความเชื่อความศรัทธาเรื่องอื่นๆ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องมงคลและอัปมงคล ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องอำนาจคุณพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องบุญกรรม และความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์ สมบัติ การให้กำลังใจ หรือ การบำรุงขวัญ เพื่อให้เกิดความสบายใจ เห็นคุณค่าของ คน สัตว์ และสิ่งของที่มีบุญคุณกับตนและชุมชน เกิด ความกตัญญูต่อบทว่า ความ

อ่อนนุ่มก่อนตน มีสัมมาคารวะ มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจงดงาม เป็นผลให้เกิดความสามัคคี ในการสร้างพลังขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนต่อไป และเมื่อรูปแบบของพิธีกรรมเปลี่ยนไปตามประเภทของการสู่ขวัญก็จะมีผลกระทบต่องานเกิดเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับประเภท และสภาพการณ์นั้นๆ เป็นสาระที่เฉพาะเจาะจงในแต่ละประเภทของการสู่ขวัญ เป็นความรู้ที่ประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และรูปแบบของการสู่ขวัญ เช่น ความรู้เรื่องการเกิด การคลอด การบวช การครองเรือน การสร้างบ้าน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยวิธีการรักษาแบบชาวบ้าน และการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพหลักของชุมชนไทย ก่อให้เกิดคุณค่าต่อชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระบอกเสียงสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษาและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

ตอนที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และ ความผูกพันกับชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน พบว่า ชาวบ้านหมู่มั่นมีความรู้สึกต่อสภาพของตนจากสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์การสืบทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ที่แสดงถึงภูมิปัญญาหมอสูดที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ชุมชนรู้สึกว่าตนเองมีบรรพบุรุษที่มีความสามารถได้รับการยกย่องจากสังคมภายนอก เมื่อตนสามารถทำได้ เป็นผู้สื่อสาร เป็นตัวแทนของชาวบ้าน ได้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้เป็นพหูสูตรและได้รับเชิญให้เป็นผู้นำพิธีกรรมอยู่เสมอ บางครั้งบางคนก็ได้รับเชิญเป็นวิทยากรบ่อยครั้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจ มีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างหมอสูดที่มีประสบการณ์สูงและหมอสูดใหม่ๆ รุ่นหลังๆ ซึ่งมีการช่วยเหลือกันตลอดเวลาและเป็นการถ่ายทอดและการเรียนรู้โดยพิธีกรรมไปพร้อมๆ กัน หมอสูดจึงได้รับการยกย่องเป็นผู้นำชุมชนตามธรรมชาติที่มีสถานภาพดี ก่อให้เกิดความพอใจในสถานภาพหมอสูด แต่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพปัจจุบันทั้งภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมมีผลกระทบ จึงไม่เกิดลักษณะเด่นทางความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงบทสู่ขวัญให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบันมากนัก มีบ้างแต่ไม่มาก ทำให้บางครั้งมีความรู้สึกที่สถานภาพหมอสูด ไม่มีลักษณะเด่นพิเศษจริงๆ เท่าใดนัก ดังที่หมอสูดเล่าว่า "จะมีว่าศักดิ์ศรีก็มี ไม่มีก็ไม่ มี หมอสูดทุกคนทำได้เหมือนกันหมด"

กล่าวได้ว่า คุณค่าทางวัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่มีเอกลักษณ์สามารถสืบทอดมาถึงปัจจุบันจะส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกถึงสถานภาพตนว่าเป็นผู้มีวัฒนธรรมมีความสามารถในการดำรงรักษาไว้ได้ สร้างความภูมิใจให้แก่ตนเอง แต่ถ้ารูปแบบพิธีกรรมเปลี่ยนไปเปลี่ยนแปลงไปจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษเป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่ได้แสดงเอกลักษณ์ของตน จะส่งผลถึงความภูมิใจลดลง

ชุมชนบ้านหมู้นั้นรู้สึกว่าคุณค่าเพราะอยู่ในชุมชนที่มีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาแต่โบราณกาล ชุมชนมีความเชื่อว่าหมอสุดโบราณมีความสามารถมีบุคลิกภาพที่ดี เป็นผู้นำ เป็นที่เชื่อถือ ศรัทธาของชาวบ้าน การมีคุณค่าของตนจึงเกิดความสามารถในการเลียนแบบ ยึดถือเป็นแบบอย่าง สืบทอดโดยเรียนรู้จากพฤติกรรมของคนโบราณ และควบคุมจิตใจให้สงบได้ตามแบบอย่างผู้นำพิธีกรรมสมัยเก่าก่อน อีกทั้งการที่ตนเองได้คิดอย่างอิสระทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรี ส่วนชุมชนอื่น ๆ มีความรู้สึกแตกต่างกันกล่าวคือ หมอสุดปัจจุบันไม่รู้สึกว่าประวัติศาสตร์มีคุณค่าต่อตนเอง เพราะพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นของพื้นบ้านธรรมดาไม่มีเอกลักษณ์ที่เด่นเป็นพิเศษ จึงรู้สึกว่าเป็นเพียงพิธีกรรมธรรมดาๆ และรู้สึกว่าตนมีคุณค่าเมื่อได้ร่วมพิธีเท่านั้น ในขณะที่ผู้นำพิธีกรรม ที่เป็นผู้ที่สืบทอดมาจากตระกูลที่เป็นผู้นำพิธีกรรม หรือ เฒ่าจ๋า อยู่แล้ว จึงมีความรู้สึกว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นสิ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และทำให้ตนเองมีคุณค่าขึ้น

กล่าวได้ว่าคุณค่าพิธีกรรมด้านประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าชุมชนมีคุณค่า มีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่มีความงามด้านสุนทรียภาพ กล่าวคือ มีความงามทางศิลปะภาษา การเรียงร้อยถ้อยคำ และ จริยธรรมระดับประเพณี ทำให้มีความหมายต่อชาวบ้าน จนเกิดการเลียนแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่เอาจากัน ทำให้รู้สึกว่าตนเองมีค่า เป็นผู้ที่มีจริยธรรมระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคลิกของหมอสุด อีกทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีศักดิ์ศรีมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันถ้าคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญไม่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าเพียงพอทางประวัติศาสตร์ จะทำให้ไม่เกิดความรู้สึกว่าตนมีความภาคภูมิใจ ที่อยู่ในชุมชนนั้น แต่จะรู้สึกว่าตนมีคุณค่า ที่มียานทำ ดำเนินชีวิตไปตามปกติเท่านั้น

ชุมชนบ้านหมู้นั้นมีความรู้สึกภูมิใจชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ทางพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ภูมิใจที่ชุมชนตนมีภูมิปัญญาที่คนอื่น ๆ ยกย่อง และมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนตน จึงรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของชุมชน ส่วนชุมชนอื่น ๆ ผู้นำพิธีกรรมปัจจุบันมีความรู้สึกว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นของธรรมดาในสังคมประเพณี ไม่สำคัญอะไรนักกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะชาวบ้านเหล่านี้ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมอย่างถ่องแท้ ทำไปตามรูปแบบที่ถูกกำหนดมา โดยไม่เข้าใจ

ใจความหมายโดยนัย จึงไม่ค่อยรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน แต่รู้สึกภูมิใจบ้างที่ยังมีพิธีกรรมในชุมชน ส่วนหมอสวดที่สืบทอดทางสายเลือดยังมีความภูมิใจกับบรรพบุรุษ เนื่องจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ นั้นเป็นเอกลักษณ์ชุมชนมาแต่ดั้งเดิม

ความรู้สึกภูมิใจต่อตนเองเป็นผลสืบเนื่องจากบริบทชุมชนที่มีประวัติศาสตร์พิธีกรรม บายศรีสู่ขวัญ คุณค่าพิธีกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้พิธีกรรม ทำให้รู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน และความรู้สึกภูมิใจที่ว่านั้น ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเองเช่นเดียวกัน

ในด้านการแสดงออกตามเกียรติภูมิของตน พบว่าชุมชนบ้านหมู่มั่น มีการดำรงชีวิตตาม แบบอย่างวิถีดั้งเดิม ซึ่งตนเองจินตนาการขึ้นจากสภาพแวดล้อมของตน และยังจินตนาการถึง อารมณ์และจิตใจของผู้นำชุมชน สมัยก่อนๆ เฒ่าจ๋า หรือหมอสวดโบราณว่าเป็นผู้มีสมาธิ จึงเกิด พฤติกรรมปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมในการทำรวงคุณค่าพิธีกรรม จึงมีความพยายาม กำหนดอารมณ์และจิตใจของตนเอง ให้เหมือนบรรพบุรุษ เพื่อจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างมีค่า เช่นในอดีต และรู้สึกต้องการให้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน มีการถ่ายทอดความรู้สู่รุ่นต่อไป ประกอบกับชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วม ทุกครัวเรือนทำหมากเบ็งได้ ทุกครัวเรือนมีต้นกล้วย และองค์ ประกอบในพิธีกรรมคือของพื้นๆ ที่หาได้ง่ายๆ ในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเราก็น่าจะทำได้ น่า จะเข้าใจ น่าจะนำสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในพิธีกรรมมาใช้ นำคุณค่าพิธีกรรมมาเป็นสื่ออบรมสั่งสอนบุตร หลาน พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญจึงเป็นสิ่งมีคุณค่าทางจิตใจที่สร้างแนวปฏิบัติในเชิงจริยธรรมกับชุม ชน การเกิดเกียรติภูมิแห่งตนในบริบทเฉพาะเป็นการวิเคราะห์ตนเองในด้านความรู้ใน ความหมายของพิธีกรรม บุคลิกภาพอุปนิสัย ภาวะทางเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ ในด้านความรู้ใน ความหมายของพิธีกรรมพบว่า ชุมชนบ้านหมู่มั่นรู้สึกพึงพอใจตนเองที่มีความรู้ในคุณค่าพิธี กรรมและนำไปใช้ได้พอควร เนื่องจากยึดถือผู้นำพิธีเป็นแบบอย่างในการทำงานในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังได้มีส่วนร่วมกับผู้อื่น มีการพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เมื่อไปร่วมพิธี กรรม ได้เห็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ดีของผู้นำพิธีจนเป็นที่ยอมรับของสังคม

กล่าวได้ว่าคุณค่าด้านพฤติกรรมทางพิธีกรรมที่ชุมชนมีการเรียนรู้และรับรู้ ให้เกิดความรู้สึก ว่าตนเองมีความรู้ในความหมายของพิธีกรรมและสามารถนำมาปรับใช้ ทำให้สังคมยอมรับความ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้านบุคลิกภาพและอารมณ์ผู้นำพิธีชาวบ้านหมู่มั่นมีบุคลิกภาพ กล้าตัดสินใจ ตระหนักว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งอันพึงทำ เกิดกุศลกับตัว เป็นเกียรติภูมิแห่งตระกูล ด้วย มีความเชื่อมั่น สบายใจ สุขใจ ชาวบ้านที่ร่วมพิธีทั้งที่เป็นผู้รับการบายศรีและผู้ร่วมในฐานะ ญาติหรือเพื่อนบ้าน ก็เกิดความรู้สึกที่ไม่แตกต่าง จึงร่วมกันจัดพิธีขึ้น เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้

รับและผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม ตลอดจนมีความประสงค์ให้ลูกหลานรุ่นหลังๆ ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อไป

ความมีสำนึกร่วมกันในประวัติศาสตร์ของชุมชน เชื่อมมั่นในคุณค่าพิธีกรรมแบบดั้งเดิมและถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งมีการขัดเกลาสังคมตามคตินิยมชุมชนด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนขึ้นอยู่กับสถานภาพความเป็นอยู่ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาของการอยู่อาศัย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมและความเชื่อมโยงทางสังคม กล่าวคือ ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชนส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมต่อชุมชน เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานจะสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เกิดความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มและชุมชนมากกว่าคนที่อยู่อาศัยเป็นระยะเวลาสั้น และผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีความผูกพันกับชุมชนแตกต่างกันด้วย กล่าวคือผู้ที่ได้รับการยกย่องมักเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมมากกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการยกย่อง นอกจากนี้ความเชื่อมโยงทางสังคมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความผูกพันต่อชุมชน ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์กับเครือญาติ เพื่อนบ้าน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ความเชื่อมโยงดังกล่าวมีอิทธิพลสูงต่อความผูกพัน ผู้ที่มีความเชื่อมโยงทางสังคมในระดับสูงจะมีความผูกพันต่อชุมชนในระดับสูงด้วยเช่นกัน ลักษณะความเชื่อมโยงอาจเกิดจากสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านหรือญาติและเข้าร่วมในกิจกรรมกับกลุ่มใดเป็นพิเศษจนเกิดความผูกพันต่อกลุ่ม และส่งผลต่อความผูกพันกับชุมชนด้วย คนที่อาศัยในชุมชนที่มีความรู้สึกต่อกลุ่มในทางบวกจะประเมินชุมชนในทางบวกมากกว่าคนที่มีความรู้สึกต่อกลุ่มในทางลบ อีกทั้งความเชื่อมโยงทางสังคมยังสัมพันธ์กับความเป็นปึกแผ่นของชุมชนในทางบวกคือ ถ้าคนในชุมชนมีความเชื่อมโยงทางสังคมมากและมีส่วนร่วมในกิจกรรมมาก จะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงตามไปด้วย

ตอนที่ 3 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชนและรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านหมู้น ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมท้องถิ่นของอีสานพิธีกรรมหนึ่ง ที่มีฐานะเป็นทุนวัฒนธรรม มีรูปแบบความสัมพันธ์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมชุมชน เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและยั่งยืน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยใช้ระบบคิด หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเชื่อมโยง โดยเมื่อคนในชุมชนเรียนรู้ คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หมายถึง คุณค่าในองค์ประกอบของ

พิธีกรรม อันได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม บทสวดมนต์ วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวย เวลาและสถานที่ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายแห่งความดีงาม คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมบัติ ความสบายใจ ความกตัญญูต่อบุคคล ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ และความมีน้ำใจงาม และคุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระจกเงาสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษาและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนก็จะก่อให้เกิด ความเข้าใจ ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้คนในชุมชนเกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก และเมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคมของชุมชน ก็จะก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับ การปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชน และเกิดความรู้สึกพึงพอใจตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมากยิ่งขึ้น

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานจึงเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชน ใช้เป็น ทุนทางวัฒนธรรม อันหมายถึง รากเหง้าทางวัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญาสั่งสม ที่สามารถนำมาใช้เป็นรากฐานในการพัฒนาวัฒนธรรมและชุมชนได้ โดยใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือใน การสร้างสัมพันธภาพที่ถูกต้อง ที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ และสอดคล้องกัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเอง พร้อมกันกับความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชน ในการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพโดยใช้ระบบความคิด หรือปัญญาของชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยง จิตวิญญาณของชุมชน เกิดเป็นพลังชุมชน เป็นพลังที่สร้างสรรค์ในการพัฒนาต่อไป

วิธีการในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เห็นการใช้พิธีกรรมท้องถิ่นในการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม คือ การจัดกิจกรรมให้แก่ชาวชุมชน โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มเยาวชน โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาในหลักสูตร เพราะพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญปรากฏเป็นกิจกรรมที่มีในชุมชน แต่ในการศึกษาในระบบยังไม่มีปรากฏ การจัดวิชาวัฒนธรรมชุมชน และพิธีบายศรีสู่ขวัญของชุมชนในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นนวัตกรรมที่น่าสนใจ และถือเป็นวิชาพื้นฐานสำหรับเยาวชนที่เรียนในโรงเรียน โดยจัดเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนต่อความเป็นชาติไทยในอนาคต โดยใช้แนวคิดการบูรณาการความรู้ ตามหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งวิชาว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน คือ คุณค่าด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วยคุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คุณค่าที่เกิดต่อบุคคลและคุณ

ค่าต่อชุมชน คติความเชื่อตามแบบแผนชุมชนท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนาและ จริยธรรม ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน และความรู้เฉพาะในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแต่ละประเภท สอดคล้องและสัมพันธ์กับกรอบวิชาในหลักสูตรประถมศึกษา กับเนื้อหาวิชาในกลุ่มวิชา 5 กลุ่ม คือ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์ พิเศษ เป็นการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ของชุมชน นับว่าเป็นแก่นองค์ความรู้ ที่สามารถนำมาสร้างเป็นปรัชญา และกรอบเนื้อหาในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น จัดทำหลักสูตร ท้องถิ่นทั้งในด้านปรัชญาและแนวคิดสำคัญ เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในหลายๆ แนวทางของการ พัฒนาชุมชน โดยใช้พิธีกรรมท้องถิ่นซึ่งเน้นคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในฐานะทุนวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาชุมชนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ความสัมพันธ์ ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการ สร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน และรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่น ในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชน ทำให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรมท้องถิ่นที่อาศัย สิ่งที่เรียกว่า ความเชื่อถือศรัทธาของชาวชุมชนมาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และคนโบราณของไทย ใช้ ปัญญา และความชาญฉลาด สร้างระบบการเรียนรู้โดยอาศัยพิธีกรรมท้องถิ่นอบรม บ่มเพาะ ขัดเกลาจิตใจคนให้เป็นคนดี มีจริยธรรม โดยสร้างความสัมพันธ์ที่สอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับ ความ เชื่อทางศาสนา มาเป็นเครื่องมือในการอบรมคน ความเชื่อถือ ศรัทธา จึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยในสังคมของคนไทยมา ตั้งแต่อดีต สามารถอภิปรายเพื่อให้เห็นแนวทางในการพัฒนาโดยอาศัยมรดกทางวัฒนธรรมที่ กล่าวมาข้างต้น ได้ดังต่อไปนี้

ในบรรดาความเชื่อถือ ศรัทธา ทั้งหลายของคนไทย ความเชื่อเรื่อง ขวัญ เป็นความเชื่อ ที่เก่าแก่ที่สุดความเชื่อหนึ่ง มีความเก่าแก่กว่าความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำ กลุ่มของคนไทย ส่วนใหญ่ ความโบราณของ ขวัญ อาจอธิบายได้ในแง่ของภาษา คือ ภาษาไท ถิ่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษาไทย ในประเทศไทย จีน อินเดีย พม่า เวียดนาม ลาว ฯลฯ ล้วนมีคำ ว่า “ขวัญ” ใช้อยู่ในภาษาเหมือนกันทั้งสิ้น คนไทย เหล่านี้ไม่เคยติดต่อกันนานกว่า 700 ปี (วิไล วรรณ ขนิษฐานันท์, กุมภาพันธุ์ 2531) ดังนั้นการที่มีคำว่าขวัญ ใช้อยู่ในภาษาเหมือนกันแสดงว่า ขวัญ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ ตกทอดมาจากสังคมไทโบราณ เป็นมรดกที่สังคมไทถิ่นต่างๆ ใน

ปัจจุบันได้รับไว้ก่อนที่จะแยกย้ายกันไป และยังคงรักษาไว้ในถิ่นต่างๆ ดังนั้น ถึงแม้บางถิ่นจะไม่เคยติดต่อกันเลยหลังจากแยกย้ายกันไปแล้วก็ยังมีคำว่า ขวัญ ใช้เหมือนกัน

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญจึงเป็นพิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์ และมีคุณค่าในตัวของพิธีกรรมเอง มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานอยู่กับคนไทย ที่ถือ เป็นมรดกทางวัฒนธรรม อันมีคุณค่า และแนวความคิดการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม จากแผนแม่บทวาระแห่งชาติว่าด้วย ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (พ.ศ.2541 – 2550) มียุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน 9 แผนงานหลัก และแผนงานการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม เป็นแผนงานที่ 4 ที่กล่าวถึง การลงทุนทางวัฒนธรรมว่า เป็นการนำระบบคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้างให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและเกิดคุณค่าทางสังคมและจิตใจ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ครอบคลุมบทบาทของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีความเกี่ยวเนื่องกับบริบทของสังคมในด้านต่างๆ ดังนี้

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกล่าวถึงในเชิงเศรษฐกิจ ในด้านการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับชาวชุมชน อาชีพที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากพิธีกรรม คือ การประดิษฐ์ขันหมากเบ็งหรือพานบายศรี ที่ปัจจุบันในสังคมเมืองทั่วไปหาคนที่มีความรู้ในเรื่องนี้ได้้น้อยมาก การประดิษฐ์พานบายศรี หรือ ขันหมากเบ็ง เป็นศิลปหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งที่ต้องอาศัยความชำนาญ ความมีศิลปะความประณีตบรรจง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ในอนาคตต้องมีการศึกษาเล่าเรียนเพื่อเป็นการอนุรักษ์เพราะช่างฝีมือดีส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุซึ่งล้มหายตายจากไปหาลูกหลานสืบทอดต่อได้น้อย เพราะครอบครัวสมัยปัจจุบัน มุ่งเน้นให้ลูกหลานศึกษาเล่าเรียนเพื่อสร้างคนของตนไปรับใช้เทคโนโลยีจนลืมหันมามองสิ่งล้ำค่าในความหมายของ วัฒนธรรมชุมชน ที่ตนมีอยู่อย่างล้นเหลือแต่กลับมองข้ามไป และประโยชน์ต่อเนื้อที่จะเกิดจากการอนุรักษ์ คือ แนวความคิดในการประยุกต์ในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่นรูปแบบและประเภทของพานบายศรีตามประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ตามชนชั้นของผู้ถูกเรียกขวัญ ตามวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น กล้วย ไม้ดอกไม้ประดับต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกล้วย ใช้ได้ทั้งใบ และผล ชาวบ้านอีสานมีความพิถีพิถันในการเลือกใบตองในการนำมาทำ หมากเบ็ง ลักษณะของใบตอง ขนาดชนิดของกล้วย ฯลฯ ตลอดจน ข้าวต้มมัดที่ใช้ประกอบในบายศรี จะต้องใช้กล้วยเต็มผล ไม่ผ่าซีก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็น ระบบคิดของชุมชนที่มุ่งสร้างสรรค์การพัฒนาชุมชน โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่แล้วในชุมชนนั่นเอง

อาชีพ หมอสูด หรือ หมอขวัญ เป็นอาชีพที่น่าสนใจอีกอาชีพหนึ่ง ในอนาคตถ้ามีการพัฒนาอาชีพ หมอสูด ให้เป็นรูปธรรมแล้ว ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในด้านรายได้ของอาชีพหมอสูดจะถือได้ว่าเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ ที่ดีอีกอาชีพหนึ่งเลยทีเดียว แต่ทั้งนี้ผู้นำพิธีกรรมจะต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เป็นที่ยกย่อง เชื่อถือศรัทธาไม่ใช่ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ แต่ในฐานะผู้ประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่างในด้านพฤติกรรมในชุมชน อีกทั้งมีความเพียร ขยัน ศึกษาเล่าเรียนในศาสตร์ของตนให้มีความเชี่ยวชาญและชำนาญอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง อีกทั้งมีความคิดสร้างสรรค์พัฒนาตัวเองอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้หมอสูดหรือหมอขวัญ บางคนจะสืบทอดทางสายเลือด แต่วัตรปฏิบัติจะต้องเป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชนได้ด้วย ชุมชนจึงจะเกิดความศรัทธา เชื่อ เป็นผู้นำพิธีอยู่อย่างสม่ำเสมอมิได้ขาด

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกับความสร้างสรรค์ในเชิงภาษา ซึ่งปรากฏให้เห็นค่อนข้างเด่นชัดในการประกอบพิธีกรรม นอกจากความสามารถเฉพาะตัวของผู้นำพิธีกรรมที่มีเสียงที่มีความไพเราะเมื่อกล่าวบทสู่ขวัญโดยอาศัยการฝึกฝนอย่างวิริยะอุตสาหะเป็นระยะเวลานานแล้ว ความคิดประยุกต์ด้อยคำ รู้จักและเข้าใจที่จะเรียงร้อยด้อยคำให้เห็นภาพพจน์ ให้เข้าถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้ได้รับการสู่ขวัญและผู้ร่วมพิธีเกิดจินตนาการตามอย่างจรรโลงใจ ซาบซึ้งและศรัทธา มีการเน้นคำ ย้ำให้เกิดความตระหนักและเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของ ขวัญ ของคุณงามความดีของสิ่งที่กล่าวถึง ความยากลำบากของบุพการีที่เลี้ยงดูบุตรธิดาโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยด้วยความรัก อาหาร โดยไม่หวังผลใดใดตอบแทน การกล่าวถึงนิทานพื้นบ้านยกตัวอย่างของบุคคล หรือ สัตว์ที่มีเอกลักษณ์เด่นในนิทานพื้นบ้านอีสานมาเป็นแบบอย่าง การสรรหาคำที่มีความหมายที่เหมาะสมกับประเภทของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ การประพันธ์เนื้อหาที่เก็บเอาบริบทแวดล้อมมาอธิบายโดยใช้สัญลักษณ์ในองค์ประกอบของพิธีกรรมอย่างสอดคล้องกลมกลืน บทสู่ขวัญที่เกิดจากการแต่งของคนโบราณที่ค้นออกมาจากความรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ มากมาย อาทิ สถาปัตยกรรม เกษตรกรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ชุมชน ฯลฯ ต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความสามารถในเชิงภาษา ที่นับเป็นทุนวัฒนธรรมที่ บรรพบุรุษไม่ได้ตั้งใจลงทุนเพื่อหวังผลกำไรในเชิงเศรษฐกิจ แต่กลับมีผลกำไรอย่างมหาศาลทางด้านจิตใจ ตกทอดมาสู่รุ่นลูกหลานสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นี่คือนิยามปัญญา ของชาวบ้านที่เป็นความชาญฉลาด โดยอาศัย ความเชื่อถือศรัทธาของคนต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ประสานกันอย่างสนิท กับความเชื่อทางพุทธศาสนา มีแนวปฏิบัติที่มีธรรมะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว ที่เรียกว่า “พุทธกับไสยไปด้วยกัน” มาเป็นอำนาจในการควบคุมทางสังคม ให้ผู้คนปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบแบบแผน จารีตประเพณีที่ดีงาม ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยึดคอง” แล้วถือปฏิบัติสืบต่อมานั่นเอง

ความสำคัญของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่เกิดต่อชุมชนในบางประเด็นที่ได้กล่าวถึง นอกเหนือไปจากคุณค่าของพิธีกรรมที่เป็นผลโดยตรงจากงานวิจัย เป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการเมืองการปกครอง รัฐบาลควรหันกลับมาให้ความสนใจ นำมาหาคำโดย ภาครัฐและภาคเอกชนร่วมกันส่งเสริม สนับสนุน และ ลงทุนทางวัฒนธรรม โดยไม่ควรมุ่งหวังไปในแง่เศรษฐกิจอย่างเดียว เพราะคุณค่าที่กล่าวถึงเปรียบเทียบกับตัวเงินไม่ได้ ภาครัฐโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรใช้ศักยภาพที่มีอยู่ ในเรื่องของ การดูแลสิทธิของประชาชน ที่หมายถึง สิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ดังนี้

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

นอกจากนี้ยังถือเป็นหน้าที่ของชนชาวไทยทุกคน ไม่เพียงรอการช่วยเหลือจากภาครัฐเท่านั้นในการที่จะสืบสานพิธีกรรมท้องถิ่น เอาไว้ ดังปรากฏใน หมวด 4 หน้าที่ของชนชาวไทย ในรัฐธรรมนูญที่มีว่า

มาตรา 61 บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เมื่อมองในแง่ของการศึกษา พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานในชุมชนอีสาน คือ การจัดการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เรียกว่า เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย มีปรากฏในชุมชน ชัดเจน อบรมบ่มเพาะคนในชุมชน แต่การศึกษาในระบบยังไม่ชัดเจนนัก ทางเลือกทางหนึ่งคือ การจัดการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนและพิธีกรรม ในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น ที่นำเสนอเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมชุมชนและพิธีกรรมที่ถือเป็นเครื่องมือให้การศึกษา และชัดเจนทางสังคม ซึ่งถือเป็นอีกลักษณะหนึ่งของการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมถ้าทุกฝ่าย ใส่ใจ และให้ความต่อเนื่องในการดำเนินการ เป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมของชาติ ในการจัดการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ในรัฐธรรมนูญ ที่ว่า

มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวินาชีพรู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

แน่นอนการจัดหลักสูตรท้องถิ่นนี้ จะต้องอาศัยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการศึกษาอบรม โดยเป็นหลักสูตรของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน โดยแท้ ซึ่งจะเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้มากกว่าหน่วยงานในส่วนกลางเข้าไปจัดการศึกษา ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของชุมชน ในการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี และการจัดการศึกษาอบรมของชุมชน ทั้งนี้มีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงถ้าชุมชนตื่นตัวและเห็นความสำคัญ เพราะเรื่องนี้ ได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่มีความว่า

มาตรา 289 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนให้พึ่งตนเองได้ มีจิตใจไทยความรู้สึกลดงกแล้วนอกจากจะเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแล้วยังสอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เน้นความสำคัญของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และการประสานความรู้ระหว่างสังคมภายในและภายนอกด้วยการจัดหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นโดยตรง

การจัดหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว เน้นคนและชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาด้วยการจัดการศึกษาเพื่อทุกคน (education for all) ด้วยการจัดการศึกษาตลอดชีวิต (long – life education) โดยระบุในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ระบุว่า การจัด

การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม และจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต... ต่อเนื่องกับมาตรา 7 ที่ระบุว่า ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับความภูมิใจในความเป็นไทย ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้สากล อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความ ริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ในมาตรา 23 ยังระบุรายละเอียดในการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การ ศึกษา अनระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวน การเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย

ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบ การณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลยั่งยืน

ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลป วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ ภูมิ ปัญญา

ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ทั้งนี้มาตรา 24 ได้กล่าวถึงรายละเอียดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเนื้อหาสาระกิจกรรม ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น เกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และผสมผสานความรู้ด้านต่างๆ ได้อย่างสมดุล ปลูกฝัง คุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อีกทั้งประสานความร่วมมือกับบุคคลใน ชุมชนทุกฝ่าย เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ หน่วยงานที่สามารถร่วมมือ เพื่อจัดการศึกษาดังกล่าวประกอบด้วย กระทรวงศึกษาธิการ เขตการศึกษาจังหวัด การท่องเที่ยว แห่งประเทศไทย กรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วน

ตำบล (อบต.) หน่วยงานเหล่านี้สามารถจัดประชุมว่าด้วยการพัฒนาชุมชนด้วยวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์การศึกษา เพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้ โดยมีรูปแบบความร่วมมือของหน่วยงานในท้องถิ่นที่สอดคล้องกับระบบการศึกษาที่แตกต่างกัน 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งนอกจากความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ผู้มีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อนักเรียนคือ ผู้บริหารการศึกษาและครูผู้สอนที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยที่ครูผู้สอนเข้าใจบทบาทการศึกษาว่าไม่มีใครเป็นพหูสูตร รู้ดีไปหมดทุกอย่างโดยไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ครูจะต้องเป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนการสอน และเอื้ออำนวยให้เกิดบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ สืบค้นและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประสานงานกับชุมชนเชิงวิสาหกิจท้องถิ่น ผู้นำชุมชนมาร่วมจัดกิจกรรมกับครู เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้ดียิ่งขึ้นอันจะนำมาสู่ความร่วมมือและร่วมกันพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 นโยบายการศึกษาและการพัฒนาประเทศควรให้ความสำคัญกับการใช้มิติทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีชุมชนที่มีชนบทนิยมประเพณีวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ การใช้มิติทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงการพัฒนาในด้านอื่นๆ ควบคู่กันไป โดยการบูรณาการความรู้ ทักษะที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน ภาครัฐส่งเสริม เอกชน นักวิชาการ ประชาชน สร้างสรรค์คิดริเริ่มงานพัฒนา โดยรัฐ “เปิดไฟเขียว” เป็นฝ่ายอำนวยความสะดวก โดยคำนึงถึงประโยชน์ของประเทศชาติร่วมกันเป็นหลัก ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ในที่นี้หมายถึง เอาแต่ประโยชน์ของชุมชน สังคมตน โดยไม่คำนึงถึงชุมชนอื่น ดังที่ปรากฏให้เห็นในสภาพสังคมปัจจุบัน เช่น การพัฒนาบางกรณีประโยชน์เกิดแก่ประเทศชาติมากมายแต่ชุมชนเสียประโยชน์ เกิดการปลุกระดม ก่อการประท้วง หรือ ฟ้องร้องกัน ปะทะกัน เป็นต้น การร่วมกันคิดร่วมกันทำ โดยหน่วยงานในระดับนโยบายดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม จะเป็นวิธีการที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องราบรื่น และมีประสิทธิภาพ

1.2 หน่วยงานในระดับนโยบายควรให้ความสำคัญกับการลงทุนทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมชุมชนใดที่มีคุณค่าควรแก่การนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาแต่กำลังจะสูญหาย ก็

หันมาให้ความสำคัญ ตั้งคณะกรรมการ ฟันฟู อนุรักษ์ให้คงอยู่ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมที่เข้มแข็งนั้นๆ เป็นทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมชุมชนที่ดีๆ มากมายค่อยๆ สูญหายไป จะมีก็แต่เฉพาะบางองค์กรที่เห็นความสำคัญเข้าไปอนุรักษ์ แต่ในที่สุดก็ต้องอ่อนแรงลงไปเพราะขาดปัจจัยสนับสนุนจากรัฐ จากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง การกำหนดนโยบายการพัฒนา ในรูปแบบการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม จึงนับเป็นปฏิบัติการเชิงรุกที่ควรค่าแก่การลงทุนดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะเชิงการปฏิบัติ

2.1 การพัฒนาโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา ควรคำนึงว่าชุมชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม รัฐควรเป็นผู้สนับสนุนชุมชนมากกว่าเป็นผู้ควบคุมชุมชน ด้วยการสร้างเครือข่ายการทำงานในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายชุมชนอื่นและตลาดภายนอก ควรจัดตั้งหน่วยงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่จะประสานทุนทางสังคมด้านวัฒนธรรมเข้ากับกระแสสังคมโลก ให้การศึกษาแก่ชุมชนได้เรียนรู้ตนเองและสังคมภายนอก เพื่อปรับวิถีชีวิตของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ควรส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมให้สื่อสารมวลชนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์เผยแพร่คุณค่าวัฒนธรรมให้สังคมไทยและสังคมโลก เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ย้อนกลับสู่ชุมชน

2.2 การศึกษาควรเน้นการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจด้วยการปฏิบัติจริง จัดสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ทุกคนเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง เข้าใจตนเองก่อนแล้วจึงขยายกว้างออกไป เป็นความสัมพันธ์กับผู้อื่น ให้ทุกคนประสบความสำเร็จในชีวิตของตน และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อสังคม มีส่วนร่วมในการทำงานกับผู้อื่นเพื่อจะอยู่ร่วมกัน และเรียนรู้เพื่อชีวิต ด้วยการพัฒนาบุคคลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สติปัญญา สุขทริยภาพ ความรับผิดชอบ มีศีลธรรม มีวิจารณ์ญาณ และมีดุลยพินิจว่า ตนเองควรจะดำเนินการอย่างไรเมื่อต้องเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิต ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่

3. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

3.1 ควรสนับสนุนให้มีงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนา และการศึกษาค้นคว้า วิจัยในเชิงการพัฒนาวัฒนธรรม ให้กว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น

3.2 ควรมีการศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมากำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ให้ท้องถิ่นและชุมชนตระหนักและนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม

3.3 สนับสนุนให้ชุมชนเป็นหน่วยงานในการศึกษาและวิจัยองค์ความรู้ในท้องถิ่นของตนในลักษณะของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยขอรับการสนับสนุนจาก หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบและหน่วยงานอื่นนอกภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรรณิการ์ สัจกุล. เอกสารคำสอนวิชา 411178 วัฒนธรรมไทย. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครู
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537. (เอกสารอัดสำเนา).

การศึกษาไทยยุคโลกาภิวัตน์, โครงการ, การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์สู่ความก้าวหน้าและ
ความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า "ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์".

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ 2 ธนาคารกสิกรไทย, 2539.

กิ่งแก้ว อัดถากร. วรรณกรรมจากบ้านใน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

กุลธนะ ธนาพงศ์ธร, นโยบายของรัฐ: อะไรทำไมและอย่างไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

เกษม บุญศรี. ประเพณีทำบุญเนื่องในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. 2504.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. ประชากรกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2538.

ไกรยุทธ ธีรตยานันท์. แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว, สถาบันไทยศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 2531.

กฤตยา แสงวงเจริญ. การพยาบาลด้านจิตวิญญาณ ใน การพยาบาลพื้นฐาน. คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

กฤตยา แสงวงเจริญ. มิติทางจิตวิญญาณกับการดูแลสุขภาพ : กรณีศึกษาจากหมอผีฟ้าสู่หมอ
พระ. วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 17 (มกราคม - ธันวาคม) :
1 - 6.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. วัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติร่วมกับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, สำนักงาน. เชิดชูเกียรติ
นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว. 2527.

คึกฤทธิ์ พันธุวิไล. บทสุขวิญจากอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. ปริญญานิพนธ์ การศึกษา
มหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. สารนิพนธ์การบริหารงานวัฒนธรรม. 2535.
กรุงเทพมหานคร: 2535 ค.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. กระทรวงศึกษาธิการ. วัฒนธรรมประจำชาติ.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520. เอกสาร
โรเนียวเย็บเล่ม.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6

(พ.ศ.2530-2534) กรุงเทพมหานคร: หจก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2529.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7

(พ.ศ.2535-2539) กรุงเทพมหานคร, 2535.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8

(พ.ศ.2540-2544) กรุงเทพมหานคร, 2539.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) กรุงเทพมหานคร: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, 2530.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) กรุงเทพมหานคร: 2535.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) กรุงเทพมหานคร: 2539.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. การศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนัง

ใหญ่วัดขนอน. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์. 2537.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, มรว. "การศึกษากับการสืบทอดและการเสริมสร้างวัฒนธรรม". วารสาร

วัฒนธรรมไทย. 17(กุมภาพันธ์ 2521): 3-18.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, มรว. พื้นฐานทางวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมศาสตร์, 2524.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, พันตรี ม.ร.ว. ลักษณะไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. การศึกษากับการสืบทอดและการสร้างเสริมวัฒนธรรม.

วัฒนธรรมไทย 17 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2537) : 3-15.

จารุวรรณ ต. สกุล. กระบวนการพยาบาลทางจิตสังคม. กรุงเทพมหานคร, เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,

2530.

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย. วารสารวัฒนธรรมไทย. 2 (กุมภาพันธ์ 2526) 60-67.
- จำรัส นองมาก. การรับรองมาตรฐานคุณภาพโรงเรียนเอกชน : แนวทางพัฒนาเพื่อเสริมบทบาทการแบ่งเบาภาระของรัฐ. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2538.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. ทิศทางวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร, 2539.
- ชวนพิศ อีฐรัตน์. พิธีไหว้ครู : คติความเชื่อและพิธีกรรม. รายงานการวิจัยเสนอมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน ประจำปีพุทธศักราช 2534. (เอกสารอัดสำเนา)
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. การศึกษาตลอดชีวิตกับการพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืน. รายงานการค้นคว้าเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัตินิสิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมและบุตรจำกัด, 2537.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง, รัตนา ตุงคสวัสดิ์ และประภาศรี สีนอำไพ. แนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 7. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง, พัฒนศึกษา : ศาสตร์และแนวคิด, วารสารการศึกษาแห่งชาติ 4 (มิถุนายน - กรกฎาคม 2526) : 60-71.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง, พื้นฐานการศึกษา : หลักการและแนวคิดทางสังคม, กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2534.
- ชาคริต อนันทราวัน. บทสวดัญจังหวัดเลย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2525.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี. ปรัชญาประวัติศาสตร์. ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. 2527.
- ชุดา จิตพิทักษ์. สังคมวิทยาและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, 2528.
- ชุมศรี ชำนาญพูด. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลตามจรรยาบรรณวิชาชีพการพยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกองงานวิทยาลัยพยาบาล สำนักงานปลัดกระทรวงกระทรวงสาธารณสุข. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2536.
- ชอลดา พันธุเสนา. การพยาบาลจิตสังคมในผู้ป่วยวิกฤติตามแบบแผนสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536.

ทิตยา สุวรรณชฎ. วิทยาศาสตร์สังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517.

เดโช สนวนานนท์. การรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทยในด้านศิลปวัฒนธรรมและศาสนา.

วารสารมิตรครู. 31 (ตุลาคม 2520) : 42-43.

ดิน ปรัชญพฤทธิ. การบริหารการพัฒนา : ความหมายเนื้อหาแนวทางและปัญหา,

กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ 3 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. เอกลักษณ์ไทย. หนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพ่อสุน-แม่ปุย แก้วศรี, 2534.

ทัศนีย์ บุญทอง. ทฤษฎีบทบาท : แนวความคิดและการนำไปใช้ในวิชาชีพพยาบาล. วารสาร

พยาบาล. 31(2525) : 93 - 102.

ทัศนีย์ บุญทอง. "มโนคติของจิตวิญญาณในการพยาบาล." ใน การพยาบาลในมิติจิตวิญญาณ,

หน้า 21 - 25 . อรพันธ์ วีระจักร, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2534.

ทัศนีย์ นนทะสร. การพัฒนาพฤติกรรมการช่วยเหลือทางการพยาบาล สำหรับนักศึกษาพยาบาล

ตามแนวทฤษฎีปัญญาทางสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ทัศนีย์ แคมณี และคณะ. หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

เทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. ประมวลพระราชดำรัสและพระราชโองการ

เล่ม 3 ปีพุทธศักราช 2528-2530. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538.

เทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพิธีเปิดปีแห่งการรณรงค์

เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมไทย ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย วันศุกร์ที่ 22 เมษายน พ.ศ.2537. ในแผนแม่บทโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย พ.ศ.2538-2540.

กรุงเทพมหานคร: นิลนาถการพิมพ์, 2537.

เทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. "วัฒนธรรมไทยในกระแสวัฒนธรรมโลก"

วารสารบัณฑิตศึกษา. 1 (กันยายน 2540) : 3—9.

เทียนฉาย กีระนันท์, ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ ในจุลสาร พัฒนศึกษา ฉบับ

พิเศษประจำปีการศึกษา 2539, ปาฐกถา ในโอกาสสัมมนา "พัฒนศึกษาสัมพันธ์" 21 ตุลาคม พ.ศ.2539.

ท่าคำ พันนัทธิ. การไหว้ครู วัฒนธรรมไทย. 20(พฤษภาคม 2524) : 10-12.

ธงชัย สันติวงษ์ และ ชัยยศ สันติวงษ์. พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

ธวัช ปุณโณทก. "ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน". ใน วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544).

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. วรรณคดีไทยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: พิศนาคะ, 2520.

นิรมล หันหาบุญ. การศึกษาคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษาในทศวรรษหน้า ตามทัศนะของผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

นิภา ปวิณเกียรติคุณ. ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์เกี่ยวกับความตายและภาวะใกล้ตายกับทัศนคติต่อการพยาบาลผู้ป่วยใกล้ตายของนักศึกษาพยาบาล ในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพยาบาลศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.

น้อย พงษ์สนิท. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, 2527.

บุญเทียน ทองประสาน. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการสภาพคาทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2531.

บุญเหลือ แพทย์สุวรรณ. วัฒนธรรมกับการวางแผนการศึกษา. มนุษยศาสตร์รวมบทความ. หน้า 131-146. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2528.

เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติง. การวิเคราะห์และการเขียนรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ. สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย. (เอกสารอัดสำเนา)

เบญจมาศ แพทอง. บทยศรี : สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สุวรรณภูมิ. 2540.

ประกาศรี สีนอำไพ. เอกสารคำสอนวิชา 2701302. ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับสังคมด้านศาสนาและจริยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับวัฒนธรรม. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.(เอกสารอัดสำเนา)

ประมวล คิดคินสัน. คติชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, 2521.

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะบุคคล

- ต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2539.
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- ประเวศ วะสี. (บทสัมภาษณ์ โดย ภาวินีย์ เจริญยิ่ง). วิทยากรย 9 (กันยายน 2540) : 15.
- ประเวศ วะสี. สืบสานวัฒนธรรมไทยบนฐานการศึกษาที่แท้. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537.
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาการศึกษาในอนาคต. เอกสารประกอบการประชุมระดมความคิดเรื่อง
แนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต. 15 ธันวาคม 2536. (เอกสารอัดสำเนา).
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดรวม
กัน (ม.ป.ท.) 2537 ก.
- ประศักดิ์ หอมสนิท และคณะ. เอกสารประกอบการเรียนวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.
(เอกสารอัดสำเนา), 2537.
- ประสาร มลากุล ณ อยุธยา. ค่านิยมและความคาดหวังของเยาวชนไทย. รายงานผลการวิจัยทุน
รัชดาภิเษกสมโภช, กุมภาพันธ์ 2523.
- ปราณี วงษ์เทศ. จะทำอย่างไรกับปัญหาวัฒนธรรม. พื้นบ้าน พื้นเมือง. หน้า 339-363.
กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยา, 2525.
- ปริญญา ปราศฐานุพร. การพัฒนาบรรทัดต่อแห่งวัฒนธรรม : ภูมิปัญญาตะวันออก-วิทยา
การตะวันตก. กรุงเทพมหานคร. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ 2539.
- ปริยัติธรรมธาดา, พระยา. โบราณศึกษา. วชิรญาณ. 5 (สิงหาคม-กุมภาพันธ์ 2439) : 2438-
2447.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐกิจสีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- พรจันทร์ สุวรรณชาติ. แนวคิดเกี่ยวกับการพยาบาลในมิติจิตวิญญาณ ใน การพยาบาลในมิติจิต
วิญญาณ. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.
- พรจันทร์ สุวรรณชาติ. แนวคิดเกี่ยวกับการพยาบาลในมิติจิตวิญญาณ ใน การพยาบาลในมิติจิต
วิญญาณ. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" บทบาทของภาคเอกชน : ธนาคารพาณิชย์
ในการบริหารงานด้านวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
2536.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2539 ข.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,
2539 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ข.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ชีวิตที่สมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2537 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ค.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2538 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2537 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 จ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2537 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ชีวิตที่สมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2537 ก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ฉ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ข.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ถึงเวลาพัฒนาเยาวชนกันใหม่. กรุงเทพมหานคร : กรีนพีธ, 2540 ข.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2538 ค.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2540 ค.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2537 ข.

พระธรรมวิสุทธิอาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ความกตัญญู การตอบแทนพระคุณพ่อแม่.

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, (ม.ป.ป.)

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). การควบคุมสัญชาติญาณ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ก.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, 2539 ข.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). ค่านิยมพุทธ. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, 2527.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2527.

พวงรัตน์ ทวีรัตน์. วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2531.

พิรุณ รัตนวนิช. จริยธรรมของครู. วารสารการศึกษาพยาบาล. 6 (2) พฤษภาคม 2538 : 21 - 28.

เพชรน้อย สิงห์ช่างชัย และ วลัยยา คุโรปกรณ์พงษ์. เทคนิคการสร้างและพัฒนาเครื่องมือวิจัยทางการพยาบาล. คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2536.

เพียรดี เปี่ยมมงคล. การพยาบาลจิตเวช. กรุงเทพมหานคร: สุพรการพิมพ์, 2536.

เพ็ญศรี ดูก และคนอื่นๆ. บรรณาธิการ. ชุดไทยศึกษา เล่มที่ 2 วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ฟาริดา อิบราฮิม. ด้วยรักและศรัทธา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามเจริญพานิชย์, 2532.

ฟาริดา อิบราฮิม. "เรื่องของจิตวิญญาณกับการพยาบาล" ใน การพยาบาลในมิติจิตวิญญาณ,

หน้า 16-20. อรพันธ์ วีระฉัตร บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2534.

ฟาริดา อิบราฮิม. สาระแห่งวิชาชีพการพยาบาล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามเจริญพานิชย์, 2535.

ฟาริดา อิบราฮิม. นิเทศวิชาชีพและจริยศาสตร์ทางการพยาบาล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามเจริญพานิชย์, 2536.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

มนัส สุขสาย. การบายศรีสู่ขวัญ. อุบลราชธานี: ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดอุบลราชธานี, (มปท.)

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ลิลิตพาลัย. ธนบุรี: ประเสริฐการพิมพ์, 2511.

โยธิน แสงดี. การสนทนากลุ่ม. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย. 2 (กันยายน-ธันวาคม 2530): 12-37.

โยธิน แสงดี และวีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์. การสนทนากลุ่ม: เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ. (เอกสารอัดสำเนา), 2531.

เยาวลักษณ์ มหาสิทธิวัฒน์ และ ลัดดา แลนสีหา. การช่วยเหลือผู้มีปัญหาทางจิตสังคม ใน การพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต. หน้า 114 - 122. จีวีวรรณ สัตยธรรม บรรณาธิการ.

นนทบุรี: ยุทธรินทร์การพิมพ์, 2539.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (อังกฤษ - ไทย). กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์ การพิมพ์, 2524.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศูนย์กลาง
ทหารราบ, 2517.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพมหานคร:
อักษรเจริญทัศน์, 2525.

วารุณี ไอลาภมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหา
บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

วิเชียร รักการ. วัฒนธรรมและพฤติกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2529.

วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร:
อักษรเจริญทัศน์, 2532.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉะหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย.
กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ ณ พริ้นท์ติ้ง เซนเตอร์, 2533.

ศิริพร ณ ถลาง. ชนชาติไทในนิทาน. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

ศิริพร สุวรรณศรี. ประเพณีการสู่ขวัญของอำเภอเมืองร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. วัฒนธรรมในทางสหธรรม. (ม.ป.ท.) 2506.

ศุภชัย ยาวประภาษ. นโยบายสาธารณะ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2535.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ. จิตวิทยาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 3 นนทบุรี: ชัยศิริการพิมพ์, 2533.

สมทรง รักษาเผ่า และคณะ. กระบวนการดำเนินงานสู่ศึกษา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ
กรณี : การพัฒนาพฤติกรรมผู้บริโภคในชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร:
โครงการสวัสดิการวิชาการ สถาบันพระบรมราชชนก สำนักงานปลัดกระทรวง
สาธารณสุข, 2540.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
2536.

สมยศ นาวิการ. ทฤษฎีองค์การ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2526.

สาโรช บัวศรี. ความหมายของวัฒนธรรม. วัฒนธรรมประจำชาติ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้น
ติ้งกรุ๊ป, 2531.

- ลีปนันท เกตุทัต. การประเมินคุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน. บรรยายในการสัมมนาเรื่อง เครื่องมือใหม่สำหรับกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 21 พฤศจิกายน 2537.
- ลีปนันท เกตุทัต. ความรู้สู่นาคต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ลีปนันท เกตุทัต และคณะ. การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า. เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่องยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2538.
- ลิวลี ศิริไล. จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2527.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานการศึกษา หน่วยที่ 1-10. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2525.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดไทย หน่วยที่ 1-6. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดไทย หน่วยที่ 7-12. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชา 20201 พัฒนศึกษา หน่วยที่ 5-11. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2521.
- สุเทพ การุณย์สัจญกร. บทบาทของการศึกษาในการพัฒนาวัฒนธรรม. วารสารพวงแสง. 5 (สิงหาคม 2526) : 35-39.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
- สุภางค์ จันทรวณิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. โครงการตำราคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กันยายน 2535. (เอกสารอัดสำเนา)
- สุภาพร ดาวดี. ศึกษาความตระหนักในตนเองของพยาบาล และพฤติกรรมการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพยาบาลศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2537.
- สุนทร เมธาวิทยากุล. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2534.
- สุนทร อมรวิวัฒน์. การถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรม ในการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม: กรณีศึกษานั่งใหญ่ วัดชนอน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทการพิมพ์ 2537.

- สุรางค์ ไคว์ตระกูล. จิตวิทยาการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุรางคณา มัณยานนท์. การวิเคราะห์นโยบายมัธยมศึกษาทางการศึกษาเพื่อส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 7 (2535-2539), วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). การศึกษาเรื่องประเพณีไทย และชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร: คลังวิทยา, 2516.
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์. 2512.
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, 2515.
- เสรี พงศ์พิศ. วิวาทะเรื่องสวรรค์หาย. คืนสู่รากเหง้า. หน้า 20-25. กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, 2539.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. สำนักนายกรัฐมนตรี. แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี. 2541.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กระทรวงศึกษาธิการ. ชีวิตไทย ชุด สมบัติตายาย. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ 2, 2538.
- สำนักนายกรัฐมนตรี, ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแนวทางในการรักษา ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พุทธศักราช 2531.
- อนุมานราชธน, พระยา. เชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, 2498.
- อนุมานราชธน, พระยา. เรื่องวัฒนธรรม. วัฒนธรรมประจำชาติ. หน้า 33-36. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531.
- อนุมานราชธน, พระยา. วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, 2515.
- อมรวิทย์ นาคทรรพ. (เรียบเรียง) ความฝันของแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: ตะวันออก, 2537.
- อมรวิทย์ นาคทรรพ. ความจริงของแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: เจ.ฟิล์มโปรเซส, 2541.
- อมรา พงศาพิชญ์. เอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- อวยพร ตันมุษยกุล. การตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณโดยใช้กระบวนการพยาบาล ในการพยาบาลในมิติจิตวิญญาณ. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ประเพณีบายศรีสู่ขวัญในภาคอีสาน. (มปท.), 2519. อัดสำเนา.

อุทัย ดุลยเกษม (บรรณาธิการ). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

อุทัย บุญประเสริฐ. การพัฒนานโยบาย : กรณีศึกษาพัฒนานโยบายพัฒนาการศึกษาของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระยะที่ 5 (2525-2529) : กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. อัดสำเนา.

อุทัย บุญประเสริฐ. การศึกษากับการพัฒนา. เอกสารประกอบการสอนวิชาทฤษฎีทางพัฒนศึกษา. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ภูมิภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. โครงการกิตติเมธี สาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. วิกฤตการณ์ของการพัฒนาและเครื่องมือของการพัฒนา. การบรรยายในการสัมมนา เรื่อง เครื่องมือใหม่สำหรับกระบวนการทัศน์แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 21 พฤศจิกายน 2537.

ภาษาอังกฤษ

Abbott, Walter M., The Document of Vatican II. New York : America Press. 1966.

Anderson, James E., Public Policy-Making; Great Britain : Thomas Nelson and Sons, 1975.

Brooks B. David and Mark E. Kann. "What Makes Character Education Programs Work?." Education Leadership. November 1993.

Burnard, P. "Integrated Self-Awareness Training : A Holistic Model." Nurse Education Today. 6 (October : 1986) : 219 - 222.

Bryk, Anthony S., "Lessons from Catholic High Schools on Renewing Our Educational Institutions.W The Contemporary Catholic School : Context, Identity and Diversity, pp.25-41 edited by T, McLaughlin, J. O'Keefe S.J. and B.O'Keefe. London : The Falmer Press.1996.

Bryant, C. and White, L.G., Managing Development in the Third World. Boulder, Colorado : Westview Press, 1982.

Chumsriphan, Surachai, The Great Role of Jean-Louis Vey, Apostolic Vicar of Siam

- (1875-1909), in the Church History of Thailand during the Reformation Period of King Rama.V, The Great (1868-1910 Dissertatio ad Doctoratum in Facultate Historiae Ecclesiasticae pontificiae Universitatis Gregoriana, Rome, 1990.
- Carson, V.B. Spiritual Dimensions of Nursing Practice. Philadelphia : W.B. Saunders Company, 1989.
- Colliton, M.A. The spiritual dimension of nursing. In I.L.Beland & J.Y. passos (Eds.), Clinical nursing (4 th ed., pp. 492 - 501). New York : Macmillan Publishing, 1981.
- Dorson, Richard M. ed. Folklore and Folklife:An Introduction. Chicogo:University of Chicago Press,1972.
- Dundes, Alan. Four function of Folklore, The Study of Folklore. Englewood Cliffs,New Jersey: Prentice-Hall,1965.
- Durkheim, Emile. The Divition of Labor in Society. New York: Free Press,1964.
- Dye. Thomas R., Policy Analysis. The University of Alabama Press,1978.
- Easton David. The Political System : An Inquiry into the State of Political Science, New York : Alfred A.Knoft, 1953.
- Eyestone Robert. Ed.,Public Policy Formation. London. England : Jaii Press, 1984.
- George F. Kneller, Educational Anthropology : An introduction. New York: John Weley & Sons,1965,p.12.
- Harris, Marvin. Culture, People, Nature. New York: Happer & Row Publisher, 1985.
- Hungelmann, JA., Kenkel - Rossi E. Klassen, L. Stollenwerk, RM.(JAREL.). Development of the JAREL. Spiritual Well-Being Scale. In R.M. Carroll - Johnson (Ed.),Classifications of Nursing Diagnoses : Proceedings of the eighth Conference. North American Nursing Diagnosis Association. J.B. Lippincott Company, Philadelphia, 1987 : 393 - 398.
- Kasada, John D. and Janowitz, Morris. Community attachment in mass society. American Sociological review. 39 (June) 1974 : 328 – 329.
- Keeves, John P. Educational Research, Methodology, and Meansurement : An International handbook. New York : Pergamon Press, 1988.
- Kirkham, Sandi. How to Find Information in the Humanisties. London : Library Association Publishing Limited, 1989.

Kuhn Donald J. and L. Sofield. The Collaborative Leader. Indiana : Ave Maria Press, 1995.

Lasswell, Harold D. and Kaplan Abraham., Power and Society : A framework to Political Inquire. New Hoven : Yale University Press, 1950.

Pye, Lucien W., and Verba, Sidney (eds.) Political Culture and Political Development. Princeton : Princeton University Press, 1965.

ภาคผนวก

**เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก**

ชื่อ – สกุลอายุ.....ปี การศึกษา.....หมายเลขรหัส.....
 ครั้งที่.....วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....สถานที่.....
บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์.....สภาพแวดล้อม.....
ปฏิกิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์.....
บันทึกพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่สังเกตได้ขณะสัมภาษณ์.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์เจาะลึกและสนทนากลุ่ม

1. การประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีความเป็นมาอย่างไร
2. คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีอะไรบ้าง อย่างไร
3. พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญปัจจุบันเป็นอย่างไร
4. ทำไมต้องประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
5. มีการเรียนรู้และถ่ายทอดอย่างไร
6. มีความรู้สึกอย่างไรบ้างต่อพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
7. พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีความสำคัญต่อตนเองอย่างไร
8. ปัญหาชุมชนขณะนี้จะมีอะไรบ้าง แก้ไขอย่างไร ต้องการความช่วยเหลือในเรื่องใด

กรอบในการสังเกต

1. ความรู้เรื่องพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
 - 1.1 ความรู้พื้นฐานในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
 - 1.2 ความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
 - 1.3 การประเมินคุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
 - 1.4 สภาพแวดล้อมด้านวัฒนธรรม
 - 1.5 ทักษะคิดและความผูกพันกับชุมชน
2. กระบวนการพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
3. ความรู้สึกและทัศนคติต่อพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
4. การประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในรอบปี (seasonality diagramming)

ช่วงเวลา	กิจกรรม
.....	
.....	
.....	

5. ความเป็นเหตุผลของพฤติกรรม

พฤติกรรม	แนวคิด	สาเหตุ	ผลลัพธ์	การแก้ไข
.....				
.....				
.....				

3. ลำดับในการเกิดพฤติกรรม การเรียงลำดับเหตุการณ์เพื่อหาความสัมพันธ์ของพฤติกรรม
4. ความสำคัญของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น สังเกตพฤติกรรมที่ส่งผลต่อการทำงาน การดำรงชีวิต การสร้างงาน และความร่วมมือในชุมชน

เนื้อหาที่สังเกต

1. พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ด้านชีวิตส่วนตัว ครอบครัว ญาติพี่น้อง
2. พฤติกรรมด้านการอาชีพ ลักษณะงาน การจัดการ อาชีพที่ส่งผลถึงความสัมพันธ์กับชุมชน
3. พฤติกรรมด้านสังคม สังเกตลักษณะและประเภทกิจกรรมในชุมชน การให้ความร่วมมือ และประโยชน์ของกิจกรรมในชุมชน
4. พฤติกรรมการร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ สังเกตขั้นตอน ระยะเวลาในการร่วมพิธี
5. การสนทนาในชุมชน สังเกตเนื้อหาที่สนทนากันในชุมชน ด้านคุณค่าพิธีกรรม จริยธรรม การยอมรับคุณค่าที่ส่งผลต่อความเชื่อ ทศนคติของชุมชน และความผูกพันในชุมชน
6. สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชน
7. สังเกตด้านรายได้และเศรษฐกิจในชุมชน

ประวัติชุมชน (time line)

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

2. สภาพชุมชน

ลักษณะภูมิประเทศ

.....

1.1 ลักษณะภูมิประเทศ.....

...

1.2 ทรัพยากรธรรมชาติ

.....

1.3 การคมนาคม

.....

1.4 สถานที่สำคัญ

.....

1.5 สภาพชุมชนโดยทั่วไป

.....

3. สภาพทางสังคมและการศึกษา

1.1 ประวัติชุมชน

.....

1.2 การปกครอง

- 1.3 องค์การในชุมชน
- 1.4 บทบาทผู้นำ
- 1.5 การรวมกลุ่มในชุมชน
- 1.6 การศึกษา
- 1.7 ศาสนา
- 1.8 สาธารณูปโภค
- 1.9 ค่านิยม
- 3.10 อาชญากรรมและอบายมุข

4. ประชากร

- 4.1 จำนวนประชากร.....คน จำนวนครัวเรือน หลัง
- 4.2 จำนวนคนในครัวเรือนโดยเฉลี่ย.....คน
- 4.3 จำนวนผู้อยู่ในวัยแรงงาน.....คน
- 4.4 จำนวนผู้สูงอายุคน

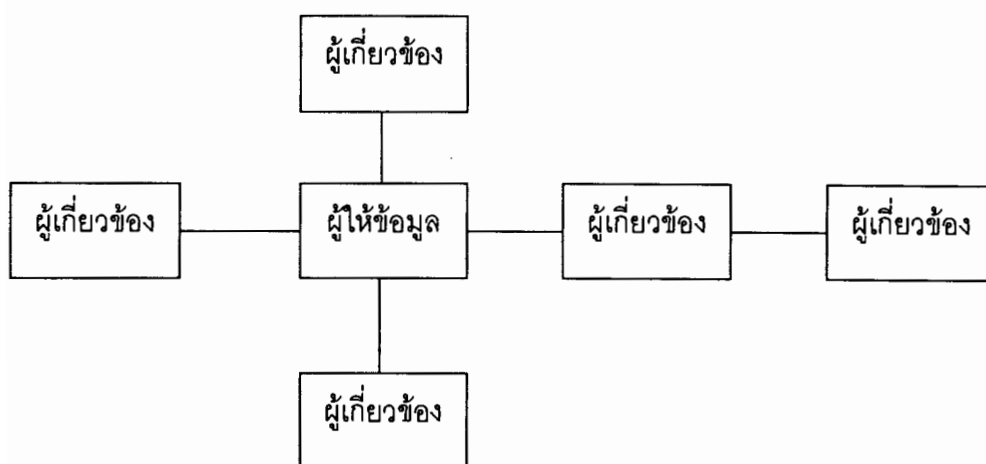
5. สภาพทางวัฒนธรรม

- 5.1 ประวัติการค้นพบด้านวัฒนธรรม
- 5.2 แหล่งวัฒนธรรมสำคัญ
- 5.3 ความสัมพันธ์ชุมชนกับแหล่งวัฒนธรรม
- 5.4 ความรู้ ทักษะคติของชุมชนที่มีต่อวัฒนธรรม

6. การจัดลำดับฐานรายได้ของคนในชุมชน (matrix ranking)

กลุ่มอาชีพ	จำนวนร้อยละ	รายละเอียด / เหตุผล
.....		
.....		
.....		
.....		

เครือข่ายทางสังคม (social network analysis)

แบบสำรวจความเป็นอยู่ในครอบครัว

เจ้าบ้าน.....อายุ.....ปี อาชีพ..... วันที่ เดือน พ.ศ.....

ที่ตั้งเลขที่.....

จำนวนผู้พักอาศัย.....คน ประกอบด้วย

ที่	ชื่อ - สกุล	อายุ	เพศ	ฐานะในบ้าน	การศึกษา	ภูมิลำเนาเดิม	อาชีพ
1.							
2.							
3.							
4.							

1. ลักษณะบ้านพัก.....
2. ลักษณะบริเวณบ้าน.....
3. ลักษณะความเป็นอยู่ภายในบ้าน.....
4. รูปแบบการทำงานของสมาชิกในบ้าน.....
5. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว.....
6. ความสัมพันธ์ของครอบครัวกับชุมชน.....
7. เครื่องใช้ไฟฟ้าประกอบด้วย.....
8. ยานพาหนะประกอบด้วย.....
9. การครอบครองที่ดิน.....
10. การประกอบอาชีพและการหารายได้.....

[illegible]

นางภักขารัตน์ พลเวียงธรรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 164 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มนัง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2543.

นายภา แมนสฤติย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2542.

นายมนูญ ยุระไชย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เสิงสาง จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางมะลิ มัชรวิณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางยุพา กาชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิดินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มนัง กิ่ง อ. เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางเย็นจิต หงษ์สิงห์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 2 บ้านหม่มน กิ่ง อ. เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.

นายรจนา ยุระไชย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 1 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ. เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางละมัย เวชตมา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2543.

นางเลี่ยม มหาพรหม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 9 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2543.

นายวันที คำภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 2 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2543.

น.ส.วันวิสา แนนอุดร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2543.

นางสมจิตร เมฆกกดาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 9 บ้านหม่มน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2542.

น.ส.สมดี อารีเอื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิธินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 1 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางสมร ธาณิวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 119 หมู่ที่ 8 บ้านหม่มมัน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2542.

นางสมหมาย เดชโภชน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 8 บ้านหม่มน กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2542.

[illegible]

- นางไหม ไกรแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16/1 หมู่ที่ 9 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2542.
- นายอดุลย์ จันทาทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 145 หมู่ที่ 9 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.
- นายอรรถวิทย์ วิชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 8 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2542.
- นางอุ้น เชื้อจิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 103 หมู่ที่ 1 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2542.
- นางอุไร ศรีทองจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 2 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2542.
- นายแอ๊ด แนนอุทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายนิตินันท์ พันทวี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 1 บ้านหมู่มั่น กิ่ง อ.เชียงขวัญ จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2542.

คำแปลบทสุชวัญ

คำกล่าวเชิญเทวดา

ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมเกล้านมัสการ ประดิษฐ์อัญชลีนอบน้อมขึ้นเหนือเกล้าของ เทพดาเจ้า จงปรีเปรมปราโมทมะโนสาน จ้านงค์แห่งองค์ พระบรมกษัตริย์ชาติดิยวงษ์อันเรืองเดช อีกทั้งชาวไทยเทเวศร์ทั่วทิศา อันอยู่ในข้อ อันอยู่ในกามเทพกำหนดจังหวัดองค์ เทพดาเจ้าที่ดำรงอยู่ในรูป มะภพ เทพดาเจ้าที่เนื่องแน่นอยู่ในอากาศ เทพดาเจ้าที่อยู่ในเกาะเกียรติดูอยู่และใหญ่ เทพดาเจ้าที่อยู่ในวิชัยราชรถและเรือนหลวงเทพดาเจ้าทั้งปวงที่อยู่ตามบ้านน้อยและเรือนใหญ่ เทพดาเจ้าที่อยู่บน ต้นไม้พฤกษาสาน เทพดาเจ้าที่อยู่ตามบ้านเรือนไร่และโรงนา เทพดาเจ้าที่อยู่ตามพื้นภูมิภาค เทพดา เจ้าทั้งหลายเอ๋ย วันนี้ข้าพเจ้าขอโอกาสอาราธนาเทพเจ้าเหล่าเทวาทั้งหลาย จงเสด็จลงมาสมเฝ้า ประชุมช่วย เทพดาเจ้าที่อยู่ตามห้วยเทวผา ทั้งวังน้ำและบนบกมิได้เสียดกัน ไซ้แต่เท่านั้น อีกทั้งยักษ์ คนธรรพ์และนาคราชคนเป็นใหญ่ เทพดาเจ้าที่มีความสุขทุกแห่งหน ที่ท่านศักดิ์สิทธิ์ฤทธิธรรณด้วยตะ บะเดชา ดูก่อนเทพดาเจ้าทั้งปวง จงเกษมสถานตามลำดับ จงเจียโสสดับบรรดธรรมอันล้ำเลิศ ซึ่ง ธรรมของพระพุทธเจ้าตนประเสริฐในโลกีย์ ในวันนี้ข้าพเจ้าของอาราธนาเทพเจ้าเหล่าเทวา จงเสด็จลงมา สถิตประดิษฐาน ณ อาคารบ้านเรือนที่นี้ จงมาประสิทธิ์ประสาทพรชัย 4 ประการ ให้แก่เจ้าภาพซึ่งเป็น ผู้จัดงานขึ้น ณ เวลา วันนี้ สถฤชปฏิบัติฐะวิบูลย์มณูญผลสมดังพรนี้ ตลอดไปทุกทิวาราตรีกาลเทอญ

คำสุชวัญคนป่วย

วันนี้เป็นวันสิริมงคล เทพทั้งหลายแต่งตั้งให้ขุนบรมลงมาเป็นราชาครองเมืองทรวง อาณาภพเลื่องลือไปทั่วเมือง พระยาแสนก็ให้พร พระอิศวรก็ให้โชค พระนารายณ์ให้ชัย พระอินทร์ให้ ฝนตกลงมาจิตใจเบิกบาน อุดมสมบรูณ์ไปด้วยโชคชัย พระอินทร์พร้อมดนตรีวางเรียงราย พระประจำวัน ทั้ง 7 มีโชคดีหลาย มเหศักดิ์หลักเมืองสองคูโลก หายทุกชีโคก วันนี้เป็นวันคล้ายวันที่กัณหาขาสีมาถึง เมืองปออยู่เย็นเป็นสุขใจ วันนี้เป็นวันพระมหากษัตริย์คุ้มครองไพร่ฟ้า ผ่องหมู่เทวดาจากทางบก ทางน้ำ ทางภาคอากาศ ทั้งพระทั้ง 4 มุมโลก มาคุ้มครองคนเมืองโลกมนุษย์ ให้หายเดือดร้อนพันทุกข์พร้อมให้ พรอันประเสริฐ วันนี้เป็นวันดี เป็นฤกษ์งามยามดี เป็นสิริมงคล จึงขอพรจากพระรัตนตรัย กับสิ่งศักดิ์ สิทธิ์ทั้งหลายมาให้พร คืออายุยืน มีกำลังแข็งแรง บารมีแก่กล้า ให้มีอายุยืนเป็นร้อยปี มีบารมีแก่กล้า อย่าได้มีสิ่งมาเบียดเบียน ความทุกข์โศกจากโรคภัย อย่าได้มาใกล้ พยาธิโรคให้หนีไป ให้มีผิวพรรณ

ผุดผ่องใบหน้าเกลี้ยงโล่ คุณพระพุทฺธ พระธรรม มาช่วยคำจุน ไปทางเหนือทางใต้ก็ขอให้ไปดีมาสะดวก วันดีวันนี้

ให้เจ้าอยู่บ้านเรือนเหมือนก้อนผา ดังดวงจันทร์และสูงใหญ่ดั่งเขาไกรลาส มีพลังดังดวงอาทิตย์ วันนี้วันดี ขวัญเจ้าไปเที่ยวหนา ไปเที่ยวเล่น ก็ให้มา พวกญาติพี่น้องมาคอยผูกแขนเจ้า มีทั้งไข่ต้ม เครื่องสังเวย อาหารคาวหวาน ช้นหมากเบ็ง ผ้าขาวปูลาดพื้นไว้รับขวัญ ต่อไปนี้ให้เจ้าอยู่สุขสมบูรณ์ อย่าได้มีเคราะห์ร้าย ความเสียดจัญไรให้ตกไปเมืองนาค ให้เจ้ามีความสุข ขวัญแข่งให้มาอยู่แข็ง ขวัญตาให้มาอยู่ตา ขวัญหู ขวัญคิ้ว ก็ให้มา มากินข้าวต้ม ของหวาน กินน้ำตาล น้ำอ้อย หมอสูตรกำลังเรียกเจ้า ให้รับมานะขวัญเอ๋ย ขวัญเจ้าให้รับมา

คำสู่ขวัญคนธรรมดา

การสู่ขวัญจะเชิญเทวดาทั้งสี่โลก คือ เทวดาที่อยู่บนอากาศ บนแผ่นดินในน้ำ และที่สิงสถิตอยู่ในบ้านเรือน เทวดาแปดทิศ เชิญมาปกป้องอันตรายทั้งหลาย เมื่อเทวดาทั้งหลายปิดสิ่งชั่วร้ายออก เนื้อตัวจะเป็นศรีมีสิริมงคล การสู่ขวัญจึงมีการขึ้นต้นว่า ศรี ๆ ศรี ๆ

วันนี้เป็นวันมงคล เทวดาดังกล่าวขอเชิญมายินดีในวันนี้เป็นวันดีที่สุด มีพระอินทร์พร้อมดนตรีตั้งอยู่ พระประจำวันทั้ง 7 คือ วันอาทิตย์ วันจันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์และเสาร์ ก็มาพร้อมเพรียงกัน ตามตำราบอกว่าวันนี้เป็นวันดี วันอุดมสมบูรณ์จึงได้มีการตกแต่งพานหมากเบ็ง เป็นพาขวัญยกมาพร้อมพานไม้จันทร์ พานไม้แก้ว เป็นขัน 5 มีฝ้ายผูกแขน แหวน สร้อย อาหารคาวหวาน ข้าวต้ม ไข่ต้ม หลากหลายสิ่ง

พระอิศวรเสด็จจากเมืองฟ้า บอกว่าวันนี้เป็นวันดี จึงได้มีพิธีการสู่ขวัญ มีอาหารคาวหวาน ดอกไม้ไว้รอรับขวัญ พ่อแม่ ตายาย พี่น้อง มาพร้อมกันจับพานมาเบี่ยงอยู่ทั้งซ้ายและขวา พวกคนแก่ก็นั่งข้างบน

บัดนี้ขอเชิญผู้มีบุญทั้งฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ นางแอ่อยู่เมืองพญานาค มาค้าพาขวัญ เอาหมอกจากภูเขา หมอจากสวรรค์ จากภูเขาหลวง 50 จากเมืองพญานาคมาช่วยค้าพาขวัญ วันนี้เป็นวันดีแต่โบราณเอาไปยอ 7 ไปมาหนุน เอาใบคุณมาค้า บ่อน้ำแก้วก็ชุ่มเย็น หากดีเหมือนพระฤาษีอยู่บนท้องฟ้า สิ่งเหล่านั้นเป็นไม้จันทร์ ไม้โพธิ์ มีความกล้าเหมือนหนุมาน แข็งแรงดั่งท้าวสังคริพชีม้าแก้ว ให้รับมานะขวัญนะ เจ้าไปปลุกพลู ปลุกหมากปลุกตะไคร้ ก็ให้มาวันนี้ หากขวัญไปอยู่เมืองผี กินอาหารผี ก็ให้คายออกท้องว่างให้มาอยู่บ้าน แม้เจ้าพร้อมที่บริวารข้าใช้ มาถึงแล้วให้อยู่บ้าน แม้เจ้าพร้อมที่บริวารข้าใช้ มาถึงแล้วให้อยู่บ้าน ฝนตกฟ้าร้องอย่าไปไหนมาเด้อขวัญเด้อ ขวัญนอนอยู่ต้นเลาดันหญ้า ไปกินเผือกมันโนปา ขวัญเมื่อยล้าตามห้วยหนอง เชิญขวัญเจ้ามากินข้าว มีปลาปิ้ง แจ่วบอง

เตรียมไว้ มีความสุขพร้อม ให้รับมานะขวัญนะ ถ้ามาถึงแล้วอย่าไปหลบไปซ่อนต้นคา ต้นข้าว อย่า
นอนต้นคัตเค้า ให้ขวัญลอดปามาสร้าง มาถึงแล้วให้แข็งแรงดั่งแผ่นเหล็กแดง อายุยืนดังเขาพระสุเมรุ
ความจัญไรอย่าได้พบให้เจ้าอยู่บ้าน อุดมด้วยความสุขความเจริญ ในทุกสิ่งทุกอย่างแก่เจ้าตลอดไป

คำสู่ขวัญบ่าวสาว

ขอพรอันประเสริฐ ขอความเป็นสิริมงคล วันนี้เป็นวันดี วันอุดมด้วยโชค พานใบนี้
เป็นพานไม้จันทร์ ชันใบนี้เป็นชันไม้แก้ว คุณพ่อ-คุณแม่ตกแต่งแล้ว จึงได้เป็นพาขวัญ มีทั้งฝ้ายผูกแขน
มีแหวนใส่ก้อย สร้อยคอ อาหารพร้อมทุกสิ่ง ทั้งพลู หมาก ดอกไม้ เหล้า ใส่พาขวัญ ชวนกันมารวมล้อม
ข้าวต้ม กล้วย ไข่ พระอินทร์ลงมาแต่เมืองฟ้า คือขุนศรีขุนพัน งามสง่า ท่านมีอำนาจให้พรวิเศษ ด้วย
โชคดี ประกอบด้วยเมียขวัญ ชันดอกไม้ ชันสมมาลง ตา ญาติ มิตร และได้ให้เงินเจ้าไว้ ฟ้าร่องเดือน
หก หนุ่มรูปหล่อ ๆ ทางโน้น มารักนางอย่างร้างเป็นคู่รักยิ่ง ทั้งลุงตาได้ตกแต่งพาขวัญยกมามีดอกไม้
เครื่องประดับมากมาย ตายาย พ่อแม่พร้อมญาติมิตร พวกกันมายกพาขวัญด้านขวานั่งเรียงราย ด้าน
ซ้ายนั่งเต็มไปหมด ชายหนุ่มแจกเหล้ากัน คนแก่นั่งข้างบน

บัดนี้ ผมขอเชิญขวัญผัวมาอยู่ในตัว เชิญขวัญนางมาเคียงคู่ ทั้งขวัญผัวมาอยู่คู่เมีย
มาถึงแล้ว ทัดดอกไม้คัตเค้าทางนู ขวัญผัวเมียให้มาอยู่กับตัว ขวัญไปเก็บดอกไม้ ขวัญแข่ง ขวัญชา ก็
ให้มาชมชื่นนาง พระแดนได้แต่งมาคู่กัน เป็นพ่อเป็นแม่ ปลุกเสกไว้อยู่ ผมขอเชิญขวัญชายมาอยู่คู่
นาง พระอินทร์ให้พาเป็นคำสอนโลก ว่าพาขวัญแต่งมาจากสวรรค์เชิญขวัญทั้งสองมาเด้อขวัญเอย
ยามตะวันตกป้าไม้ ให้ขวัญมาเทียมนาง แม่เจ้าแต่งห้องนอนคอย มีผ้าแพรลาย เสื่อปักไหมแดง ขวัญ
อยู่แห่งใดก็ให้มา ให้เจ้ามาทัดดอกไม้ ทั้งผมสวมทัดดอกไม้ พี่น้องคอยหญิงบ้านเหนือบอกว่า เจ้ามี
บุญมากินพาขวัญแต่งไว้ ป้อนข้าวไข่ต้ม วันนี้เป็นวันดี หนุ่มสาวมาร่วมหมอนนอนเสื่อ สืบตระกูลแทน
พ่อแม่ ถึงเวลาที่มีฝนตก แปรคำให้จำศีล สิบสี่ค่ำดักบาตร อย่าให้ขาดศีลและทาน ขวัญตา ขวัญแก้ม
ขวัญคาง ขวัญเอว ขวัญนม ให้มานั่งล้อมพาขวัญ มาเด้อขวัญเอย วันนี้เลือกแล้วเป็นวันดินนอนหลับได้
เงินหมั้น นอนตื่นได้เงินแสน สาวแบมือไปได้แฟนรูปหล่อ ๆ สามวันให้ได้แก้ว หัววันได้เสื้อผ้า แขนท้าว
กายนางสุขสบายพร้อมกัน เจ้าเป็นเขตให้ทำใจกว้าง ชื่อสัตย์ต่อเมีย เจ้าเป็นสะใภ้ให้รักพ่อผัว แม่ผัว
อย่ามีผู้เป็นคู่มีความรู้โดยการฟังธรรม เมื่อยามค้าอย่าไปเที่ยว บ้านหลังต่ำบ้านอาร์ บ้านหลังสูงบ้าน
สูง บ้านหลังกลมนั้นบ้านพ่อชานสูงเป็นบ้านสูงบ้านป้า บ้านมุงกระเบื้องมีห้องเย็นลมโกรก โรงม้ามมี
กระดิ่งแขวนที่นั้งโถงในบ้านมีน้ำ พ่อแม่มีไว้ให้ลูกทั้งสอง ให้เจ้าขยันทำบุญทำทาน กินเนื้อให้ส่งบ้าน
อาร์ กินปลาส่งบ้านย่า ให้ได้ลูกชาย ให้เชื้อฟังตายาย พ่อแม่ ตาซ้ายขวายามองชายผู้ ยามค้าให้แต่ง

พาข้าว ยามเช้าแต่งอาหาร อย่าตื่นสาย มีผ้าแล้วให้ลืมหายเก่า ก่องข้าวแจกไพร่ ก่องข้าวใหญ่แจกขุน ให้ตม่น้ำเป็นมงคล พระอินทร์สอนโลกว่าเจ้ามีโชคแล้วให้รักษา ขวัญผัวมาแล้วถึงตอนเย็นเข้านอน เคียงผัว ให้เจ้าสร้างความดี ความสุขทั้งสองเจ้าให้มีพร้อม ให้เมียยกย่องผัว รักผัวดังดวงจันทร์ ผัวไปเที่ยวเล่นอย่าด่า ให้พูดดีไพละเหตุ เมียก็ให้เมียรู้จักคำมิด ชายก็ให้รักเมียดังดวงแก้ว สมประสงค์ทั้งความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้า จะมีแต่เจ้าทั้งสองจนแก่เฒ่า

คำสู่ขวัญนาคน

วันนี้เป็นวันดี วันสิริมงคล เคราะห์ร้ายหายหนี อันตรายไม่มี ความจัญไรไม่มีเคราะห์ เชิญวินาศ พระพุทธรูปนั่งมาร พระธรรมมาเคราะห์ร้ายหนี พระสงฆ์ดีฝูงเชิญไม่เป็นอันตราย ทุกข์กาย ทุกข์ใจหายไปในวันนี้วันสิริมงคล วันดีพิเศษจะมีแก่ข้าทั้งหลายทั้งพระเทพ นาค ครุฑ เทพยดา อินทร์ พรหม ยมราช ทั้งสี่โลก ทั้งพระภูมิเจ้าที่พากันมาขึ้นชมยินดี วันนี้พระเกตุเข้าสู่ราศี เป็นวันที่ที่สุดพระอินทร์พร้อมดนตรีวงเคียงคู่พระประจำวันทั้ง 7 มาพร้อมกัน วันนี้ตามตำราว่าได้ฤกษ์ ถูกหน่วยชื่อว่า อุดมสมบูรณ์ พร้อมทุกสิ่ง เป็นวันลาภอันประเสริฐ พาขวัญแต่งแล้วยกมา มีทั้งท้าวพระยา เสนา อำมาตย์ นักปราชญ์ ลุง ตา พ่อแม่ เฒ่าแก่และญาติมิตร พาพร้อมกันทุกคน ทั้งชายหญิงต่างยินดีมา บายศรีเจ้านาค จะได้จากบ้านไปบวชในศาสนา จะได้รู้ตัวรู้ชั่ว คิดถึงบุญคุณบิดามารดาเลี้ยงมาลำบาก ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ แม่ลำบากทุกข์ยากเหลือหลาย เมื่อเต็มแม่ก็ไม่ได้กิน เพราะรักลูกในท้อง จะนั่งนอนก็ลำบาก ยืนก็ลำบาก พอถึง 10 เดือนลมหดี เอ็นใหญ่เป็นร้อย เอ็นน้อยเป็นพัน แม่เจ็บไปทั้งตัว เป็นทุกข์มาก เมื่ออยู่ไฟ เหนือโคลนไหลย้อยตัวลายเป็นตุ่ม ผ่าเปื่อยทั้งกาย นอนผิงไฟ ทุกข์ยาก น้ำต้มดักกินกลัว จะเป็นโรค น้ำต้มทั้งขมยาและกลืนรากไม้ กินไม่ได้ก็ต้องกิน นอนขัดตัวในกองไฟร้อนไปทั้งตัว ตาม แขนขาไฟแตกใส่ตัวพองเหลือง นอนไม่กะดาน กินข้าวจืดกับเกลือ นุ่งผ้าขึ้นผิงไฟ อดทนอยู่ไฟ พอไปหา พิน เหนือโคลนไหลตั่งน้ำ อดหาพินเดินเข้าป่า ทุกข์ยากคู่กันกับแม่อยู่ 12 วัน ยาวนานเท่ากับหนึ่งเดือน 10 วันครบแล้วออกจากไฟ หาหวานไฟ (โพล) ตามเนื้อตัวให้ชุ่มเย็น แม่เลี้ยงลูกน้อย ดึก ๆ แม่เจ้าก็ให้ กินนม แม่อุ้มใส่อุ้ หาด้ามมาห่มให้ ยามเจ้าตม แม่เจ้าก็เล่นไปอุ้มออกมาเชยชม ทั้งกินนมและเคี้ยวข้าว ป้อน ไม่ให้ลูกเดือดร้อน แม่ลงวัน แม่ลงหวีมิให้ตอม ทั้งวันคืนเช้า แม่เจ้าเที่ยวป้อนวันละ 3 ครา อาบน้ำวันละ 3 ที แม่เจ้านี้ไปไหนไม่ได้ เพียรเลี้ยงจนใหญ่ จะหาสิ่งใดมาเปรียบพระคุณพ่อแม่ไม่ได้ บัดนี้ อายุได้ 20 ปี ต้องการบวช จึงบอกญาติมิตรสหาย ต่างก็มีศรัทธานำเสื่อ สาด จีวร ผ้าสบง ไม่ทำ น้ำเต้า ตาละปัด มีดตัดเล็บ มีดโกน ที่กรองน้ำ กล้องเข็ม เหล็กจาร ตั้งใจมาให้ทาน เพราะต้องการเห็น หน้าพระศรีอารีย์พ้นจากทุกข์โศก ขอให้เกิดเมืองแมน เกิดพันทุกข์เวทนาพบบรรพ 7 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ อโรคยะ 5 ปฏิภาณ 6 อรัญยะ 7 วงสำเร็จ มาปกป้องรักษาพวกข้าเทอญ (ลั่นฆ้อง)

วันสิริมงคลวันนี้ ข้าขอเชิญขวัญเจ้านาคมาอยู่ที่นอนบนเรือน ขวัญไปอยู่วังน้ำกิน ปลา ไปอยู่นาไปอยู่สวน ก็ให้มา ขวัญไปชมสาว ขวัญอย่าไปชมลิง ไก่ ผึ้ง ผี อย่าไปนอกเขต ต่างประเทศ ขวัญอย่าไปชมฝูงลิง นกเค้า เสือ สิงห์ กระตัง แรด ให้มาอยู่กับตัวตน อย่าได้เดือดร้อน อย่าได้หม่นหมองทุกข์ ให้เจ้ามาเรียนพระไตรปิฎก ให้รู้แจ้งสอนธรรม ได้เป็นสมภาร มีอายุยืน อยู่สร้างโลกขอให้มีเนื้อกายขาวผ่อง สุขเหลือ มีพลัง มีอายุยืนพันปี มีบารมีแก่กล้า อย่าได้มีมารมา บังเบียด มีใจกรุณา มียศ ปราภฏเลื่องลือ มีอำนาจดังแสงอาทิตย์ มีฤทธิ์เดชดังพระอินทร์ ทั้งแผ่นดินยกย่องอวยพรให้รุ่งเรืองได้ครองแก้ว 3 ประการ เรียนกัมมัฏฐานได้ดี ละเลียดครบ 84,000 พระกรรมฐาน มีปัญญาเป็นเลิศ ใจหลงใหลในธรรม อย่าคิดนำทางโลก ขอให้พ้นทุกข์มีความสุข อย่าเดือดร้อน ขอให้มีความสุขสมบูรณ์แก่เจ้านาคทุกอย่างทุกประการเทอญ (ลั่นฆ้อง)

คำสู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่

วันนี้วันดีเป็นสิริมงคล วันเศรษฐีเอาเรือไปค้า วันนี้เป็นวันมีสง่าราศรียังมีพระยาอยู่ เมืองมันคำทอง และพระยาอยู่เมืองศรียุทธราช มาพร้อมกันยกเสาแรกได้ วัวแม่ลาย ควายแม่งาม ยกเสาสามขึ้นได้ข้อง ยกเสาสี่ได้ทองคำเก้าหมื่น ยกเสาห้าได้ข้าวเก้าหมื่น ยกเสานหกได้เมี่ยงามมาอยู่ เคียงข้าง ยกเสาเจ็ดได้ข้าวสาร ยกเสาแปดได้ชายหญิงมาเป็นทาสรับใช้ ยกเสาขึ้นพร้อมกันแล้วจะมั่งมี เป็นเศรษฐีทั้งห้า มีคนรับใช้ วัวควายเต็มคอก ข้าวมีมากหลาย เงินคำทองเป็นแสนเป็นล้าน บัดนี้ ข้าขอเชิญสามสิบหมื่นจากเมืองฟ้า ห้าหมื่นอยู่เมืองคน ก็ให้มาเยอวันนี้ สามสิบพ่อหมอลวง อยู่ภูเก็ก เก้าร้อยพ่อหมออยู่ภูโอง เจ็ดใบยอร้อยแล้วมาห่อเจ้าไว้ น้ำออกบ่อได้กิน ขอเชิญผู้เก่งกล้าจากเมืองฟ้า ท้าวคำเหลือง ท้าวไพริราช พระศรีไวก็ให้มา เชิญท้าวเจืองและสังครีพ รับมายกเสาค้ำแบก เสาให้เที่ยงตรง เสาขวัญก็ให้แข็งแรง จับซื้อสดสดหว่ายเข้ามูมใส่กลอน หวามัดให้น้ำเนาะพาฟากมาสถาน เอากระดานมาปูปิดถวายเป็นบางคนใส่ประตูกกลอน บางคนเอาหญ้าแห้งมาตั้งงานแต่งดีแล้ว เอาเหล้ามากินกันสนุก บางคนเอาข้าวมานวด เอาไม้เข็นมาเข้ามูมมองแล้วดีดี ทุกห้องเป็นที่อยู่ ตรงกลางเป็นห้องนางแต่งตัว ขอให้ขวัญมาบ้านหลังนี้ มีเมียขวัญ ได้ช้าง มีเสนารับใช้ เจ้าของบ้านหลังนี้ จงเป็นดังพระจันทร์ เป็นดังตะวันรุ่งฟ้า มีความรุ่งเรืองดังเคียน มีแก้วรุ่งเรือง โทษมารร้ายอย่ามาใกล้ ให้พี่น้องได้พึ่งพาอาศัย ไปทางใต้ให้มีคนช่วยเหลือ ไปทางเหนือมีคนให้ดอกไม้ทองคำ สองข้างให้น้ำดอกไม้เงินมาให้เจ้าเคอ ขอให้มีความสุข ขวัญยืน สุขสบาย ตลอดไป

คำสวัญข้าว

วันนี้เป็นวันดีมีสิริมงคล ให้มีความสุขมีอายุยืนหมื่นปี ให้มีความมั่นคงเหนียวเหนียวเหมือนงูเขา เหมือนอากาศที่ไม่มีวันหมดเรียกขวัญของข้าวเจ้า ข้าวเหนียวก็ขอให้มาในวันนี้ ให้มาจากปากนก ปากกระต่าย ปากกวาว ปากช้าง ก็ขอให้มารวมกันในวันนี้ ให้มาจากปากหมู ปากปูที่คาบเข้าไป ให้ปลอดภัยจากปากนกจิบนกจากที่คาบบินหนี ถ้าใครจับเข้าไปก็ขอให้เจ้ามารวมกันในวันนี้ ให้ได้อยู่เต็มอยู่ เต็มฉางให้ได้มารวมกันในวันนี้ กันเป็น 10 ปี ก็อย่าได้หมด ให้มีเต็มอยู่เหมือนเดิม ก็ขอให้ขวัญเจ้าจึงรับมา ณ บัดนี้ ให้มาในวันนี้เวลานี้ ถ้าเจ้าไปอยู่ในปากละมั่งก็ขอให้เจ้ารับมา ถ้าอยู่ในปากแมงแครงกระบุงที่ขาด หรือไม้คานที่แทงก็อย่าได้ตกใจ ขอให้ขวัญเจ้าจึงรับมามีทั้งใบทองกุง ต้นอ้อยก็ได้มารวมกันแล้ว ต้นข้าวที่แบ่งใส่พาวขวัญก็มารวมอยู่ที่นี่แล้ว มีทั้งพลู ทั้งหมากอ่อน ดอกขจรที่หอมก็มา ไก่ตัวเท่านั้นกุง ทั้งห่านก็บินผ่านมา หัวเผือก มัน ฟอง แม่ ฟันอง ปู ยา ตา ยาย ก็ได้มาอยู่ที่นี่แล้ว ขวัญข้าวก็ขอให้มาอยู่กับบ้านกับให้ตัวของตัวเอง ชะบัดนี้ ถ้ามีคนดักเจ้าไปใส่เจ้าก็อย่าได้ตกใจกลัว อย่าได้บินหนีให้เจ้าถึงกันมาให้เหมือนสาครที่อยู่ด้วยกันไม่ทิ้งกัน เหมือนหนุ่มสาวที่ไปไหนก็ชวนก็เรียกกันไป ให้เรียกกันมาเหมือนเรียกเงินเรียกรายกันมา ดักไป 1 เม็ดแบ่งให้คนทุกซี่ยากดักอีก 1 เม็ด ชื่อควายตัวใหญ่มาเลี้ยง ดังอีก 1 เม็ด ชื่อฮ่องมาไว้ ดักอีก 1 เม็ดชื่อทองก็ให้ได้ทองมากๆ เม็ดหนึ่งดักไป ชื่อกล้าก็ขอให้ได้มาเป็นพันธุ์ แพร่ข้าวต่อไปเม็ดหนึ่งดักไปขอเมียก็ให้ได้เมียที่ดีมีพร้อมทุกอย่าง อยู่บ้านอยู่เรือนเพื่อที่จะได้ขายข้าวเป็นแม่บ้านที่ดี อีกเม็ดดักไปขอผู้เฒ่าก็ขอให้ได้มาอยู่เลี้ยงลูกหลาน บริวารทั้งหลายทั้งปวง ขวัญทั้งหลายทั้งปวงก็ขอให้รับมาในวันนี้คืนนี้ จงรับมา ถ้าเขาดักเจ้าไปก็อย่าได้บินหนีให้เจ้ามาเลี้ยงพระในพุทธศาสนาให้ก้าวหน้าตลอดไป

คำสูตรขวัญควายและวัว

เมื่อถึงฤดูกาลปีใหม่ เดือนหกฝนตกฟ้าร้อง คนทำนาจูงพ่อวัวแม่วัว ควายมาที่นาทำพิธีไถนาโดยเอาไม้สักงัด (แอก) มา คอวัวและควาย เอาเชือกปอมาผูกพาตไปกลางหลัง หัวไถมัดต่อควายดึงไป ไม่ถูกทางเดินเข้าเขาตาเขาตี เจ้าก็อดทนต่อการตีจนไถนาแล้ว เขาก็ปล่อยให้พักเอาแรง ถึงตอนเย็นเขาเอาคราดมาคราดนาซี้ไถละเอียดแล้วหอบกล้าออกมาดำ ดำหลายวันจึงแล้วเสร็จ เดือนสิบจึงปล่อยควายให้พักเอาแรง มีน้ำนวลอ้วนท้วนขึ้น ชาวนาจึงทำพิธีคารวะ มีดอกไม้ ข้าวตอก สุรา ไก่ต้ม ข้าวต้ม เผือก มัน พร้อมทุกสิ่ง กล้วย อ้อย มาบูชาพร้อมหมอสสูตรมาสวัญว่า

วันนี้เป็นวันดีเลิศ ข้าขอเชิญขวัญพ่อโคแม่โค และสัตว์ต่าง ๆ ให้มารวมกันมาเด้อ ขวัญเคยขวัญไปกินหญ้าอยู่ทุ่งนา ขวัญไปกินหญ้าแฝก ขวัญอยู่ถ้ำ ขวัญอยู่บ่อน้ำบ่อตมก็ให้มาเด้อในวันนี้ มาอยู่บ้านพื้นดิน หญ้าแฝกมุงหนา มาอยู่ดอกไม้ ขวัญมาถึงแล้วอยู่สบายดี มีสง่าราศี ไม่ห่มหมอง มาอยู่คอกหลายปี มีราศีดี ฝูงผู้คนที่ดีใจ ความเจริญไรอย่าได้มี ให้อยู่ดีดังแก้วรุ่งเรือง ให้เจ้าเกิดประโยชน์ดังแก้วพระอินทร์

คำมิตฟาย

น้ำนี้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ของพระอินทร์ มารินใส่ขันใส่ขวด พระอินทร์บอกให้จุ่ม (มิด) จึงได้ทำ บอกให้สลัด (ฟาย) จึงได้ทำ สลัดไปทุกหนทุกแห่ง ถูกมือซ้ายได้เงินล้าน ฟายถูกมือขวาได้แก้ว คำตัน ถูกผิวเมียมีอายุยืนถึงแก่เฒ่า ถูกเล่าข่าวของสูงเท่าต้นมะพร้าว ถูกคนขราหัวหงอกผมดำดกดี ถูกคนตาบอดตาจะสว่างใส ถูกผู้หญิงท้องแก่จะออกลูกง่าย น้ำนี้เป็นน้ำอมฤต ถูกวัว ควาย ช้าง ม้า พ่อค้าจะมาซื้อทุกวัน ถูกเงินสตางค์แดงเป็นเงินสิบสตางค์ จุ่มไปใส่ผ้าอ้อมเป็นผ้าไหมคำ จุ่มใส่ต้นไม้เป็นต้นกล้วยพฤษ์ เม็ดใดถูกเจ้าจะหายจากโรคภัย เม็ดใดถูกนางจะอุดมสมบูรณ์ข้าวจะเต็มยุ้งฉาง ถูกหนุ่มสาวได้เป็นขุนนาง หายจากโรคภัยไข้เจ็บ ถูกแม่หม้ายได้ผัวเงินคำล้านโกฏิ พระยาอินทร์โปรดน้ำทิพย์ ให้อยู่ดีทุกคนดังคำท่านกล่าวว่าเด้อ

คำกล่าวผูกแขน

ขอพรอันประเสริฐ ฝ้ายจากเมืองสวรรค์ ส่งมาเป็นเส้นงามเลิศ เส้นหนึ่งลายสดใสตั้งผูกฝ้ายแก้วมงคล ผูกแขนซ้ายเจ้าได้แหวนทองไหลมาไม่ขาดตั้งเม็ดทราย ฝูงสัตว์อย่าได้มากลักลายนอย่าได้มีคนขัง ผูกแขนขวาให้มีอายุยืน ให้เจริญยิ่งขึ้นไป มาเด้อขวัญเคย ขวัญไปอยู่ไหนก็ให้มาในวันนี้ ขวัญไปอยู่ถ้ำ อยู่เขา ก็ให้มาในวันนี้ ขวัญลูกจากปามาบ้าน ลูกจากสวนมาบ้าน ชีคร้านให้นอนอยู่เรือน เจ้าจงเจริญด้วยอายุยืน ผิวพรรณผ่องใส ความสุขสบายและกำลังแข็งแรง จงมีแก่ท่านตลอดไป

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายนิพนธ์ พันทวี เกิดวันพุธที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2511 ที่ จังหวัดร้อยเอ็ด สำเร็จการศึกษา ประกาศนียบัตรพยาบาลศาสตร์ วิทยาลัยพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์อุบลราชธานี ปีการศึกษา 2533 สำเร็จการศึกษา พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พยาบาลศึกษา จากคณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2538

ศึกษาต่อระดับดุษฎีบัณฑิต ในหลักสูตร ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีพุทธศักราช 2540 ปัจจุบันรับราชการ ในตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพ 5 ที่ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสรรพสิทธิประสงค์ อุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี